

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Doktori Iskola

Dr. Varga Attila Ferenc

**A fegyveres erőkre vonatkozó művelet-végrehajtási szabályok,
különös tekintettel a Magyar Honvédség erőinek részvételére
válságreagáló műveletekben**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:.....

Siposné Prof. Dr. Kecskeméthy Klára
egyetemi tanár

Budapest, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	6
1.1 A témaválasztás indokolása	6
1.2 A tudományos probléma megfogalmazása	8
1.3 Hipotézisek	9
1.4 Kutatási célkitűzések	9
1.5 Az értekezés felépítése	10
1.6 Kutatási módszerek	12
1.7 A téma feldolgozását nehezítő körülmények	13
1.8 A „Rules of Engagement” kifejezés magyar fordítása	14
1.9 A ROE korlátozott megismerhetőségének okai	16
2. A művelet-végrehajtási szabályok meghatározása	18
2.1 Történelmi előzmények	18
2.2 Észak-atlanti Szerződés Szervezete	18
2.3 Egyesült Nemzetek Szövetsége	20
2.4 Európai Unió	21
2.5 Amerikai Egyesült Államok	22
2.6 Nagy-Britannia	23
2.7 Kanada	24
2.8 Ausztrália	25
2.9 Franciaország	25
2.10 Az IIHL ROE definíciója	26
2.11 Egyéb definíciók	26
2.12 A ROE jogi kötőereje	27
2.13 Korlátozások és felhatalmazások	30
2.14 Következtetések, javaslatok	32
3. A művelet-végrehajtási szabályok alapjai	34
3.1 Politikai tényezők	35
3.2 Katonai tényezők	38
3.3 Jogi tényezők	40
3.3.1 A mandátum fontossága	41
3.3.2 A művelet-végrehajtás során alkalmazandó jogi előírások	43
3.3.3 A művelet-végrehajtási szabályok és a hadijog kapcsolata	48
3.3.4 A hadijog alapelveinek szerepe a művelet-végrehajtási szabályokban	51
3.3.5 A célpontkiválasztás és a művelet-végrehajtási szabályok	52
3.3.6 A jogi előírások kollíziója	54
3.4 Következtetések, javaslatok	58
4. A művelet-végrehajtási szabályok nemzeti és nemzetközi szintje	61
4.1 Nemzeti ROE rendszerek egymás mellett létezése	61
4.2 Közös (univerzális) ROE rendszer kialakítása	63
4.3 Meghatározott küldetésre vonatkozó ROE kidolgozása	64
4.4 NATO művelet-végrehajtási szabályok kialakítása	68
4.4.1 A NATO ROE doktrína alkalmazása	68
4.4.2 Egyéb elvek a NATO művelet-végrehajtási szabályokban	71
4.4.3 A NATO ROE felterjesztése és jóváhagyása	73

4.4.4 Az „alvó” ROE	79
4.5 Egyesült Nemzetek Szervezete	80
4.6 Európai Unió	82
4.7 A jogi tanácsadó feladatai a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatban	87
4.8 A ROE kártya kidolgozása, tartalma	91
4.9 Következtetések, javaslatok	92
5. Nemzeti korlátozások a nemzetközi műveletek végrehajtása során	96
5.1 A nemzeti korlátozások fogalma, tartalma	98
5.2 A nemzeti korlátozások okai	100
5.3 A nemzeti korlátozások fajtái	104
5.4 A nemzeti korlátozások alkalmazása	106
5.5 A nemzeti korlátozások negatív hatása a művelet-végrehajtásra	110
5.6 A nemzeti korlátozások a NATO-műveletekben	115
5.6.1 Balkáni műveletek	116
5.6.2 A NATO iraki kiképző missziója	117
5.6.3 A NATO afganisztáni missziója	119
5.7 A nemzeti korlátozások csökkentésére irányuló NATO törekvések	120
5.8 Következtetések, javaslatok	125
6. Erőalkalmazás a művelet-végrehajtási szabályok alapján	128
6.1 A halálos erő	128
6.2 A nem halálos erő	130
6.3 Az erő fokozatos alkalmazásának koncepciója	133
6.4 A fokozatos erőalkalmazás koncepciójának kritikája	140
6.5 Ellenség és barát megkülönböztetése	142
6.6 Ellenséggé nyilvánítás	144
6.7 Ellenséges cselekmény	146
6.8 Ellenséges szándék	150
6.9 Következtetések, javaslatok	155
7. Az önvédelem joga	160
7.1 Az önvédelem joga és a művelet-végrehajtási szabályok közötti kapcsolat	161
7.2 A katona mint elsődleges célpont	169
7.3 Jogos védelem katonák esetében	171
7.4 A nagyobb veszély vállalásának kötelezettsége	174
7.5 Az önvédelemhez való jog műveleti területen	176
7.6 Következtetések, javaslatok	179
8. Modern technológia és erőalkalmazás	180
8.1 Önvédelem egy robot esetében	181
8.2 Robot-specifikus művelet-végrehajtási szabályok	186
8.3 A fegyverrendszerek önállóságának korlátozása	189
8.4 Következtetések, javaslatok	192
9. Gondolatok a magyar ROE szükségességéről	194
9.1 A Magyar Honvédségre vonatkozó, ROE jellegű rendelkezések	195
9.2 A magyar szabályok alkalmazhatósága külföldi műveleti területen	202
9.3 Külföldi feladat-végrehajtás során alkalmazandó külföldi szabályok	203
9.4 A magyar katonai doktrínák művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos rendelkezései	209
9.5 Javaslat nemzeti művelet-végrehajtási doktrína kiadására	212

9.6	Javaslat a műveleti terv ROE mellékletének kidolgozásához	219
9.7	A magyar művelet-végrehajtási szabályok kialakításának javasolt folyamata	222
9.8	Következtetések, javaslatok	229
10.	A ROE ismeretek átadása és a képzés fontossága	230
10.1	Az univerzális ROE kézikönyv	231
10.2	A ROE felkészítés „leválása” a hadijogi képzésről	234
10.3	Szemponatok a ROE képzés végrehajtásához	236
10.4	Következtetések, javaslatok	239
11.	Befejezés	241
11.1	A tudományos vizsgálat eredményei, összegzett következtetések	243
11.2	Új tudományos eredmények	245
11.3	Gyakorlati alkalmazási lehetőségek	246
11.4	A szerző ajánlásai, javaslatai	246
1.	melléklet	
	A ROE ismeretekkel kapcsolatos vizsgálat	248
	1. A vizsgálati eredmény relevanciája	248
	2. Megállapítások	250
	3. Következtetések, javaslatok	253
2.	melléklet	
	Kérdőív a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos tudományos kutatáshoz	255
3.	melléklet	
	A ROE kidolgozását elősegítő ellenőrző lista	258
4.	melléklet	
	A nemzeti ROE javasolt tartalmi elemei	259
1.	függelék	
	Az ISAF parancsnokai által kiadott, ROE hatású harcászati utasítások	261
2.	függelék	
	A művelet-végrehajtási szabályok gyakorlati alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatok	265
	1. A kanadai Légiszállító Ezred szomáliai ügye	265
	2. A kunduz-i incidens	268
	3. A Lorange-ügy	269
Irodalomjegyzék		272
	Könyvek, tanulmányok, cikkek	272
	Kézikönyvek	283
	Szerző feltüntetése nélküli művek, egyéb internetes hivatkozások	285
	Magyar jogszabályok, szervezetszabályozó eszközök, egyéb jogi relevanciájú dokumentumok	290
	Magyar katonai doktrínák, szolgálati kiadványok	291
	Külföldi szabályozók, megállapodások, egyéb jogi dokumentumok	291
Ábrák jegyzéke		296
Az értekezés témakörében készített saját publikációk		297

1. BEVEZETÉS

1.1 A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKOLÁSA

Mióta a Magyar Honvédség alakulatai nemzetközi válságkezelő műveletekben vesznek részt, sokan sokféleképpen hivatkoztak a különböző műveletek végrehajtási szabályaira. Leszámítva azonban a fegyveres konfliktusok jogával, vagy közkeletűbb kifejezéssel élve, a hadijoggal¹ foglalkozó tanulmányokat, a válságreagáló műveletekben² való katonai részvétel módját és eszközeit meghatározó egyéb szabályozók vizsgálata mind a mai napig elkerülte a témával foglalkozó szakértők figyelmét. Következésképpen, az említett előírások tényleges szerepével, lényegével, és főbb rendelkezéseivel kapcsolatban – átfogó, de egyben kellően részletes hazai elemző munka hiányában – még a szűkebb szakmai kör is csak korlátozott információkkal rendelkezik.

¹ A szakirodalom szinonimaként használja a nemzetközi humanitárius jog (*International Humanitarian Law*), a fegyveres konfliktusok joga (*Law of Armed Conflict*), valamint a hadijog (*Law of War*) megnevezéseket. Ld. War and International Humanitarian Law – Internet: <http://www.icrc.org/eng/war-and-law/overview-war-and-law.htm> (Letöltés: 2013. június 15.). Az egyszerűség kedvéért jelen tanulmányban a *hadijog* megnevezés szerepel.

² A *válságreagáló műveleteknek* nincs nemzetközileg elfogadott, egységes definíciója, e kifejezés alatt ugyanis mást értenek a különböző nemzetközi szervezetek, de országonként is találunk eltéréseket. A NATO értelmezése szerint a válságreagáló műveletek olyan „többfunkciós műveletek”, amelyek felölelik „mindazokat a politikai, katonai és civil tevékenységeket – összhangban a nemzetközi joggal – amelyek a kinyilvánított szövetséges célkitűzések értelmében hozzájárulnak a konfliktus megelőzéséhez, és a válságkezeléshez”, továbbá „lefedik mindazokat a NATO katonai hadműveleteket és kapcsolódó tevékenységeket, amelyek nem tartoznak az 5. cikkely szerinti kollektív védelembe”. A NATO-ban alkalmazott felosztás szerint a válságreagáló műveletek lehetnek béketámogató műveletek (konfliktus megelőzés, béketeremtés, békekikényszerítés, békefenntartás, békeépítés és humanitárius műveletek), nem béketámogató műveletek keretében végzett humanitárius műveletek, továbbá kutató-mentő műveletek. Vö. PADÁNYI J., BENCZE B., HEGEDŰS Z., KOLOSSA S., PRAVECZKI Z., SZTERNÁK Gy. (2004): *A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a 21. században* (Egyetemi jegyzet) – Bp., Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Szárazföldi Műveleti Tanszék, p. 85., 89. Ezzel szemben a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Műveleti Doktrína olyan, többcélú műveletekként definiálja a *válságreagáló műveleteket*, amelyek során az összhaderőnemi erők – fegyverhasználati joggal vagy anélkül – a politikai, a diplomáciai, és a civil erőfeszítésekkel szoros összhangban hozzájárulnak egy konfliktus megelőzéséhez, a válság megszüntetéséhez, továbbá a béke, a rend újbóli megteremtéséhez, a környezeti viszonyok normalizálásához. Ilyen művelet lehet a béketámogatás, az irreguláris tevékenység elleni művelet, a polgári hatóságok támogatása, a kutatás-mentés, a nem hadviselők evakuálására indított művelet, a kivonási művelet, a szankciók és embargók, a hajózás és az átrepülés szabadságának biztosítása. E műveletek – jellemzően – ún. *háborús küszöb alatti konfliktusok*, valamint természeti, illetve ipari katasztrófafhelyzetek és humanitárius válságok kezelése során kerülnek végrehajtásra. A válságreagáló műveletek általában a harci (háborús) katonai műveletekhez képest eltérő, más jellegű, ugyanakkor komplex környezetben folynak, így a fegyveres küzdelem elveitől, törvényeitől eltérő sajátosságok érvényesülhetnek a műveletek végrehajtása során. Ld. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Műveleti Doktrína (MH ÖMD, Ált/38) (2013) – A Magyar Honvédség kiadványa, 1. kiadás, p. 1-8.

Többszempzeti katonai műveletben már részt vett személyek számára jól ismert tény, hogy a művelet-végrehajtási szabályok (angolul: *Rules of Engagement – ROE*) valódi mibenlétéről a katonák nemzetenként eltérő információkkal rendelkeznek. Az olyan országok katonái számára, amelyek rendelkeznek saját nemzeti ROE rendszerrel, esetleg erre vonatkozó doktrínával (ld. USA³, Nagy-Britannia, Kanada, Törökország), a művelet-végrehajtási szabályok kidolgozása és alkalmazása teljesen magától értetődő feladat. Más nemzetek katonái esetleg hallottak vagy olvastak e rendelkezések létezéséről, de a szabályozás tárgykörét illetően hiányosak az ismereteik.

Mindez abból is következik, hogy az ide tartozó szabályok megismerésének komoly információvédelmi akadályai vannak (a misszió-specifikus művelet-végrehajtási szabályok érhető okokból minősített információnak számítanak), de emellett – megfelelő tapasztalatok hiányában – az egyébként megismerhető szabályok megértése is sok esetben gondot okoz. Jóllehet mindenki számára nyilvánvaló, hogy a szabályok nem ismerete nem mentesít a felelősségre vonás alól, a ROE szabályok megszegése mégsem jár feltétlenül büntetőjogi vagy fegyelmi szankciókkal: a felelősség kérdése elsősorban attól függ, hogy az adott nemzet belső szabályai milyen jogi karakterrel (kötelező erővel) ruházzák fel a művelet-végrehajtási szabályokat.

Nem vonható kétségbe ugyanakkor, hogy a műveletre vonatkozó szabályok be nem tartása magának a műveletnek a jogszerűségét teszi kétségessé, ily módon veszélyezteti a misszió széles körű társadalmi megítélését, politikai – és akár anyagi – támogatottságát. A művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos információk hiánya azonban a szabályok kötelező erejétől függetlenül is sok veszélyt rejt magában. A szövetséges (koalíciós) műveletekben részt vevő országok fegyveres erőire vonatkozó eltérő nemzeti szabályok alkalmazása könnyen azt eredményezheti, hogy az együttműködő partnerek azonos szituációkra, saját nemzeti rendelkezéseik miatt, eltérően reagálnak, ami adott esetben nem kívánt következményekkel járhat.

³ Az Amerikai Egyesült Államokban sem olyan régen alakította ki a ROE rendszerét. Éppen 30 évvel ezelőtt, Roach (1983) még így fogalmazott: „Valódi szükség van arra, hogy a stratégiai és politikai személyek, harcászati és hadműveleti szakértők, de még civil politikai vezetőink is szélesebb információkkal rendelkezzenek a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatban. Napjainkban ezeket a szabályokat ritkán, vagy egyáltalán nem gyakorolják, és túl kevés művelettervező és parancsnok kér időközbeni jóváhagyást kiegészítő vagy megengedőbb szabályokra. Ld. ROACH, J. A.: *Rules of Engagement* (1983) – In. *Naval War College Review*, January-February 1983, Vol. XXXVI, No.1., pp. 46-55., p. 46. A probléma-felvetésnek akkor nem lett túl nagy visszhangja. Még az amerikai elemzők is csak a '90-es évek elejétől, a hidegháborús szembenállás megszűnését követően, a fegyveres erők szerepének megváltozása, és a válságreagáló műveletekben való aktív katonai részvétel kapcsán kezdtek el foglalkozni ezzel e kérdéssel.

A többnemzeti műveletet irányító parancsnok szándékainak megfelelő, egységes feladat-végrehajtás megköveteli a nemzeti szabályok közötti különbségek lehető legkisebbre csökkentését, az összhang minél magasabb fokú megteremtését. Ezt szolgálják az adott misszióra kiadott művelet-végrehajtási szabályok, amelyek révén a fegyveres erők illetékes parancsnoka – a felsőbb szintű politikai irányítótestület döntésében rögzített keretek között maradván, figyelembe véve a műveleti körülményeket is – rögzíti azokat a feltételeket és korlátokat, amelyek között az alárendeltségbe tartozó fegyveres erő alkalmazható. Mindemellett, a többnemzeti műveletben részt vevő országok katonai alakulataival szemben elvárás, hogy e rendelkezéseket a lehető legteljesebb mértékben betartsák, a végrehajtást nehezítő vagy esetleg kizáró nemzeti korlátozásokat pedig a lehető legkisebb mértékre szorítsák.

Az egy cél érdekében történő, összehangolt feladat-végrehajtáshoz tehát nélkülözhetetlen a művelet-végrehajtási szabályok, továbbá az azok alkalmazását elősegítő főbb elvek megismerése. Úgy is fogalmazhatunk, hogy minden katona esetében szükséges, de közülük is elsősorban a többnemzeti műveletben részt vevőknek elemi érdekük, hogy a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos legfontosabb ismereteket megszerezzék.

1.2 A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA

A Magyar Honvédség alakulatai évtizedek óta részt vesznek többnemzeti válságreakáló műveletekben, különböző nemzetközi szervezetek irányítása alatt, vagy más együttműködési formában. E nemzetközi szervezetek többsége, valamint az együttműködő partnerországok közül is többen már bevezették és eredményesen alkalmazzák a művelet-végrehajtási szabályok rendszerét. Annak ellenére, hogy a magyar nemzeti előírások és a vonatkozó katonai doktrínák – szűk körben – hivatkoznak e rendelkezésekre, és előírják figyelembe vételüket a külföldi szolgálatteljesítés során, teljességgel hiányzik a művelet-végrehajtási szabályok elvi megalapozását biztosító hazai doktrínális háttér, valamint a gyakorlati végrehajtást lehetővé tevő nemzeti joganyag. Ennek egyik valószínűsíthető oka a témához szorosan kapcsolódó, a művelet-végrehajtási szabályok különböző aspektusait behatóbban vizsgáló, az összefüggéseket és ellentmondásokat feltáró, az alkalmazás előnyeit és

hátrányait egyaránt bemutató, ezek alapján – szükség szerint – javaslatokat megfogalmazó, magyar nyelvű elemző munkák hiánya.

1.3 HIPOTÉZISEK

A téma vizsgálatával kapcsolatban az alábbi hipotéziseket állítottam fel:

- 1) A „Rules of Engagement” kifejezés magyar nyelvű fordításai, továbbá az e körbe tartozó rendelkezések hivatalosnak tekintett magyar nyelvű definiálása nem adja vissza a kifejezés, illetve a definíció tartalmi lényegét.
- 2) Beazonosítható az írott jognak egy olyan matériája, amely összefoglalóan „műveleti jog”-ként definiálható.
- 3) A nemzetközi, illetve a nemzeti szinten megalkotott művelet-végrehajtási szabályok egyidejű létezése nem akadály a többnemzeti műveletekben való részvételnek, az esetleges ellentmondások feloldhatók. A multilaterális műveletekkel szükségszerűen együtt járnak a nemzeti korlátozások is.
- 4) A hadijog és a művelet-végrehajtási szabályok összekapcsolódnak ugyan, mégis két, egymástól jól elkülöníthető rendszert alkotnak.
- 5) Az ellenséges cselekményre, valamint az ellenséges szándékra történő reagálás nem azonos az önvédelemben történő cselekvéssel.
- 6) Katonák esetében az önvédelem kérdése másként értelmezendő, mint civil személyek esetében.
- 7) A modern technikai eszközök katonai alkalmazásának elterjedésével új típusú és tartalmú művelet-végrehajtási szabályokat kell kialakítani.
- 8) A Magyar Honvédség feladat-végrehajtását eredményesebbé tenné egy nemzeti ROE doktrína kidolgozása, és a ROE rendszer nemzeti alkalmazása.
- 9) A Magyar Honvédség állománya körében a ROE ismeretek szintje nem megfelelő, ezért fokozott figyelmet kell fordítani az ezzel kapcsolatos képzésre, felkészítésre.

1.4 KUTATÁSI CÉLKITŰZÉSEK

A fenti hipotéziseim igazolása érdekében célul tűztem ki, hogy nemzetközi és nemzeti példák bemutatása és elemzése révén összefoglalom a művelet-végrehajtási szabályok kialakításával és alkalmazásával kapcsolatos főbb elveket, rendelkezéseket, lényegesebb gyakorlati tapasztalatokat, ezekből általános, valamint a Magyar

Honvédségre vonatkozatható következtetéseket vonok le, továbbá javaslatokat fogalmazok meg a művelet-végrehajtási szabályok Magyar Honvédségben történő alkalmazására, egy nemzeti művelet-végrehajtási szabályrendszer kialakítására vonatkozóan.

A téma tudományos vizsgálatokor célul tűztem ki:

- a témával kapcsolatban elenyésző számban előforduló magyar nyelvű szakirodalom ellentmondásos megállapításainak, továbbá a tárgyra vonatkozó, angol nyelvű doktrínák tartalmilag helytelen nyelvi fordításainak bemutatását;
- a vonatkozó idegen nyelvű szakirodalomban szereplő legfontosabb megállapítások, megoldási javaslatok feltárását, személyes tapasztalatokkal kiegészített elemzését, rendszerezését;
- az értekezés tárgyával kapcsolatos idegen nyelvű szakirodalom tudományos igényű feldolgozása révén a magyar nyelvű publikációk hiányának csökkentését, pótlását, a téma minél szélesebb szakmai körben való megismertetését;
- a témával kapcsolatban új definíciók megalkotását;
- a vizuálisan megjeleníthető összefüggések új megközelítés alapján történő ábrázolását;
- a művelet-végrehajtási szabályok kialakítását, tartalmát és alkalmazását negatívan befolyásoló tényezők feltárását, részletesebb bemutatását, hatásuk csökkentésére vonatkozóan javaslatok megfogalmazását;
- a Magyar Honvédség állománya körében a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos ismeretszint felmérését, amennyiben pedig ez indokolt, az e tárgykörrel kapcsolatos képzésre, felkészítésre vonatkozóan javaslatok megfogalmazását;
- a témával kapcsolatos magyar szabályozásban meglévő hiányosságok, ellentmondások feltárását, javaslatok megfogalmazását a nemzeti jogi szabályozásra.

1.5 AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

Az értekezés – a Bevezetésen (1. fejezet) és a Befejezésen (11. fejezet) kívül – kilenc önálló fejezetből áll. A fejezetek négy, logikailag jól elkülöníthető témakörbe tartoznak.

Az első témakörben a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos általános tudnivalók ismertetésére kerül sor. Ennek megfelelően, az értekezés a szakirodalomban fellelhető ROE definíciók bemutatásával és összehasonlító elemzésével kezdődik (2. fejezet), majd – maradva még az általánosság szintjén – a ROE jogi kötőerejének vizsgálatával, a ROE rendelkezések korlátozó, illetve felhatalmazó jellegének bemutatásával folytatódik.

A művelet-végrehajtási szabályok valós lényegének megértéséhez elengedhetetlen a kialakításukat, tartalmukat meghatározó tényezők ismerete, ezért az értekezés egyik fontos része e faktorok részletesebb elemzése (3. fejezet). A sajátos összefüggések okán, az eltérések hangsúlyozása érdekében külön alfejezet foglalkozik a ROE és a hadijog kapcsolatával.

Az értekezés a vonatkozó szabályrendszer nemzeti és nemzetközi szintjeinek bemutatásával, valamint a válságreagáló műveletek végrehajtásában leginkább érdekelt nemzetközi szervezetek által alkalmazott, a művelet-végrehajtási szabályok kialakításával kapcsolatos eljárásrend bemutatásával folytatódik (4. fejezet). Az általános kérdésekkel foglalkozó részt a jogi tanácsadó művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos feladatkörének ismertetése zárja.

A logikailag elkülöníthető második témakör a többnemzeti válságreagáló műveletek végrehajtása során felmerülő sajátos dilemmák elemzésére összpontosít. A többnemzeti együttműködést befolyásoló tényezők között kiemelt szerepet játszanak, ezért külön fejezetben (5. fejezet) kerülnek bemutatásra a nemzeti korlátozások, kiemelve a művelet-végrehajtási szabályok alkalmazására, közvetve pedig a művelet eredményességére gyakorolt negatív hatásukat. Ezt a fejezetet követi az erőalkalmazás fokozatos kiterjesztésére vonatkozó koncepció bemutatása (6. fejezet), amelynek további megértését kívánja elősegíteni a halálos és a nem halálos erő alkalmazásával kapcsolatos főbb rendelkezések ismertetése. Minthogy a művelet-végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatban az egyik legnehezebb, és legvitatottabb kérdés az ellenséges cselekmény és az ellenséges szándék beazonosítása, valamint az ezekre történő megfelelő reagálás, e kérdéskörrel a fejezeten belül önálló alfejezetek foglalkoznak.

A már nem közvetlenül a művelet-végrehajtási szabályok témaköréhez tartozó konkrét kérdések sorát – vagyis a logikai tematizálás harmadik csoportját – a válságreagáló műveletek végrehajtásának egyik neuralgikus pontja, az önvédelem

témakörének részletes vizsgálata nyitja (7. fejezet), külön és részletesen tárgyalva a katonák önvédelme körüli dilemmát. Az értekezés e részében kapott helyet a jövő technikai eszközeire is vonatkoztatható művelet-végrehajtási szabályok elemzése (8. fejezet).

A negyedik logikai rész a Magyar Honvédség szempontjából, a hatályos magyar jogszabályok figyelembe vételével közelíti meg a művelet-végrehajtási szabályok kérdéskörét (9. fejezet). Mindenekelőtt annak elemzésére kerül sor, hogy szükség van-e nemzeti szintű művelet-végrehajtási szabályok kidolgozására. E gondolatsort három módszertani javaslat követi: az első a magyar ROE doktrína kidolgozására és tartalmára vonatkozik, a második a műveleti tervhez tartozó ROE mellékletre vonatkozóan fogalmaz meg ajánlást, az e körbe tartozó harmadik alfejezet pedig a nemzeti ROE kialakításához kíván segítséget nyújtani.

Különös tekintettel a ROE rendelkezésekkel kapcsolatos ismeretek – jelen értekezésben több helyen említett – hiányosságaira, az értekezés önálló fejezetben kívánja felhívni a figyelmet a ROE tudásanyag átadásának, és az e tárgykörrel kapcsolatos képzésnek a fontosságára (10. fejezet). Az e témával kapcsolatban végzett felmérés eredményeit külön melléklet mutatja be, alátámasztva a hiányos ismeretekkel kapcsolatos megállapításokat.

1.6 KUTATÁSI MÓDSZEREK

A téma tudományos kutatásakor, továbbá a jelen értekezés elkészítésekor az alábbi tudományos vizsgálati módszereket alkalmaztam:

- a művelet-végrehajtási szabályok témakörével kapcsolatos hazai és külföldi (elsősorban angol nyelvű) szakirodalom összegyűjtése, rendszerezése, főbb megállapításainak elemzése, szintetizálása;
- a hivatkozott szerzők fontosabb megállapításaival kapcsolatban saját vélemény (egyetértés, egyet nem értés indokolással) megfogalmazása;
- a művelet-végrehajtási szabályok főbb összetevőinek, azok hatásának analizálása;
- az ugyanarra a tárgykörre (pl. művelet-végrehajtási szabályok, műveleti jog) vonatkozó definíciók tartalmának összehasonlítása, a fontosabb rendelkezések szintetizálása, ezek révén önálló definíció megalkotása;
- saját kérdőív felhasználása révén önálló kutatás végzése, a kutatás eredményeként kapott válaszokból indukció és dedukció révén következtetések levonása.

1.7 A TÉMA FELDOLGOZÁSÁT NEHEZÍTŐ KÖRÜLMÉNYEK

A válságreagálási művelet végrehajtásával kapcsolatban elterjedt *Rules of Engagement* kifejezés, valamint az abból képzett ROE mozaikszó magyar nyelvre fordítására az elmúlt években több kísérlet is történt, ezek a próbálkozások azonban legfeljebb csak részsikereket hoztak. Ennek oka egyrészt az, hogy ezt a fogalmat angol nyelvterületen az élet számos területén használják, és a működés, illetve a feladat-végrehajtás szabályozásának szinte bármely területén megjelenhet. Az „engagement” szó már önmagában is sok mindent jelenthet magyarul (pl. ígéret, kötelezettség, elfoglaltság, alkalmazás, szerződés, eljegyzés, ütközet/csata stb.)⁴, ennek következtében a *Rules of Engagement* szóösszetételt sok szakterület képviselője használja, így lehetséges jelentése is elég változatosan alakul. Íme néhány példa:

- saját művelet-végrehajtási szabályrendszere van például az amerikai tűzoltóknak, amely részletesen rögzíti a feladat-végrehajtás, és az arra való felkészülés szakmai előírásait;⁵
- az üzleti életben, különösképpen a tárgyalások során összefoglalóan *Rules of Engagement* kifejezéssel illetik az ellenérdekű (érdekkonfliktusban álló) szereplők által követett gyakorlatot, vagy az általuk tanúsított olyan magatartást, amelynek körébe nem csupán a cselekvés szakmai szabályai tartoznak, hanem ide sorolandók – egyebek mellett – azok az íratlan „törvények” is, amelyek például azt rögzítik, hogy kinek, mikor, milyen módon, milyen információk adhatók át, vagy kinek milyen engedményeket lehet/kell adni, és mi legyen a viszonzószolgáltatás;⁶
- hasonlóképpen, a marketing világa is ismeri a *Rules of Engagement* kifejezést annak megjelölésére, hogy mit kell tenni a hallgatóság gondolkodásmódjának megváltoztatásához valamely termék, eljárás, ötlet jobb „eladhatósága” érdekében;⁷

⁴ ORSZÁGH L., MAGAY T. (1998): *Angol-Magyar Nagyszótár* – Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 497.

⁵ Ld. *Rules of Engagement for Structural Firefighting, Increasing Firefighter Survival – Safety, Health and Survival Section International Association of Fire Chiefs (Draft 10, February, 2012)* – Internet: http://safetyandhealthweek.org/wp-content/uploads/2012/05/Safety_ROE_Lesson_Plans.pdf (Letöltés: 2013. szeptember 3.)

⁶ *Rules of Engagement definition* – Internet: <http://www.businessdictionary.com/definition/rules-of-engagement.html> (Letöltés: 2013. április 11.)

⁷ *The New Rules of Engagement: Measuring the Power of Social Currency* – Forbes Insights, 2012. – Internet: http://www.iab.nl/wp-content/uploads/downloads/2013/02/ForbesInsights_Turn_New_Rules_of_Engagement.pdf (Letöltés: 2013. március 1.)

- extrém példaként, a rögbiben is alkalmazzák ezt a kifejezést a labdáért folytatott dulakodás szabályaival kapcsolatban.⁸

1.8 A „RULES OF ENGAGEMENT” KIFEJEZÉS MAGYAR FORDÍTÁSA

A katonai értelemben vett (értsd: fegyveres erők tevékenységével kapcsolatos) *Rules of Engagement* kifejezés magyar fordításaként a magyar nyelvű szakirodalomban és katonai doktrínákban szintén meglehetősen változatos fordítási gyakorlattal találkozhatunk. Ennek egyik legfőbb oka, hogy nincs egy olyan, autentikusnak tekinthető katonai szakmai kifejezés-gyűjtemény, amely mindenki számára (de legalábbis széles körben) fordítási szempontból is elfogadhatóan, és szakmailag kellően megalapozottan közelítené meg ezt a kérdéskört.

Jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy a magyar fordításként – akár egyazon dokumentumban is – fellelhető különböző kifejezések, úgymint „harcérintkezési szabályok”⁹, „bevetési szabályok”¹⁰, esetleg e két kifejezés együttesen¹¹, továbbá „harci alkalmazási/magatartási szabályok”, vagy a „fegyverhasználati rendszabályok”¹², esetleg a „fegyveres erőszak kezelésének szabályai”¹³, mi több, az „erőszak alkalmazásának szabályai”¹⁴ vagy az „erő alkalmazásának szabályai”¹⁵ mind félreértésekre adhatnak okot a katonai értelemben vett ROE tényleges mibenlétét illetően. A téves fordítások megjelenéséhez vélhetően hozzájárulnak az olyan, nem hivatalos definíciók¹⁶ is, amelyek szakmai megalapozottsága erősen kétségbe vonható.

⁸ O’RORKE, T. (2013): *Analyzing Implications of New Rules of Engagement at Scrums* – Bleacher Report – Internet: <http://bleacherreport.com/articles/1744452-analyzing-implications-of-new-rules-of-engagement-at-scrums> (Letöltés: 2013. október 11.)

⁹ Ld. PADÁNYI et al., p. 122. Ld. még *NATO szakkifejezések és meghatározások Szógyűjteménye (angol és magyar)*, AAP-6 (2010) – MH Vezetési és Doktrinális Központ kiadvány, 2012., p. 216.

¹⁰ BOLGÁR J., HAJDÚ I., SZTERNÁK Gy. (2008): *A katonai műveletek háttere, megvívásuk jellemzői napjainkban* (Egyetemi jegyzet) – Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Szárazföldi Műveleti Tanszék, p. 79. A „bevetési szabályok” megjelölés alkalmazása mellett szóló érv lehet esetleg, hogy az angol *Rules of Engagement* kifejezés német nyelvű fordításaként az „Einsatzregeln” megjelölés használatos.

¹¹ MH ÖMD, p. 1-15.

¹² Angol-Magyar Szótár – Internet: <http://angol-magyar-szotar.hu/engagement.html> (Letöltés: 2013. március 13.)

¹³ PADÁNYI et al., p. 89.

¹⁴ Békefenntartó segédlet (2004) – A Magyar Honvédség Szárazföldi Parancsnokság Kiadványa, p. 14.

¹⁵ Uo., p. 90.

¹⁶ Példaként említhető az angol nyelvű tanulás elősegítése céljából publikált *Katonai Kifejezések Szótárában* szereplő *Rules of Engagement* definíció, amely szerint e kifejezés alatt olyan szabályok sorozatát kell érteni, amelyek meghatározzák a fegyverhasználatot és a katonák által történő erőalkalmazást (általában békefenntartó vagy felkelés-elfojtási szerep során) Ld. BOWYER, R. (2004):

A ROE nem csupán harci feladat végrehajtása érdekében adható ki (ld. válságkezelés különböző formái). E szabályok alkalmazása tekintetében az sem szükségszerű, hogy kialakuljon a művelet végrehajtásában ellenérdekelt¹⁷, esetleg kifejezetten ellenséges magatartást tanúsító, vagy ilyen szándékú személyekkel, csoportokkal, akár reguláris erőkkel bármilyen harci érintkezés¹⁸ vagy fennálljon ennek közvetlen veszélye (ld. humanitárius műveletekben való részvétel).¹⁹

Következésképpen, a ROE rendelkezések a harci bevetésnél, és különösen a fegyverhasználatnál sokkal tágabb szabályozási témakört ölelnek fel.²⁰ Azt határozzák meg, hogy a fegyveres erők hogyan hajthatják végre feladataikat békében²¹, válságkezelés során vagy fegyveres konfliktushelyzetben. A szabályok – jóllehet az *engagement* szó katonai értelmezése erre enged következtetni – nem azt rögzítik, hogy hogyan kell megtámadni az ellenséget, vagy hogyan kell védekezni a támadás ellen, hanem azt a cél szolgálják, hogy a fegyveres erők tevékenysége felet biztosított legyen a folyamatos politikai kontroll, elkerülhető legyen a túlzott reakció bizonyos szituációkban, vagy az, hogy a fegyveres erők túl hamar cselekedjenek, veszélyeztetve ezáltal a művelet-végrehajtás politikai céljainak elérését. Röviden összefoglalva, a

Dictionary of Military Terms – Oxford, Macmillan Education / Bloomsbury Publishing, Third Edition, p. 205.

¹⁷ Ellenérdekelttség alatt e témakörben a válságreagáló művelet sikeres végrehajtásának nem támogatását, esetleg kifejezett akadályozását kell érteni. Az ellenérdekelttség súlyosabb megnyilvánulása az ellenséges cselekmények végrehajtása, vagy erre irányuló szándék demonstrálása, legvégső esetben fegyveres támadás végrehajtása a válságreagáló erők ellen. Ugyancsak az „ellenérdekelt” kifejezést használja Boldizsár az ellenséges, nem támogató műveleti környezet jellemzésével összefüggésben. Ld. BOLDIZSÁR, G. (2008): *A békeműveletekben való részvétel hatása a Magyar Honvédségre* (PhD értekezés) – Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 132 p., p. 84.

¹⁸ E kifejezéssel kapcsolatban érdemes utalni a Katonai Értelmező Szótár vonatkozó szócikkére is, amely szerint „*harcérintkezés* a szemben álló csapatoknak egy meghatározott terepszakaszon (vonalon, sávban) létrejött olyan helyzete, amelyben a szemben álló felek a közvetlen irányítású lőfegyvereikkel egymásra hatni tudnak, egymást közvetlen harcban megsemmisíthetik”. Katonai Értelmező Szótár (1976) – Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, második, átdolgozott és bővített kiadás, p. 228.

¹⁹ Sanchez tábornok, az Irakban állomásozó koalíciós erők egykori parancsnoka például „*interrogation rules of engagement*”-ként adta ki az Irakban elfogott személyek kikérdezésével kapcsolatban általa elrendelt szabályokat. Vö. SANCHEZ, R. (2008): *Wiser in Battle, A Soldier's Story* – Harper Collins Publisher, p. 266.

²⁰ A jelen értekezés 3. mellékletében bemutatott ROE lista alapján könnyen beazonosíthatók azok a lehetséges szabályozási tárgykörök, amelyek nem tekinthetők harcérintkezésnek, de még bevetésnek sem (pl. a fegyveres erő alakulatai telepítési helyének földrajzi meghatározása, gyakorlatozások, nyomon követés, figyelmeztetések (nem figyelmeztető lövés), fegyverviselés (használat nélkül) stb.)

²¹ A ROE alkalmazás lehetséges esetei között a harci feladat végrehajtásán, vagy a békefenntartó tevékenységen túl számos más küldetés is szóba jöhet. Az IIHL ROE Kézikönyv például külön részben foglalkozik a humanitárius segítségnyújtás, illetve a katasztrófavédelem esetére szóló művelet-végrehajtási szabályokkal. Ld. IIHL Rules of Engagement Handbook (2009) (Szerk.: COLE, A., Drew, P., Mandsager, D., McLaughlin, R.) – International Institute of Humanitarian Law, Sanremo – Internet: <http://www.usnwc.edu/Research--Gaming/International-Law/References/Rules-of-Engagement-Handbook.aspx> (Letöltés: 2013. április 4.), p. 19.

megfelelően kidolgozott ROE hasznos és szükséges eszköz lehet az azonnali katonai cselekvés kényszere, valamint – az elérendő politikai célok szempontjából kritikus és szenzitív helyzetek feletti – politikai kontroll gyakorlása közötti egyensúly megtalálásához.²² A ROE funkcióival, lehetséges alkalmazási területeivel „A művelet-végrehajtási szabályok alapjai” fejezet foglalkozik.

Mindezekre tekintettel törekedtem a *Rules of Engagement* kifejezés olyan magyar fordítására, amely kellően átfogó és kifejezi ROE lényegét: egy művelet, egy feladatsoport végrehajtásának szabályozását. Ennek megfelelően, amint a témával kapcsolatos korábbi publikációimban, úgy a jelen értekezésben is – egységesen elfogadott, hivatalos magyar fordítás hiányában, önkényesen – a „*művelet-végrehajtási szabályok*” terminust, illetve az egyszerűség kedvéért több helyen a „ROE” rövidítést használom. Fontosnak tartom megjegyezni – és ez is az általam használt magyar nyelvű fordítás létjogosultságát támasztja alá –, hogy az Európai Unió hivatalos magyar nyelvű fordításaiban a ROE magyar megfelelőjeként a „*művelet-végrehajtási szabályok*” fordítás szerepel.²³

1.9 A ROE KORLÁTOZOTT MEGISMERHETŐSÉGÉNEK OKAI

Jelen értekezés tárgyával foglalkozó hazai publikációk hiányának egyik valószínűsíthető oka a misszió-specifikus ROE adatvédelmi minősítése, amely az adott katonai művelet eredményes megvalósítása céljából feltétlenül indokolt. Azoknak a konkrét szabályoknak a – művelet eredményes végrehajtásában nem érdekelt, vagy adott esetben akár ellenséges személyek általi – megismerése ugyanis, amelyek korlátozzák valamely fegyveres erő alkalmazását, akadályozhatja nem csupán a teljes küldetés végrehajtását, hanem közvetlen veszélyt jelenthet a feladatot végrehajtó fegyveres erő tagjaira is.

²² Vö. DUPUY, T. N. et al. (1993): *International Military and Defense Encyclopedia* – Washington, Brassey's (US), Vol. 5., p. 2329., 2330

²³ Példaként ld. Az Európai Parlament 2013. szeptember 12-i állásfoglalása az EU katonai struktúráiról: jelenlegi helyzet és kilátások (2012/2319(INI)) – Internet: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0381&language=HU> (Letöltés: 2013. október 11.), para. 22. Másik példa: Az Európai Unió Tanácsa 2013/87/KKBP Határozata (2013. február 18.) az Európai Uniónak a mali fegyveres erők kiképzéséhez hozzájáruló katonai missziója (EUTM Mali) elindításáról – Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 46/27 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:046:0027:0027:HU:PDF> (Letöltve: 2013. október 11.)

ROE esetében az adatvédelmi minősítés minden esetben a konkrét politikai és műveleti körülmények függvénye, de általában a vonatkozó műveleti tervhez igazodik. Még ha azt a szélesebb körben történő tájékoztatás indokolttá is tenné, a konkrét művelet-végrehajtási szabályok adatvédelmi szintjének megváltoztatásához az e kérdésben korábban döntést hozó szerv újabb döntése lenne szükséges. Emellett fontos tényező, hogy az említett szabályok mindig egy bizonyos művelethez igazodnak, és tartalmuk műveletenként változik. Érthető tehát, hogy a speciális művelet-végrehajtási szabályok többnyire csak azok számára ismertek, akik a műveletben részt vesznek. Megállapítható azonban, hogy valamennyi ROE esetében létezik egy közös, műveletektől független elvi bázis, amelynek megértése nagyban hozzájárul a konkrét előírások betartásához és betartatásához.

Az említett információvédelmi okok és az ugyancsak fontos tényezőnek számító műveleti flexibilitás miatt konkrét, művelet-specifikus végrehajtási szabályok részletes elemzése a jelen értekezés keretei között nem lehetséges. Nincs viszont akadálya annak, hogy a NATO vonatkozó dokumentumainak, illetve a tárggyal kapcsolatos szakirodalom legfontosabb megállapításainak alapul vételével, az angolszász (főként az amerikai, brit és kanadai) joggyakorlat tapasztalataira is figyelemmel megvizsgáljuk e szabályok hátterét és alkalmazásukkal kapcsolatos főbb elveket.²⁴

Fenti törekvést erősíti az a NATO elvárás is, miszerint a NATO fegyveres erők minden olyan tagjának, akinek kötelessége lehet a fegyveres erő alkalmazása akár önvédelemből, akár a művelet céljának elérése érdekében, a művelet-végrehajtási szabályokra, valamint az azokkal összefüggő NATO doktrínákra vonatkozóan megfelelő kiképzésben kell részesülnie.²⁵

²⁴ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a jelen értekezés szerzője valamennyi hivatkozott tanulmány, cikk tartalmával teljes mértékben egyetért, vagy azokkal azonosulni tud. Látni kell ugyanis, hogy a tanulmányok többsége a nemzeti művelet-végrehajtási szabályokat és az azzal kapcsolatos hazai eljárást részletezi, mégis, a tervezés és a végrehajtás során szerzett tapasztalatok, a levont következtetések sok esetben általánosíthatók, más nemzetek által felhasználhatók, vagy akár többnemzeti művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozóan is alkalmazhatók.

²⁵ MC 362/1, NATO Rules of Engagement (2003) – North Atlantic Military Committee, p. 2.

2. A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK MEGHATÁROZÁSA

2.1 TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

A művelet-végrehajtási szabályok a katonai műveletek szükségszerű velejárói, amelyek mindenkor az aktuális politikai igényekhez és katonai szükségszerűségekhez igazodtak.²⁶ A művelet-végrehajtási szabályok – elődeikhez képest – ma már sokkal cizelláltabbak és – fő szándék szerint – törekednek kitérni a végrehajtandó művelet valamennyi aspektusára, ezáltal hozzájárulnak a misszió fő jellegének meghatározásához is.

A napjainkban használatos ROE definíciók meglehetősen változatos képet mutatnak. Az eltérő fogalom-meghatározások összehasonlításakor megállapítható, hogy nemzetenként és nemzetközi szervezetenként is lényeges tartalmi különbségek vannak – egyebek mellett – a szabályok kiadására jogosult hatóság megjelölésében, a ROE jogi kötőerejének meghatározásában, a szabályozással érintett terület kijelölésében, vagy a ROE céljának rögzítésében.

2.2 ÉSZAK-ATLANTI SZERZŐDÉS SZERVEZETE

A művelet-végrehajtási szabályok mibenlétének meghatározásakor célszerűnek tűnik az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) fogalom-meghatározását alapul venni. A NATO által használt alapfogalmakat és definíciókat tartalmazó gyűjtemény (2013) – 1973-ból származó, de még jelenleg is hatályos – ROE definíciója szerint e szabályok alatt kell érteni *„az arra feljogosított katonai hatóság által kiadott olyan utasításokat, amelyek meghatározzák azokat a körülményeket és korlátozásokat,*

²⁶ Az egyik legtöbbet idézett, ma már klasszikusnak számító ROE rendelkezés William Prescott ezredes híres mondata az 1775. június 17-i Bunker Hill-i csatában, amelyben utasította a katonáit hogy csak akkor lőjenek, ha már kellő távolságban van az ellenfél. *„Egyikőtök se lőjön, amíg nem látja a szemük fehérségét. Akkor pedig lefelé célozzatok”*. A források nem teljesen egyértelműek a szólás eredetét illetően, Prescott ezredes mellett Putnam tábornokot is meg szokták említeni. Ld. *Don't Fire until You See the Whites of Their Eyes?* – Internet: <http://www.ask.com/question/don-t-fire-until-you-see-the-whites-of-their-eyes> (Letöltés: 2013. március 27.) Ugyancsak egyfajta ROE rendelkezésnek minősíthető a brit királyi haditengerészet Balti-tengeren hajózó flottájának kapitányai számára 1918-ban kiadott utasítás, miszerint *„a balti-tengeri tartományok tengerpartjaitól távol tevékenykedő bolsevik katonákat ellenséges szándékúaknak kell tekinteni, és ennek megfelelően kell bánni velük”*. PHILLIPS, G. R. (1993): *Rules of Engagement: A Primer* – In. The Army Lawyer, Headquarters, Department of the Army, pp. 4-27. – Internet: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/07-1993.pdf (Letöltés: 2012. december 1.), p. 5.

*amelyek alapján a fegyveres erők a legyőzendő fegyveres erővel szemben harccselekményeket fognak kezdeményezni és/vagy folytatni.”*²⁷

E körben azt is egyértelművé kell tenni, hogy a ROE esetében nem csupán megtámadási vagy védekezési szabályokról van szó (ld. határátlépés, tömegosztatás, gyakorlatozás stb.) és különösen nem korlátozódnak az ide tartozó rendelkezések csak a fegyverhasználatra (ld. figyelmeztetés, kutatás, őrizetbe vétel stb.). A ROE vonatkozásában ugyanis az „*engagement*” kifejezés magában foglalja az ellenérdekelt (esetleg kifejezetten ellenséges) erőkkel szembeni elrettentés, károkozás vagy semlegesítés szándékával indított mindenfajta (fegyveres és nem fegyveres) akciót, függetlenül attól, hogy milyen jellegű (pl. kollektív védelmi, béketámogató vagy szigorúan humanitárius válságkezelési) műveletben kell részt venni, és ténylegesen szükség van-e fegyverhasználatra, vagy fegyveres erőszak kezelésére.²⁸

Figyelemre méltó azonban, hogy a NATO-ban egy másik ROE fogalom is használatos. A NATO ROE doktrínájában (2003) foglalt definíció szerint a ROE „*a fegyveres erőknek (ide értve az egyéneket is) kiadott olyan utasítások, amelyek meghatározzák azokat a körülményeket, feltételeket, fokozatot és módot, amelyek között sor kerülhet erőalkalmazásra, vagy olyan művelet végrehajtására, amely provokatívnak értelmezhető*”.²⁹

Jóllehet a két változat megegyezik abban, hogy utasításoknak³⁰ tekintik a művelet-végrehajtási szabályokat, a meghatározások között mégis több, igen szembetűnő eltérés van, nevezetesen:

- a) a korábbi verzió a ROE forrására helyezi a hangsúlyt („*arra feljogosított katonai hatóság által kiadott*”), az utóbbi változat ellenben a ROE címzettjét tartja fontosnak („*a fegyveres erőknek (ide értve az egyéneket is) kiadott*”);
- b) a korábban megjelent definíció a ROE szabályozási módszerének lényegét a „*körülmények*” és „*korlátozások*” rögzítésében látja, míg a később kiadott fogalom már kicsit cizellálja ezt, és a művelet-végrehajtással kapcsolatos „*körülmények*”, „*feltételek*”, „*fokozat*” és „*mód*” meghatározására koncentrál;

²⁷ AAP-06 (Edition 2013), *NATO Glossary of Terms and Definitions* (English and French) – North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Agency (NSA) – Internet: <http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/aap6/AAP-6.pdf> (Letöltés: 2013. október 20.), p. 2-R-10

²⁸ Vö. MC 362/1, p. F-3., valamint AAP-06, p. 2-E-4.

²⁹ MC 362/1, p. 2.

³⁰ Az angol nyelvű szövegek a *directives* szót használják.

- c) a régebbi fogalom a ROE szabályozási körébe tartozó műveleteknek a „fegyveres erők” által „kezdemenyez”-ett „és/vagy folytat”-ott „harccselekmények”-et tekinti, míg az újabb definíció közelebről nem meghatározott szervek általi „erőalkalmazás”-t, illetve akár „provokatív”-nak is minősülő „művelet” végrehajtását említi; végül
- d) az első definíció még úgy fogalmaz, hogy a műveleteket a „legyőzendő fegyveres erővel szemben” kell végrehajtani, a második fogalom azonban már figyelembe veszi, hogy napjaink katonai műveletei között számos olyan is akad, amelyet nem fegyveres erővel szemben, hanem bármely, a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető erővel, vagy akár személlyel szemben kell végrehajtani. Ha a szembenálló fél mégis fegyveres erő, akkor sem szükségszerű cél e fegyveres erő legyőzése.

Az utóbbi fogalom-meghatározás mindazonáltal elfogadja azt a körülményt, hogy – már csak a válságreagáló műveletek eltérő jellegéből adódóan is – a művelet-végrehajtási szabályokban engedélyezett akciók némelyike nem feltétlenül talál kedvező fogadtatásra valamennyi érintett fél részéről, és e cselekmény(ek)e)t a sérelmező fél esetleg provokatívnak fogja tekinteni, vagyis akár válaszlépésre is számítani kell. Szükséges ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a megfelelő mandátum birtokában, és a misszió megindításáról politikai döntést hozó nemzetközi szervezet támogatása mellett, továbbá a vonatkozó nemzetközi és nemzeti szabályok által meghatározott keretek között végrehajtott cselekmények jogilag akkor sem lesznek provokációnak, netán agressziónak minősíthetők, ha a sérelmet szenvedett személyek ezt annak tartják.

2.3 EGYESÜLT NEMZETEK SZÖVETSÉGE

Az Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ) békeműveletekkel kapcsolatos Kézikönyve (2003)³¹ szerint a békeműveletek művelet-végrehajtási szabályai „egyértelművé teszik a meghatározott körülmények között alkalmazható fegyveres erő szintjét, az adott szintű fegyveres erő alkalmazásának módját, és azokat az eseteket, amikor magasabb parancsnoktól kell engedélyt kérni”. Következésképpen, a ROE

³¹ Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations (2003) – Peacekeeping Best Practices Unit, Department of Peacekeeping Operations, United Nations – Internet: <http://www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/Pbps/library/Handbook%20on%20UN%20PKOs.pdf> (Letöltés: 2012. október 1.), p. 57, 140.

mindig „a misszió speciális mandátumához, valamint a műveleti területen kialakult helyzethez igazodik”.

Az ENSZ értelmezése szerint a ROE meghatározza azokat a paramétereket, amelyek szerint az ENSZ békeműveletekbe vezényelt felfegyverzett katonai (vagy akár rendőri) alakulatai erőt alkalmazhatnak. A ROE biztosítja azt, hogy a fegyveres ENSZ alakulatok általi erőalkalmazás az ENSZ Alapokmány céljaival, az ENSZ Biztonsági Tanácsa által kiadott mandátummal, továbbá a nemzetközi jog – ide értve a hadijogot is – vonatkozó elveivel összhangban történjen. A ROE ahhoz is segítséget nyújt, hogy az ENSZ erők parancsnoka az ENSZ Békefenntartó Műveletek Főosztálya³² által megjelölt, a Biztonsági Tanács határozatához igazodó katonai céloknak megfelelően vezesse a műveleteket.³³

2.4 EURÓPAI UNIÓ

Naert (2011) szerint az Európai Unió (EU) vonatkozásában a ROE röviden „az erő alkalmazására vonatkozó intézkedések”-ként³⁴ határozható meg. Az olyan katonai műveletek esetében, amelyek során erőalkalmazás az önvédelem esetein túl is megengedett, a Tanács a művelet parancsnokának kezdeményezése alapján, a műveleti tervvel együtt, az erőalkalmazással kapcsolatos EU rendelkezések és doktrínák figyelembe vételével jóváhagyja a művelet-végrehajtási szabályokat.³⁵

Az EU tagállamok a nemzeti kontingenseik alkalmazását illetően korlátozásokat jelenthetnek be, de a korlátozások csupán tovább szűkíthetik a Tanács által engedélyezett erőalkalmazás körét. A nemzeti korlátozások alkalmazása révén a tagállamok biztosítják annak lehetőségét, hogy a közös művelet céljára rendelkezésre bocsátott alakulataik tiszteletben tarthassák a rájuk, illetve az adott tagállamra vonatkozó politikai és jogi korlátokat anélkül, hogy e megkötéseket más tagállamra is alkalmazni kellene.

³² Department of Peacekeeping Operations – DPKO

³³ Commanding United Nations Peacekeeping Operations (2004) – A Course Produced by the United Nations Institute for Training and Research, Programme of Correspondence Instruction, Course Author: Major General Tim FORD – Internet: <http://j3.rtarf.mi.th/poc/Document/data/doc2/UNITAR%20Commanding%20PKO.pdf> (Letöltés: 2013. március 3.), pp. 234-235.

³⁴ Az angol nyelvű szöveg az *instructions* kifejezést használja.

³⁵ NAERT, F. (2011): *The Application of Human Rights and International Humanitarian Law in Drafting EU Missions' Mandates and Rules of Engagement* – Katholieke Universiteit Leuven, Faculty of Law, Institute for International Law, Working Paper No. 151 – Internet: <http://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/wp/wp151e.pdf> (Letöltés: 2013. március 3.), pp. 9-10.

2.5 AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Findlay (2002) szerint a NATO által eredetileg átvett *Rules of Engagement* kifejezés az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erőitől származik.³⁶ E megnevezés hivatalosan első alkalommal az amerikai Joint Chiefs of Staff (JCS) által 1958-ban kiadott, a ma használatos „Katonai és más kapcsolódó kifejezések szótára” című kiadvány³⁷ előfutárának tekinthető egyik dokumentumban jelent meg. Az amerikai légierő az 1960–63-as dél-koreai műveletek során alakította ki saját művelet-végrehajtási szabályrendszerét, a haditengerészet az 1961-es kubai partraszállást megelőzően adott ki ilyen szabályokat, majd 1962-ben a JCS is kiadta a tengerészeti erők békeidejű művelet-végrehajtási szabályait.³⁸ Ezek a szabályok a vonatkozó hivatkozások összegyűjtésével, és kiegészítő intézkedések megfogalmazásával segítséget nyújtottak a parancsnokok számára abban, hogy – amennyiben ezt szükségesnek ítélték – az önvédelmen túli hatásköreiket is egyértelművé tehesék.

Az egyik legkorábbi amerikai ROE definíció szerint e rendelkezések alatt olyan utasításokat kell érteni, „amelyeket a kormány adhat ki azoknak a körülményeknek és korlátozásoknak a meghatározása céljából, amelyek keretében saját haditengerészeti, szárazföldi, és légi ereje ellenséges fegyveres erőkkel szemben harctevékenységet kezdeményezhet és/vagy folytathat”.³⁹

A ma használatos definíció már úgy fogalmaz, hogy az USA fegyveres ereje számára a ROE „az erre feljogosított katonai hatóság által kiadott utasítás, ami meghatározza azokat a körülményeket és korlátozásokat, amelyek között az USA fegyveres ereje [haditengerészet, szárazföldi és légi erők] más, szembenálló erőkkel szemben harccselekményeket kezdeményezhetnek és/vagy folytathatnak”.⁴⁰ Szembetűnő, hogy ez a fogalom-meghatározás szinte teljesen megegyezik a fent

³⁶ FINDLAY, T. (2002): *The Use of Force in UN Peace Operations* – SIPRI, Oxford University Press, p. 14., note 26.

³⁷ Joint Publication 1-02, Dictionary of Military and Associated Terms – Department of Defense (12 April 2001, as amended through 31 October 2009), p. 473.

³⁸ Phillips (1993) utal azokra a véleményekre, amelyek szerint a vonatkozó amerikai szabályok még a '70-es évek végén is „a szervezetlenség állapotában és csak kevéssel az anarchia előtt” voltak. Az egyes haderőnemek számára kidolgozott szabályok nem jelenítették meg a többi haderőnem sajátosságait, emellett inkább csak „az önvédelem jogának békeidejű nemzeti felfogására vonatkozó kinyilatkoztatások voltak, amelyek viszont zökkenőmentesen alkalmazhatók voltak az ellenségeskedések idején, és a hadviselés számos formájában”. PHILLIPS, p. 5.

³⁹ PHILLIPS, p. 6.

⁴⁰ Operational Law Handbook (2013) – International and Operational Law Department, The Judge Advocate General's Legal Center & School, U.S. Army, Charlottesville, Virginia – Internet: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/operational-law-handbook_2013.pdf (Letöltés:2013. július 20.), p. 75.

hivatkozott NATO fogalmak és definíciók gyűjteményében található, 1973-as fogalommal, ami megerősíteni látszik a NATO ROE definíció eredetével kapcsolatban fent említett álláspontot.

Azt is érdemes megemlíteni, hogy az amerikai fogalomhasználatban a „*Rules of Engagement*” kifejezés a külföldi, valamint – a védelmi miniszter eltérő döntésének hiányában – az amerikai területen és parti tengeren végrehajtandó, az ország területének védelmét szolgáló légerő és haditengerészeti műveletekre vonatkozik. Az egyéb belföldi (ide értendő az USA 50 tagállama, Puerto Rico és az Északi-Mariana-szigetek, az amerikai protektorátusok, egykori gyarmatok, és más hasonló területek) szárazföldi, továbbá az amerikai parti tengereken végrehajtandó más jellegű műveletekre (pl. civil hatóságoknak nyújtott katonai segítség, saját erők védelme⁴¹, rendvédelem, őrzésvédelem stb.) az „*erőalkalmazás szabályai*” (*Rules for the Use of Force – RUF*) kifejezés használatos.⁴²

2.6 NAGY-BRITANNIA

A brit értelmezés szerint a művelet-végrehajtási szabályok a műveleti parancsnokságok számára kiadott olyan utasítások, amelyek meghatározzák azokat a körülményeket és korlátozásokat, amelyek alapján az Egyesült Királyság fegyveres erői fegyveres erőt alkalmazhatnak az Egyesült Királyság Kormánya által meghatározott katonai célok elérése érdekében. A vonatkozó brit doktrína⁴³ felhívja a figyelmet arra, hogy a művelet-végrehajtási szabályokat – tekintettel arra, hogy mindig az adott küldetésre, és azokra az aktuális körülményekre vonatkoznak, amelyekkel a fegyveres erők a végrehajtás során szembesülnek – folyamatosan felül kell vizsgálni, figyelembe véve a jogi kereteket, a nemzeti és nemzetközi érdekek katonai és politikai értékelését. A dokumentum emellett azt is kiemeli, hogy a ROE nem csupán jogi jellegű kérdéseket szabályoz, hanem egy sor másfajta megfontolást is tartalmaz, mint például bizonyos létesítmények lerombolásának elkerülése, különösen akkor, ha az épségben való elfoglaláshoz különös érdek fűződik, a politikailag káros kritikák

⁴¹ Angolul: force protection

⁴² Vö. Operational Law Handbook (2013), p. 76.

⁴³ Joint Service Publication 383, The Joint Service Manual of the Law of Armed Conflict (2004 Edition) – UK Ministry of Defence, Joint Doctrine and Concepts Centre

elkerülése, a szövetségesek közötti gyakorlat összehangolása, és az ún. „baráti tűz” megelőzésének kérdése.⁴⁴

2.7 KANADA

A kanadai béketámogatási doktrína (2002) megfogalmazása szerint a művelet-végrehajtási szabályok a műveleti parancsnokok számára megfogalmazott utasítások, amelyek meghatározzák azokat a körülményeket és korlátokat, amelyek alapján a fegyveres erő alkalmazható a koalíció kormányzati politikájának megfelelően kialakított katonai célok elérése érdekében. A ROE tehát paraméter sorozatok formájában kerül kiadásra abból a célból, hogy tájékoztassa a parancsnokokat a feladat-végrehajtással kapcsolatban meghatározott cselekvési korlátokról vagy szabadságról. A ROE fő funkciója annak biztosítása, hogy az alkalmazott fegyveres erő megfelelően ellenőrzött legyen: az alárendelt parancsnokok mindig csak a felettestől kapott ROE keretein belül cselekedhetnek, ellenben nincs arra vonatkozó kötelezettségük, hogy a ROE által biztosított valamennyi felhatalmazással élniük kell.⁴⁵

A doktrína rögzíti, hogy nemzetközi válságkezelő műveletben való részvétel esetén Kanada fenntartja magának a jogot, hogy az adott műveletre vonatkozóan kiegészítő nemzeti szabályokat adjon ki, amely esetben a nemzeti ROE, valamint az önvédelmi jog nemzeti értelmezése mindig elsőbbséget élvez. Ezek a kiegészítő szabályok a nemzetközi rendelkezéseknél csak korlátozóbbak lehetnek.⁴⁶

A kanadai fegyveres erők művelet-végrehajtási szabályait a vezérkar főnök hagyja jóvá. Amennyiben azonban nem kerül sor ROE kiadására valamely művelettel kapcsolatban, a műveletben részt vevő erők parancsnokának a feladata az, hogy ROE kérelmet terjesszen fel a parancsnoki láncolaton keresztül a vezérkar főnökhöz jóváhagyásra. Amennyiben valamely ROE kérdést nem sikerül a kanadai fegyveres erők megaláztatására tisztázni, a vezérkar főnök a következő lépések megtétele közül választhat:

⁴⁴ Joint Service Publication 383, p. 53.

⁴⁵ Peace Support Operations, Joint Doctrine Manual B-GJ-005-307/FP-030 (2002) – National Defence – Internet: http://www.walterdorn.org/pdf/PSO-Manual_Canada-DND_6Nov2002.pdf (Letöltés: 2013. augusztus 28.), p. 6-12.

⁴⁶ Uo.

- a művelet végrehajtásának szabályait kiegészíti a kanadai fegyveres erők állományára vonatkozó nemzeti ROE rendelkezésekkel;
- meghatározza, hogy a kanadai katonák a művelet végrehajtási szabályait milyen korlátozásokkal (fenntartásokkal) alkalmazhatják; illetve
- dönt a kanadai alakulatok visszavonásáról.⁴⁷

2.8 AUSZTRÁLIA

Az ausztráliai fegyveres erők számára a ROE „a Kormány által támogatott, és a parancsnokok által kiadott olyan utasítások, amelyek meghatározzák azokat a körülményeket és korlátokat, amelyek között a fegyveres erő alkalmazható a céljainak elérése érdekében. Nem akadályozzák és nem is helyettesítik a parancsnoki funkciót, hanem inkább annak részei. A művelet-végrehajtási szabályokat meg lehet fogalmazni úgy, hogy bizonyos műveleteket korlátozzanak, vagy ellenkezőleg, engedélyezzenek műveleteket olyan keretek között, amit a nemzeti és a nemzetközi jog megenged”.⁴⁸

Mindent összevetve, a ROE rendelkezések ráirányítják a figyelmet a konkrét művelettel kapcsolatban alkalmazandó hadijogi szabályokra, és további politikai és katonaszakmai korlátokat állítanak fel a fegyveres erő használatával kapcsolatban.⁴⁹

2.9 FRANCIAORSZÁG

A francia értelmezés szerint a művelet-végrehajtási szabályok az illetékes katonai hatóság által kiadott, politikai szinten jóváhagyott és a külföldi műveletekben részt vevő fegyveres erőknek címzett olyan utasítások, amelyeknek célja, hogy meghatározzák azokat a körülményeket és feltételeket, amelyekben a fegyveres erők erőt alkalmazhatnak, vagy bármely olyan cselekményt végrehajthatnak, amely ellenségesnek tekinthető. Az erőalkalmazás alatt kell érteni a fegyveres erők alkalmazását, illetve minden olyan kényszerítő jellegű cselekmény végrehajtását, amelynek a célja az emberek jogainak és szabadságának korlátozása.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Army's Future Land Operating Concept (2009) – Head Modernisation and Strategic Planning – Canberra, Army, Australian Army Headquarters, – Internet: http://www.army.gov.au/Our-future/~media/Files/Our%20future/DARA%20Publications/ACFLOC_2012%20main.ashx (Letöltés: 2013. március 1.), p. xiv.

⁴⁹ Law of Armed Conflict, Executive Series ADDP 06.4 (2006) – Canberra, Defence Publishing Service, Department of Defence, – Internet: <http://www.defence.gov.au/adfwc/Documents/DoctrineLibrary/ADDP06.4-LawofArmedConflict.pdf> (Letöltés: 2013. március 1.), p. 2-1.

A francia doktrína kiemeli, hogy az erőalkalmazás nem korlátozódik csupán a fegyveralkalmazásra, hanem ebbe a körbe tartozik – többek között – a személyek ellenőrzése és elfogása, járművek átvizsgálása, közúti ellenőrző pontok működtetése, légtérellenőrzés, hajók fedélzetére lépés és átvizsgálás, tömegkezelés és ennek során rendészeti eszközök alkalmazása stb.⁵⁰

2.10 AZ IIHL ROE DEFINÍCIÓJA

A Sanremo-i székhelyű Humanitárius Jog Nemzetközi Intézete (IIHL)⁵¹ által kiadott, és az országok széles köre számára gyakorlatok, illetve valós műveletek előkészítése és végrehajtása céljára ajánlott ROE Kézikönyv (2009) szerint a művelet-végrehajtási szabályokat „*az arra feljogosított hatóságok adják ki, és azoknak a körülményeknek és korlátozásoknak a meghatározását segítik elő, amelyek között a fegyveres erő céljainak elérése érdekében alkalmazható*”.⁵²

A Kézikönyv felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy „*a ROE a nemzeti doktrinarendszerben sokféleképpen megjelenhet, ide értve a konkrét feladatok végrehajtására vonatkozó parancsokat, a műveleti területre telepítéssel kapcsolatos utasításokat, a műveleti terveket, vagy az állandó iránymutatásokat. Bármilyen formában jelenjenek is meg ezek a szabályok, felhatalmazást és/vagy korlátozásokat fogalmaznak meg – egyebek mellett – a fegyveralkalmazásra, az erők földrajzi elhelyezkedésére, illetve meghatározott speciális képességek alkalmazására vonatkozóan.*”⁵³

2.11 EGYÉB DEFINÍCIÓK

A hivatalos dokumentumokban található ROE definíciók mellett a szakirodalomban is fellelhető néhány figyelemre méltó megfogalmazás, amelyek – attól függően, hogy milyen irányból közelítik meg ezt a kérdést – törekszenek a lehető legszabatosabban körülírni a ROE lényegét. Egyik ilyen példa a Bennett és McDonald (1995) által kidolgozott fogalom, amely szerint a ROE „*olyan eszköz, amely*

⁵⁰ PIA-05.203, Doctrine interarmées sur l'usage de la force en opération militaire à l'extérieur du territoire français, Les Regles d'Engagement (2006) – Etat-Major des Armees, Division Emploi, N806/DEF/EMA/EMP.1/NP, p. 7.

⁵¹ International Institute of Humanitarian Law

⁵² IIHL Rules of Engagement Handbook, p. 1.

⁵³ Uo.

*koordinálja az erőalkalmazást, összehangolja a műveletet, megteremti az erőfeszítések szinergiáját, biztosítja a különböző partnerek közötti kompatibilitást, ellenőrzi az erőszakos cselekmények eskalációját, és alátámasztja a politikai célokat”.*⁵⁴ E megfogalmazás legnagyobb pozitívuma, hogy hangsúlyozza a művelet-végrehajtási szabályok funkcióit, és azokat a területeket, amelyekre a ROE hatással van/lehet. Ezzel szemben, nem foglal állást a ROE jogi jellegét, a rendelkezések forrását illetően, és arról is hallgat, hogy az említett funkciókat a szabályok milyen módon töltik be.

Jelen értekezés szerzője szintén igyekszik hozzájárulni a ROE definíciók sokszínűségéhez azáltal, hogy a ROE tartalmát befolyásoló tényezők részletesebb elemzése alapján javaslatot tesz egy új ROE definícióra, amelyet az értekezés 3.4 alfejezete tartalmaz.

2.12 A ROE JOGI KÖTŐEREJE

A ROE alkalmazásával, illetve nem-alkalmazásával kapcsolatban sokszor problémaként merül fel, hogy a többnemzeti műveletben résztvevő nemzetek eltérően értelmezik e rendelkezések normatív jellegét.

A művelet-végrehajtási szabályok jogi relevanciájával kapcsolatban mindenekelőtt érdemes leszögezni, hogy – jóllehet elnevezése szerint szabályokról⁵⁵ beszélünk – e rendelkezések alatt ténylegesen nem jogszabályokat, vagy nemzetközi szerződéses rendelkezéseket kell értenünk, hanem a műveletet végrehajtó fegyveres erők számára, a végrehajtás módját és eszközeit illetően kialakított műveleti, parancsnoki instrukciókat, utasításokat, esetleg útmutatásokat.

A művelet-végrehajtási szabályok jogi kötelező erejének megítélését illetően lényeges különbségek figyelhetők meg az egyes országok gyakorlatában: vannak olyan nemzetek, ahol a ROE körébe tartozó rendelkezések jogilag kötelező, végrehajtandó parancsnak minősülnek, más országokban a vonatkozó előírások kötőereje sokkal enyhébb, és inkább a fegyveres erő alkalmazásával kapcsolatos iránymutatásoknak tekintendők.

A magyar szabályozásban ez a kérdés még messze van az eldöntöttség állapotától. Ez nem csupán a szabályozás teljes hiányából következik, hanem a

⁵⁴ BENNETT, D. A., MACDONALD, A. E. (1995): *Coalition Rules of Engagement* – In. In Brief, National Defense University, Institute for National Strategic Studies, Washington DC., pp. 124-125.

⁵⁵ Angolul: *rules*

fordítási anomáliákból adódó elnevezésbeli és minősítésbeli tévedésekből is. Jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy a NATO által használt ROE definíció magyar katonai terminológiában jelenleg „hivatalos”-nak tekintett fordítása⁵⁶ félrevezető annyiban, hogy „irányelvek”-nek minősíti a ROE szabályokat.⁵⁷ Ez azonban nem tükrözi a ROE jogi természetének összetettségét: a tilalmak – legalábbis jogi kötőerejük szempontjából – inkább utasításoknak vagy akár parancsoknak minősülnek⁵⁸, még akkor is, ha ez a magyar jogszabályokból egyértelműen nem olvasható ki. Az mindenesetre elfogadhatónak látszik, hogy a felhatalmazást tartalmazó ROE rendelkezések *per definitionem* nem érik el az „utasítás”, vagy „parancs” kötelező erejét, így akár értelmezhetők olyan iránymutatásokként is, amelyek célja, hogy igazodási pontot nyújtsanak az erőalkalmazással kapcsolatban.⁵⁹ E körülményekből több kérdés is adódik, amelyek közül kettőt érdemes kiemelni:

a) Mennyiben hivatkozható a ROE egy katonai akció védelmében? Másként megfogalmazva a kérdést, felhasználható-e a ROE a végrehajtott akciók jogi indoklásául? Megítélésem szerint a parancsnoki felelősség kérdése e körben nyilvánvaló: a ROE kidolgozásába, majd a jóváhagyott ROE végrehajtásába a teljes parancsnoki láncolatot be kell vonni, emellett a meghatározott parancsnoki szintek felelőségi körébe tartozik a ROE megértésének előmozdítása, erre vonatkozóan tájékoztatás nyújtása, szükség esetén további instrukciók kérése, esetleg módosítások kezdeményezése.

Külön kiemelendő, hogy például a NATO művelet-végrehajtási szabályait – végső soron – a NATO legmagasabb szintű politikai döntéshozó szerve hagyja jóvá. Mindebből következően feltételeznünk kell, hogy amennyiben a ROE tartalma a vonatkozó nemzetközi és nemzeti normákkal összhangban áll, a feladatok ROE szerinti végrehajtása jogszerűnek minősül. Természetesen, jogszerűtlen cselekedetek még megfelelő jogi alappal rendelkező műveletek végrehajtása során sem zárhatók ki,

⁵⁶ NATO szakkifejezések és meghatározások Szógyűjteménye (angol és magyar), p. 216.

⁵⁷ Érdemes megemlíteni, hogy az MH ÖMD a „bevetés/harcérintkezés szabályai” definíció szövegében szintén az *irányelv* kifejezést használja. Ld. MH ÖMD, p. M1-3.

⁵⁸ Az angol nyelvű szöveg a „*directives*” kifejezést használja.

⁵⁹ Erre a megközelítésre hivatkozik Blocq (2006) is, amikor így fogalmaz: „*A művelet-végrehajtási szabályok a fegyveres erő katonai műveletek során történő alkalmazására vonatkozó műveleti iránymutatások. (...) Minthogy az iránymutatások nem parancsok vagy utasítások, a művelet-végrehajtási szabályok tág teret engednek az értelmezésnek és a kérdéseknek. Következésképpen, a katonának máshol kell utasítás után keresgélnie.*” BLOCQ, D. S. (2006): *The Fog of UN Peacekeeping: Ethical Issues regarding the use of Force to protect Civilians in UN Operations* – Journal of Military Ethics, Routledge, Vol. 5, No. 3, pp. 201-213, p. 202.

jöllehet ezek valószínűsége az említett biztosítékok beépítése révén viszonylag csekély. Mindenesetre, az érintett parancsnokok felelőssége a ROE érvényesülésének biztosítása, illetve a művelet-végrehajtási szabályokkal ellentétes cselekmények kiszűrése is.

b) Van-e jogi következménye a ROE be nem tartásának? A válasz egyértelmű: amennyiben a katonák megszegik a ROE előírásait, magatartásukért a saját nemzeti joguk szerint felelnek. (Külön kérdésként kezelendő természetesen, ha az adott magatartás, vagy a végrehajtott katonai akció a hadijog szabályaival ellentétes.) A jogkövetkezmények azonban lényegesen eltérőek lehetnek, tekintettel arra, hogy bizonyos országokban a ROE különösebb jogi relevanciával nem bíró irányelvnek minősül, más országok jogrendszerében viszont a művelet-végrehajtási szabályok az egyéb parancsokkal azonos joghatással bírnak, és megsértésük parancsszegésként értékelendő. Figyelemmel a különböző amerikai példákra, megemlítendő, hogy még egy nemzetben belül is lehetnek felfogásbeli különbségek a ROE kötelező jellegét illetően.⁶⁰ A nemzeti szabályozásokban tapasztalható sokszínűségtől függetlenül megállapítható, hogy a ROE be nem tartása minden esetben aláássa a művelet jogszerűségébe vetett bizalmat, amely nélkül a misszió eredményesen nem hajtható végre.⁶¹

A NATO-ra vonatkoztatva a kérdést, a kiadott művelet-végrehajtási szabályokkal ellentétes magatartások elkerülése érdekében – jelen értekezés szerzőjének álláspontja szerint – mindenképpen kívánatos lenne olyan iránymutatás kidolgozása, amely a nem ROE konform magatartások – Szövetségen belüli – egységes, de legalábbis közel azonos megítélése, valamint lehetséges következményeinek összhangba hozása irányába mutatna. Amíg ilyen szövetségi szintű dokumentum kidolgozására nem kerül sor, az illetékes NATO parancsnokoknak minden egyes misszió során szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy a ROE

⁶⁰ *Air Force Operations and the Law: A Guide for Aerospace Forces* (2002) – Washington, Judge Advocate General's Department, International and Operations Law Division, pp. 269-270.

⁶¹ A ROE konform, illetve az azzal ellentétes magatartásoknak a teljes művelet legitimitásjára gyakorolt hatását illetően egyet kell értenünk Hittinger (2000) megállapításával, miszerint „Az adott műveletre meghatározott ROE megszorozza a hadsereg erejét, mert egy személy egyéni akciói, amelyek során a vonatkozó szabályokat végrehajtja, megalapozzák a taktikai szintű jogszerűséget. (...) A ROE megszegései ellenben csak arra szolgálnak, hogy aláássák a jogszerűség elérése érdekében tett erőfeszítéseket. A taktikai szinten tett pozitív erőfeszítések táplálják a műveleti szintű jogszerűség elérését”. HITTINGER, William R.: *Rules of Engagement as a Force Multiplier* – CSC 2000 Subject Area, Strategic Issues – Internet: <http://www.smallwarsjournal.com/documents/hittinger.pdf> (Letöltés: 2012. december 10.), p. 49.

megszegésének különböző nemzeti megítélései gyengíthetik a művelet – és talán ezáltal az egész Szövetség – kohézióját.

2.13 KORLÁTOZÁSOK ÉS FELHATALMAZÁSOK

A művelet-végrehajtási szabályok az adott műveletre vonatkozóan szükség szerint korlátokat állítanak fel a fegyveres erők alkalmazásával kapcsolatban, vagy éppen ellenkezőleg, felhatalmazást adnak az alkalmazásra. Míg a ROE által megfogalmazott korlátozások tiltást⁶² jelentenek a parancsnokok számára a megjelölt akció(k) végre hajtását illetően, addig a felhatalmazások⁶³ a fegyveres erő felhasználásának, illetve az ezzel való fenyegetésnek a kereteit jelölik ki, amelyeken belül a parancsnokok a katonai akciókat a misszió elérése érdekében végrehajthatják.

Az említett korlátozások, tilalmak, illetve felhatalmazások vonatkozhatnak meghatározott eszköz (fegyver) meghatározott módon történő alkalmazására, a fegyverhasználat bizonyos feltételekhez kötésére, vagy a célpontok kiválasztására. Ez alapján tehát a ROE alapkérdései: mikor, hol, ki ellen, milyen feltételek esetén, milyen erők és eszközök hogyan alkalmazhatók a megjelölt cél elérése érdekében? E kérdésekre adandó válaszokat számtalan tényező befolyásolja, ide értve a műveletet végrehajtó fegyveres erők képességeit, katonai doktrínáit, a küldő nemzet jogszabályait és nemzetközi kötelezettségeit, kül- és belpolitikai törekvéseit, nemzetbiztonsági érdekeit, a kialakított civil-katonai kapcsolatokat, a katonák kulturális hátterét és a hagyományokat stb.

A ROE korlátozások, tilalmak és felhatalmazások megfogalmazásakor arra is tekintettel kell lenni, hogy ezek lényegesen befolyásolhatják a műveleti feladatok végrehajtásának szabadságát, szélsőséges esetben az egész művelet eredményességét. Amint a túlságosan „szűk” (korlátozó) ROE folyamatos akadályt jelent a parancsnok(ok) számára feladatai(k) eredményes végrehajtásában, addig az indokolatlanul tág (megengedő) ROE a fegyveres erő széleskörű alkalmazására hatalmazza fel a parancsnokot, ami esetleg az eredeti konfliktus nem kívánt eszkalálódásához vezethet, veszélybe sodorva ezzel azoknak a politikai (diplomáciai) céloknak az elérését, amelyek érdekében a fegyveres erő eredetileg felhasználásra került.

⁶² Az angol nyelvű ROE szövegek a „*prohibited*” kifejezést használják.

⁶³ Az angol nyelvű ROE szövegek az „*authorized*” kifejezést használják.

Különösen fontos tehát, hogy a parancsnokok megértsék a hatályban levő ROE által nyújtott felhatalmazásokat, illetve az abban foglalt korlátozásokat, tilalmakat, hiszen feladataikat ezek figyelembe vételével kell végrehajtaniuk. A felsőbb szinten kitűzött célok eredményes megvalósítása érdekében az alárendelt parancsnokokat megfelelően tájékoztatni kell(ene) a korlátozások, tilalmak valódi céljáról. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a ROE tilalmak és korlátozások politikai-stratégiai háttéréről a parancsnokok – legalábbis egy bizonyos szint alatt – nem mindig rendelkeznek megfelelő információkkal.

Szükséges kiemelni, hogy békeidőben, illetve a fegyveres konfliktus kialakulását megelőzően elrendelt műveletek során – az önvédelem esetét kivéve – egyedül a ROE ad felhatalmazást a NATO fegyveres erők – ide értve az adott műveletben való részvétel céljából a NATO-nak alárendelt, vagyis NATO műveleti irányítás alá kerülő nemzeti erőket is – jogszerű alkalmazására, de többnyire csak védekező tevékenység kifejtésére. Ezzel szemben, a fegyveres konfliktus kialakulását követően már a „támadó szellemű” felhatalmazások is szerepet játszanak. Ebben a szituációban már inkább a hadijog alkalmazandó, a feladatot végrehajtó NATO erők tagjait kombattánsoknak kell tekinteni, a ROE pedig – összhangban a hadijoggal – többnyire csak korlátozza a fegyveres erő egyébként jogszerű használatát.

A ROE előre meghatározott cselekvési módozatokat sorol fel, amelyeket az illetékes parancsnok, politikai vezető személy vagy irányító testület végrehajtani enged, vagy éppen megtilt. Amint a fentiekben kifejtésre került, törekedni kell arra, hogy a jóváhagyott művelet-végrehajtási szabályok – a nemzetközi jog által előírt korlátozásokon túlmenően – ne akadályozzák szükségtelenül a parancsnokokat abban, hogy feladataikat eredményesen megvalósítsák, és az ahhoz szükséges katonai előnyt elérjék. A vonatkozó NATO doktrína szerint „katonai előny”-nek kell tekinteni a katonai művelettel elérni kívánt konkrét és közvetlen eredményt, amely megvalósítható támadó vagy védekező műveletek révén, a katonai cél legyőzése, megsemmisítése vagy semlegesítése érdekében.⁶⁴ Emellett, általánosan elfogadott, hogy a katonai előnyt a katonai művelet (küldetés) egésze szempontjából kell vizsgálni, nem pedig elkülönítetten, csak az adott akcióra vonatkozóan. Továbbá, előnyt nem csupán a szembenálló fél gyengítése jelent, hanem ide kell érteni a saját erők biztonságának erősödését is. Katonai akciók esetében e két következmény

⁶⁴ MC 362/1, F melléklet

legtöbbször egyszerre jelentkeznek, de nem zárható ki, hogy a saját erők biztonsága olyan akció révén erősödjön, amely önmagában nem gyengíti a szembenálló erőt.

Nyilvánvaló, hogy a katonai műveletek végső célja a hatékonyság és eredményesség, legyen az a válságkezelés bármilyen katonai megjelenési formája⁶⁵, vagy akár a fegyveralkalmazás legsúlyosabb esete, valamely ellenséges hatalommal szembeni hadviselés. Ebből következően a parancsnokokkal szemben fokozott elvárásnéként jelentkeznek, hogy az általuk vezetett műveletek hatékonyak legyenek.⁶⁶ Azt is látni kell, hogy a hatékonyság nem csupán az alakulatok számától és létszámától, vagy a fegyveres erő számára rendelkezésre álló pusztító képességtől függ, hanem – egyebek mellett – a hazai és külföldi közvélemény támogatásától is. A közvélemény támogatásának elvesztése ugyanis nem csupán a politikai, hanem – ami talán még ennél is fontosabb – a pénzügyi támogatás csökkentését, elvesztését is jelentheti. A közvélemény általi támogatás erodálásának pedig egyik legkézenfekvőbb módja a művelet jogszerűségébe vetett bizalom elvesztése.

A ROE engedélyeztetése során tehát törekedni kell a legfelsőbb szintű politikai iránymutatások megszerzésére, majd ezek alapján – amennyiben ez indokolt – a parancsnoki láncolaton keresztül megfelelő műveleti és taktikai szintű iránymutatásokat kell nyújtani.

2.14 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Jelen fejezet fő következtetése, hogy nincs egységes, nemzetközileg általánosan elfogadott definíciója a művelet-végrehajtási szabályoknak. Látható, hogy a válságreagáló műveletek végrehajtásában leginkább érdekelt nemzetközi szervezetek, továbbá a ROE rendszert alkalmazó országok törekednek megalkotni saját ROE definíciójukat, amelyek sok tekintetben eltérnek egymástól, azonban tartalmukban felfedezhetők bizonyos hasonlóságok, közös pontok. Ilyen közös pontoknak tekinthetők:

- a) a ROE kiadásáért felelős hatóság – több-kevesebb pontossággal való – megjelölése (többnyire valamely felsőszintű politikai vezető vagy testület);

⁶⁵ békeépítés, békefenntartás, békekikényszerítés, béketeremtés, stb.

⁶⁶ A NATO Legal Deskbook-ban (2010) megfogalmazottak szerint „*a fegyveres erő minden olyan felhasználása, amelynek eredményeként nem jelenik meg egyértelmű katonai előny, a lőszer és más anyagi források potenciális elfecsérléseként értékelhető*”. NATO Legal Deskbook (2010) (Ed.: BUMGARDNER, S. L., HEGEDŰS, Z., PALMER-DEGREVE, D.) – Belgium, ACT Staff Element Europe, Second Edition, p. 251

- b) a ROE címzettjének megjelölése (parancsnokok);
- c) a fegyveres erő alkalmazásának és módjainak meghatározására való hivatkozás.

Az is megállapítható, hogy a ROE rendelkezések:

- a) nem rögzítenek konkrét feladatokat, és nem adnak taktikai instrukciókat sem: a mindenkori parancsnok kompetenciájába tartozik annak eldöntése, hogy a kapott feladat eredményes végrehajtása érdekében hogyan használja fel leghatékonyabban a rendelkezésére álló erőket és eszközöket. A művelet-végrehajtási szabályoknak nem céljuk e döntési hatáskörbe való túlzott beavatkozás;
- b) célja a katonai műveletek végrehajtása feletti kontroll biztosítása azáltal, hogy meghatározzák az erőalkalmazás mértékét és módját, ily módon elősegítik, hogy a fegyveres erő alkalmazása – még abban az esetben, ha a konkrét művelet megvalósítása provokatívnak tűnik – jogszerűnek minősülhessen.⁶⁷

Különös tekintettel a definíciókban fellelhető hasonlóságokra és különbségekre, jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy a többnemzeti műveletek sikeressége azon is múlik, hogy mennyire sikerül összhangba hozni az ugyanarra a tárgykörre vonatkozó, de mégis különböző tartalmú definíciókat, és mennyire mélyek a fennmaradó különbségek? Továbbá, az együttműködés eredményessége szempontjából kulcsfontosságú kérdés az, hogy sikerül-e közelíteni az – adott esetben azonos szóhasználattal megalkotott – definíciók nemzeti értelmezésében fellelhető eltéréseket, és a különböző nemzetekhez tartozó parancsnokok ugyanúgy értelmezik-e a szabályokban rögzített korlátozásokat és felhatalmazásokat.

Ez utóbbi megállapítással összefüggésben egyébként a NATO Szövetségi Öszhaderőnemi Doktrínája (2010) felhívja a figyelmet arra, hogy valamely cselekvés ROE konformitása nem feltétlenül jelent garanciát az akció jogszerűségére. Ebből következően, a parancsnokok felelőssége marad annak biztosítása, hogy mindig az adott körülmények között szükséges és arányos erő alkalmazására kerüljön sor.⁶⁸

⁶⁷ Vö. MC 362/1, p. 2.

⁶⁸ AJP-01(D), Allied Joint Doctrine (December, 2010) – North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Agency (NSA) – Internet: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/33694/AJP01D.pdf (Letöltés: 2013. október 22.), p. 5-7., para. 0521.

3. A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK ALAPJAI

A szakirodalom általában elismeri, hogy egy művelet végrehajtására kiadott szabályrendszer tartalmát számtalan tényező befolyásolhatja. Abban már nincs teljes egyetértés, hogy mely tényezőket érdemes külön kiemelni, fő befolyásoló faktorokként megemlíteni.

Phillips (1993) még sommásan csak úgy fogalmaz, hogy a ROE „*sok tényezőt foglal magában, a jogtól a technikaiig, a taktikaiig a stratégiaiig*”.⁶⁹ Bennett és McDonald (1995) a ROE tartalmát befolyásoló tényezők között már több összetevőt is megemlít, e körbe sorolva:

- a humanitárius kérdéseket, ide értve a hadijogi alapelveket, kiemelt figyelemmel a járulékos károk csökkentésére;
- a felsőbb hatóságok döntéseit, együttműködését, kapcsolatait, különös tekintettel a katonai és a politikai vezetők interakcióira;
- a veszély mértékét, minthogy a ROE korlátozó rendelkezéseinek egyik fő funkciója éppen a műveleti területre jellemző veszély szintjére történő reagálás; végül
- a technológia színvonalát, hivatkozva arra, hogy a kisebb és gyengébben felszerelt hadseregek nyilvánvalóan más szabályok alapján fogják a feladataikat végrehajtani, mint a nagyobb létszámú, tágabb anyagi lehetőségekkel rendelkező, modernebb eszközökkel felszerelt fegyveres erők.⁷⁰

A hagyományos felfogás szerint a művelet-végrehajtási szabályok tartalmát alapvetően három fő tényező határozza meg:

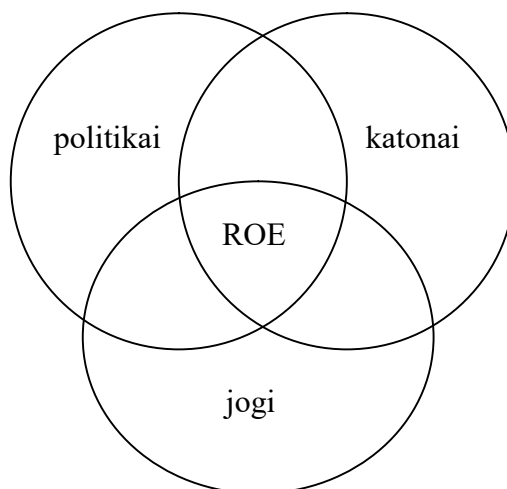
- a) politikai;
- b) katonai;
- c) jogi.

Fenti tényezők ismertetésekor, a vizuális megjelenítést preferálók egy Venn-diagram segítségével szokták ábrázolni a legfontosabb faktorokat, amelyek közös metszéspontjában találhatóak a művelet-végrehajtási szabályok (1. ábra). Megemlítendő, hogy a ROE tartalmát befolyásoló tényezőket megjelenítő egyik

⁶⁹ PHILLIPS, p. 25.

⁷⁰ BENNETT, MCDONALD, p. 124.

legkorábbi ábrázoláson még a „diplomácia” is szerepelt, egyenrangúként a fent említett három összetevővel.⁷¹

1. ábra
A ROE tartalmát befolyásoló fő tényezők⁷²

A ROE tartalmát befolyásoló tényezők önmagukban is nagyon összetettek, szerteágazóak, és számos körülmény által befolyásoltak. A fenti ábrázolásmód kétségtelen előnye, hogy szemléletesen mutatja be a tényezők általi egyidejű befolyásoltságot. Hátránya viszont az, hogy már ránézésre sem ad teljes képet, és nyitva hagyja azt a kérdést, hogy milyen faktorok tartoznak az üresen hagyott részekbe.

Az alábbiakban, a ROE alapjait nyilvánvalóan meghatározó három fő tényező részletesebb vizsgálatára kerül sor, amely alapján már beazonosíthatók az említett ábra üresen hagyott részei is, ily módon teljesebb kép alkotható a ROE tartalmát ténylegesen meghatározó, legfontosabb összetevőkről.

3.1 POLITIKAI TÉNYEZŐK

A politikai tényezők elsősorban a művelettel elérni kívánt politikai célokra utalnak, amelyek legalább két különböző szinten megjelennek: egyrészt a

⁷¹ ROACH, p. 48.

⁷² Ld. Rules of Engagement (ROE) Handbook for Judge Advocates (2000) – Center for Law and Military Operations (CLAMO), Charlottesville, Virginia – Internet: http://www.difesa.it/SMD_/CASD/IM/ISSMI/Corsi/Corso_Consigliere_Giuridico/Documents/52952_roehandbook.pdf (Letöltés: 2013. március 1.), p. 1-1.

nemzetközi közösség szintjén, másrésről a katonai alakulatot rendelkezésre bocsátó nemzet bel- és külpolitikai céljai vonatkozásában.

Ismert tény, hogy a hadsereg a politikai célok megvalósításának egyik eszköze. Demokratikus körülmények között a fegyveres erő tevékenysége felett politikai kontroll érvényesül. A ROE egyike azoknak az eszközöknek, amelyek révén a politikai vezetés ellenőrzést gyakorolhat a fegyveres erő tényleges felhasználása, működése felett. A szabályokat ténylegesen kidolgozó katonai szakértőknek ezért minden esetben figyelemmel kell lenniük a politikai vezetők iránymutatásaira.

Előfordulhat, hogy a politikai megfontolások megelőzik a különböző jogi kötelezettségeket. Az Amerikai Egyesült Államok a hadijogba tartozó több nemzetközi egyezményt sem ratifikált, de több dokumentum esetében (pl. a Genfi Egyezmények Kiegészítő Jegyzőkönyveivel kapcsolatban) politikai szinten kötelezettséget vállalt azok rendelkezéseinek betartására.⁷³ Hasonlóképpen, Finnország például kinyilvánította, hogy nemzeti alakulatai nem fognak taposóaknát alkalmazni EU válságkezelő műveletekben annak ellenére, hogy Finnországnak nincs ezzel kapcsolatban nemzetközi humanitárius jogi kötelezettsége, hiszen nem részese a vonatkozó nemzetközi egyezménynek. Az ilyen jellegű politikai kötelezettségvállalások lényegesen csökkenthetik az országok között a végrehajtással összefüggésben felmerülő jogi vitákat is.⁷⁴ Nem szerencsés azonban, ha a politikai vezetés túlzottan beavatkozik és átveszi a művelet katonai irányításának szerepét, ezáltal lényegesen korlátozva a szakmai szempontok érvényesülését és a professzionális végrehajtás lehetőségét. Az eljárás során mindenképpen összhangba kell hozni a műveleti célok teljesítésének szakmai követelményét a különböző politikai megfontolásokkal, egyúttal biztosítani kell a fegyveres erők megfelelő védelmét is.⁷⁵

A politikai szempontok nem csupán nemzeti szinten, hanem többnemzeti műveletek esetében is megjelennek. Egy konkrét NATO művelet végrehajtási szabályait a művelet-tervezési folyamat során kialakított, és a parancsnoki láncolaton

⁷³ Ld. The Obama Administration and International Law – Internet: <http://www.state.gov/s/l/releases/remarks/139119.htm> (Letöltés: 2013. október 20.)

⁷⁴ NAERT, p.18.

⁷⁵ Erre a körülményre utal Rose (1998) is, amikor kifejti, hogy „a ROE – különösen a nem háborús katonai műveletek esetében – megbízható barométerként is szolgál annak lemérésében, hogy a politikai célok és a katonai eszközök kellőképpen szinkronban állnak-e egymással”. ROSE, S. A. (1998): *Crafting the Rules of Engagement for Haiti* – In. International Law Studies, No. 72, The Law of Military Operations, Liber Amicorum Professor Jack Grunawalt, Naval War College Press, Newport, Rhode Island, p. 226.

keresztül felterjesztett ROE igények alapján – végső aktusként – a NATO legmagasabb szintű politikai döntéshozó fóruma, az Észak-atlanti Tanács (NAC)⁷⁶ hagyja jóvá. Emellett, a NAC a Katonai Bizottságon (MC)⁷⁷ keresztül további politikai iránymutatásokat is nyújt a NATO illetékes stratégiai parancsnoka számára, melyek kijelölik a misszió teljesítésével elérni kívánt célokat, meghatározzák a fegyveres erő felhasználásának, vagy az ezzel való fenyegetésnek a kereteit, valamint olyan speciális műveletekre vonatkozó felhatalmazásokat tartalmaznak, amelyek egyéb körülmények között – pl. a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető válság hiányában – provokatívnak, esetleg agresszívnak minősülnének. A követendő politikai irányvonalak rövid szöveges megfogalmazása (PPS)⁷⁸ a misszió átfogó kontextusába helyezi a művelet-végrehajtási szabályokat, segítséget nyújtva ezzel a parancsnokoknak a változó szituációkhoz való alkalmazkodáshoz és a megfelelő válaszlépések megtételéhez. A misszió céljainak változásával természetesen a PPS is változhat, maga után vonva a korábban jóváhagyott ROE módosítását is. A PPS-t az ún. politikai indikátorok (PPI)⁷⁹ egészítik ki, amelyek meghatározzák a műveleti területen érvényes politikai helyzet változásának szándékolt irányát, vagyis jelzik a kialakult konfliktus gyökereinek kezelése, továbbá a hosszú távú rendezés érdekében kifejtett diplomáciai törekvések jellegét.⁸⁰

Mint ahogy a válságreagáló katonai erő alkalmazása a politikai rendezés céljait szolgálja, a parancsnoknak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy az általa irányított katonai műveletek megfeleljenek a PPI-ban foglaltaknak, és elősegítsék a folyamatban levő politikai/diplomáciai erőfeszítéseket. Ennek megfelelően, a ROE implementálás során a parancsnoknak a PPS-t és a PPI-t is szem előtt kell tartania annak eldöntésekor, hogy a jóváhagyott ROE listából mely rendelkezések tekintetében delegál engedélyezési jogkört az alárendelt parancsnok(ok) számára, illetve –

⁷⁶ North-Atlantic Council

⁷⁷ Military Committee

⁷⁸ Political Policy Statement

⁷⁹ Political Policy Indicators

⁸⁰ A vonatkozó PPI lehet:

- a) a konfliktus kiterjedésének elkerülése, csökkentése, jelzés arra vonatkozóan, hogy az erőteljes katonai tevékenység nem szolgálja a diplomáciai erőfeszítéseket, a katonai beavatkozást a célok eléréséhez legszükségesebb mértékre kell korlátozni (pl. civilek kimenekítése a konfliktusövezetből);
- b) a *status quo* fenntartása, az aktuális regionális egyensúly megőrzése, illetve – destabilizáció esetén – a korábbi helyzet visszaállítása (pl. ENSZ szankciók kikényszerítése);
- c) felhatalmazás a fegyveres erők fokozott alkalmazására, a kezdeményezés átvételére a *status quo* megváltoztatásához, egy jövőbeni, kedvezőbb stratégiai környezet elérése érdekében, elfogadva egyúttal a válság potenciális kiterjedésének lehetőségét is (pl. az 1991-es öbölháború).

tekintettel a művelet-végrehajtás közvetlen hatására a szenzitív diplomáciai folyamatokra – mely rendelkezések tekintetében tartja fenn magának a döntés jogát.

Nyilvánvaló, hogy egy többnemzeti művelet esetén a művelet-végrehajtási szabályoknak tükrözniük kell a nemzetközi szervezet által kitűzött, és a művelettel elérni kívánt politikai és diplomáciai célokat. Emellett, biztosítaniuk kell azt, hogy az említett célok a katonai parancsnokok döntéseiben megfelelően realizálódjanak még akkor is, ha a felettes parancsnoksággal a kommunikációs kapcsolat nem megfelelően működik, és emiatt nehezen oldható meg a politikai állásfoglalás kérése. Ennek megfelelően, a ROE rendelkezésekben pusztán politikai megfontolásokból – például a közvélemény pozitív irányba történő befolyásolása, az ellenérdekelt erők heves reakcióinak elkerülése, vagy az ellenségeskedések továbbgyűrűzésének megakadályozása céljából – korlátozható, vagy megtiltható bizonyos célpontok elleni akció, vagy bizonyos eszközzel/fegyverrel történő művelet-végrehajtás.

3.2 KATONAI TÉNYEZŐK

A katonai tényezők között feltétlenül meg kell említeni:

- a műveleti területet (pl. sűrűn lakott város, elszigetelt katonai objektum, sivatag, dzsungel, nyílt tenger, légtér, hegyvidék), e terület nagyságát, ellenségességét vagy támogatását stb.;
- a műveleti területen végrehajtandó küldetést, annak fő jellegét (pl. hadviselés, békeművelet, humanitárius segítségnyújtás, terrorizmus elleni harc), az annak keretében megvalósítandó konkrét feladatokat (pl. célpont megsemmisítés, személy vagy objektum védelem, területzárás, személyek felkutatása és elfogása, nem harcolók kimenekítése, konvojkísérés);
- valamint a feladatok végrehajtására rendelkezésre álló anyagi, technikai, személyi feltételeket.

E körben tehát a művelet-végrehajtási szabályoknak a küldetés teljesítése érdekében végrehajtandó feladatok mellett figyelembe kell venniük a feladatteljesítés céljából rendelkezésre bocsátott saját, illetve az azzal szemben álló erők nagyságát, felszereltségét, egyéb képességeit. Tekintettel kell lenniük a műveleti területen fennálló veszély mértékére, és a rendelkezésekből ki kell tűnnie annak is, hogy a feladatokat inkább békés eszközökkel kell-e végrehajtani (ld. békefenntartás), vagy a mandátum alapján megengedett a súlyosabb következményekkel járó erőalkalmazás is

(ld. békekikényszerítés). A NATO Legal Deskbook (2010) szerint minél összetettebb a hadműveleti, illetve harcászati környezet, vélhetően annál komplexebb lesz maga a ROE is. A túlzott bonyolultság azonban kontraproduktív, hiszen átláthatatlanná, zavarossá, a végrehajtó állomány számára érthetlenné teszi a szabályozást, és konkrét szituációkban vagy cselekvési bénultságot, vagy túlzott reagálást válthat ki.⁸¹

A katonai feladatok meghatározása az illetékes politikai vezető, vagy felsőszintű politikai testület által megfogalmazott mandátum részletes elemzését követően lehetséges. A mandátum kialakítása minden esetben rendkívüli körülményt igényel, hiszen ennek során különös tekintettel kell lenni a művelet végrehajtásakor elérni kívánt célokra, a végrehajtásában érintett szervek tevékenységének jogszerűségére, az esetleges járulékos károkra stb. Válságkezelő műveletek esetén – ellentétben a fegyveres konfliktusokkal – mértékadóként a korlátozások elve érvényesül, amely befolyásolja a ROE kialakítását is. Minél kiterjedtebb, erőszakosabb a megoldandó konfliktus, annál robusztusabb, „agresszívabb” mandátumra lehet szüksége a válságkezelő erőknek, ha el akarják érni a küldetés célját. Mindazonáltal, egy olyan válságkezelésben, ahol fegyveres konfliktus van folyamatban, aktív katonai műveletek végrehajtására irányuló mandátum önmagában azzal a nem kívánatos következménnyel járhat, hogy a válságkezelő erők indokolatlanul beavatkoznak a harcokba, így akarattal ellenére a konfliktus részévé válnának.⁸²

Természetesen nem kizárt, hogy a nemzetközi közösség által kitűzött politikai cél éppen a felek közötti harctevékenység beszüntetésének kikényszerítése, amely csak kellően tág felhatalmazás birtokában lehetséges. Ilyen esetekben a tervezési dokumentumoknak, és különösen a művelet-végrehajtási szabályoknak megfelelően rugalmasnak kell lenniük ahhoz, hogy kezelni tudják a fegyveres cselekmények intenzitásának változásával kialakuló helyzeteket.

Az ilyen műveleti rugalmasság elérésének számos módja van. A ROE jóváhagyásakor például meg lehet határozni azokat a körülményeket, amelyek bekövetkeztekor offenzívabb ROE rendelkezések lépnek életbe, ugyanakkor – éppen a fent említett, potenciális műveleti következményekre tekintettel – célszerű e rendelkezések alkalmazásának engedélyezését magasabb parancsnoki szinten (pl. a művelet parancsnokának szintjén) tartani. Ennek alternatívájaként – vagy éppen ennek

⁸¹ NATO Legal Deskbook, p. 254.

⁸² US Army Field Manual, 100-23, Peace Operations (1994)– Headquarters, Department of the Army, p. 35.

kiegészítéseként – a műveleti körülmények megváltozása esetén a művelet parancsnoka sürgős eljárásban újabb ROE rendelkezések jóváhagyását, vagy a meglévők módosítását is kezdeményezheti. Annak érdekében viszont, hogy a ROE kezdeményezések elérhessék a művelet-végrehajtás módjának, eszközeinek megváltoztatásával kapcsolatos céljaikat, szükséges biztosítani azt, hogy a módosítást jóváhagyó katonai, politikai vezető személy vagy irányító testület gyorsított eljárásban hozza meg döntését, és a politikai egyeztetések esetleges elhúzódása ne váljon a művelet-végrehajtás hatékonyságának rovására.

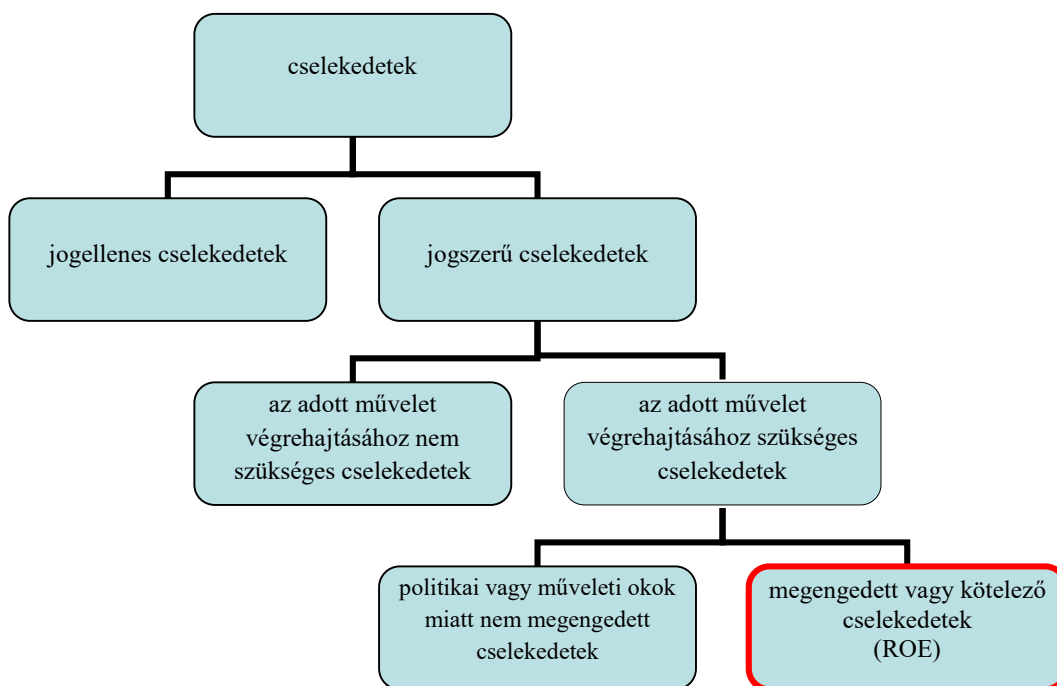
A ROE jelentősen befolyásolja a katonai alakulatok arra vonatkozó képességét, hogy teljesíteni tudják-e a küldetésüket. Éppen ezért a rendelkezésre álló ROE szabályokat mindig a végrehajtandó feladatok szempontjából kell megvizsgálni, és azokhoz igazítani. A jóváhagyott ROE profil alapján nem kezelhető, új feladatok jelentkezésekor a szabályokat is módosítani kell. Az nem elfogadható, ha a ROE – műveleti körülmények által nem indokolt – megváltoztatásának kizárólagos célja a mandátum kereteinek tágítása, az új feladatok „jogi alátámasztása” legyen. Ahogy ezt a műveleti köznyelv szemléletesen megfogalmazza: „*a küldetés határozza meg a ROE-t, nem a ROE határozza meg a küldetést*”.⁸³

3.3 JOGI TÉNYEZŐK

A jogi tényezők sem kevésbé összetettek a fent említetteknel: ebbe a körbe kell sorolni a művelet-végrehajtás módját és eszközeit, kereteit meghatározó jogi előírásokat, ide értve a nemzeti és nemzetközi jog szabályait egyaránt. A művelet-végrehajtás szabályainak a jog talaján kell állniuk: nem adhatnak nagyobb szabadságot az erőalkalmazás terén, mint amit a vonatkozó nemzetközi (különösen a hadijogi) egyezmények vagy nemzeti jogszabályok lehetővé tesznek. Ezzel szemben a ROE tovább korlátozhatja az erőalkalmazással járó cselekmények jogilag megengedett körét és lehetőségeit, amennyiben a fent említett politikai és/vagy katonai szempontok – vagyis a konkrét művelet végrehajtása – ezt indokoltá teszik. Következésképpen, a művelet-végrehajtási szabályok a jogszerű, és a konkrét művelet céljának elérése

⁸³ Counterinsurgency Operations, Field Manual-Interim 3-07.22 (2004) – Department of the Army, Field Manual Headquarters – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-07-22/ch2-vi.htm> (Letöltés: 2012. december 11.), Ch.2. S.VI., para 2-70.

szempontjából szükséges cselekmények végrehajtására adnak lehetőséget, vagy teszik azt kötelezővé. (2. ábra)

2. ábra
A ROE és a jogszerűség viszonya⁸⁴

A ROE jogi megalapozottsága szorosan kapcsolódik magának a műveletnek a jogszerűségéhez, amelyet mindenkor kiemelt szempontként kell kezelni. Törekedni kell már a tervezéskor, de különösen a döntéshozatal folyamatában a jogi kérdések mielőbbi és lehetőleg aggályok nélküli megválaszolására.

Mitől lesz egy katonai művelet jogszerű? Természetesen akkor, ha megindítása és végrehajtása egyaránt jogszerűen történik.

3.3.1 A MANDÁTUM FONTOSSÁGA

A jogszerűség komplex fogalma alatt hagyományosan mindenekelőtt azt értjük, hogy a katonai műveletek – az önvédelem esetét kivéve – csak valamely arra feljogosított nemzetközi szervezettől (pl. ENSZ) kapott egyértelmű felhatalmazás (ún. mandátum), vagy a konfliktusban érintett felek valamelyikének kérése alapján

⁸⁴ Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette

induljanak meg.⁸⁵ Az ún. Brahimi jelentés külön felhívja a figyelmet a világos, megbízható és végrehajtható mandátum megfogalmazásának szükségességére, mert a nem kellő körültekintéssel megfogalmazott, illetve nem kellően koordinált felhatalmazás körüli értelmezési különbségek magának a válságkezelési műveletnek az eredményességét veszélyeztetik.⁸⁶

A művelet-végrehajtási szabályok vonatkozásában lényeges különbséget jelent, hogy a válságreagáló erők az ENSZ Alapokmány melyik fejezete szerinti műveletben vesznek részt. Amennyiben a katonai művelet a VI. fejezet szerinti mandátumon alapul, a ROE sokkal korlátozóbb, és inkább a fegyveres erő passzív (védekező) felhasználását teszi csak lehetővé. Ilyen passzív, nem elsősorban személyi vagy tárgyi sérülés okozására szolgáló eszközök lehetnek például a személyek vagy járművek közlekedését korlátozó/akadályozó fizikai eszközök, illetéktelen személyek meghatározott helyre történő belépésének megakadályozása stb. Minden esetben szem előtt kell tartani, hogy a fegyveres erő szükségtelen vagy nem jogszerű alkalmazása alááshatja a válságkezelő erők hitelét és elfogadottságát a helyi lakosság, a szemben álló felek, illetve a nemzetközi közösség körében. Kirívóan súlyos esetben a ROE figyelmen kívül hagyása hozzájárulhat az erőszakos cselekmények eszkalálódásához, ami végső soron ahhoz vezethet, hogy a válságkezelő erők maguk is a helyi konfliktus részévé válnak.

Amennyiben viszont az ENSZ Alapokmány VII. fejezete szerinti mandátum teljesítéséről van szó, a ROE sokkal megengedőbb, és a misszió céljainak elérése érdekében nagyobb teret kaphatnak a fegyveres erő aktív (támadó) eszközei. Példaként említhető az ENSZ Biztonsági Tanácsának (BT) Líbiával kapcsolatos, 1973. számú határozata, amelyben a BT – az Alapokmány VII. fejezetére hivatkozással – egyebek mellett felhatalmazta a nemzeti alapon vagy regionális szervezeti keretek között fellépő tagállamokat, hogy megtegyenek minden szükséges intézkedést a civilek

⁸⁵ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY K. (2013): *Mediterráneum - Az átalakuló NATO partnerség* – X. Mediterrán Világ Szimposium, „A nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon” című konferencián 2013. november 22-én elhangzott előadás

⁸⁶ Vö. Report of the Panel on United Nations Peace Operations (2000) – United Nations General Assembly, Security Council, A/55/305-S/2000/809 – Internet: http://www.un.org/peace/reports/peace_operations/ (Letöltés: 2012. október 1.)

megvédése, továbbá a BT által korábban létrehozott repülési tilalom kikényszerítése érdekében.⁸⁷

Jóllehet a NATO Legal Deskbook (2010) a mandátum kérdésével kapcsolatban úgy foglal állást, hogy – mivel az ENSZ Alapokmánya a békeműveleteket, vagy azok engedélyezésének kérdését nem is említi meg – nincs arra vonatkozó nemzetközi jogi kötelezettség, hogy egy válságkezelő műveletet csak mandátum alapján lehetne megindítani, politikai megfontolások miatt mégis tanácsos, hogy a beavatkozók rendelkezzenek megfelelő felhatalmazással.⁸⁸ A válságban érintett felek számára ugyanis fontos azt tudni, hogy

- a nemzetközi közösség foglalkozik az ügyükkel;
- a területükön tartózkodó külföldi fegyveres erők küldetése, feladatai pontosan meghatározottak; továbbá
- területükön a külföldi fegyveres erők jelenléte nem tart tovább, mint a meghatározott küldetés végrehajtásához szükséges idő.⁸⁹

Emellett, a küldő nemzetek számára is tisztább helyzetet teremt, ha egyértelmű mandátum birtokában működnek együtt. Ez egyrészt csökkenti a politikai és jogi felelősségüket, másrészt megakadályozza azt, hogy a válságban érintett felek, vagy akár a szélesebb értelemben vett nemzetközi közvélemény agresszornak tekintse őket.

3.3.2 A MŰVELET-VÉGREHAJTÁS SORÁN ALKALMAZANDÓ JOGI ELŐÍRÁSOK

Egy művelet jogszerűségéhez tartozik értelemszerűen, hogy annak végrehajtása során is alkalmazni kell a vonatkozó nemzetközi megállapodások (ld. hágai és genfi jog, fegyvertilalmi egyezmények stb.) rendelkezéseit, a missziót irányító nemzetközi szervezet (műveletirányító parancsnokság) vonatkozó normáit, valamint a fogadó

⁸⁷ United Nation Security Council Resolution 1973 – S/RES/1973 (2011) – Internet: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Libya%20S%20RES%201973.pdf> (Letöltés: 2012. május 10.), para. 4., 8.

⁸⁸ Ezt a következtetést vonja le Garau (2013) is, aki szerint az ENSZ BT határozatainak súlya meglehetősen relatív, különös tekintettel a BT-re jellemző demokratikus deficitre, a számtalanszor előforduló döntésképtelenségére, valamint saját mandátumának ellenőrzésével kapcsolatos gyengeségére. Mindez azt eredményezi, hogy egy művelet megindításának nem elengedhetetlen feltétele a BT határozat meghozatala. Garau úgy véli, hogy kétség kívül kényelmesebb a BT határozatainak „ernyője alatt” végrehajtani a katonai műveletet, az ilyen határozat hiánya azonban nem lehet akadály a cselekvésnek súlyos humanitárius válság esetén. Ld. GARAU, P. P-S. (2013): *NATO's Criteria for Intervention in Crisis Response Operations: Legitimacy and Legality* – Royal Danish Defence College's publications – Internet: <http://forsvaret.dk/FAK/eng/publications/Documents/NATO%20crisis%20intervention%20paper.pdf> (Letöltés: 2014. március 4.), p. 8.

⁸⁹ NATO Legal Deskbook, p. 238.

ország és a küldő ország, illetve – missziótól függően – esetleg a tranzitország(ok) vonatkozó nemzeti előírásait is. E körben külön ki kell emelni a hadijog konkrét szabályait, vagy éppen az általánosság szintjén megfogalmazott olyan alapelveket, mint hogy a fegyveres erő alkalmazására minden esetben csak a katonai szükségesség, az arányosság, valamint az emberiség elveinek együttes figyelembe vételével kerülhet sor. Emellett, a nemzetközi jog ugyancsak alapelveként rögzíti a nemzetek közötti viták békés rendezésének kötelezettségét, a be nem avatkozás elvét és a másik ország szuverenitásának tiszteletben tartását, egyben tilalmat állít fel a fegyveres erővel való fenyegetésre, illetve a fegyveres erő egymással szembeni alkalmazására vonatkozóan.⁹⁰ E széles körben elfogadott alapelvekkel szemben, a fegyveres erő jogszerű felhasználását illetően kivételt jelentenek az egyéni vagy kollektív önvédelem⁹¹ esetei, valamint az ENSZ BT felhatalmazásával megvalósított műveletek.⁹²

A katonai műveletek végrehajtásának jogi környezetével összefüggésben sokszor találkozunk a *műveleti jog*⁹³ kifejezéssel. Ma már általánosan elterjedt, hogy *műveleti jogászok* adnak jogi tanácsot a katonai műveletet irányító parancsnok, illetve az érintett személyi állomány számára, a szükséges ismeretek *műveleti jogi kézikönyvekből* sajátíthatók el, megszerzett tudásunkat pedig *műveleti jogi szemináriumokon*, illetve tanfolyamokon pallérozhatjuk. Felmerül azonban a kérdés, hogy valóban létezik-e egy *műveleti joganyag*, és ha igen, miből tevődik össze?⁹⁴

⁹⁰ Ld. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya – Magyar ENSZ Társaság – Internet: http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmanya/az_egyesult_nemzetek_alapokmanya (Letöltés: 2013. július 14.), 2. Cikk (3)-(4) bekezdések

⁹¹ Ld. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, 51. cikk. Ld. még The North Atlantic Treaty, Washington D.C., 4 April 1949 – Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2013. október 13.), 5. cikk

⁹² Ld. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, VII. fejezet

⁹³ Az angol nyelvű szakirodalom az *operational law* kifejezést használja.

⁹⁴ A közel 30 évvel ezelőtt kiadott Katonai Lexikonban szerepel ugyan a „*katonai jog*” szócikk, ez azonban nyilvánvalóan nem azonos a *műveleti joggal*. A *katonai jog* alatt ugyanis – a Katonai Lexikon szerint – „*a honvédelmi joghoz tartozó azon jogszabályok összességét*” értjük, amelyek „*meghatározzák a fegyveres erők szervezeti felépítését, működését, valamint a katonák jogait és kötelességeit. E szabályok megtalálhatók a jogszabályokban és a belső rendelkezésekben.*” DAMÓ L. (Főszerk.) (1985): *Katonai Lexikon* – Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, p. 318. E definíció kritikájaként Hautzinger kifejti, hogy a *katonai jog* a fent említettél valójában sokkal tágabb területet ölel fel, hiszen nem csak jogszabályok és jogi normák tartoznak ebbe a körbe, hanem mindazok az írott és íratlan normák és tételek, amelyek „*a katonai élet- és szolgálati viszonyokra jellemző – „a katonai szellemmel áthatott” – érintkezési vagy magatartási szabályokat megfogalmazzák.*” HAUTZINGER, Z. (2012): *A katonai jogi képzésről* – In. Sodorvonalon, Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére, Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, Határrendészeti Tagozat, pp. 85-94., p. 87.

A kérdésre meglehetősen nehéz egyértelmű választ adni, mert a szakirodalom mindmáig adós maradt a *műveleti jog* definiálásával, így annak tartalma elég bizonytalan. Segítségünkre lehet Humphries (1992), aki egy új diszciplína kialakulására utalva megemlíti, hogy a katonai jogászok feladata lett a parancsnokok, és beosztottaik (elsősorban a műveleteket tervezők, felderítők stb.) jogi tanácsokkal való ellátása minden olyan kérdésben, amely összefügg a békében vagy háborúban végrehajtandó katonai műveletekkel, ide értve a hadijogot, és a hadviseléssel kapcsolatos egyéb jogi kérdéseket is.⁹⁵

A NATO Szövetséges Erők Európai Legfelsőbb Parancsnoksága (SHAPE)⁹⁶ által 2001 júliusában elkészített Műveleti Jogi Kézikönyv (2001) tervezetében található definíció szerint ebbe a körbe tartozik az a „*hazai, külföldi és nemzetközi joganyag, amely közvetlenül befolyásolja a NATO műveletek végrehajtását*”. Ezzel összefüggésben – legalábbis a Kézikönyv szerint – *hazai jog* alá tartoznak a „szövetséges nemzet hadseregének műveletét szabályozó nemzeti jogszabályok”, a *külföldi jog* kifejezés „a műveleti területen jelen levő jogi rezsimek”-et takarja, míg a *nemzetközi jog* megjelölés olyan „*jogszabályokra utal, amelyek békében és fegyveres konfliktus idején a katonai műveleteket szabályozzák*”. A dokumentum egyértelműen rögzíti, hogy „*egyszerűen nem lehetséges meghatározni azokat a NATO szabályokat, amelyek bármilyen helyzetre vagy műveletre alkalmazhatók lennének*”, tekintettel „*az e körbe tartozó jogterületek összetett és kölcsönös kapcsolatára*”. Következésképpen, minden küldetés „*egyedinek minősül abban a tekintetben, hogy a műveleti jognak mely elemei kerülnek alkalmazásra*”.⁹⁷

E témával kapcsolatban figyelemre méltó Watkin⁹⁸ definíciós próbálkozása: a szerző szerint a *műveleti jogot* úgy lehetne meghatározni, mint a jognak egy olyan területét – ide értve a hazai és a nemzetközi jogot egyaránt –, amely specifikusan meghatározza a fegyveres erőknek mind békeidőben, mind pedig harci körülmények közötti telepítésével vagy arra való felkészüléssel kapcsolatos jogi kérdéseket.

⁹⁵ HUMPHRIES, J. G. (1992): *Operations Law and the Rules of Engagement in Operations Desert Shield and Desert Storm* – In. *Airpower Journal* – Internet: <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/hump.html> (Letöltés: 2012. október 1.)

⁹⁶ Supreme Headquarters Allied Powers Europe

⁹⁷ Bi-SC Operational Law Manual (2001) – First Draft (July, 2001), p. II. A dokumentumtervezet végül hivatalosan nem került kiadásra, azonban a NATO katonai jogi tanácsadói számára belső használatú segédletként mind a mai napig hasznos segítséget nyújt.

⁹⁸ WATKIN, K. W.: *The Operational Lawyer: An Essential Resource for the Modern Commander* – Internet: www.forces.gc.ca. (Letöltés: 2009. szeptember 5.)

Az Egyesült Államok Szárazföldi Erői Főügyészségének Jogi Központja és Iskolája keretén belül működő Nemzetközi és Műveleti Jogi Főosztály által évente kiadott Műveleti Jogi Kézikönyv (2013) csupán rövid utalást tesz a szóba jöhető tételekre, amikor a bevezetőjében rögzíti, hogy a *műveleti jog* – éppúgy, mint a szóban forgó Kézikönyv – a különböző jogi és gyakorlati információk összegyűjtésére koncentrál.⁹⁹

Az előbbieknél valamivel pontosabban fogalmaz a parancsnokok számára 2012-ben kiadott amerikai dokumentum¹⁰⁰, amely szerint a *műveleti jog* kifejezés általában a katonai műveletek végrehajtásakor alkalmazandó jogi előírásokra vonatkozik, amelyek magukban foglalják a hazai jog, a külföldi jog és a nemzetközi jog teljes anyagát. A könyvben foglaltak alapján a *műveleti jog* különböző jogterületek gyűjteménye, tehát nem egy különálló jogág, hanem azokat a hatályos szabályokat fogja össze, amelyek egy katonai művelet végrehajtásakor különösen fontosak. Ide tartozik a hadijog, a ROE, a belföldön végrehajtandó műveletek szabályai, az irányítási és vezetési hatáskörök, a humanitárius segítségnyújtás, és más olyan jogterületek, amelyek általában a katonai feladat-végrehajtáshoz kapcsolódnak, függetlenül attól, hogy a feladatot belföldön vagy külföldi műveleti területen kell-e végrehajtani. Emellett, a *műveleti joghoz* kell sorolni olyan területeket is, mint a katonai bírászkodás, katonai beszerzések és pénzügyek joga, továbbá a jogi tanácsadás, amelyek a jogi irodák mindennapi működésének fontos részét jelentik.¹⁰¹

Abból a tényből, hogy a fenti dokumentumok is legfeljebb példálózó felsorolást adnak a *műveleti jog* körébe tartozó területeket illetően, arra következtethetünk, hogy a jog e – nehezen definiálható területének – tényleges tartalma mindig az adott művelet típusától, jellegétől, helyétől, céljától függ. Ebbe a körbe tartozhatnak ugyanakkor a nem kodifikált, tehát írott normaként esetleg meg sem jelenő, de a végrehajtás szempontjából mégis releváns egyéb aktusok, elvek, módszerek, gyakorlati tapasztalatok, szokások vagy hagyományok is. Nyilvánvaló, hogy a *műveleti jog* ez utóbbi részének megismerése a katonai műveletek eredményes végrehajtása szempontjából éppoly fontos, mint az írott nemzetközi és nemzeti joganyagban való jártasság, különösen az olyan műveleti területen, ahol a vallási hagyományok, törzsi

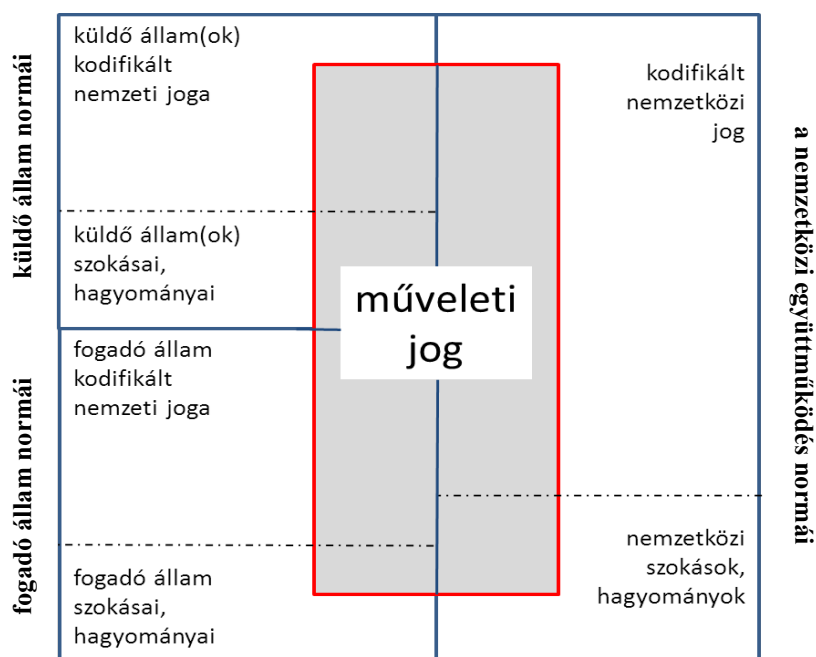
⁹⁹ Operational Law Handbook, p. ii.

¹⁰⁰ The Military Commander and the Law (2012) – The Judge Advocate General’s School (Eleventh Edition) – Internet: <http://www.afjag.af.mil/shared/media/document/AFD-120828-043.pdf> (Letöltés: 2013. szeptember 10.)

¹⁰¹ Uo., p. 672.

szokások kiemelt jelentőséggel bírnak. Mindemellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a műveletet végrehajtó alakulatok saját (nemzeti) hagyományait, szokásait sem. Az ilyen irányú nemzeti és nemzetközi ismeretanyag tanulmányozása, a tapasztalatok részletes elemzése, a szükséges következtetések levonása megkerülhetetlen. Nem utolsó sorban pedig, az ismeretanyag visszacsatornázása és felhasználása a következő műveletekre való felkészülésben növeli a kiképzés színvonalát, és a feladat-végrehajtás eredményességét.

Mindezek alapján, összefoglalóan megállapítható, hogy **a műveleti jog azokat a nemzetközi vagy nemzeti szabályokat foglalja magában, amelyek meghatározzák a békében, vagy attól eltérő állapotban (válsághelyzetek) végrehajtandó konkrét katonai művelet előkészítésének és végrehajtásának módját és eszközeit, ide értve a kodifikált szabályokat, az azok végrehajtásával kapcsolatban kialakult elveket és gyakorlatot, továbbá a nem kodifikált, de a feladat-végrehajtást befolyásoló szokásokat, hagyományokat is.**

3. ábra
A műveleti jog¹⁰²

¹⁰² Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette.

3.3.3 A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK ÉS A HADIJOG KAPCSOLATA

Jelen értekezés szerzőjének tapasztalatai szerint a Magyar Honvédségben viszonylag kevés azoknak a száma, akiknek ténylegesen használható ismeretei, esetleg személyes tapasztalatai vannak a ROE-ként emlegetett speciális szabályrendszerről. Emellett szintén megállapítható, hogy még azok közül is sokan, akik valamilyen forrásból hallottak már e rendelkezésekről, úgy gondolják, hogy a ROE alapvetően nem más, mint a hadijog¹⁰³ egy része, „alfejezete”.¹⁰⁴ Ez azonban nem fedi a valóságot, tekintettel arra, hogy a ROE – jóllehet sokféleképpen kapcsolódik a hadijoghoz – teljesen önálló szabályrendszert alkot, eltérő céljai és eszközei vannak. Mindez annak szükségességét támasztja alá, hogy tüzetesebben megvizsgáljuk a művelet-végrehajtási szabályok és a hadijog kapcsolatát.

A nemzetközi jog részét képező hadijog célja bizonyos személyek és objektumok védelmének biztosítása nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktus során azáltal, hogy korlátokat állapít meg a hadviselés eszközei és módjai vonatkozásában, különös tekintettel bizonyos fegyverek alkalmazására. A hadijog alapvető szabályai az 1949. évi Genfi Egyezményekben és azok Kiegészítő Jegyzőkönyveiben, a Hágai Egyezményekben, és egy sor olyan nemzetközi megállapodásban kerültek rögzítésre, amelyek rögzítik a katonai műveletek végrehajtásának módját fegyveres összeütközés esetén. A hadijogon belül a fegyveres konfliktus humanitárius aspektusaival foglalkozó szabályokat (*jus in bello*) meg kell különböztetni a háború indításának jogszerűségével foglalkozó kérdésektől (*jus ad bellum*).

Az országok nagy többsége – minthogy részese a vonatkozó nemzetközi megállapodásoknak – kötve van az ún. „hágai és genfi jog” szabályaihoz. Ennek keretében kötelesek biztosítani, hogy állampolgáraik – ide értve a fegyveres erők tagjait is – tiszteletben tartsák a hadijogot. A hadijog tiszteletben tartásának garantálása

¹⁰³ Jelen értekezésnek nem tárgya a hadijog dokumentumainak, szabályainak részletes ismertetése, elemzése. E témakör érintése azonban – a jelen értekezés tárgyához való kapcsolódása miatt, legalább a legszükségesebb mértékig – mindenképpen indokolt. A hadijoggal magyar nyelven is számos szakkönyv, monográfia, egyéb kiadvány foglalkozik. Ld. Dr. HERCZEGH G. (1981): *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái* – Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 348 p. Ld. Dr. ALMÁSI F. (1990): *A hadijogról* – Bp., Zrínyi Katonai Kiadó, 203 p. Ld. még Dr. ÁDÁNY T., Dr. BARTHA O., Dr. TÖRŐ Cs. (Szerk.) (2009): *A fegyveres összeütközések joga* – Bp., Zrínyi Kiadó, 463 p.

¹⁰⁴ A ROE ismeretek szintjével kapcsolatos felmérést és a megállapításokat jelen értekezés a 1. melléklete mutatja be.

tehát elsődlegesen az állam feladata. Ennek érdekében meg kell tenni a szükséges intézkedéseket, hogy fegyveres erők a kiképzés során megfelelő felkészítést kapjanak a hadijog szabályainak alkalmazására, alapelveinek értelmezésére, szellemiségének tiszteletben tartására vonatkozóan.

Amint a fentiekben erre már utalás történt, a nemzeti jogszabályok közötti eltérés ugyancsak jelentősen befolyásolhatja a katonai műveletek végrehajtását, hiszen a nemzetközi erők nemzeti kontingenseinek be kell tartaniuk saját nemzeti előírásaikat is. Fontos lehet például, hogy bizonyos nemzeti szabályok korlátozzák a fegyveres erő meghatározott körülmények között történő alkalmazását, más személyek megvédését, vagy tulajdonvédelem céljából halálos erő¹⁰⁵ alkalmazását. Ebből következően, a nemzetközi műveletekhez alakulatokat biztosító nemzetek érdeke is azt diktálja, hogy a korlátozásokról partnereiket megfelelően tájékoztassák. Mindemellett, külön hangsúlyozni kell, hogy a nemzetközi műveletet irányító katonai parancsnokságot szintén kellőképpen értesíteni kell az esetleges nemzeti korlátozásokról, ellenkező esetben a többnemzeti erők hatékony alkalmazása nem lesz biztosítható.

Az erre felhatalmazott nemzetközi vagy nemzeti katonai vagy civil hatóság által kiadott ROE rendelkezéseket meg kell különböztetni a nemzetközi vagy nemzeti jog szabályaitól. Ily módon, a ROE – még ha figyelembe veszi is azt – nem része a hadijognak. A művelet-végrehajtási szabályok – a hadijog által megszabott kereteken belül maradván – általában tovább korlátozzák az erőalkalmazás mértékét. A konfliktus jellegétől, illetve a küldetés céljának elérése érdekében alkalmazandó fegyveres erő mértékétől függően azonban (szélsőséges esetben) előfordulhat, hogy a művelet-végrehajtási szabályok teljes mértékben kiaknázzák a hadijog által biztosított lehetőségeket.¹⁰⁶

A hadijog szabályait nemzetközi egyezmények, megállapodások rögzítik, következésképpen, ezek a szabályok viszonylag keveset változnak. A ROE – bármilyen formában jelenik is meg – a katonai műveletek szükségszerű velejárója, és mindig a műveleti területen fennálló aktuális politikai helyzethez, valamint az ott megjelenő katonai szükségletekhez igazodik. A ROE tartalma minden művelet esetében más, sőt, amennyiben a műveleti területen fennálló körülmények lényeges

¹⁰⁵ Az angol nyelvű szakirodalom a *deadly force* vagy *lethal force* kifejezéseket használja.

¹⁰⁶ HITTINGER, p. 5.

megváltozása ezt indokolttá teszi, a szabályok egy konkrét művelet során is módosíthatók, illetve kiegészíthetők.¹⁰⁷

A hadijog a – nemzetközi közösség legnagyobb része által kötelezőként elfogadott – nemzetközi jog részét képezi, és mint ilyen, az államok viszonylatában kölcsönösen alkalmazandó. Ezzel szemben, a ROE egy konkrétan meghatározott fegyveres erő részére kidolgozott szabálysor, amely azt is megjelöli, hogy az érintett politikai-katonai vezetés hogyan szeretné meghatározott körülmények és jogi keretek között végrehajtani az adott műveletet. Nem szabad azt sem elfelejteni, hogy a ROE rendelkezéseknek mindig összhangban kell lennie a hadijog szabályaival, ami azt jelenti, hogy a ROE soha nem engedélyezheti olyan művelet végrehajtását, amelyet a hadijog tilalmaz. Fontos az is, hogy a hadijog kötelező szabályait minden körülmények között figyelembe kell venni, még akkor is, ha egy konkrét műveletre esetleg nincs kiadott, hatályos ROE.

Ugyancsak lényeges különbség, hogy míg a hadijog szabályainak megsértése büntetőjogi felelősségre vonással jár, addig a ROE rendelkezések megsértése esetén ez nem törvényszerű. Tekintettel ugyanis arra, hogy a ROE – egyéb megfontolások miatt – a hadijog általános előírásainál szűkebb körben is meghatározhatja az erőalkalmazás kereteit, egy ilyen rigorózus szabály megszegése még nem feltétlenül jelenti a hadijog szabályainak egyidejű megsértését. Emellett, valamely ROE rendelkezés végre nem hajtása miatti felelősség kérdése sok tekintetben az adott nemzetnek a ROE jogi karakterével kapcsolatos álláspontjától függ. Hivatkozva a fentiekben már részletesebben kifejtettekre, ismételten érdemes rögzíteni, hogy amennyiben a nemzeti álláspont szerint a ROE rendelkezések parancs értékűek, akkor helye lehet a fegyelmi, vagy akár a büntetőjogi felelősségre vonásnak.

Valamennyi fent említett különbség ellenére a hadijog és a művelet-végrehajtási szabályok között szoros összefüggés van: a hadijog adja azt a nemzetközi jogi keretet, amelyhez a ROE igazodik. Tekintettel a ROE tartalmát befolyásoló műveleti, politikai, diplomáciai és más tényezőkre, a művelet-végrehajtási szabályok sokszor lényegesen szűkebben állapítják meg az erőalkalmazás határait, mint amit a hadijog szabályai megkövetelnének.

¹⁰⁷ Erre utal Hittinger (2000) is, amikor kifejti, hogy „minden szituáció más, következésképpen, lehetetlen egy olyan, a ROE meghatározására irányuló, általános érvényű eljárás meghatározása, amely minden helyzetben működik”. HITTINGER, p. 14.

3.3.4 A HADIJOG ALAPELVEINEK SZEREPE A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOKBAN

A hadijog szabályait nemzetközi megállapodások rögzítik, így nincs szükség arra, hogy a ROE megismétlje e szabályokat. Helyette – amennyiben ez lehetséges – célszerű, hogy a ROE csupán visszautaljon, hivatkozzon a hadijog szabályaira. A gyakorlatban a ROE nyelvezetét úgy alakítják ki, hogy visszatükrözze a fegyveres erő alkalmazásával kapcsolatos, vonatkozó hadijogi szabályokat és elveket. Ilyenek tekinthetők – többek között – azok a szabályok, amelyek megtiltják meglepő vagy személy elleni aknák telepítését, vegyi anyagok harci alkalmazását (pl. a tömegosztatásnál használatos könnygáz alkalmazásának korlátozásaként), vagy külön felhívják a figyelmet a civil személyek védett státuszára és a katonáktól való megkülönböztetésükre.

A témakörrel kapcsolatos legfontosabb hadijogi szabályok az alábbiak:

- a) katonai szükségesség – amely alapján a szemben álló felek számára megengedett a fegyveres erő alkalmazása a katonai művelet eredményessége érdekében, kivéve azokat a műveleteket, amelyeket a hadijog kifejezetten tilalmaz. Az elvnek való megfelelés érdekében az alkalmazott fegyveres erőnek ellenőrzöttnek kell lennie, és csak a szükséges mértékű erő alkalmazása megengedett;
- b) különbségtétel – megkívánja a szemben álló felektől, hogy beazonosítsák, és különbséget tegyenek a kombattánsok és a civilek között, valamint a jogszerű katonai célok és a civil objektumok között, továbbá, hogy katonai műveleteket közvetlenül csak kombattánsok és katonai objektumok ellen indítsanak. Fontos figyelembe venni, hogy a különbségtétel elvének alkalmazásakor az ún. kettős használatú objektumok¹⁰⁸ okozhatnak bizonyos értelmezésbeli nehézségeket;
- c) arányosság – megtiltja az olyan támadást, amely esetében előre láthatóan a civil emberéletben bekövetkező veszteségek, a civileknek okozott sérülések, illetve a civil objektumokban okozott károk mértéke, vagy ezek kombinációja lényegesen meghaladná a művelet végrehajtása révén remélt konkrét és közvetlen katonai előnyt.¹⁰⁹ Mindemellett egyértelművé kell tenni azt is, hogy az arányosság elvének

¹⁰⁸ Olyan, alapvetően civil infrastruktúrák, amelyek katonai célokat is szolgál(hat)nak (pl. hidak, elektromos rendszerek, meghatározott gyárak).

¹⁰⁹ Érdemes azonban felhívni a figyelmet arra a körülményre, hogy a „támadás” kifejezésnek sokféle definíciója létezik. Ezek között kell megemlíteni az 1949. évi Genfi Egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 49. cikkét, amely szerint „a támadás az ellenséggel szembeni erőszakos cselekményt jelent, függetlenül attól, hogy offenzív vagy defenzív cselekmény végrehajtásáról van-e szó”. Ld.

alkalmazása nem zárja ki a járulékos veszteség, vagyis a katonai akcióval nem szándékosan okozott civil halál vagy sérülés, illetve civil objektumok megrongálódása lehetőségét;

- d) humanitás – a jogos katonai cél eléréséhez nem indokolt mértékű szenvedés, sérülés, vagy rongálás okozásának tilalma. Ez az alapelv korlátozza az olyan katonai műveleteket, amelyek egyébként a katonai szükségesség elve alapján indokolhatók lennének;
- e) elővigyázatosság – megköveteli a szemben álló felektől, hogy előzetes intézkedéseket tegyenek a katonai műveletek végrehajtása előtt annak érdekében, hogy a lehető legnagyobb mértékben megóvják a civileket és a civil objektumokat;
- f) tiltott fegyverek – tilosak az olyan fegyverek, amelyek túlzott mértékű sérülést vagy felesleges szenvedést okoznak. Speciális megállapodások speciális fegyvereket tilalmaznak (pl. vegyi vagy biológiai fegyverek, taposóaknák, kazettás bombák);
- g) diszkrimináció-mentesség – tiltja a faji, vallási, nemi stb. alapon történő hátrányos bánásmódot.¹¹⁰

3.3.5 A CÉLPONTKIVÁLASZTÁS ÉS A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK

A fent említett hadijogi alapelveken túl, a célpont-kiválasztással kapcsolatos megfontolások szintén összekötik a hadijogot és a művelet-végrehajtási szabályokat. A célpont-kiválasztási eljárás során a művelet tervezői kiválasztják a potenciális célpontokat, rangsorolják azokat, majd kiválasztják a megfelelő harceszközt a cél leküzdésére. Eközben tekintettel kell lenni az aktuális műveleti körülményekre és képességekre, továbbá figyelembe kell venni az alkalmazandó hadijogi szabályokat és a vonatkozó ROE rendelkezéseket. A ROE és a célpontkiválasztás kapcsolata az alábbiak szerint foglalható össze:

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). A NATO erők számára a támadás „*bármely fegyveres erő által bármely fegyveres erő vagy annak személyzete, illetve objektum vagy cél elleni fegyveralkalmazás*”. Ld. MC 362/1, p. F-1. Az IHL ROE Kézikönyv (2009) megfogalmazása szerint a támadás „*erőszakos cselekmények vagy számítógépes hálózati támadás, amelynek következtében ésszerűen várható, hogy bekövetkezik valamely személy halála vagy testi sérülése, vagy valamilyen tulajdonban kár keletkezik*.” Ld. IHL Rules of Engagement Handbook, p. 81.

¹¹⁰ IHL Rules of Engagement Handbook, pp. 5-6. Ld. még NATO Legal Deskbook, pp. 248-251.

- a) Csak azok a katonai célpontok támadhatók meg, amelyeket a vonatkozó ROE támadni enged. A ROE nem engedheti meg például a támadást olyan célpontok ellen, amelyek esetében ez ellentétes lenne a hadijog szabályaival (pl. nem támadható meg az egészségügyi személyzet, a tábori lelkeszek, és mindazok, akik „harcon kívüli”-nek minősülnek).¹¹¹
- b) Tekintettel arra, hogy a művelet-végrehajtási szabályok figyelembe veszik az aktuális politikai megfontolásokat is, a misszió-specifikus rendelkezések többnyire korlátozóbbak, mint a hadijog általános szabályai: bizonyos politikai szándékoktól vezérelve a ROE olyan célpont-kiválasztási korlátozásokat is tartalmazni szokott, amelyek szigorúbbak a hadijogi követelményeknél.

Mindezek figyelembe vételével, a ROE korlátozhatja a parancsnokok jogát arra vonatkozóan, hogy valamilyen cselekményeket megtegyenek, vagy erre utasítást adjanak. Kivételes esetben ugyanis a felettes hatóság, vagy katonai parancsnok a művelet-végrehajtási szabályok révén:

- a) megtilthat bármely akciót, ami járulékos kárral járna;
- b) megtilthat bármely akciót, amely révén – várható járulékos kárként – személyek meghatározott csoportja (pl. gyermekek) vagy személyek meghatározott száma tekintetében fennáll a veszély, hogy megsérülnek vagy meghalnak;
- c) megtilthat bármely akciót, amely egyébiránt megengedett járulékos kárt okozna civil objektumokban; vagy
- d) utasítást adhat arra, hogy – összhangban a katonai szükségesség alapelvével – meghatározott katonai célpontok csak megrongálásra, nem pedig teljesen elpusztításra kerüljenek.¹¹²

Az IHL ROE Kézikönyv (2009) által javasolt ellenőrző lista alapján a támadás a kiválasztott célpont ellen akkor hajtható végre, ha az alábbi feltételek teljesülnek:

- a) a ROE megengedi a támadás végrehajtását;
- b) a megtámadandó célpont nem szerepel a korlátozásokkal érintett célpontok listáján, vagy a tiltott célpontok listáján;
- c) a célpont hatékonyan járul hozzá az ellenség katonai akcióihoz, ezért a célpont megtámadása (elpusztítása vagy semlegesítése) az adott körülmények között határozott katonai előnyt jelenthet;

¹¹¹ IHL Rules of Engagement Handbook, p. 26.

¹¹² Uo.

- d) a ROE lehetővé teszi a járulékos károkozást, amennyiben a tervezett támadás során várható, hogy járulékos kár keletkezik;
- e) jóllehet a ROE lehetővé teszi a járulékos károkozást, nem áll rendelkezésre más, ugyanolyan katonai előnnyel kecsegtető, de járulékos károkozás kisebb kockázatával járó katonai célpont;
- f) minden lehetséges elővigyázatossági intézkedés (ide értve a támadás eszközeinek és módjainak alapos kiválasztását, hatékony előzetes figyelmeztetést stb.) megtételére sor került a civil személyek és civil objektumok megóvása érdekében;
- g) a várható járulékos károkozás nem aránytalan a várható konkrét és közvetlen katonai előnyhöz képest.¹¹³

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a célpont-kiválasztási eljárás folyamatos elemzést, helyzetértékelést tesz szükségessé. Csak alapos vizsgálat alapján lehet megfelelően kiválogatni a megtámadásra szánt célpontokat, és a támadást feltétlenül meg kell, hogy előzze a célpont pozitív beazonosítása. (Erről részletesebben ld. a barát vagy ellenség megkülönböztetéséről szóló részt.)

3.3.6 A JOGI ELŐÍRÁSOK KOLLÍZIÓJA

A különböző jogforrásban megjelenő nemzetközi egyezmények, nemzeti jogszabályok, előírások és más normák végrehajtásával kapcsolatban mindaddig nem merül fel probléma, amíg a vonatkozó szabályok összhangban vannak egymással, esetleg komplementer módon kiegészítik egymást. A jogalkalmazás (ld. feladatvégrehajtás) azonban sokkal bonyolultabbá válik akkor, ha egy katonai műveletben különböző országok fegyveres alakulatai vesznek részt. A többnemzeti műveletek végrehajtása során ugyanis a katonáknak saját nemzeti szabályaikra is tekintettel kell lenniük, amelyek nem feltétlenül egyeznek meg más nemzetek belső szabályaival. Mindez igaz akkor is, ha a nemzeti alakulatok egységes, többnemzeti irányítás alá kerülnek: jóllehet idegen országban, nemzetközi együttműködés részeként tevékenykednek, ezzel összefüggő feladataikat a vonatkozó nemzeti szabályaikkal összhangban kell teljesíteniük.

Ez a körülmény jelentősen megnehezíti a többnemzeti műveletben részt vevő felek közötti kompromisszum kialakítását is a végrehajtás szabályaival kapcsolatban,

¹¹³ Uo., p. 27.

hiszen e rendelkezésekben nemzetenként eltérő szabályozásokat, politikai megfontolásokat, katonai képességeket kell szintetizálni.

A különböző jogi kötelezettségek nem csak a nemzeti szabályozás sajátosságaiból adódnak, hanem például abból is, hogy nem minden releváns nemzetközi megállapodást ratifikált valamennyi állam. Példaként említve, jelen értekezés megírásáig az USA nem lett részese:

- az 1949. évi Genfi Egyezmények I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének, jóllehet mindkét dokumentumot az USA aláírta, de nem ratifikálta.¹¹⁴ Ennek ellenére a Jegyzőkönyvekben foglalt rendelkezéseket az Egyesült Államok a nemzetközi szokásjog részének tekinti, és azok alkalmazására önként kötelezettséget vállalt,¹¹⁵
- a „Gyalogsági aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, illetőleg megsemmisítéséről” szóló, 1997. szeptember 18-án elfogadott Egyezménynek,¹¹⁶
- a kazettás lőszeres tilalmáról szóló egyezménynek.¹¹⁷

NATO műveletek esetén, különösen az alkalmazandó fegyverek kiválasztása során az amerikai erőkkel együttműködő nemzeteknek fenti körülményre mindenképpen tekintettel kell lenniük.¹¹⁸

Mindezekből következően fokozott erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy – összhangban a ratifikáló országok által vállalt kötelezettségekkel, de egyúttal tiszteletben tartva a nem ratifikáló országok jogait is – a közös műveletben résztvevő országok között egyetértés szülessen a katonai műveletek jogszerű kivitelezése tekintetében. Csak ily módon biztosítható a sikeres művelet-végrehajtáshoz szükséges

¹¹⁴ Ld. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. – ICRC – Internet: http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesSign&xp_treatySelected=470 (Letöltés: 2013. október 12.) A NATO tag Törökország a három Kiegészítő Jegyzőkönyv közül egyet sem ratifikált, jóllehet a III. Jegyzőkönyvet aláírta. Ld. The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols – ICRC – Internet: <http://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/index.jsp> (Letöltés: 2013. október 12.)

¹¹⁵ Erről részletesebben ld. JOHNSON, W. J., GILLMAN, A. D. (Szerk.) (2012): *Law of Armed Conflict Deskbook* – International and Operational Law Department, The United States Army Judge Advocate General's Legal Center and School, Charlottesville, VA, pp. 21-22.

¹¹⁶ Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, 18 September 1997 – Internet: http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=580 (Letöltés: 2013. október 12.). Magyarországon kihirdetve az 1998. évi X. törvénnyel.

¹¹⁷ Convention on Cluster Munitions, 30 May 2008 – ICRC – Internet: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=00E3441C08D5B5B9C12574C6002EE0D3> (Letöltés: 2013. október 12.). E megállapodásnak Törökország sem részese. Magyarországon kihirdetve a 2012. évi XI. törvénnyel.

¹¹⁸ További műveleti példákat ld. Air Force Operations and the Law, pp. 270-271.

nemzetközi, továbbá az egyes tagállamok kormánya és közvéleménye részéről megnyilvánuló elvi és gyakorlati támogatás.

A jogszerű végrehajtás módját és eszközeit illetően kialakított közös álláspont visszatükröződik a ROE rendelkezésekben, másként megfogalmazva, a ROE egyértelműen megmutatja azt, hogy a műveletben résztvevő államok mit tekintenek a jogszerű végrehajtás alapszabályainak.

Hasonlóképpen, a válságkezelő műveletekben érdekelt nemzetközi szervezetek, így az ENSZ, a NATO vagy az EU is kialakította saját művelet-végrehajtási szabályrendszerét, amely értelemszerűen tükrözi az adott nemzetközi szervezetnek a fegyveres erő alkalmazásával kapcsolatos felfogását, valamint a konkrét misszió jellegére és stratégiai céljainak megvalósítására vonatkozó elképzeléseit is. Az eltérő szabályrendszerek létezése érdekes helyzeteket teremthet azokban az esetekben, amikor azonos műveleti területen egyidejűleg több nemzetközi szervezet (pl. ENSZ-NATO, EU-NATO) is missziót teljesít. Minthogy a földrajzi közelségben, de eltérő mandátum alapján feladatot végrehajtó nemzetközi erők együttműködése a saját küldetésük eredményessége szempontjából elengedhetetlen, szükséges az is, hogy művelet-végrehajtási szabályaik legfontosabb rendelkezéseiről egymást – a minősített információk védelmére is tekintettel – tájékoztassák.

Emellett megemlítendő még, hogy bármennyire részletesek legyenek is az alkalmazandó nemzetközi megállapodások vagy a nemzetközi szervezet műveleti előírásai, valamennyi részmozzanatra természetesen nem terjedhetnek ki. Ezekben az esetekben a nemzeti szabályozás magától értetődően alkalmazandó.

A többnemzeti műveletek jog-, illetve szabályszerűségével összefüggésben talán a legnagyobb kihívás a számos nemzetközi és nemzeti szabály (ide értve a szabályként funkcionáló alapelveket is) egyidejű alkalmazása, e rendelkezések valamennyi résztvevő nemzet, illetve az azok által rendelkezésre bocsátott fegyveres erők tagjai részéről történő egységes értelmezése. A fegyveres erő alkalmazásának módját meghatározó nemzetközi megállapodásokban rögzített szabályokat és alapelveket (ld. hadijog) az államok nagy többsége elfogadta. A nemzetközi megállapodások azonban nem csupán országok, azok fegyveres erői, hanem egyének számára is tartalmazhatnak kötelező rendelkezéseket, amelyek konkrét szituációban meghatározzák az egyén (katona) cselekvésének korlátait.

Az egyik ilyen, alapvető szinten, nemzetközi megállapodásokban (pl. ENSZ Alapokmány) rögzített, konkrét végrehajtását tekintve pedig nemzeti szabályokban részletezett jogintézmény az önvédelem¹¹⁹ joga, amelynek jogszerű gyakorlása szorosan összefügg magának a műveletnek a jogszerű végrehajtásával. Nyilvánvaló ugyanis, ha a műveletben résztvevő erők (illetve tagjaik) nem a megengedett módon és esetekben gyakorolják az őket megillető önvédelem jogát, ez közvetetten befolyásolja a művelet jogszerűségének a megítélését is a konfliktusban érintett felek, vagy akár a szélesebb értelemben vett nemzetközi közvélemény körében. Amennyiben pedig egy műveletre a jogszerűtlenség árnyéka vetődik – még akkor is, ha a kifogásolt cselekmények csak ritkán, elszórtan jelentkeznek, és nem jellemzik magát a műveletet – az elérni kívánt cél megvalósítása sokkal nehezebb, lényegesen nagyobb ellenállásba ütközik, sőt, a konkrét műveleten akár békefenntartókat érő, vagy fenyegető inzultusok, támadások számának növekedéséhez is vezethet.

Amint a többnemzeti művelet-végrehajtási szabályok rendszerint a nemzeti szabályokra utalnak vissza, fenntartva azt a jogot, hogy minden nemzet katonája a saját nemzeti szabályai szerint cselekedjen védelmi helyzetben, és tegye meg a szükséges lépéseket a támadás elhárítása érdekében. Nem nehéz elképzelnünk, milyen veszélyessé válhat a szabályok eltérő nemzeti értelmezéséből adódó bizonytalanság, különösen akkor, ha több nemzet katonái közösen, egyidejűleg hajtanak végre feladatot műveleti területen, és fennáll a kockázata annak, hogy konkrét szituációban különbözőképpen fognak cselekedni.¹²⁰ Jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy a többnemzeti műveletek során – éppen az eltérő nemzeti szabályozás miatt – az önvédelmi helyzetekben történő heterogén cselekvés lehetősége potenciális veszélyforrás a műveletet végrehajtó állomány számára, ezért az ilyen szituációk elkerülése, de legalábbis az azokra való eredményes felkészülés érdekében érdemes behatóbban tanulmányozni az együttműködő nemzetek, illetve a nemzetközi szervezetek vonatkozó szabályait és ezirányú gyakorlatát.

¹¹⁹ Az angol nyelvű szövegek a *self-defense* kifejezést használják.

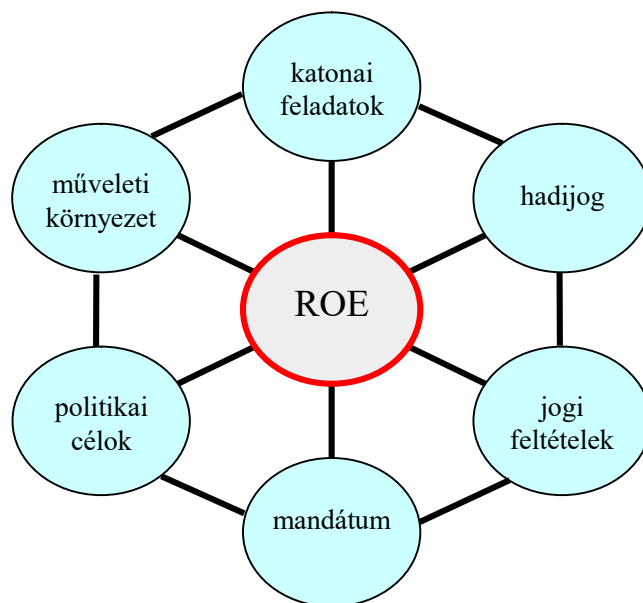
¹²⁰ Példaként említhető az önvédelmi szituáció időbeli kezdetének és végének, az ellenséges cselekménynek (*hostile act*) vagy az ellenséges szándéknak (*hostile intent*), esetleg a más nemzetiségű erők védelmének eltérő nemzeti értelmezése, de hivatkozni lehet a fegyveres erő alkalmazásának különböző nemzeti gyakorlatára is objektumvédelem esetében.

3.4 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A művelet-végrehajtási szabályok fontossága abban rejlik, hogy a fegyveres erők tevékenységére vonatkozó konzisztens, érthető és hivatkozható szabályrendszer alkot. A ROE segítséget nyújt a politikai (diplomáciai) és katonai törekvések szinkronba hozásához, és lehetővé teszi a fegyveres erők tevékenységének megértését, tervezését és a fő célokhoz igazítását. A művelet-végrehajtási szabályoknak minden esetben összhangban kell lenniük a vonatkozó műveleti tervvel, és bármilyen változtatás csak a jóváhagyott műveleti terv eredményes megvalósítása érdekében indokolható.

A ROE kialakítását befolyásoló számtalan tényezővel kapcsolatban az is megállapítható, hogy a ROE tartalma – jóllehet szabályokról van szó – nem elsősorban jogi kérdés: azt minden esetben a megvalósítandó politikai célok, az annak érdekében kiadott mandátum, vagyis a végrehajtandó művelet jellege határozza meg. Ebből következően a ROE profil lényegesen függ attól, hogy milyen jellegű válságkezelési művelet végrehajtásáról van szó. Értelemszerűen másként kell fellépnie a fegyveres erőnek egy békekikényszerítő vagy egy humanitárius katasztrófa-elhárító művelet során. Kiindulópont tehát a küldetés, a végrehajtandó feladat meghatározása, majd pedig az ehhez szükséges feltételek megteremtése.

Jelen értekezés szerzője mindazonáltal úgy véli, hogy ROE a tartalmát meghatározó tényezőknek a hagyományos Venn-diagram segítségével történő ábrázolása egyrészt nem ad teljes képet a szóba jöhető szempontokról, másfelől az egymást metsző körök azt a téves látszatot keltik, mintha a tényezők a ROE részei is lennének. Erről azonban nincs szó, hiszen a megemlített területek (bármennyi is legyen az) csupán hatással vannak a művelet-végrehajtási szabályokra, de maga a ROE a befolyásoló tényezőktől teljesen elkülönült rendszert alkot. Mindezekre tekintettel, a ROE tartalmát meghatározó (befolyásoló) főbb tényezők javasolt ábrázolását a 4. ábra mutatja be.

4. ábra

A ROE tartalmát befolyásoló fontosabb tényezők¹²¹

Fentiek alapján jelen értekezés szerzője a művelet-végrehajtási szabályok definiálását az alábbiak szerint javasolja:

A művelet-végrehajtási szabályok a katonai vezető vagy politikai irányítási jogkörrel rendelkező személy vagy testület által az alárendelt parancsnokok számára konkrét művelettel kapcsolatban kiadott olyan utasítások, amelyek – tekintettel a művelettel elérendő politikai célokra, és az azok alapján megfogalmazott mandátumra – meghatározott katonai feladatoknak adott műveleti környezetben, a humanitás alapelveinek figyelembe vételével történő, jogszerű végrehajtása érdekében rögzítik a küldetés teljesítése során alkalmazható erő módját és eszközeit.

A részletes szabályoknak – még a beavatkozás előtt történő – kialakításához alapos körültekintésre, a lehetséges szituációk gondos számba vételére van szükség.

A műveletek jogszerűségével összefüggésben fontos hangsúlyozni, hogy a megfelelő jogi alappal történő megindításukon túl a végrehajtásuk sem lehet a vonatkozó nemzetközi jogi és nemzeti előírásokkal ellentétes. A művelet-végrehajtási szabályok szó szerinti végrehajtása önmagában nem jelent feltétlenül jogszerűséget, jóllehet a ROE kétségkívül hasznos eszköz a jogszerűség határainak beazonosításához. Nem szabad elfelejtenünk, hogy e szabályokat a misszióban feladatot végrehajtó

¹²¹ Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette.

alakulatok parancsnokainak, de szükség szerint akár az egyéni feladatot végrehajtó „közkatonák”-nak kell alkalmazniuk. A jogszerűség garantálása érdekében a nemzeteknek biztosítaniuk kell, hogy fegyveres erőik tagjai a katonai műveletek végrehajtását befolyásoló nemzeti és nemzetközi jogi előírásokra vonatkozóan megfelelő képzésben részesüljenek.

Jelen fejezetben részletesen bemutatásra került, hogy a ROE és a hadijog két, teljesen elkülönült szabályrendszert alkot, amelyeknek eltérő céljai és eszközei vannak. A hadijog szabályait nemzetközi egyezmények, megállapodások rögzítik, és rendelkezései műveletektől függetlenül feltétlenül betartandók. A ROE tartalma ellenben műveletenként eltérő, sőt, adott esetben egy művelet végrehajtás során is változhat, hiszen mindig a műveleti területen fennálló aktuális politikai helyzethez, valamint az ott megjelenő katonai szükségletekhez igazodik. Ugyancsak lényeges különbség van a két szabályrendszer rendelkezéseinek megsértése esetén alkalmazható szankciók között: míg a hadijog szabályaival ellentétes magatartás tanúsítása büntetőjogi felelősségre-vonással jár, addig a művelet-végrehajtási szabályok be nem tartásának következményei többnyire az adott nemzetnek a ROE jogi természetével kapcsolatos álláspontjától függenek.

Valamennyi fent említett különbség ellenére megállapítható, hogy a hadijog és a ROE között szoros összefüggés van: a hadijog jelenti azt a nemzetközi jogi keretet, amelyhez a ROE igazodik. Mindazonáltal, a hadijog nem csupán az alapelvei révén nyújt segítséget a ROE rendelkezések értelmezéséhez, hanem konkrét előírásai, tilalmai által meghatározza a célpontkiválasztással összefüggő ROE szabályok tényleges tartalmát is.

A nemzet-specifikus, illetve a közös misszióban résztvevő valamennyi alakulatra – nemzettől függetlenül – kötelező előírások kollíziója esetén, vagyis ha a tervezett műveleti igénybevétel (és így a műveletre elfogadott ROE) a nemzeti joggal konfliktusba kerülne, a műveletben résztvevő valamennyi államnak jogában áll a nemzeti jogrendszer által megkívánt korlátozásokat, felhasználási instrukciókat megfogalmazni, amelyekről a műveletet irányító stratégiai parancsnokságot haladéktalanul tájékoztatni kell.

4. A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK NEMZETI ÉS NEMZETKÖZI SZINTJE

Az egyoldalú beavatkozáshoz képest a nemzetközi (többnemzeti) művelet-végrehajtásnak számos előnye van (ld. erősebb legitimáció, nagyobb politikai súly, erőforrások hatékonyabb megosztása, együttműködés képességének demonstrálása és fejlesztése), ugyanakkor kétséget kizáróan szükségeltetik hozzá – egyebek mellett – egy nagy adag együttműködési készség és képesség, amely nélkül elképzelhetetlen a közös cél érdekében történő koordinált fellépés. Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a koordináció – éppen az eltérő nemzeti karakterek (ld. számbeli és képességbeli különbségek, anyagi lehetőségek) miatt – nem jelenthet uniformizálást, még ha egyes nemzetek részéről vannak is erre irányuló törekvések.

Miller (1995) alapvetően három szintet különböztet meg a ROE rendszerek lehetséges alkalmazásával kapcsolatban:

- nemzeti ROE rendszerek egymás mellett létezése;
- közös (univerzális) ROE rendszer kialakítása;
- egy meghatározott küldetésre, misszióra vonatkozó ROE kidolgozása a feladatok végrehajtásának szabályozása érdekében.¹²²

Mindegyik szintnek vannak előnyei és hátrányai, ezek röviden az alábbiak szerint foglalhatók össze.

4.1 NEMZETI ROE REDSZEREK EGYMÁS MELLETT LÉTEZÉSE

A nemzeti ROE rendszer kialakításának legnagyobb előnye a nemzeti sajátosságok megjelenítésének szabadsága, az egyeztetés – és ebből következően a kényszerű kompromisszumok – szükségességének hiánya a kidolgozás és a módosítás során.

Ezzel összefüggésben azt kell rögzítenünk, hogy – jóllehet a fegyveres erők feladatait, működését, a műveletek végrehajtását minden ország szabályozza valamilyen formában – nem minden ország követi az angolszász ROE rendszer szerinti szabályozást. Tekintettel azonban arra, hogy a katonai jellegű válságreakálásban

¹²² MILLER, E. S. (1995): *Interoperability of Rules of Engagement in Multinational Maritime Operations* – Center for Naval Analyses, CRM 95-184, p. 19.

kiemelt szerepet játszó nemzetközi szervezetek valamely konkrét művelet végrehajtására vonatkozó szabályok kialakításakor ROE rendszerben gondolkodnak, hasznos lehet a nemzeti szabályozásokat is ebbe az irányba terelni. A változás kétség kívül elősegítené, hogy – a nemzeti sajátosságok ellenére – egyfajta közös rendszerbeli gondolkodás alakuljon ki az országok között, ami megkönnyítené a ROE témával kapcsolatos általános információk megosztását, a felmerülő kérdések megvitatását, az eltérő álláspontok közelítését, a helyzetek, fogalmak közös értelmezését is.

Ezzel szemben, a nemzeti ROE szabályok párhuzamos létezése nem feltétlenül konfliktusmentes, különösen akkor, ha az érintett országok fegyveres erőinek közös katonai feladatot kell végrehajtania. Ahhoz, hogy a saját művelet-végrehajtási szabályokkal rendelkező országok fegyveres erői különösebb nehézségek nélkül együtt tudjanak működni, elengedhetetlen, hogy ismerjék egymás szabályait, de legalábbis annak az együttműködéssel kapcsolatos részét. Minthogy azonban a ROE részletszabályai általában minősített információk, felmerül az információátadás problematikája is, amely csak az azonos szintű információvédelem kölcsönös garantálásával oldható fel.

További kérdésként fogalmazódik meg, hogy milyen információk megosztása szükséges a zökkenőmentes együttműködéshez? Miller (1995) szerint – legalább – az alábbi témakörökben történő kölcsönös tájékoztatás elengedhetetlen az interoperabilitás alapvető szintjének eléréséhez:

- a művelet végrehajtása során elérni kívánt politikai és katonai célok;
- a nemzeti alakulatok parancsnokának döntési jogköre;
- a ROE módosítás kezdeményezésére irányuló eljárás szabályai, a ROE kérdésekben döntésre jogosult szervek, az eljárás várható időtartama;
- az adott műveletre vonatkozó korlátozások, megszorítások;
- az önvédelem kérdésének szabályozása a felek nemzeti joga szerint;
- ellenséges cselekmény, ellenséges szándék értelmezése az együttműködésben részt vevő felek részéről;
- a veszély, kockázat szintjének meghatározása, amelyet a felek még hajlandók felvállalni az első csapás elszenvedése előtt, esetleg az első csapás elszenvedését megelőző cselekvési hajlandóság.¹²³

¹²³ MILLER, p. 31.

4.2 KÖZÖS (UNIVERZÁLIS) ROE RENDSZER KIALAKÍTÁSA

A nemzeti szabályok egymás mellett létezéséből adódó problémák kiküszöbölésére – elméletileg – megoldást jelenthetne az, hogy a katonai feladatokban gyakran együttműködő országok olyan közös ROE szabályozást alakítsanak ki, amely rendezi a kollektív feladat-végrehajtás kereteit, módját, feltételeit. Megfelelő számú együttműködő partner esetén ezek a rendelkezések – hasonlóan pl. a nemzetközi jog néhány általánosan elfogadott, és kötelezőnek elismert szabályához – széleskörű alkalmazást nyerhetnének, akár univerzálissá is válhatnának. De valóban lehet-e, kell-e egységesíteni a nemzetközi szervezetek, és – feltéve, hogy ilyen szabályrendszerrel rendelkeznek – az egyes nemzetek különböző művelet-végrehajtási szabályait, vagyis ki lehet-e alakítani egy univerzális művelet-végrehajtási katalógust, amelyet irányadónak tekinthetnénk valamennyi, jövőbeni válságkezelő műveletre?

A fenti dilemma nem annyira utópisztikus, mint első hallásra gondolnánk. Az egységesítés irányába történő elmozdulást szorgalmazza például a fentiekben már hivatkozott IIHL ROE Kézikönyv, amely műveleti környezettől és konkrét mandátumtól függetlenül fogalmazta meg a művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozó javaslatait. A kiadványban összefoglalt rendelkezések – jóllehet a szerzők célja szerint a dokumentum elsősorban oktatási, kiképzési tananyag – nemzeti vagy nemzetközi gyakorlatok során egyaránt felhasználhatók, de az sem teljesen elképzelhetetlen, hogy valós műveletek végrehajtási szabályainak alapjául szolgáljanak.¹²⁴

Az univerzális ROE rendszerrel szemben talán a legnagyobb kihívás a közös definíciók megalkotása és azonos értelmezése, amely nem egyszerű olyan tárgykörökben, mint az önvédelem kérdése, az ellenséges cselekmény vagy ellenséges szándék beazonosítása, de említhetjük akár a hadijog bizonyos elveinek értelmezése körüli dilemmákat is. Emellett, külön nehézséget jelent, hogy a kialakított szabályozásnak annyira átfogónak kell lennie, hogy lefedje a jövőbeni közös katonai feladat-végrehajtás valamennyi lehetséges formáját.

Az előrelátásnak vannak előnyei is: a közös ROE rendszer által jelentett hosszú távú megoldás kiszámíthatóvá, stabillá teszi az együttműködést, lényegesen megkönnyítve a közös feladatok tervezését és végrehajtását. Nyilvánvaló azonban az

¹²⁴ IIHL Rules of Engagement Handbook, p. 2.

is, hogy e megközelítés nagyfokú nyitottságot, kölcsönös elfogadottságot, a rendelkezésre álló információk megosztására való készséget feltételez, ezért csak az egymáshoz közel álló politikai megfontolású, hasonló katonai képességekkel rendelkező, válságreagáló műveletekben közösen szerepet vállalni kész országok esetében lehet működőképes.

Az egységesítési törekvések ellenére úgy gondolom, a mai viszonyok között nem reális az univerzális művelet-végrehajtási szabályok kialakításának gondolata. A fentiekben már kifejtettek szerint, az önálló művelet-végrehajtási szabályok megalkotása az autonóm cselekvés szabadságát adja, és e szabályrendszer révén a műveletet irányító nemzetközi szervezetek kifejezésre juttathatják a konkrét misszió végső célja elérésének módjával kapcsolatos önálló elképzeléseiket. Ezzel szemben, az univerzális ROE rendszer lényegesen korlátozná az érintett országokat a független cselekvéshez szükséges, külön szabályok megalkotásában.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a válságreagáló műveletekben érintett nemzetközi szervezetek tagállamai sok esetben már a tervezés stádiumában törekednek nemzeti érdekeiknek, kül- és belpolitikai törekvéseiknek megfelelően befolyásolni a nemzetközi szervezet művelet-végrehajtási szabályait. Következésképpen, a szerteágazó érdekek mentén megfogalmazott művelet-végrehajtási szabályok a szükségszerű kompromisszumok áldozatává válnak, és legfeljebb az együttműködés „közös nevezőjét” jeleníthetik meg.

4.3 MEGHATÁROZOTT KÜLDETÉSRE VONATKOZÓ ROE KIDOLGOZÁSA

A hosszú távú, generális megoldások helyett sok esetben célravezetőbb a konkrét műveletben való együttműködés szabályainak kialakítása, amely – e rendelkezések korlátozott és átmeneti jellege miatt – kevesebb és talán kevésbé „fájdalmas” engedmény árán is elérhető.

Köztudott és általánosan elfogadott, hogy a többnemzeti műveletek végrehajtása során is az egyszemélyi felelős vezetés elve érvényesül, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy az együttműködő országok a felajánlott nemzeti alakulataikat egy közös – a műveletet irányító nemzetközi szervezet illetékes hatósága által kinevezett – parancsnok műveleti irányítása alá helyezik. Mindazonáltal, egy ország szuverenitását legmarkánsabban megtestesítő nemzeti hadsereg valamely

részének műveleti célból nemzetközi parancsnoklás alá rendelése komoly bizalmi kérdés, hiszen e döntés révén az érintett ország katonai és politikai vezetése elfogadja, hogy nemzeti katonai alakulatuk konkrét feladat-végrehajtásának helyét, idejét, módját és eszközeit egy másik ország katonai vezetője – még ha valamely nemzetközi szervezetet képvisel is – fogja meghatározni.

Mégis, minthogy az együttműködő országoknak csak korlátozott ideig kell lemondaniuk nemzeti szuverenitásuk egy kis szeletéről (ld. fegyveres erőik egy része feletti irányítási jogosultság), a közösen kitűzött cél elérése érdekében nagyobb engedékenységet mutathatnak a nemzeti szabályozástól való eltérésben. E megközelítés nem igényel hosszú távú és széleskörű kötelezettségvállalást, a speciális szabályokat csak a konkrét műveletre vonatkozóan kell kialakítani. Amennyiben az érintett országok a közös küldetés eredményes végrehajtása érdekében sem akarnak (vagy tudnak) lemondani a nemzeti szabályok alkalmazásáról, nemzeti korlátozások megfogalmazása révén erről megfelelően tájékoztathatják a művelet-irányító parancsnokságot.

Bármilyen ROE rendszer mellett teszik is le a voksukat az országok, közös katonai műveletben való együttműködésük csak akkor lesz sikeres, ha a szükséges mértékig kölcsönösen tájékoztatják egymást a fegyveres erőik (nemzeti kontingenseik) működéséről, a feladat-végrehajtás korlátairól, a műveleti környezettel – ide értve az ellenséges erőket és az azok által jelentett veszély fokát is – kapcsolatos információkról. Csak így biztosítható az egységes fellépés, és kerülhető el az, hogy valamely nemzeti kontingens szükségtelen veszteségeket szenvedjen el, vagy éppen ellenkezőleg, indokolatlanul, idő előtt cselekedjen.

Az eredményes művelet-végrehajtásba vetett kölcsönös bizalom kialakítását és megőrzését szolgálja a tervezés lehető legkorábbi fázisától megvalósuló információcsere (pl. összekötő tisztek alkalmazása, többnemzeti tervező csoportok létrehozása, rendszeres szakértői, illetve vezetői szintű egyeztetések), amely során tisztázható, hogy az eredetileg az anyaország védelmére felesküdtött katonák – sok esetben több száz, vagy ezer kilométerre a szülőföldtől – milyen célokért, feltételek mellett és szabályok szerint hajtják majd végre feladataikat, kockáztatják életüket.¹²⁵ Az egymással kölcsönösen megosztott ismeretek birtokában hozhatnak csak felelős

¹²⁵ Vö. Unified Action Armed Forces (UNAAF), Joint Publication 2 (2001) – Joint Chiefs of Staff – Internet: http://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp0_2.pdf (Letöltés: 2013. szeptember 2.), p. IV-1.

döntést a nemzetek arról, hogy – figyelembe véve a szövetséges tagállamoktól általában elvárt, a nemzetközi erőfeszítésekhez történő érdemi hozzájárulás politikai kötelezettségét – részt kívánnak-e venni katonai erőkkel az adott műveletben? Ha igen, teljes mértékben, vagy csak bizonyos nemzeti korlátozásokkal fogadják el a nemzetközi erők feladat-végrehajtására az adott nemzetközi szervezet által meghatározott szabályokat, vagy esetleg más módon (pl. pénzügyi támogatással, civil szakértőkkel, befektetésekkel stb.) kívánnak hozzájárulni a misszió sikeréhez?

A fent kifejtettekben implicit módon benne rejlik az a lehetőség, hogy – függetlenül egy művelet többnemzeti jellegétől – valamely ország katonái ne a nemzetközi erőkre meghatározott, közös művelet-végrehajtási szabályok alapján, hanem a saját nemzeti előírásaiknak megfelelően hajtsák végre küldetésüket, feltéve természetesen, hogy erre irányuló szándékát az érintett nemzet katonai (és politikai) vezetése korábban egyértelműen kifejezésre juttatta, továbbá, a végrehajtás célja és módja összeegyeztethető a nemzetközi erők törekvéseivel.

E ponton fontos hangsúlyozni, hogy a nemzetközi erőkre vonatkozó, és egyfajta közös minimumot rögzítő művelet-végrehajtási szabályok alkalmazása sem jelenti a nemzeti szabályok teljes negligálását, hiszen a nemzeti alakulatok minden esetben kötve vannak saját országuk szabályozóihoz, amelyeket – a nemzeti jog kifejezett eltérő rendelkezésének hiányában – mindenhol és minden körülmények között be kell tartaniuk, és ezt a körülményt a többnemzeti együttműködés kereteit rögzítő doktrínák is tudomásul veszik. Ahhoz azonban, hogy az együttműködés hosszú távon sikeres legyen, elengedhetetlen, hogy az egyenrangú felek által tárgyalások útján kialakított többnemzeti ROE tükrözze a közös célkitűzéseket, alkalmas legyen arra, hogy valamennyi fél a lehető legkevesebb, saját erőkre vonatkozó korlátozás mellett alkalmazza a közös szabályokat. Amennyiben ezt a nemzeti sajátosságok mégsem teszik lehetővé, a kialakított szabályoknak kellően rugalmasnak is kell lenniük ahhoz, hogy segítségükkel alkalmazkodni lehessen a váratlanul megváltozó műveleti körülményekhez, és az ebből adódó feladat-módosulásokhoz.

Példaként, számtalan elemzés és gyakorlati tapasztalat támasztja alá azt, hogy az egyes nemzetek különbözőképpen húzzák meg az önvédelemre jogosító helyzetek határvonalait, és állapítják meg az ilyen szituációkban elfogadható (vagy kifejezetten elvárt) cselekvési módozatokat, ami más nemzettel történő közös feladat-végrehajtás esetén kínos, vagy akár tragikus következménnyel is járhat. Hasonlóképpen eltérőek

lehetnek az együttműködő nemzetek által vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek (ld. a hadijog bizonyos területeinek eltérő megítélése, fegyvertilalmi egyezményekhez való csatlakozás), ami szintén befolyásolja a nemzeti katonai erők feladat-végrehajtását. Az ilyen különbségek többnemzeti feladat-végrehajtás során általában kezelhetők (például a nemzeti korlátozások révén).

Az alapszituációhoz (ld. koalíciós/szövetségi műveletre többnemzeti ROE elfogadása, szükség esetén nemzeti korlátozás bejelentése) képest a többletet az jelenti, ha valamely nemzet egy adott misszió kapcsán kinyilvánítja, hogy nem kíván élni azzal a lehetőséggel, hogy a többnemzeti erők részére elkészített művelet-végrehajtási szabályokat „átvegye”, és magára nézve kötelezőnek ismerje el, hanem inkább megalkotja a saját nemzeti alakulat(ok) tekintetében alkalmazandó művelet-végrehajtási szabályokat. Ezt a lehetőséget a NATO vonatkozó ROE doktrínája (2003) is elismeri¹²⁶, a fent említett IIHL ROE Kézikönyv (2009) pedig – burkoltan ugyan, de – bátorítja is erre az érintett nemzeteket.¹²⁷

A nemzeti szabályok szerinti végrehajtás mindenkorai lehetőségét fenntartó államok közül érdemes röviden megemlíteni az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatát. Az USA nemzeti szabályai szerint az amerikai fegyveres erők alakulatainak általában a külföldi (és bizonyos esetekben a belföldi) műveletek végrehajtása során a védelmi miniszter által jóváhagyott, és a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága elnökének¹²⁸ intézkedésével kiadott művelet-végrehajtási szabályokat kell alkalmazni, függetlenül attól, hogy milyen típusú (válságkezelési vagy esetleg háborús) műveletről van szó. A művelettervezést lényegesen megkönnyíti az állandó érvényű művelet-végrehajtási szabályok (SROE)¹²⁹ kiadása, ami viszont nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a védelmi miniszter valamely hadműveleti területre, misszióra vagy műveletre vonatkozóan speciális szabályokat hagyjon jóvá. Amennyiben az amerikai katonai alakulatok nemzetközi műveletben vesznek részt, a nemzetközi erők művelet-végrehajtási szabályait – fő szabály szerint – csak akkor és úgy alkalmazhatják, ha és amennyiben a védelmi miniszter ezt egy parancsban engedélyezi. Ilyen engedély hiányában tehát az amerikai csapatok saját nemzeti

¹²⁶ MC 362/1, p. 4.

¹²⁷ IIHL Rules of Engagement Handbook, p. ii.

¹²⁸ Chairman of the Joint Chiefs of Staff

¹²⁹ A jelenleg hatályban levő dokumentum: Standing Rules of Engagement (SROE)/ Standing Rules for the Use of Force (SRUF) for U.S. Forces – Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction (CJCSI) 3121.01B (13 June 2005)

művelet-végrehajtási szabályaik alapján fognak tevékenykedni. Mindazonáltal, az amerikai alakulatokkal való nemzetközi együttműködés apropóján mindenképpen meg kell említeni, hogy még a többnemzeti ROE alkalmazására vonatkozó miniszteri engedély sem jelenti azt, hogy önvédelmi helyzetben az amerikai alakulatok ne a saját nemzeti szabályaiknak megfelelően cselekednének. A SROE szerint amennyiben bármiféle ellentét állna fenn a nemzetközi ROE és az e kérdéskörben alkalmazandó amerikai szabály jogos védelmi helyzetekkel kapcsolatos rendelkezései között, akkor ezt a konfliktust a parancsnoki láncon keresztül haladéktalanul jelenteni kell. Mindaddig, amíg a szabályok közötti konfliktushelyzet az arra illetékes döntéshozói szinten meg nem oldódik, az amerikai erők a nemzeti ROE alapján fognak reagálni.¹³⁰

4.4 NATO MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK KIALAKÍTÁSA

4.4.1 A NATO ROE DOKTRÍNA ALKALMAZÁSA

A NATO katonai műveletek lebonyolításakor, az illetékes NATO parancsnoknak alárendelt valamennyi alakulat tevékenysége során a NATO művelet-végrehajtási szabályaira vonatkozó, fentiekben már hivatkozott doktrína¹³¹ irányelveit és eljárásait kell alkalmazni. Az ebben a dokumentumban foglalt szabályok a NATO által végrehajtott bármilyen típusú művelet, illetve a NATO alárendeltségébe tartozó erők bármely katonai alakulata esetében irányadók, feltéve, hogy az adott alakulatot küldő ország politikai/katonai vezetése nem dönt – a NATO által kiadott művelet-végrehajtási szabályok helyett – a nemzeti rendelkezések alkalmazásáról. Minthogy azonban az egymás mellett létező, azonos tárgyra vonatkozó szabályok nem megfelelő előkészítés, koordináció esetén ütközhetnek egymással, és ez nem kívánt bonyodalmakat okozhat a végrehajtásban, a nemzeti ROE többnemzeti műveletben való alkalmazása helyett célszerűbb, ha a résztvevő ország inkább a többnemzeti művelet végrehajtási szabályaival kapcsolatban fogalmazza meg nemzeti korlátozásait.

A NATO hatévi kidolgozó munka után, 1999. december 1-jén fogadta el a szövetséges erők művelet-végrehajtási szabályait összefoglaló dokumentumot (MC 362), amelynek fő célkitűzése a nem 5. cikk szerinti válságreakáló műveletekre való megfelelő reagálás lehetőségének biztosítása volt. Az elhúzódó kidolgozás egyik oka

¹³⁰ Vö. Operational Law Handbook, p. 77., 79.

¹³¹ MC 362/1

az volt, hogy a doktrína a hadijoggal összhangban kívánt maradni, még ha nem is ismételte meg annak szabályait. Tekintettel arra, hogy a hadijog bizonyos rendelkezéseit a NATO tagállamok különbözőképpen értelmezik, a doktrína tartalmának kialakításakor figyelembe kellett venni az eltérő megközelítéseket is, ami szükségszerű kompromisszumokhoz vezetett.

Az átdolgozott, és 2003-ban kiadott változat (MC 362/1) tartalmaz ugyan néhány szükségszerű módosítást a korábbihoz képest, de alapvetően megtartotta a szabályozás főbb kereteit, elveit, rendelkezéseit.

A doktrína alapvetően kettős funkciót tölt be. Egyrészt, politikai és eljárási iránymutatásokat ad a művelet-tervezőknek, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy NATO művelet tervezése vagy végrehajtása során a többnemzeti erőkre vonatkozó művelet-végrehajtási szabályok kialakításakor e dokumentum rendelkezéseit kell kötelezően figyelembe venni. Másrészt, magában foglalja a NATO műveletek során alkalmazható ROE rendelkezések katalógusát, amelyből ki kell választani a konkrét művelet végrehajtásához szükséges rendelkezéseket.

A dokumentum többek között

- a) elkülöníti az önvédelem kérdését a művelet-specifikus ROE intézkedésektől;
- b) meghatározza a NATO szemszögéből az erőalkalmazás alapelveit, a legfontosabb ROE fogalmakat, és a ROE felépítését;
- c) részletesen rögzíti a ROE kezdeményezésével, jóváhagyásával és végrehajtásával kapcsolatos szabályokat; továbbá
- d) erőalkalmazással kapcsolatos iránymutatást ad az egyes haderőnemek által végrehajtandó műveletekkel összefüggésben.

A ROE doktrína egyik erőssége a vonatkozó terminológia összefoglalása, az egyes rendelkezések alkalmazásával összefüggésben felmerülő szakkifejezések értelmezése. Többnemzeti műveletek esetében az egységes fogalomhasználat, valamint az alkalmazott fogalmak uniformizált értelmezése különös jelentőséggel bír. Mindez nem csupán a nem angol anyanyelvű nemzeti alakulatok szempontjából fontos, hanem amiatt is, hogy elkerülhetők legyenek az azonos fogalmak eltérő nemzeti értelmezéséből adódó félreértések, nem kívánatos reakciók, működési nehézségek. A megegyezőnek tűnő fogalmak eltérő értelmezésére Miller (1995) példaként említi az amerikai, a brit és a francia haditengerészet által különbözőképpen értelmezett „figyelmeztető lövés” kifejezést: az USA haditengerészeti egységei figyelmeztetésként

hagyományosan az intézkedés alá vont hajó elé lönek¹³², a brit egységek esetében ugyanez tradicionálisan a „kéményen keresztül” történő lövést¹³³ jelenti, míg a francia hadihajók a figyelmeztető lövést a kormányos fülkén történő keresztüllövéssel¹³⁴ hajtják végre.¹³⁵

Többszemélyes művelet esetén az eltérő nemzeti értelmezésekből adódó zavarok elkerülésére több eszköz is rendelkezésre áll. Ezek közül néhány példa:

- a) a többszemélyes parancsnokság által kiadott rendelkezések közös értelmezése, a felmerülő értelmezésbeli különbségek mielőbbi beazonosítása;
- b) olyan szituációk megjelölése, amelyekben az eltérő értelmezés általában gondot szokott okozni, és e helyzetekkel kapcsolatban a kölcsönös információáramlás szorosabbra fűzése;
- c) teljesen integrált, a műveletben részt vevő valamennyi nemzet által elérhető információs rendszer kiépítése, ennek segítségével a felderítési adatok kölcsönös megosztása;
- d) a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos eltérő nemzeti értelmezések tudatos figyelembe vétele a műveleti tervezéskor (pl. a nemzeti szabályok miatt csak korlátozottan igénybe vehető kontingens szándékos mellőzése a végrehajtás bizonyos fázisaiból);
- e) az érintett nemzetek fegyveres erőinek közös gyakorlatozása a műveletben való tényleges részvételt megelőzően;
- f) összekötő tisztek alkalmazása a nemzeti kontingensek között, különösen a NATO-tag és a nem NATO-tag országok egységei között;
- g) kiképzések révén a saját erők megfelelő felkészítése a beazonosított értelmezésbeli különbségekre.¹³⁶

A dokumentum másik, kiemelten fontos része a meghatározott cselekvéseket általános jelleggel felsoroló ROE lista. A felsorolás célja egy olyan „rendelkezésbázis” biztosítása, amely alapul vehető a konkrét műveletekben alkalmazandó művelet-végrehajtási szabályok összeállításakor. A ROE jegyzék „a lehetséges opciók menüje”, amelyből a feladatok végrehajtásához szükséges rendelkezések szükség szerint

¹³² „shoot across the bow”

¹³³ „shoot through the funnel”

¹³⁴ „shoot through the pilot house”

¹³⁵ MILLER, p. 22.

¹³⁶ Bi-SC Operational Law Manual, p. 5-15.

kiválaszthatók.¹³⁷ A NATO doktrínában található ROE lajstrom viszont semmi esetre sem tekinthető taxatívnek, következésképpen, a művelet-specifikus ROE lista összeállításakor a felsorolt rendelkezések szükség szerint kiegészíthetők, illetve az adott műveleti körülmények és feladatok figyelembe vételével megfelelően módosíthatók.¹³⁸

A NATO doktrína szerint szükségessé válhat, hogy a parancsnokok – a művelet céljainak elérése érdekében – értelmező iránymutatásokat adjanak ki, illetve tovább korlátozzák a fegyveres erő felhasználásának kereteit. Az iránymutatások soha nem léphetik túl a NAC, illetve a felettes parancsnokság által a fegyveres erő felhasználására vonatkozóan meghatározott hatáskört.¹³⁹

Amennyiben több NATO parancsnok irányítása alá tartozó, vagy NATO és nem NATO (pl. ENSZ, EU, vagy más nemzetközi, esetleg nemzeti parancsnokság alárendeltségébe tartozó) alakulatok működnek együtt, illetve hajtanak végre feladatot egymás műveleti területéhez közel, a stratégiai parancsnokság(ok)nak kell biztosítani azt, hogy az alakulatok művelet-végrehajtási szabályai – a műveleti kohézió és az erők optimális felhasználása érdekében – összeegyeztethetők legyenek, és azokról az érintettek a vonatkozó NATO szabályok szerint megfelelő tájékoztatást kapjanak.¹⁴⁰

4.4.2 EGYÉB ELVEK A NATO MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOKBAN

A NATO által irányított válságreagáló műveletek végrehajtásakor a konkrét ROE rendelkezésekben foglaltak teljesítésén túl egyéb elveket is figyelembe kell venni. Ezek az elvek a racionalitásból, az emberiség követelményéből, illetve a NATO erők mandátumából következnek, és – függetlenül attól, hogy megfogalmazást nyernek-e az adott műveletre vonatkozó ROE dokumentumban – valamennyi művelet során alkalmazandók. A NATO ROE doktrína alapján a legfontosabb elvek az alábbiak szerint foglalhatók össze:

a) *Ultima ratio* elve – annak ellenére, hogy a béketámogató műveletek érdekében kiadott ROE támadó jellegű tevékenységre is felhatalmazást adhat, minden

¹³⁷ MC 362/1, p. 7., para. 15.

¹³⁸ MC 362/1, p. 8., para. 16.

¹³⁹ MC 362/1, p. 8., para. 18.

¹⁴⁰ MC 362/1, p. 8., para. 20.

ésszerű erőfeszítést meg kell tenni annak érdekében, hogy a kialakult helyzet a fegyveres erő használata nélkül is kontrollálható, befolyásolható legyen.¹⁴¹

b) Figyelmeztetés elve – amennyiben van arra idő és a körülmények is lehetővé teszik, a feltételezett, vagy nyilvánvalóan ellenséges szándékú személyeket, alakulatokat fel kell szólítani az ellenséges tevékenység abbahagyására, figyelmeztetni kell azokat, hogy cselekményeiket a válságreagáló erők ellenségesnek tekintik, és a felszólításban foglaltak nem teljesítése esetén a válságreagáló erők meg fogják tenni a szükséges lépéseket.¹⁴² A felszólítást követően – értelemszerűen – lehetőséget kell biztosítani számukra az erők visszavonására, a fenyegető cselekményeik abbahagyására. A figyelmeztetés elvének érvényesülése érdekében a helyszínen levő parancsnoknak számításba kell vennie mindazokat az eszközöket, amelyek fegyveres erő tényleges alkalmazása nélkül is az ellenséges személyek, alakulatok figyelmeztetésére szolgálhatnak.

c) A minimálisan szükséges erő alkalmazásának elve – amennyiben a fegyveres erő alkalmazására sor kerül, annak mértéke, intenzitása és időtartama nem haladhatja meg a konkrét feladat megvalósításához, illetve a teljes misszió céljainak eléréséhez szükséges minimális mértéket.¹⁴³ Ez a – ROE szerinti – arányosság azt jelenti, hogy súlyosabb következménnyel járó cselekmény csak akkor hajtható végre, ha az enyhébb fokozatú erő alkalmazásával a kívánt cél nem érhető el. Hangsúlyozandó, hogy a minimálisan szükséges erő – a ROE kifejezett tiltása hiányában, végső esetben – akár a halálos erő halálos módon történő alkalmazását is jelentheti, de csak amennyiben a feladat végrehajtásához ez szükséges. Az elv megfelelő alkalmazása az adott szituáció alapos mérlegelését, és – feltéve hogy a körülmények ezt megengedik – az enyhébbtől a súlyosabb következményekkel járó erő fokozatos alkalmazását igényli.

d) A küldetés szem előtt tartásának elve – kifejezett ellenkező parancs hiányában, a tevékenységükben erőszakosan akadályozott NATO erőknek a lehető legteljesebb mértékig folytatniuk kell a műveletek végrehajtását a kijelölt célok elérése érdekében.¹⁴⁴ E körben minden erőfeszítést meg kell tenniük a mozgási szabadságukat korlátozó, feladat-végrehajtásukat hátrányosan befolyásoló körülmények elhárítása, megszüntetése, illetve az esetleg ellenséges tevékenység leküzdése érdekében, de –

¹⁴¹ MC 362/1, p. 5., para 10.c.

¹⁴² Uo. p. 5., para 10.c.

¹⁴³ Az angol nyelvű szakirodalom a „*use of minimum necessary force*” megfogalmazást használja. Ld. Uo. p. 5., para 10.d.

¹⁴⁴ Uo., p. 5., para 10.g.

elsősorban a békeidejű műveletek (pl. humanitárius segítségnyújtás) során – el kell kerülniük az olyan jellegű akciókban való részvételt, amelyek szükségtelenül provokatívnak, esetleg agresszívnek minősülnének. Mindez azt is jelenti, hogy amennyiben a küldetés teljesítése érdekében erő alkalmazásával járó akció kivitelezése válik szükségessé, a művelet-végrehajtási szabályoknak tartalmazniuk kell erre vonatkozó felhatalmazást.

e) Rendészeti záradék elve – a rendfenntartási (rendőrségi, rendészeti) feladatok teljesítése, a civil (nem katonai) jog érvényesülésének kikényszerítése alapvetően nem feladata a NATO erőknek.¹⁴⁵ A katonai alakulatok – többnyire – a nemzeti vagy nemzetközi rendfenntartó erők feladat-végrehajtásához szükséges műveleti környezetet biztosítják, és másodlagos beavatkozó erőként, szükség szerint támogatják a rendfenntartó erőket. A NATO által irányított katonai műveletek során mégis előfordulhatnak olyan esetek, amikor – a vonatkozó nemzetközi (pl. ENSZ) mandátumra tekintettel, a NAC által adott kifejezett utasítás alapján – a NATO alakulatoknak hagyományos rendfenntartási feladatok végrehajtásában is részt kell venniük. Ilyen – kivételes – esetekben a NATO erők részvételének mértékét a NAC az általa kiadott politikai iránymutatásokban, a NATO stratégiai parancsnoka pedig a műveleti tervben (OPLAN)¹⁴⁶ és a művelet-végrehajtási szabályokban határozza meg.¹⁴⁷

4.4.3 A NATO ROE FELTERJESZTÉSE ÉS JÓVÁHAGYÁSA

A konkrét művelet-végrehajtási szabályok kezdeményezését a misszió megvalósítására kapott feladatok, a várható műveleti körülményekhez igazított részletes műveleti terv, valamint az aktuális válsághelyzetből adódó katonai szükségszerűségek inspirálják.

A NATO művelet tervezési folyamatában a szükségesnek tartott ROE kérése többnyire egybefonódik a vonatkozó műveleti terv kidolgozásával és engedélyeztetésével. Természetesen a ROE engedélyeztetése a műveleti terv

¹⁴⁵ MC 362/1, p. 6, para 11.

¹⁴⁶ Operational Plan

¹⁴⁷ Különös tekintettel arra, hogy a civil rendfenntartó feladatok végrehajtása, vagy annak katonai támogatása során a halálos erő alkalmazása rendkívül kényes kérdés, az ezzel kapcsolatos felhatalmazást a vonatkozó ROE rendelkezésben kifejezetten rögzíteni kell, figyelembe véve az erőalkalmazás egyéb, alternatív módjait is. Indokolt, hogy a ROE külön kitérjen a tömegosztatás során célirányosan alkalmazható nem halálos eszközökre, anyagokra is, különös tekintettel arra, hogy a vegyi anyagok harci (hadviselési célokból történő) alkalmazását az ún. vegyifegyver tilalmi egyezmény kifejezetten tiltja. Erről részletesebben ld. a nem halálos eszközökkel kapcsolatos fejezetet.

jóváhagyási folyamatától elkülönült eljárásban is végrehajtható, fontos azonban, hogy a ROE kialakítása a vonatkozó műveleti terv kidolgozásával, illetve felülvizsgálatával párhuzamosan, annak figyelembe vételével történjen.

A műveleti terv részét képezi a művelet-végrehajtási szabályokkal, ezen belül pedig főként az erőalkalmazással kapcsolatos iránymutatásokat tartalmazó melléklet¹⁴⁸, amely megteremti az alapjait a művelet-specifikus végrehajtási szabályok könnyebb megértésének és egységes alkalmazásának.

A realitásoknak és a szükségleteknek megfelelő művelet-végrehajtási szabályok kialakításához elengedhetetlen, hogy a ROE kiadása iránti kérelem megfogalmazásában a parancsnoki hierarchia valamennyi szintjének képviselői tevékenyen részt vegyenek. A szükségszerűség abból a körülményből adódik, hogy míg az alacsonyabb parancsnoki szinteken közvetlen információk állnak rendelkezésre a csapatok képességeit és az alkalmazandó eszközök hatékonyságát illetően, addig a magasabb parancsnoki szinteknek már tekintettel kell lenniük a művelet stratégiai céljaira, politikai/diplomáciai vonatkozásaira is.

Kulcskérdés viszont, hogy mit és milyen megfogalmazásban tartalmazzanak az adott műveletre vonatkozó végrehajtási szabályok? James Chambers tábornok, a 17. U.S. Air Force egykori parancsnoka által megfogalmazott hármasszempont szerint a jó ROE:

- a) egyszerű – a feladat végrehajtása során ugyanis a katonáknak számtalan körülményre kell tekintettel lenniük, ezért a bonyolult szabályok megfogalmazása több kárt okoz mint hasznot;
- b) egységes – lehetőség szerint kerülni kell a kivételeket, illetve a különböző alakulatokra, fegyvernemekre, vagy nemzetekre vonatkozó külön szabályokat;
- c) átlátható – érthetővé kell tenni, miért van szükség az adott szabályra, amely segíti annak elfogadását.¹⁴⁹

Lényegében az említett ismérvek mentén haladva, de kiegészítve immár a modern műveleti követelményekkel, napjaink misszió-specifikus művelet-végrehajtási szabályainak megfogalmazásakor az alábbiakat kell feltétlenül figyelembe venni:

- a) törekedni kell arra, hogy valamennyi érintett haderőnem számára tartalmazza a szükséges rendelkezéseket, vagyis a lehető legteljesebb mértékben összhaderőnemi

¹⁴⁸ ROE Annex

¹⁴⁹ Vö. Air Force Operations and the Law, 278. old

legyen. Amennyiben a ROE csak valamely haderőnem tekintetében tartalmaz rendelkezéseket, ezt a körülményt egyértelműen jelezni kell magában a dokumentumban;¹⁵⁰

- b) a művelet-végrehajtási szabályoknak nem célja a műveleti stratégia, illetve az egyes doktrínák megismétlése. Az alárendelteknek szánt átfogó iránymutatások közlésére más jellegű dokumentumok is a parancsnok rendelkezésére állnak;
- c) szükségtelen, hogy a ROE megismételje a fegyveres konfliktusok jogára vonatkozó rendelkezéseket. Jóllehet a parancsnok felhívhatja a figyelmet a hadijog bizonyos területeire (pl. kulturális javak védelme), a ROE rendelkezéseknek nem kell részletesen idéznie az ún. hágai és genfi jog szabályait;
- d) a művelet-végrehajtási szabályok és a részletes harcászati (taktikai) utasítások egymást kiegészítik. A ROE részletes harcászati utasításokat általában nem tartalmaz, kivéve, ha ez a fegyveres erők igénybevételi szabadsága korlátozásához feltétlenül szükséges;¹⁵¹
- e) annak ellenére, hogy bizonyos fegyvertípusok használata speciális biztonsági rendszabályok betartását is szükségessé teszi, nem a ROE a megfelelő dokumentum a fegyverhasználattal kapcsolatos részletes biztonsági előírások bemutatására;
- f) a művelet-végrehajtási szabályoknak alkalmasnak kell lenniük arra, hogy akár váratlanul kialakult vagy módosult (stressz)helyzetben is gyorsan alkalmazhatók legyenek. Ennek feltétele az ellentmondásoktól mentes, érthető, megjegyezhető és végrehajtható szabályok kidolgozása. Jóllehet szabályokról van szó, kerüendő a bonyolult kifejezések használata. Speciális rendeltetésükből adódóan a művelet-végrehajtási szabályoknak mind az egyes alakulat, mind a teljes misszió vonatkozásában értelmezhetőeknek kell lenniük.¹⁵² A ROE ismeretének és

¹⁵⁰ MC 362/1, p. 8., para. 16.

¹⁵¹ Az ISAF erők parancsnokai által kiadott harcászati utasítások jól példázzák azt, hogy bizonyos körülmények között az ilyen dokumentumok is bírhatnak ROE erővel. Ld. jelen értekezés Függelékét.

¹⁵² Egy szemléletes hasonlattal élve: „a ROE nem CNN fogyasztásra, hanem műveleti alkalmazás céljából készül” Ld. ROSE, p. 226. A művelet-végrehajtási szabályok eltérő értelmezésének veszélyére Woodward admirális, a falklandi háború idején az Egyesült Királyság fegyveres erőinek parancsnoka visszaemlékezéseiben ekképpen hívta fel a figyelmet: „Nekem úgy kell kifejtennem a ROE-t, hogy valamennyi beosztott parancsnokom tudja azt, hogy mire gondolok, és ne hagyatkozzanak a saját értelmezésükre, amely a „szólj nekik, hogy ebéd van”-tól a „robbantsd ki őket reggelizni”-ig terjedhet. (...) Mindenesetre volt két rangidős parancsnokom, (...) akik [a ROE-t] teljesen eltérő módon értelmezték, és fel kellett ismernem, hogy nekik – és kétségtelenül másoknak is – szükségük volt azzal kapcsolatos iránymutatásra, hogy hogyan várjuk el tőlük az első összecsapás során való cselekvést.” Idézi: PHILLIPS, p. 16.

megértésének elvárt szintje haderőnemenként, rendfokozatonként, beosztásonként, de akár egyénenként is eltérő lehet. Nyilvánvaló, hogy a légi műveletek végrehajtási szabályait a légierő pilótáinak – legalábbis a rájuk vonatkozó részt – készség szintjén, a legapróbb részletekig ismerniük kell, tekintettel arra, hogy gyorsan és viszonylag nagy önállóság mellett kell reagálniuk és döntést hozniuk a kialakult helyzetekben. A szárazföldi erőknél – legalábbis az egyén szintjén – már alacsonyabb az elvárás szint, de nem szabad elfelejteni azt sem, hogy az egyéni fegyverhasználat szükségessége az önvédelmi helyzeteken túl e körben is bármikor felmerülhet, így elengedhetetlen a vonatkozó legfontosabb rendelkezések alapos ismerete. Az előzőekkel összehasonlítva talán a haditengerészetnél a legalacsonyabb a ROE részletes ismeretének szükségessége az egyén szempontjából, minthogy a fegyverhasználatra minden esetben a parancsnok (kapitány) engedélyével kerülhet csak sor;

- g) a művelet-végrehajtási szabályoknak át kell fogniuk a feltételezhető műveleti körülmények, és az azok között végrehajtandó feladatok széles skáláját. A jól megfogalmazott ROE egyaránt magában foglalja a várhatóan előforduló műveleti viszonyokat, és a feladatot teljesítő katoná(k)nak szóló útmutatásokat is.

Mindezek alapján, az adekvát művelet-végrehajtási szabályok megfogalmazása érdekében:

- a) elemezni kell a művelet tervezésével kapcsolatos előzetes parancsokat, iránymutatásokat¹⁵³ és a felsőbb parancsnoki szinteknek a – végrehajtandó műveletre vonatkozó – prognózisait;
- b) figyelemmel kell lenni a hatályban lévő, vonatkozó nemzetközi megállapodásokra, különös tekintettel a többnemzeti részvétellel;
- c) célszerű felhasználni a felsőbb parancsnoki szintek által már elfogadott, „működő” ROE példákat;
- d) át kell tekinteni a vonatkozó, állandó műveleti eljárási szabályokat (SOP)¹⁵⁴, illetve az SOP-kban esetleg található általános ROE mintát;
- e) a misszió lényegének, a művelet koncepciójának, és az alárendelt alakulatok várható feladatainak meghatározása érdekében elemezni kell a műveleti tervet, illetve annak valamennyi releváns mellékletét;

¹⁵³ warning order, initial guidance, commander's intent

¹⁵⁴ Standard Operating Procedures

- f) tanulmányozni kell a fegyveres erő alkalmazását is magában foglaló, támogató terveket (pl. tüztámogatás);
- g) felül kell vizsgálni a koordinálási utasításokat, illetve az ellenőrző intézkedéseket;
- h) be kell szerezni a lehető legtöbb információt a várható fenyegetésről, az ellenség eszközeiről és taktikájáról (módszereiről);
- i) különös tekintettel kell lenni az önvédelem jogának gyakorlására, azzal kapcsolatos eltérő értelmezésekre;
- j) figyelembe kell venni az együttműködő országok eltérő nemzeti szabályait, illetve a ROE végrehajtásával kapcsolatos – már ismert – nemzeti korlátozásokat;
- k) külön elemezni kell az egyes fegyvertípusok alkalmazásával, vagy bizonyos célpontok kiválasztásával kapcsolatos korlátozásokat, emellett ki kell emelni azokat a körülményeket, amelyek a hadijog szabályainak alkalmazásával függenek össze.¹⁵⁵

A ROE kérelmet¹⁵⁶ a műveleti feladatok végrehajtása kapcsán – bármely parancsnoksági szinten – felmerülő igények, beazonosított szabályozási hiányosságok generálják. Az ezen igények alapján megfogalmazott, formális ROE kérelmet – az egyes szabályok részletes indokolásával együtt – az illetékes parancsnokság a parancsnoki láncolaton keresztül terjeszti fel a felettes parancsnokság számára. A NATO esetében a véglegesített ROE kérelmet a konkrét műveletet irányító stratégiai parancsnokság terjeszti fel jóváhagyásra a NAC-hez, amely döntéséről a kérelmező stratégiai parancsnokságot formális ROE jóváhagyási¹⁵⁷ vagy elutasítási¹⁵⁸ üzenetben tájékoztatja. Ezt követően a stratégiai parancsnokság a jóváhagyott művelet-végrehajtási szabályokat a hadműveleti parancsnokságnak szóló ROE végrehajtási üzenetben¹⁵⁹ részletezi, amely ugyanezt szintén megteszi a komponens parancsnokságok irányába.

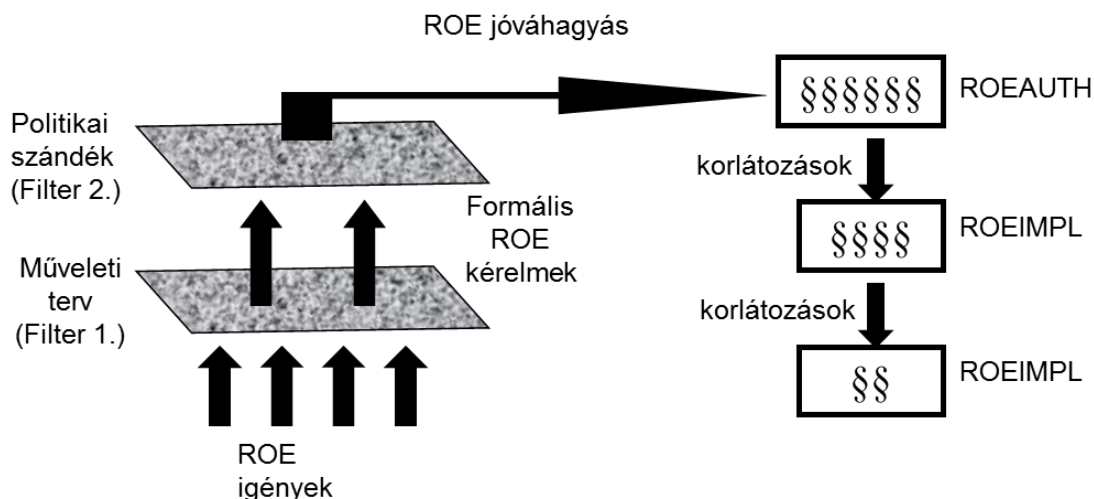
¹⁵⁵ Vö. PHILLIPS, p. 26.

¹⁵⁶ Az ún. *ROE request (ROEREQ)* dokumentum célja a parancsnoki láncolaton keresztül felterjesztett művelet-végrehajtási szabályok hivatalos jóváhagyásának kérése

¹⁵⁷ Az ún. *ROE authorization (ROEAUTH)* dokumentum tartalmazza a hivatalosan elfogadott ROE rendelkezéseket.

¹⁵⁸ Az ún. *ROE denial (ROEDENY)* dokumentum tartalmazza a hivatalosan elutasított ROE kérelmeket.

¹⁵⁹ Az ún. *ROE implementation (ROEIMPL)* dokumentumban a felettes parancsnokság hivatalosan tájékoztatja az alárendelt parancsnokságo(ka)t a rá(juk) vonatkozó ROE rendelkezésekről, valamint – szükség esetén – a végrehajtással kapcsolatos további rendelkezésekről (pl. a döntési hatáskör magasabb szinten történt fenntartásáról, vagy a döntési jogkör alacsonyabb szintre történő delegálásának korlátozásáról).

5. ábra

A ROE igények felterjesztése, jóváhagyása és a jóváhagyott ROE delegálása¹⁶⁰

Az illetékes parancsnok a felettes szerv által jóváhagyott ROE keretei között rendelkezik döntési szabadsággal: a ROE rendelkezéseket nem változtathatja meg, viszont az alárendelteknek szóló ROE végrehajtási üzenetében engedélyezheti a felettes hatóság által jóváhagyott teljes ROE lista szerinti feladatteljesítést, vagy bizonyos műveletek végrehajtásának engedélyezését fenntarthatja magának, esetleg – egyfajta hatáskör-delegálás révén – megjelölheti az engedélyező parancsnoki szintet, vagy más jellegű korlátozásokat vezethet be.

Mindezekkel összefüggésben fontos hangsúlyozni, hogy a parancsnokok mindenkor a felettesek által jóváhagyott ROE keretein belül hozhatják meg döntéseiket, engedélyezhetik valamely művelet végrehajtását. Amennyiben a ROE nem jelöli meg konkrétan a feladat-végrehajtás engedélyezésére jogosult parancsnoki szintet, az engedélyezésre az általános szabályok az irányadók.

A művelet ideje alatt a végrehajtási szabályoknak – a körülmények által lehetővé tett mértékig – konstansnak kell maradniuk. A túl gyakori változás ugyanis félreértésekre adhat okot a feladatot teljesítő állomány körében. A műveleti körülményekben bekövetkező lényeges változás – ide értve a politikai viszonyokban bekövetkező szignifikáns fordulatot is – esetén ugyanakkor indokolt lehet a hatályos ROE megváltoztatásának kezdeményezése, majd az új szabályok jóváhagyása után azok haladéktalan megismertetése az alárendeltekkel.

¹⁶⁰ Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette.

Amennyiben a felettes parancsnok valamely korábban engedélyezett ROE rendelkezést visszavont vagy korlátozott, az érintett parancsnok kötelessége az alárendeltjei számára kiadott utasításainak a haladéktalan módosítása. Ugyancsak az érintett parancsnokok felelőssége marad annak biztosítása is, hogy az alárendelt személyi állomány a ROE rendelkezéseket egységesen értelmezze, és azok keretein belül hajtsa végre feladatát, illetve az alakulatok a fegyveres erejüket olyan mértékben használják, amely az adott körülmények között szükséges és jogszerű.

4.4.4 AZ „ALVÓ” ROE

A NATO ROE doktrína¹⁶¹ megengedi az ún. „alvó” művelet-végrehajtási szabályok¹⁶² kidolgozását is, ami különösen a gyorsan változó műveleti viszonyok között hasznos. Az „alvó” ROE-t is a NAC hagyja jóvá, ugyanolyan eljárás keretében, mint a normál művelet-végrehajtási szabályokat. A különbség csupán annyi, hogy az „alvó” ROE mindaddig nem lép hatályba (nem hajtható végre), amíg a NAC által meghatározott feltételek be nem következnek. Azokat a körülményeket, amelyeknek következtében az „alvó” ROE végrehajthatónak nyilvánítható, részletesen és objektív módon kell meghatározni. Értelemszerű, hogy a NAC olyan határidőt/eseményt is megjelölhet, amelynek bekövetkezése után az „alvó” ROE már nem hajtható végre. Ennek megtörténtéről a stratégiai parancsnokság az MC-n keresztül haladéktalanul tájékoztatja a NAC-t.

Az „alvó” ROE sem a „fióknak készül”, hanem az előre látó tervezés egyik hasznos eszköze. E szabályok kidolgozásával, leegyeztetésével, és a legfelsőbb politikai szinten történő jóváhagyásával megspórolható az az időveszteség, amit a műveleti körülmények megváltozása miatt kényszerűen jelentkező ROE módosítás egyébként jelentene. A végrehajtásra gyakorlatilag kész, de a függő feltétel bekövetkezésének hiánya miatt egyelőre nem alkalmazható rendelkezések lehetővé teszik az alárendelt parancsnokságok számára a tervezést, a szükséges parancsok előkészítését és a kiképzést. Amennyiben a meghatározott feltétel bekövetkezik, az addig „alvó” rendelkezések hatályba lépnek, és a többi művelet-végrehajtási szabállyal egyenrangúvá válnak.

¹⁶¹ MC 362/1, p. 9.

¹⁶² Az angol nyelvű szövegek a „*dormant ROE*” kifejezést használják.

4.5 EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE

A hagyományos felfogás szerint az ENSZ békefenntartó műveletek során erőalkalmazásra kizárólag önvédelem esetében kerülhet sor. Figyelemre méltó azonban, hogy az ENSZ értelmezésében az önvédelem kiterjed a művelet eredményes végrehajtása érdekében történő erőalkalmazásra is, amely a NATO és az EU erők vonatkozásában nem önvédelmi kérdés, és végrehajtása csak konkrét ROE rendelkezés alapján történhet.

Az ENSZ békeműveletek keretében tevékenykedő komponenseknek a nemzetközi jog – ide értve a hadijogot is – szabályai, valamint a konkrét ENSZ misszió mandátumához igazodó, speciális politikai, műveleti és diplomáciai megfontolások szerint kell tevékenykedniük.

A művelet-végrehajtási szabályok kialakítása, továbbá a politikai szinten jóváhagyott ROE alkalmazása az ENSZ esetében is alapvetően a parancsnoki felelősség körébe tartozik. Amikor az ENSZ Biztonsági Tanácsa döntést hoz egy ENSZ békeművelet megindításáról, a Békefenntartó Műveletek Főosztálya (DPKO)¹⁶³ – összhangban a műveletre kiadott mandátummal – elkészíti a művelet-végrehajtási szabályok tervezetét. A ROE tervezet visszatükrözi a művelettel elérni kívánt katonai célokat, valamint az ENSZ főtitkára által készített jelentésben szereplő ajánlásokat. A DPKO a Jogi Irodával együttműködve megvizsgálja a ROE tervezetet, ezt követően pedig a békeműveletért felelős főtitkárhelyettes jóváhagyja ezeket a szabályokat. Kinevezését követően a műveletek parancsnokának lehetősége van áttekinteni a jóváhagyott rendelkezéseket, konzultálni a misszió vezetőjével, és – szükség esetén – javaslatot tehet a ROE megváltoztatására.

A művelet megindítását követően az ENSZ erők parancsnoka bármikor kezdeményezheti a ROE megváltoztatását az ENSZ-nél. Amennyiben az ENSZ központjában jóváhagyják ezeket a módosítási javaslatokat, a békeműveletért felelős főtitkárhelyettes hivatalosan is kiadja a ROE módosítását.

A ROE az ENSZ erők esetében is a műveletet irányító parancsnoknak szól, aki felelős e szabályoknak az alárendeltek felé továbbításáért, indokolt esetben tovább szűkítheti az alárendelt parancsnokok döntési jogköreit.

¹⁶³ Department of Peacekeeping Operations

Az ENSZ békeműveleteiben alkalmazandó ROE szerkezeti felosztása az alábbiak szerint alakul:

- a) Fő rész – részletezi a rendelkezések szükségességét, a kidolgozási eljárást, és instrukciókat ad a módosítások végrehajtására. Legfontosabb rendelkezésként előtérbe helyezi a mandátumot, amely meghatározza a konkrét békeművelet során alkalmazásra kerülő ROE rendelkezések tartalmát.
- b) A ROE rendelkezések katalógusa – ez a rész tartalmazza az ENSZ műveletekben alkalmazandó ROE minták alapul vételével, az ENSZ BT vonatkozó határozatában kapott mandátumnak megfelelően kidolgozott, a konkrét békeművelet során alkalmazásra kerülő ROE rendelkezéseket.
- c) Definíciók – e szakasz célja a fogalmak megmagyarázása a ROE alkalmazása során megvalósuló irányítás és vezetés összhangjának megteremtése érdekében.
- d) Végrehajtást segítő útmutatások és eljárások – ennek a szerkezeti elemnek az a rendeltetése, hogy az ENSZ fegyveres alakulatai által bizonyos műveletek végrehajtása során követendő útmutatásokat és eljárásokat rögzítsen.
- e) Fegyverzet – ez az utolsó rész különböző fegyvereket sorol fel, amelyek alkalmazását az ENSZ erők parancsnoka engedélyezheti anélkül, hogy az ENSZ központ jóváhagyását kellene kérnie.¹⁶⁴

Az ENSZ erők számára kiadott, művelet-specifikus ROE hasznos eszköz a békeműveletben való eredményes részvételhez, mindazonáltal szükséges feltétele az önvédelmen túli fegyverhasználatnak. Az elmúlt évtizedek azt is bebizonyították, hogy valós katonai képességek nélkül az ENSZ alakulatok lehetőségei meglehetősen korlátozottak. Kevés esély van ugyanis arra, hogy „kéksisakos erők” olyan, széles körben alkalmazható, hatékony felderítő, művelet-irányító, illetve telepíthető logisztikai képességekkel rendelkezzenek, amelyek a küldetés végrehajtásához szükségesek lennének olyan esetekben, amikor a szembenálló felek visszavonják a válságreakáló erők jelenlétével kapcsolatos egyetértésüket, és a válságkezelő erőknek immáron nem támogató, hanem esetleg kifejezetten ellenséges környezetben kell küldetésüket teljesíteni.¹⁶⁵

Az ENSZ műveletekben való részvételre felkészülés elősegítése érdekében a DPKO kidolgozta a tagállamoknak szóló, a békeműveletek végrehajtási szabályainak

¹⁶⁴ Commanding United Nations Peacekeeping Operations, p. 235.

¹⁶⁵ Uo., p. 66.

kialakításával kapcsolatos irányelveket, valamint az ENSZ ROE mintáját. Ez a ROE minta részletesen bemutatja a különböző ENSZ műveletekben potenciálisan alkalmazásra kerülő, különböző szintű végrehajtási szabályokat. A kiadott dokumentum jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a tagállamok, valamint a regionális szervezetek a gyakorlatokon, az ENSZ műveletekre felkészítő kiképzési rendezvényeiken gyakorolják ezeket a szabályokat.

Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy a ROE minta általános felkészítési célokat szolgál, következésképpen nem helyettesíti a művelet-specifikus végrehajtási szabályokat. Amennyiben tehát valamely ország úgy dönt, hogy fegyveres erővel járul hozzá valamely ENSZ művelethez, meg kell, hogy kapja a konkrét műveletre jóváhagyott ROE információkat az alakulatok felkészítéséhez.¹⁶⁶ A műveleti területre vezénylésre kerülő valamennyi katonának tudniillik tisztában kell lennie az adott műveletre vonatkozó ROE pontos jellegzetességeivel, és meg kell kapnia a ROE alkalmazásához szükséges képzést még mielőtt a műveleti területre érkeznek. Ezt a képzést a műveleti területen mielőbb, lehetőleg az első felkészítő foglalkozások valamelyikén, szükség esetén részletesebb információkat szolgáltatva meg kell ismételni.

A művelet céljainak elérését segíti elő az érintett katona vagy rendőr állomány számára anyanyelvén készített, a legfontosabb rendelkezéseket tartalmazó ROE kártya, amelyet bármikor elővehetnek és tanulmányozhatnak. Emellett, amennyiben szükségesnek mutatkozik, kiadhatók az érintettek anyanyelvén megfogalmazott ún. „tűzmegnyitási parancsok”¹⁶⁷ is, amelyek egyértelmű rendelkezéseket tartalmaznak a fegyverhasználatra vonatkozóan.¹⁶⁸

4.6 EURÓPAI UNIÓ

Az erőalkalmazás az EU által vezetett műveletek végrehajtásának is fontos eszköze. Bármilyen erőalkalmazásnak – történjen akár önvédelemből, akár művelet-végrehajtási szabályok alapján – összhangban kell állnia a vonatkozó nemzetközi előírásokkal, különösen a nemzetközi jognak a különböző egyezményekben megfogalmazott rendelkezéseivel, vagy akár a nemzetközi szokásjog szabályaival,

¹⁶⁶ Uo., p. 69.

¹⁶⁷ Orders for Opening Fire

¹⁶⁸ Commanding United Nations Peacekeeping Operations, p. 236. E kitétel egyértelműen megerősíti azt az álláspontot, miszerint a ROE nem azonos a tűzmegnyitás kérdéseinek szabályozásával.

továbbá a nemzetközi szervezetek e tárgyra vonatkozó döntéseivel. A nemzetközi, regionális vagy nemzeti szinten működő, illetékes hatóságoknak biztosítaniuk kell, hogy az erőalkalmazással kapcsolatos iránymutatások és ROE rendelkezések a műveletre vonatkozó mandátum keretein belül maradjanak, ne veszélyeztessék a katonai művelet végrehajtását, illetve ne kockáztassanak szükségtelenül emberéleteket.

A témával kapcsolatos, 2009-ben kiadott EU Konceptió¹⁶⁹ részletesen leírja az erőalkalmazás általános megközelítésének elveit, a jogi kereteket, a ROE kérésének, jóváhagyásának és végrehajtásának EU-ban érvényes szabályait, továbbá külön mellékletben bemutatja az EU katonai műveleteiben alkalmazható ROE rendelkezések listáját.

A Konceptió már a bevezető rendelkezéseiben rögzíti, hogy nem kíván részletesen kitérni az EU testületeinek feladat- és hatásköreire, különösképpen nem kívánja befolyásolni azok gyakorlását. Ezzel összhangban, nem törekszik hatást gyakorolni a nemzeti hatóságoknak a fegyveres erők teljes irányítása feletti döntéshozatali jogköreire, de el akarja kerülni az olyan *ad hoc* döntések hátrányos befolyásolását is, amelyek alapján a tagállamok az EU rendelkezésére bocsátják fegyveres erőiket az Európai Unió működéséről szóló Szerződésben¹⁷⁰ előírt feladatok végrehajtása érdekében. A egységes szerkezetbe foglalt Szerződés 42. (korábban 17.) cikke értelmében a tagállamok által rendelkezésre bocsátott civil és katonai műveleti képességeket az Unió a saját területén kívül békefenntartásra, konfliktus-megelőzésre, valamint – összhangban az ENSZ alapelveivel – a nemzetközi biztonság megerősítését szolgáló műveletek céljából használhatja fel.

Az erőalkalmazással kapcsolatos EU Konceptióban megfogalmazottak szerint a jogi kérdések felvetésének és a politikai alternatívák ismertetésének nem célja az, hogy a nemzetközi jog rendszerében az erőalkalmazásra vonatkozó új jogalapot teremtsen. Emellett, a koncepció azt sem tűzi ki célul, hogy bármilyen módon befolyásolja az erőalkalmazásnak a hatályos nemzetközi jogi előírások szerinti jogszerűségét.

Amint az Unió különböző biztonság- és védelempolitikai iránymutatásainak is figyelembe kell venniük meghatározott tagállamok arra vonatkozó kötelezettségét,

¹⁶⁹ EU Concept for the Use of Force in EU-led Military Operations – Council of the European Union, Brussels, 17168/09 ESDP (4 December 2009)

¹⁷⁰ Consolidated Version of the Treaty on European Union – Official Journal of the European Union, 26.10.2012, C 326/13 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0013:0046:EN:PDF> (Letöltés: 2012. november 3.)

hogy az Észak-atlanti Szerződés rendelkezéseinek megfelelően a közös védelmet a NATO keretein belül valósítják meg, úgy az erőalkalmazással kapcsolatos EU koncepció sem érinti az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke szerinti kollektív védelem kérdéskörét, és tartózkodik attól is, hogy károsan befolyásolja a tagállamok biztonság- és védelempolitikájának speciális jellegzetességeit.

Valamennyi EU művelet esetében a végrehajtást meghatározó alapvető jogi eszköz a Tanács döntése, amelynek elfogadására az EU Szerződés 43. cikke alapján kerül sor. E döntések megfelelnek a Lisszabon előtti EU Szerződés 14. cikke alapján elfogadott közös akcióknak. Fontos megemlíteni, hogy ezek magának az Uniónak a cselekményei, és nem csupán a tagállamok által közösen elfogadott döntések.

Az említett döntések és közös akciók általában meghatározzák a küldetést és a mandátumot, a politikai és katonai irányítást, kijelölik az erők parancsnokát és a misszió vezetőjét, indokolt esetben a főparancsnokságot, emellett részletesen rögzítik a katonai vezetés és irányítás kérdéseit, továbbá rendelkezéseket tartalmaznak a misszióban résztvevők státuszára, a pénzügyi megállapodásokra, harmadik államoknak – ld. nem EU tagállamok – a küldetésben való részvételére, más résztvevőkkel való kapcsolattartásra, az EU minősített információk kezelésére, végül pedig a művelet megkezdésére, befejezésére (időtartamára).

Ezekben a műveletekben az erőalkalmazással kapcsolatos felhatalmazást és iránymutatást az arra feljogosított politikai szervek nyújtják, figyelembe véve az előzetes katonai és jogi tanácsokat is. Az említett felhatalmazások és iránymutatások lényeges részei az EU katonai műveleteivel kapcsolatos, átfogó politikai és stratégiai iránymutatásoknak, amelyeket a Tanács irányítása alatt működő Politikai és Biztonsági Bizottság (PSC)¹⁷¹ ad ki.

Katonai műveletek esetén a Tanács – a kialakult szokás szerint – további külön döntéseket is elfogad, így például engedélyt ad a művelet megkezdésére, egybekötve az OPLAN elfogadásával, és – feltéve, hogy készül ilyen – a művelet-végrehajtási szabályok jóváhagyásával.

A PSC rendszerint – az EU Szerződés 38. cikke alapján – felhatalmazást kap arra, hogy számos kérdésben döntést hozzon, ide értve a tervezési dokumentumok (pl. OPLAN) módosításával, a parancsnoki láncolattal, a ROE rendelkezésekkel, illetve az EU erők parancsnokának vagy a misszió vezetőjének kinevezésével kapcsolatos

¹⁷¹ Political and Security Committee

döntéseket. A művelet céljainak és időtartamának meghatározásával kapcsolatos döntések azonban a Tanács hatáskörében maradnak.¹⁷²

Az EU katonai műveleteivel kapcsolatos döntéshozási jogkörök jól végigkövethetők a somáliai partoknál megvalósuló kalózkodás és fegyveres rablás megelőzéséhez, visszaszorításához, az ezektől való elrettentéshez hozzájáruló katonai műveletekről szóló 2008/851/CFSP közös akció¹⁷³ alapján. A dokumentum konkrétan meghatározza az Atalanta misszióval szembeni, fegyveres fellépést is magában foglaló elvárásokat, és rögzíti a tervezési dokumentumok kidolgozásával és jóváhagyásával kapcsolatos eljárásrendet.

Eszerint, a nemzetközi jog vonatkozó szabályai, valamint az ENSZ BT által e tárgykörben hozott határozatok által megjelölt feltételekkel az Atalanta műveletnek – képességeihez mérten –

- a) védelmet kell nyújtani a Világélelmezési Szervezet (WFP)¹⁷⁴ által bérelt hajóknak, ide értve fegyveres egységek telepítését is az ilyen hajókra, különösen akkor, amikor e hajók Szomália partjai mellett hajóznak;
- b) eseti értékelés alapján védelmet kell nyújtania azon kereskedelmi hajók számára, amelyek éppen a működési területén haladnak át;
- c) megfigyelés alatt kell tartani Szomália partjai mellett azokat a területeket, ide értve a parti tengert is, ahol a tengeri tevékenységek (pl. a tengeri közlekedés kereskedelem) veszélyeztetve vannak;
- d) meg kell tennie minden szükséges intézkedést, ide értve az erőalkalmazást is annak érdekében, hogy elrettentsen, megelőzzön vagy beavatkozzon a kalózkodást vagy fegyveres rablást megvalósító cselekmények beszüntetése érdekében azokon a területeken, ahol az Atalanta erők jelen vannak.

A dokumentum emlékeztet arra, hogy a Tanács irányítása alatt működő PSC gyakorolja az EU katonai műveleteivel kapcsolatos politikai ellenőrzéssel és stratégiai irányítással kapcsolatos jogköröket. Ennek megfelelően a Tanács felhatalmazza a PSC-t, hogy az EU Szerződés 25. cikkével (az egységes szerkezetbe foglalt szöveg szerinti

¹⁷² NAERT, pp. 4-5.

¹⁷³ Council Joint Action 2008/851/CFSP of 10 November 2008 on a European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast – Official Journal of the European Union, L 301, pp. 33-37. – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:301:0033:0037:EN:PDF> (Letöltés: 2012. szeptember 2.)

¹⁷⁴ World Food Program

38. cikk)¹⁷⁵ összhangban hozza meg a szükséges döntéseket. A felhatalmazás magában foglalja a tervezési dokumentumok módosításával kapcsolatos döntési hatáskört is.

A közös akció 5. cikke szerint a művelet megindítására a műveleti terv, valamint a ROE elfogadását követően, a Tanács döntése alapján kerülhet sor. Ez a Tanács 2008/918/CFSP számú döntésével¹⁷⁶ 2008. december 8-án megtörtént. A közös akció 5. cikkének ellentmondani látszik, hogy az EU somáliai kiképző missziója¹⁷⁷ – amelynek tényleges végrehajtása Ugandában valósult meg – esetében ROE kiadására nem került sor. Az Unió Tanácsa által 2010. március 31-én kiadott, a somáliai biztonsági erők kiképzését támogató katonai missziót elindító 2010/197/CFSP döntés¹⁷⁸ 1. cikke nem is hivatkozik művelet-végrehajtási szabályokra. Mindez nem jelenti azt, hogy a kiképző misszió tagjai teljesen védtelenek lettek volna, hiszen az önvédelem természetes joga mindenki számára rendelkezésre áll.

Ezzel összefüggésben hangsúlyozni kell, hogy mind az EU, mind a NATO gyakorlatában a ROE elkülönül az önvédelem szabályaitól, még akkor is, ha bizonyos vonatkozásokban van átfedés e két szabályrendszer között. Emellett, az egyéni önvédelem – szemben az államok egymással szembeni védekezési jogosultságával – tágabb értelemben magában foglalja az érintett személy, annak kollégái, vagy akár harmadik személyek ellen intézett aktuális, vagy közvetlen bekövetkezéssel fenyegető támadás elleni védekezést is, de a védelmet élvező konkrét kör természetesen az érintett személy nemzeti joga szerint alakul.

Fentiekből következően, az említett kiképző misszió esetében sincs szükség ROE rendelkezésre az önvédelem jogának gyakorlásához. Egyéb feladatok végrehajtása esetében ugyanakkor az erőalkalmazás már csak a vonatkozó ROE rendelkezések alapján történhet.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Ld. Consolidated Version of the Treaty on European Union.

¹⁷⁶ Council Decision 2008/918/CFSP of 8 December 2008 on the launch of a European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast (Atalanta) – Official Journal of the European Union, L 330/19. – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:330:0019:0020:EN:PDF> (Letöltés: 2012. szeptember 2.)

¹⁷⁷ A műveletről részletesebben ld. EU military mission to contribute to the training of the Somali Security Forces (EUTM Somalia) – Internet: http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eutm-somalia/pdf/02052013_factsheet_eutm-somalia_en.pdf (Letöltés: 2013. augusztus 4.)

¹⁷⁸ Council Decision 2010/197/CFSP of 31 March 2010 on the launch of a European Union military mission to contribute to the training of Somali security forces (EUTM Somalia), OJ 2010 L 87/33 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:087:0033:0033:EN:PDF> (Letöltés: 2012. május 2.)

¹⁷⁹ NAERT, pp. 9-10.

4.7 A JOGI TANÁCSADÓ FELADATAI A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOKKAL KAPCSOLATBAN

Jogi tanácsadók alkalmazása a fegyveres erők különböző alakulatainál, valamint a megfelelő parancsnoki szinteken nem csupán lehetőség, hanem a hadijog egyik meghatározó dokumentumában rögzített kötelezettség.¹⁸⁰ A jól felkészült jogi tanácsadó a parancsnoki döntéshozatali folyamat egyik kulcsszereplője lehet, véleményével, javaslataival közvetlenül befolyásolhatja a művelet menetét és sikerét, még akkor is, ha feladata „csupán” a tanácsadásra, véleménykifejtésre, döntéselőkészítésre korlátozódik. Nyilvánvalóan, az eredményesség feltétele, hogy a katonai műveletek végrehajtásával kapcsolatban jogi tanácsot adó szakemberek megfelelő ismeretekkel rendelkezzenek a műveleti jog minden releváns területén.

A művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos eljárások és alapelvek ismerete, a rendelkezések helyes értelmezése része a műveleti jogi ismeretanyagának. Jóllehet a ROE kialakítása és alkalmazása nem elsősorban jogi, sokkal inkább hadműveleti kérdés, a jogi tanácsadók mégis lényeges szerepet játszanak a ROE kialakításában, értelmezésében, valamint az érintettek körében való terjesztésében és képzésében. Ennek érdekében a jogi tanácsadóknak – egyebek mellett – meg kell ismerniük az adott misszió, és a konkrét katonai művelet koncepcióját, a fegyveres erő és az alkalmazott fegyverek képességeit és korlátait, a harctéri műveleti rendszereket.

A ROE komplexitásából (ld. műveleti-politikai-jogi elvárások és előírások ötvözete) következően a jogi tanácsadóknak szorosán együtt kell működniük a műveletet tervező és irányító személyekkel, közösen kell értelmezniük a jogi (nemzetközi és nemzeti) kötelezettségeket, valamint a nem jogi (politikai, katonai-műveleti) igényeket, illetve korlátokat.

A művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos konkrét jogász feladatok az alábbiak szerint csoportosíthatók:

¹⁸⁰ Az 1949. évi Genfi Egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 82. cikke szerint „*A Magas Szerződő Felek mindenkor, az összeütköző Felek pedig fegyveres összeütközés idején kötelesek gondoskodni arról, hogy szükség esetén jogi tanácsadók álljanak rendelkezésre abból a célból, hogy a megfelelő szintű katonai parancsnokokat az Egyezmények és a jelen Jegyzőkönyv alkalmazása, valamint azzal kapcsolatban a fegyveres erőknek adandó megfelelő parancs tekintetében tanácsokkal lássák el.*” Ld. Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő, a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló Jegyzőkönyv (I. Jegyzőkönyv) – Internet: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/0427E059-2A14-450A-8022-A52525A1357B/0/Prot1_hu.pdf (Letöltés: 2013. szeptember 30.)

- 1) A művelet jogi környezetének megismerése. Már a művelettervezés legkorábbi fázisában a jogi tanácsadó feladatai közé tartozik a művelet koncepciójának és céljának megértése. Alapkövetelmény a ROE doktrínák ismerete, a felettes parancsnokság művelettervezési útmutatójának tanulmányozása, a parancsnoki szándék és a politikai iránymutatások (PPS/PPI) értelmezése, továbbá ezek érvényesítése a ROE kidolgozásának folyamatában. E körbe tartozik a releváns nemzetközi jogi – ide értve természetesen a hadijogot is – dokumentumok áttekintése, valamint a művelet jogi alapjául szolgáló mandátum (ENSZ BT határozatok, egyéb vonatkozó ENSZ és NATO dokumentumok) vizsgálata.
- 2) Az OPLAN részének tekintett ROE melléklet kidolgozása. A konkrét művelet-végrehajtási szabályokat tartalmazó dokumentum nem alkalmas arra, hogy részletes tájékoztatást adjon a művelet jogi környezetére vonatkozóan, illetve magyarázó szövegek, pontos definíciók segítségével érthetőbbé tegye az egyes rendelkezések tartalmát. Éppen emiatt, a művelet végrehajtásának részletes tervét tartalmazó OPLAN általában kiegészül egy olyan melléklettel, amely az erőalkalmazással kapcsolatos szabályok jogi háttérét ismerteti, és fogalom-meghatározások révén segítséget nyújt a ROE értelmezéséhez. E dokumentum kidolgozása – a kialakult gyakorlat szerint – a jogi tanácsadó feladata.¹⁸¹
- 3) A konkrét misszióra vonatkozó ROE kialakításában való részvétel. A műveletet tervező csoport (OPG)¹⁸² tagjaként a jogi tanácsadónak kiemelt szerepe van a művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozó javaslat megfogalmazásában. Sok esetben fordul elő, hogy a tervezet megszövegezését (szabályokról lévén szó) a parancsnok a jogi tanácsadóra bízza, ami önmagában nem baj. A feladat azonban csak úgy valósítható meg eredményesen, ha a jogi szakértő aktív katonai (műveleti) szakértői segítséget kap. Nyilvánvaló, hogy az egyéni erőfeszítéseknél sokkal hatékonyabb lehet egy ROE kidolgozó csoport létrehozása az érintett szakterületek tapasztalt képviselőiből, amelynek tagjaként a jogi szakértő eredményesebben láthatja el tanácsadói feladatát. Egyet kell tehát értenünk

¹⁸¹ E témakörrel részletesebben ld. alább a „Javaslat a műveleti terv ROE mellékletének kidolgozásához” című 9.6 alfejezetet.

¹⁸² Operational Planning Group

azokkal, akik az elméleti ismeretek és gyakorlati tapasztalatok ötvözésének szükségességét hangsúlyozzák.¹⁸³

- 4) A parancsnok tájékoztatása. Egy műveletben résztvevő alakulatnál tipikus jogász feladat a parancsnok felkészítése, tájékoztatása a művelet-végrehajtási szabályok aktuális helyzetéről. A tájékoztatásnak mindenféleképpen ki kell terjednie az *önvédelem* jogának gyakorlására és az *ellenséges cselekmény*, illetve az *ellenséges szándék* problematikájára, a különböző típusú/célú műveletek során alkalmazandó eltérő szabályokra, szükség szerint a ROE jogi alapjainak vázolására, illetve az addig alkalmazott szabályokban bekövetkezett változásokra. A ROE módosítások követése komoly kihívást jelenthet a végrehajtásban érintett állomány számára, különösen a misszió kezdeti szakaszában, amikor a szabályok a bizonytalan, képlékeny műveleti körülmények miatt elég gyorsan változhatnak. Ebből következően szükséges, hogy a jogi tanácsadó a ROE mindenfajta változásáról a műveleti központon keresztül haladéktalanul tájékoztatást kapjon. A jogi tanácsadónak ugyanakkor szoros munkakapcsolatban kell állnia a felettes parancsnokságok jogi tanácsadóival is, akik további iránymutatással szolgálhatnak. Amennyiben viszont a műveleti körülmények változásának intenzitása már nem teszi indokolttá a parancsnok rendszeres (napi) tájékoztatását, a hatályos rendelkezéseket csak figyelemmel kell kísérni, és a parancsnokot változás esetén kell csak tájékoztatni.
- 5) A ROE felülvizsgálata, új ROE kérése, illetve változtatás kezdeményezése. A parancsnokoknak – bármely vezetési szinten legyenek is – folyamatosan elemezniük kell a misszió megvalósítására kapott feladatokat, a megvalósítás feltételeit, ide értve a hatályban levő művelet-végrehajtási szabályokat is. Amennyiben az érintett parancsnok úgy találja, hogy a rendelkezésre álló ROE

¹⁸³ Phillips (1993) is a csoportos munka előnyeit emeli ki, amikor a ROE kidolgozásával kapcsolatban úgy foglalt állást, hogy „több „játékos” bevonása a csapatmunkába csökkenti annak az esélyét, hogy valami kimarad, vagy félreérthető lesz. Egyetlen személy sem birtokolja a szükséges tudást vagy képességeket ahhoz, hogy ezt a feladatot elkülönülten, egyedül végrehajtsa.” PHILLIPS, p. 25. Thomas S. Jones ezredes, az 1994-s Uphold Democracy műveletben részt vett speciális tengerészgyalogos egység parancsnoka a ROE kidolgozásával kapcsolatban az elméleti ismeretekkel szemben a gyakorlati tapasztalatokat helyezte előtérbe. Szerinte „[h]atalmas szakadék van azok között, akik a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatban csak intellektuális, akadémikus vitákban vesznek részt, illetve akik a harctéren megteszik azt a bizonyos „utolsó 100 métert”. (...) Jobban tesszük tehát, ha a ROE kidolgozásakor nem jogi egyetemi vizsgafeladatokat állítunk össze. Valamit „megérthető”-nek hívni, és a bizonytalan viszonyokhoz illeszteni teljesen mást jelent egy érzelmileg túlfűtött helyzetben, például egy sötét és halálosan veszélyes utcán, ahol a döntéseket pillanatok alatt kell meghozni. Röviden, a ROE kidolgozása azok feladata kell, hogy legyen, akik értékelni tudják a halálos erő valóságát, és azokat a szituációkat, amelyekben azt alkalmazni kell.” Idézi: HITTINGER, p. 20.

nem egyértelmű, vagy túl megszorító, illetve bármely módon összeegyeztethetetlen a saját feladataival, kezdeményezheti a ROE módosítását. A művelet-végrehajtási szabályok megváltoztatásának kezdeményezésekor azonban tekintettel kell lenni az eljárás időigényességére, különösen akkor, ha magas szintű katonai/politikai jóváhagyásra van szükség. A NATO műveletek végrehajtási szabályait – a vonatkozó NATO doktrína¹⁸⁴ szerint – a NAC fogadja el, így a procedúra a gyakorlatban – figyelembe véve a köztes parancsnoki jóváhagyási szinteket is – akár több hétig is eltarthat. Megemlítendő még, hogy amennyiben a felettes parancsnok a ROE módosításának kezdeményezésével nem ért egyet, a javaslatot nem köteles felterjeszteni. Mindezekből következően csak valóban indokolt esetben (pl. a művelet tervezésekor előre nem látott, új körülmények felmerülése esetén) javasolt az eljárás megindítása, amelynek okaira a javasolt új szabályok indokolásában, azok alátámasztásaként kellő részletességgel ki kell térni. Amennyiben erre lehetőség van, új ROE szabály kiadásának, vagy a meglévők módosításának kezdeményezése helyett érdemes megfontolni a felettes parancsnokságtól vagy politikai vezető testülettől állásfoglalás kérését, illetve saját hatáskörben hadműveleti vagy harcászati utasítások/parancsok, esetleg a feladatellátás módjára vonatkozó iránymutatás kiadását.

- 6) Az alárendelt állomány tájékoztatása. Amint a fentiekben erre már történt utalás, a ROE a „parancsnokok szabálya”: az illetékes parancsnoknak – a felettes szinttől kapott művelet-végrehajtási szabályok keretén belül – jogában áll további utasítások, iránymutatások, korlátozások megfogalmazása, illetve bizonyos tevékenységek engedélyezésének saját hatáskörben tartása. A felettes parancsnoktól származó végrehajtási szabályokról az alárendelt alakulatok hivatalos úton, speciális üzenetben kapnak tájékoztatást. Amennyiben a ROE végrehajtásában félreértések tapasztalhatók, az illetékes parancsnoknak haladéktalanul intézkedni kell ezek megszüntetésére, szükség esetén kiegészítő (értelmező) rendelkezések kiadására. Az értelmezési problémák felderítésében és a jobb megértést elősegítő, magyarázó rendelkezések megfogalmazásában a jogi tanácsadónak kiemelt szerepe van.
- 7) ROE képzés, felkészítés. A jogi tanácsadó jelentős szerepet játszik a művelet-végrehajtási szabályok megismertetésében is. Ezzel összefüggésben ki kell emelni,

¹⁸⁴ MC 362/1, p. 5.

hogy – mint bármely misszió-specifikus feladattal kapcsolatban, a művelet-végrehajtási szabályok esetében is – a parancsnoknak (és nem a jogi tanácsadónak) a felelőssége az alárendelt állomány számára a megfelelő képzés biztosítása. A jogász feladata ezen a téren elsősorban az, hogy – amennyiben ez szükséges – felhívja a parancsnok figyelmét a ROE képzés fontosságára, illetve arra a körülményre, hogy a ROE nem csupán egy elvont fogalom, hanem olyan komplex ismeretanyag, amely mindenfajta műveletet érint. A tapasztalatok szerint a művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozó képzés leghatékonyabban a többi katonai képességekre vonatkozó tréningbe integrálva (pl. ROE alkalmazásának gyakorlása életszerű szituációk szimulálása közben) valósítható meg. A jogi tanácsadónak a ROE képzés végrehajtása során elsősorban a művelet-végrehajtási szabályok jogi (nemzetközi jogi) aspektusaira, illetve az önvédelem kérdéskörére kell koncentrálnia.

4.8 A ROE KÁRTYA KIDOLGOZÁSA, TARTALMA

A jogi tanácsadónak fontos szerep jut az ún. ROE kártya összeállításánál, megfogalmazásánál is. Ez a rövid dokumentum a misszió-specifikus művelet-végrehajtási szabályok összefoglaló, leegyszerűsített kivonata, a tényleges ROE közérthető, és minősített információt nem tartalmazó változata. Rendeltetése szerint a kártyának alkalmasnak kell lennie arra, hogy a katona magánál hordja, szükség szerint tanulmányozhassa, tartalmát memorizálhassa. A ROE kártya célja tehát a képzés és az emlékeztetés, de nem helyettesítheti a ROE lényegének ismeretét, magyarázó szövege révén inkább kiegészíti azt. Stressz-helyzetben ugyanis a katonáknak nincs idejük a ROE kártya hosszas tanulmányozására, ezért feladatukat a korábban kapott ROE képzésen elsajátított ismeretek alapján kell teljesíteni.

A konkrét műveleti körülményektől függetlenül a ROE kártya hasznos lehet, amennyiben megfelel az alábbi követelményeknek:

- a) tartalma legyen érthető, a közös szókincs szavait tartalmazó, rövid mondatokat használjon, a szükségtelen rövidítések elkerülésével. Egy mondat egy gondolatot tartalmazzon. Amennyiben lehetséges, a mondatok felsorolásszerűen kövessék egymást. A ROE kártya kidolgozásakor azonban különösen ügyelni kell arra, hogy – egyszerű és érthető szóhasználata ellenére – tartalma minden esetben összhangban

- legyen a legfelsőbb politikai/katonai testület által elfogadott ROE szövegével, annak útmutatásaival;
- b) kerülni kell a speciális szakkifejezések használatát. Amennyiben az alárendelteknek szóló egyértelmű parancs érdekében valamely speciális szakértelmet igénylő kifejezés használata mégis indokoltá válik, a kifejezés jelentését külön meg kell magyarázni. Például, az ún. speciális státuszúként kijelölt személyek, illetve vagyontárgyak (P(R)DSS)¹⁸⁵ fogalom használatakor indokolt lehet részletesebben körbeírni, vagy felsorolásszerűen megemlíteni azt a személyi kört, illetve azokat az anyagi javakat, amelyeknek – az illetékes parancsnok által ilyenként kijelölve – fokozott védelemben kell részesülniük;
 - c) a ROE kártya tartalmának a megcélzott személyi kör vélhető ismereteihez kell igazodnia. E követelmény annyiban jelent kihívást, hogy a ROE kártyát lehetőség szerint a katonák minél szélesebb köre számára rendelkezésre kell bocsátani, így az érintett személyi kör tagjainak ismerete adott esetben meglehetősen eltérő lehet;
 - d) a ROE kártyának misszió-specifikusnak kell lennie, emlékeztetnie kell a katonát annak a misszióknak a sajátosságaira, fő céljaira, amelyben feladatát végrehajtja. A béketámogató műveletek egyes típusai (pl. béketeremtés, békekikényszerítés, békeépítés, békefenntartás stb.) függvényében indokolt lehet – az egyéb szabályok mellett – külön felhívni a katona figyelmét a *halálos* és *nem halálos* erő alkalmazásának korlátaira. További szükséges információ lehet – ha van ilyen – az ellenséges erők megjelölése, vagy az őrizetbe vétel főbb szabályainak megemlítése. Fontos azt is szem előtt tartani, hogy a ROE kártya minősített információt nem tartalmazhat;
 - e) a ROE kártyának követnie kell a művelet-végrehajtási szabályokban bekövetkező változásokat. A félreértések és tévedések elkerülése érdekében a régi ROE kártyák bevonásával egyidejűleg új, esetleg más színű, vagy az aktuális dátumot is tartalmazó kártyák kiadása válhat szükségessé.

4.9 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A jelen fejezetben foglaltak összefoglalásaként megállapítható, hogy a nemzeti és a nemzetközi szinten megalkotott művelet-végrehajtási szabályok létezhetnek

¹⁸⁵ Persons/Property with Designated Special Status

egymás mellett. Minthogy a nemzeti szabályok e tárgykörben markánsan eltérhetnek egymástól, a többnemzeti feladat-végrehajtásban együttműködő nemzeti alakulatok elemi érdeke, hogy a számukra irányadó nemzeti szabályaik vonatkozó rendelkezéseiről a másik fele(ke)t, továbbá a multinacionális erők parancsnok(ság)át megfelelően tájékoztassák.

Ennek ellenére, többnemzeti művelet esetén célszerű megoldás a konkrét művelet végrehajtásának szabályait kidolgozni, amelyeket az együttműködő nemzetek kölcsönösen elfogadnak. Létezik megoldás a nemzeti szabályozásokban meglévő sajátosságok megjelenítésére is (ld. nemzeti fenntartások), de ezzel összefüggésben ismételten fel kell hívni a figyelmet a megfelelő módon és időben történő kommunikáció fontosságára. Az egyik ilyen kardinális, nemzeti szinten eltérően szabályozott kérdés az önvédelem témaköre, amelyet az együttműködő nemzetek eltérően értelmezhetnek. A nemzeti értelmezésekben fellelhető különbségek egyszerűen feloldhatók a nemzeti jogra történő hivatkozással. Különösen kontraproduktív lenne (és vélhetően a ROE elfogadását veszélyeztetné), ha a többnemzeti ROE rá akarná erőltetni a résztvevő nemzetekre a saját, többnemzeti önvédelem definícióját.¹⁸⁶

Fentiekben bemutatásra került, hogy a NATO – tekintettel a ROE rendszer viszonylag régebbi és szélesebb körű alkalmazására – a többi nemzetközi szervezetnél szofisztikáltabb ROE szabályozással, részletesebb ROE doktrínával rendelkezik, amely meghatározza a művelet-végrehajtási szabályok kidolgozásának, felterjesztésének és jóváhagyásának szabályait. Az EU és az ENSZ a ROE rendszer átvételével szintén törekszik kialakítani e témakörben a saját szabályozását, ez azonban többnyire még a művelettervezési, illetve az erőalkalmazással kapcsolatos általános rendelkezéseket tartalmazó dokumentumok keretében történik.

Az említett nemzetközi szervezetek szabályai egységesnek tekinthetők annyiban, hogy egy konkrét művelet végrehajtási szabályainak jóváhagyása a legfelsőbb szintű politikai irányító testület vagy személy (ENSZ esetében az illetékes főtitkárhelyettes) hatáskörébe tartozik. A politikai irányítást gyakorlók nem csupán

¹⁸⁶ Úgy tűnik, hogy a fent említett veszély egyelőre nem fenyeget, ugyanis a többnemzeti művelet-végrehajtási szabályok szinte kivétel nélkül a nemzeti jogrendszerek szabályaira utalnak vissza, és felhatalmazzák a nemzeti alakulatokat (azok parancsnokait), hogy az önvédelmi helyzetet saját nemzeti szabályaik szerint ítélik meg, és ezeknek megfelelően cselekedjenek. Mindez értelemszerűen nem jelenti azt, hogy a nemzeti művelet-végrehajtási szabályok ne foglalkozhatnának részletesen az önvédelem, vagy a művelet-végrehajtás bármely más kérdéseivel.

jóváhagyják a ROE tervezetét, hanem annak végrehajtásával kapcsolatban – következésképpen magának a műveletnek a végrehajtásával kapcsolatban is – iránymutatásokat adnak.

A szabályokból az is logikusan következik, és jelen értekezés szerzőjének személyes tapasztalatai ezt megerősítik, hogy a ROE javaslatok kidolgozásával kapcsolatban különbség van aszerint, hogy egy művelet megkezdéséről, vagy egy már folyamatban levő műveletről van-e szó. Egy új művelet megindításakor a ROE kidolgozás többnyire a művelettervezés magasabb szintjein történik, és a jóváhagyott ROE szabályokról a végrehajtó állomány a „fentről lefelé” történő delegálás révén értesül. Mindez értelemszerűen azzal a veszéllyel is jár, hogy a legmagasabb szinten jóváhagyott ROE nem reflektál a valós műveleti körülményekre, illetve nem tükrözi vissza a tényleges katonai igényeket.

Ezt a hiátust csak alapos, és mindenre kiterjedő műveleti tervezés tudja csökkenteni. Ennek érdekében indokolt, hogy a ROE kidolgozás folyamata a művelettervezés legkorábbi szakaszában kezdődjön meg, és a tervezet tartalmának kialakításában lehetőség szerint vegyenek részt a végrehajtó állomány képviselői is. Egy már folyamatban levő művelet esetében ugyanis a kezdeményezés – éppen a műveleti realitásokra való tekintettel – általában a végrehajtó állománytól indul, amely a parancsnoki láncolatban felfelé haladva, különböző szűrőkön keresztül kerül jóváhagyásra a már említett legfelsőbb szintű politikai döntéshozók elé.

Az is részletesen bemutatásra került, hogy a jogi tanácsadónak fontos szerep jut a művelet-végrehajtási szabályok kialakításában, valamint az adott műveleti szituáció értékelésében, illetve az alkalmazandó ROE megjelölésében és értelmezésében. Az ezzel kapcsolatos parancsnoki döntés meghozatala – az adott parancsnok személyes habitusa és tapasztalata mellett – nagymértékben függ a rendelkezésre álló információktól, valamint az azok alapján kialakított szakértői véleményektől (feltéve természetesen, hogy a parancsnok kész meghallgatni az alárendelt állomány szakértőinek a véleményét).

Minthogy a jogi tanácsadó szakmai álláspontja közvetlenül befolyásolhatja a parancsnoki döntéshozatalt, elengedhetetlen, hogy a jogi tanácsadó ne csak a szigorúan vett jogi kérdésekben legyen felkészült, hanem egyéb (pl. katona-szakmai, politikai stb.) vonatkozásokat is figyelembe véve képes legyen széleskörű ismereteken alapuló

véleményt alkotni egy adott műveleti helyzetről, álláspontját megfelelő módon artikulálni és reprezentálni a parancsnoki döntéshozatali eljárás folyamán.

A jogi tanácsadó kiemelt feladata a ROE kártya megfogalmazásában való közreműködés is. E tárgykörben egy jogász számára a legnagyobb kihívást az jelenti, hogy röviden, a lényegét kiemelve, közérthetően és megjegyezhetően foglalja össze a művelet-végrehajtás legfontosabb szabályait, különös tekintettel a halálos erő alkalmazásának korlátaira. A ROE kártya tartalmának kialakításakor tehát mindig szem előtt kell tartani a konkrét műveletet, és – annak érdekében, hogy a kártya betölthesse funkcióját – figyelembe kell venni azt, hogy milyen személyi kör számára készül.

5. NEMZETI KORLÁTOZÁSOK A NEMZETKÖZI MŰVELETEK VÉGREHAJTÁSA SORÁN

A fegyveres erő alkalmazásának legitimációja, és a nemzetközi közvélemény részéről történő elfogadottsága annál nagyobb, minél szélesebb körű nemzetközi összefogással kerül végrehajtásra. Az együttműködő országok a közös erőfeszítésekhez tett hozzájárulásuk révén kifejezik egyetértésüket a kitűzött célokkal, támogatásuk formája és mértéke pedig jelzi a célok megvalósítása iránti elkötelezettségüket is.

Jól ismert tény ugyanakkor, hogy – mint minden katonai szervezet esetében – a többnemzeti erőket tömörítő, meghatározott célból létrehozott missziók esetében is az egyszemélyi felelős parancsnoki irányításnak kell érvényesülnie. A parancsnoklás egysége a többnemzeti műveletek végrehajtásával kapcsolatban is rögzített olyan irányítási és vezetési alapelv, amelynek hadászati, hadműveleti és harcászati szinten egyaránt érvényesülnie kell. A nem 5. cikk szerinti válságreagáló műveletekről szóló NATO dokumentum szerint például a parancsnoklás egysége olyan vezetési és irányítási alapelv a NATO-ban, amely „*nem lehet vita tárgya*”.¹⁸⁷ Bármilyen parancsnoki szintről legyen szó, az egységes parancsnoklás biztosítja a műveletek tervezéséhez és végrehajtásához szükséges kohéziót. A parancsnoklás egysége megkívánja az egyértelműen körülhatárolt feladat- és hatásköröket, és csak a teljes katonai erő – ide értve az eszközöket is – irányítására és alkalmazására vonatkozó hatáskör-átruházás révén érhető el.¹⁸⁸

Nemzetközi katonai műveletek esetén az együttműködő országok a kijelölt nemzeti alakulatokat a koalíciós erők parancsnokának fennhatósága alá helyezik, biztosítva ezzel a többnemzeti erők egységes irányítását. Ezzel kapcsolatban minduntalan visszatérő dilemma, hogy a nemzetközi erők parancsnoka mennyiben tekinthető a nemzeti kontingensek parancsnokának is? Válaszként érdemes hangsúlyozni, hogy a nemzeti erők *át-alá rendelése*¹⁸⁹, és az ezzel járó hatáskör-

¹⁸⁷ AJP-3.4, Non-Article 5 Crisis Response Operations (2005) – NATO Standardization Agency, p. 1.2., para. 0103.c.

¹⁸⁸ AJP-3, Allied Joint Operations (2002) – NATO Standardization Agency – Internet: <http://www.scribd.com/doc/52195068/AJP-3-ORIGINAL-Sep2002> (Letöltés: 2013. október. 1.), p. 2-1, para. 2004.

¹⁸⁹ „Az át-alárendelés olyan tevékenység, amellyel egy tagállam vagy NATO-parancsnokság átadja meghatározott erők fölötti hadműveleti irányítási vagy vezetési jogkörét egy NATO-parancsnokságnak. Az át-alárendelés előkészítésénél figyelembe kell venni a nemzetközi szervezet vonatkozó előírásait,

átruházás – az állami szuverenitásból következően – sosem teljes, hiszen a szövetséges művelethez hozzájáruló nemzetek mindig igyekeznek bizonyos fokú rendelkezési jogot fenntartani maguknak saját nemzeti alakulataik felett, így a döntési jogosultságnak csak egy része kerül a nemzetközi műveletet irányító parancsnok kezébe.¹⁹⁰ A többnemzeti katonai műveletekhez alakulatokkal hozzájáruló nemzetek szuverén joga annak eldöntése, hogy fegyveres erejük feletti rendelkezés jogából mennyit engednek át a missziót – a nemzetközi szervezet nevében – irányító parancsnoknak.¹⁹¹ A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a műveleti alkalmazás lényeges kérdéseiben az államok továbbra is fenntartják maguknak a döntési jogot, amely legmarkánsabban a feladat-végrehajtás korlátozásában, előzetes nemzeti engedélyeztetéséhez vagy más feltételekhez kötésében nyilvánul meg. A kérdés már csak az, hogy milyen mélységig korlátozhatják a nemzetek a nemzetközi erők parancsnokának döntési jogát?

Egyes szakértők¹⁹² a hatáskör átruházást alapvetően bizalmi kérdésnek tekintik, és szerintük bizonyos hatáskörök nemzeti kézben tartása a többnemzeti műveletirányítással szembeni bizalmatlanságra utal. Ezen álláspont képviselői szerint

szükség esetén a nemzeti érdekek, a Magyarországot kötelező nemzetközi kötelezettségek, a magyar jogszabályok, és katonai szakmai indokok alapján meg kell határozni a kontingens, illetve az egyéni beosztású állomány alkalmazására vonatkozó nemzeti megkötéseket és korlátozásokat. A hadszíntéri parancsnok hadműveleti irányítása alá helyezett MH alegységek műveleteit közvetlenül a nemzeti alegység parancsnokok vezetik. Az át-alárendelés semmiképpen nem jelenti a magyar személyi állomány feletti büntető, fegyelmi és igazgatási joghatóság átadását, amelyek mindig és mindenhol főszabályként nemzeti hatáskörben maradnak, kivéve, ha nemzetközi szerződések másképp határoznak.” Ld. MH ÖMD, p. 1-54.

¹⁹⁰ A más nemzetiségű erők irányítása feletti nehézségeket a koalíciós együttműködés egy korai példájával szemlélteti például King (2007), aki leírja, hogy a II. világháború idején, az olaszországi Monte Cassino apátság ostroma kapcsán Clark tábornoknak, az – amerikai, brit, új-zélandi és francia alakulatokból álló – 5. hadsereg parancsnokának külön figyelemmel kellett lennie az alárendelt új-zélandi alakulatok parancsnokának, Freyberg tábornoknak a nemzeti előjogaira. Az új-zélandi kormány határozott döntése értelmében ugyanis Freyberg tábornok egyedüli megítélésén múltott annak eldöntése, hogy rendkívüli körülmények között alkalmazásra kerülhetnek-e az alárendelt új-zélandi nemzeti erők, és e döntéséről közvetlenül tájékoztatnia kellett az új-zélandi kormányt. King szerint Freyberg tábornok, mint a nemzeti alakulatok parancsnoka, arra használta fel ezt a nemzeti korlátozást, hogy igyekezzen megóvni az amúgy is hiányos új-zélandi erőket a további veszteségektől. Ezt támasztja alá, hogy a Monte Casino-i csata alatt Freyberg tábornok – tudva, hogy a csata elsősorban az új-zélandi alakulatokban fog várhatóan súlyos veszteségeket okozni – előre meghatározta azt a legmagasabb sérülésszámot, amelyet még hajlandó elfogadni. Ld. KING, G. L. (2007): *From Salerno to Rome: General Mark W. Clark and the Challenges of Coalition Warfare* – Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College – Internet: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA471368&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> (Letöltés: 2012. október 17.), p. 77.

¹⁹¹ A teljes parancsnoki jogkör (*full command*), a műveleti vezetés (*operational command*) és a műveleti irányítás (*operational control*) problémakörével a szakirodalom bővebben foglalkozik, részletes taglalására ehelyütt terjedelmi korlátok miatt nem kerül sor.

¹⁹² LYNCH, R., JANZEN, P. D. (2006): *Looking to the Future: NATO Training Mission-Iraq* – Joint Force Quarterly, Issue 40. – Internet: http://www.army.mil/professionalWriting/volumes/volume4/may_2006/5_06_2_pf.html (Letöltés: 2013. október 12.)

amennyiben a nemzetek átadják az állományukba tartozó katonák feletti műveleti irányítást az illetékes nemzetközi parancsnoki struktúrának, ezzel együtt át kellene adniuk azt a bizalmat is, amely feltételezi, hogy a koalíciós erők parancsnoka az alárendelt erőket megfelelően fogja alkalmazni. Értelemszerűen ez a bizalom csupán a műveleti tervek gondos nemzeti mérlegelése után alakulhat ki, és az erők telepítését megelőzően kinyilvánított politikai támogatásban fog megnyilvánulni. A megfelelő politikai támogatás hiánya egyben a bizalom hiányát is jelzi.

Ezt a gondolatmenetet annak fényében érdemes végiggondolni, hogy a szövetséges összhaderőnemi műveleteknek egyik deklarált irányítási és vezetési alapelve a bizalom. Az erről szóló NATO doktrína¹⁹³ kifejti, hogy a saját és mások képességeibe vetett teljes bizalom az egyik legfontosabb feltétele a csapatépítésnek. A bizalom kiterjeszti a parancsnok lehetőségeit, kibővíti mozgásterét, cselekvési képességét, és – megfelelő feltételek esetén – a kezdeményezés szabadságát.

5.1 A NEMZETI KORLÁTOZÁSOK FOGALMA, TARTALMA

Amint a fentiekben már történt erre utalás, többnemzeti katonai műveletek végrehajtása is az egyszemélyi parancsnoklás elvén alapul. A nemzeti kontingensek közös műveletek céljára történő rendelkezésre bocsátása mégsem jelent teljes hatáskör-átruházást, és az illetékes nemzeti hatóságok igyekeznek folyamatosan fenntartani bizonyos mértékű nemzeti befolyást (irányítást, ellenőrzést). A nemzeti kontroll egyik markáns megnyilvánulási formája az ún. nemzeti korlátozás¹⁹⁴ intézménye, amely adott esetben lényegesen csökkentheti a többnemzeti erők parancsnokának rendelkezési jogosultságát az alárendelt nemzeti erők felett.

A nemzeti korlátozás intézménye általában azt a cél szolgálja, hogy az együttműködő államok egy konkrét műveletben a feladat-végrehajtásra felajánlott erőik alkalmazását bizonyos (feladatbeli, térbeli, időbeli stb.) korlátokhoz köthessék. A hivatalos NATO definíció¹⁹⁵ szerint a „nemzeti korlátozások” alatt értjük a NATO

¹⁹³ AJP-3, p. 2-2, para. 2009.

¹⁹⁴ Az angol szakirodalomban használt „*caveat*” szó magyar jelentése „ellentmondás”, „kifogás”, „óvás”. Jelen értekezésben azonban a „korlátozás”, illetve a „fenntartás” magyar kifejezéseket használom, többnyire egymás szinonimájaként. Ennek ellenére egyetértek azzal a – későbbiekben kifejtésre kerülő – állásponttal, miszerint a nemzeti korlátozások a hivatalos közléssel válnak *fenntartássá*. Megjegyzem, hogy a külföldi szakirodalom is egymás alternatívájaként használja a „*caveat*” és a „*restriction*” kifejezéseket.

¹⁹⁵ AAP-6 (2013), p. 2-C-2

műveletekben valamely nemzet részéről a NATO irányítás és vezetés alá tartozó, vagy a NATO részére másképpen rendelkezésre bocsátott saját katonai erőkre vagy polgári elemekre meghatározott korlátozásokat, megszorításokat, illetve kötöttségeket¹⁹⁶, amelyek nem teszik lehetővé, hogy a NATO parancsnok a rendelkezésre álló eszközöket a jóváhagyott műveleti tervvel teljesen összhangban telepítse és alkalmazza. Korlátozás alkalmazható egyebek mellett a műveleti területen történő mozgásszabadság korlátozására, és/vagy a művelet-végrehajtási szabályok érvényesítésére.

Jóllehet egyes fogalomalkotó kísérletek csupán az írott formában megnyilvánuló nemzeti korlátozásokra koncentrálnak¹⁹⁷, tényként kell elfogadnunk, hogy a hivatalosan közölt nemzeti korlátozások mellett léteznek hivatalosan nem közölt, a többnemzeti műveletet irányító parancsnokság által előzetesen nem ismert nemzeti korlátozások is. Sajnálatos módon a tapasztalatok azt mutatják, hogy az egyértelmű elvárások ellenére az érintett nemzetek sok esetben nem konzultálnak előzetesen a misszióknak keretet adó nemzetközi szervezettel, vagy a katonai műveletet irányító parancsnoksággal. A nem megfelelő kommunikáció miatt sok esetben a többnemzeti erők parancsnoka csak akkor szerez tudomást az egyes nemzeti korlátozó rendelkezésekről, amikor az adott katonai alakulat a feladat végrehajtását visszautasítja.¹⁹⁸

Nem kétséges, hogy a hivatalosan közölt nemzeti korlátozások (nemzeti fenntartások) sem mozdítják elő az erők rugalmasságát, és rendszertelen alkalmazásuk, valamint homályos értelmezésük tovább bonyolítja a koalíciós műveletek végrehajtását, emellett megnehezítik a ténylegesen alkalmazandó szabályok megállapítását, de a műveleti tervezők számára legalább ismertek, így kiszámíthatók és

¹⁹⁶ Az angol nyelvű szakirodalom a *limitation, restriction, constraint* szavakat használja.

¹⁹⁷ Ld. THRUENSEN, P. D. (2007): *NATO in Afghanistan – What lessons are we learning, and are we willing to adjust?* – Danish Institute for International Studies, DIIS REPORT, 2007/4, – Internet: http://subweb.diiis.dk/graphics/Publications/Reports%202007/DIIS_2007-14_UK_F_WEB.pdf (Letöltés: 2013. október 20.), p. 19.

¹⁹⁸ Ld. Defence Business: View From Canberra - Rules of engagement – Internet: https://www.australiandefence.com.au/322CC8BC-1DB7-11DE-919D0050568C22C9?&showresult=A_D94BC5C-2308-11DE-915C0050568C22C9&showresult=6D1FF1CC-66D9-11DE-A46B0050568C22C9&showresult=6D1FF1CC-66D9-11DE-A46B0050568C22C9 (Letöltés: 2013. október 12.). Egyes vélemények szerint azonban a magasrangú NATO tisztiek nem először vesznek részt többnemzeti műveletben, és a korábbi missziós tapasztalataik alapján már ismerik a szokásos nemzeti fenntartásokat. Ld. SAIDEMAN, S. M., AUERSWALD, D. P. (2009): *NATO at War: Understanding the Challenges of Caveats in Afghanistan* – APSA 2009 Toronto Paper – Internet: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1450476 (Letöltés: 2013. október 13.), p. 9.

tervezhető.¹⁹⁹ Megjegyzendő, hogy míg a NATO-ban használatos „*national caveat*” fogalom²⁰⁰ nem rögzíti kifejezetten a közlés kötelezettségét, a NATO további eljárási szabályai egyértelműen jelzik a mielőbbi kommunikációra vonatkozó elvárást. Mindebből következően úgy vélem, hogy a létező nemzeti korlátozások csak abban az esetben válnak hivatalosan nemzeti „fenntartássá”, ha azokat az illetékes nemzeti hatóságok a NATO illetékes szerveivel megfelelő módon közlik.

5.2 A NEMZETI KORLÁTOZÁSOK OKAI

A nemzeti fegyveres erők műveleti területre telepítését megelőzően a politikai és szakmai döntéshozóknak alapvető kérdésekre kell választ adniuk. Ezek a kérdések a részvétel külpolitikai, diplomáciai aspektusaitól kezdve, a nemzetközi és nemzeti jogi feltételek biztosítottágán keresztül kiterjednek az aktuális belpolitikai viszonyokra, illetve a gazdasági, pénzügyi lehetőségekre, valamint a szakmai követelmények érvényesítésére is. A felmerülő kérdésekre adott válaszok körvonalazzák a közös műveletben való nemzeti részvétel kereteit, korlátait.

Nyilvánvaló, hogy a többnemzeti műveletek végrehajthatóságához szükség van a részt vevő országok részéről megnyilvánuló közös politikai akaratra, amely konkrét koalícióba tömöríti őket. Az az ország, amely politikailag nem ért egyet valamely katonai művelet végrehajtásával, dönthet úgy, hogy kimarad az összefogásból. Ezzel összefüggésben érdekes megállapítást tesz Dobbins (2005), amikor összehasonlítja a különböző nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, EU) által vezetett műveleteket. Elöljáróban leszögezi, hogy egyedül az ENSZ képes jogszerűen kötelezni a tagországok kormányait egyes műveletek támogatására, „*akár egyetértenek az adott akcióval akár nem, akár jó ötletnek tartják akár nem*”.²⁰¹ A szükséges politikai egység kialakításának esélyeit megvizsgálva megállapítja, hogy 1989. óta az ENSZ Biztonsági Tanácsa több mint 30 katonai misszió megindítását határozta el, míg az Észak-atlanti Tanács csupán három katonai művelet kérdésében tudott egyezsége jutni. A NATO (és az EU) eljárások ugyanakkor nagyobb beleszólást biztosítanak a csapatokat küldő

¹⁹⁹ CREBOLDER, J., COATES, C., TORENVLIET, G., STEWART, A. (2009): *The Impact of Coalition on Command and Control in Joint Fires Operations* – 14th ICCRTS, “C2 and Agility” – Internet: http://www.dodccrp.org/events/14th_iccrts_2009/papers/021.pdf (Letöltés: 2013. október 20.), p. 19.

²⁰⁰ Az AAP-6 dokumentumban szereplő fogalmat ld. fentebb.

²⁰¹ DOBBINS, J.: *A NATO szerepe a nemzetépítésben* – Internet: <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/art1.html> (Letöltés: 2013. október 12.)

tagállamok számára a nemzeti kontingensek mindennapi alkalmazásának kérdéseibe, mint azt az ENSZ engedi. Emiatt a nyugati kormányok inkább részesítik előnyben ezeket a regionális nemzetközi szervezeteket a válságkezelő műveletek során, különösen akkor, ha a művelet kockázati szintje magasabb. Az a tendencia, hogy a nyugati kormányok nagyobb beleszólást akarnak saját kiküldött csapataik napi alkalmazásába, mint amit az ENSZ biztosítani tud, jól nyomon követhető az egyes tevékenységekkel szemben bejelentett nemzeti korlátozások növekvő túlsúlyában, amely egyre inkább jellemzi a NATO műveleteket.²⁰²

A NATO esetében a katonai műveletek megindításáról az Észak-atlanti Tanács (NAC) a Katonai Bizottság (MC) javaslatára dönt. A döntés meghozatalakor tisztázni kell a politikai célokat és az elérendő végállapotot annak érdekében, hogy megkönnyítsék a katonai stratégiai irányok és konkrét intézkedések meghatározását. A NATO döntéshozatali mechanizmusban érvényesülő konszenzuskényszer azt eredményezi, hogy bármely tagállam ellenszavazata megakadályozza a katonai műveletek megindítását.²⁰³ Nyilvánvaló, hogy megfelelően erős diplomáciai nyomásgyakorlás esetén – esetleges kezdeti aggályai ellenére – egy nemzet sem vonhatja ki magát az együttműködési kötelezettség alól, és végül kénytelen „beállni a sorba”. Megemlítendő, hogy az együttműködési kötelezettség nem feltétlenül jelenti azt, hogy a NATO tagállamnak katonailag, alakulatok rendelkezésre bocsátásával is részt kell vennie a politikailag megszavazott művelet végrehajtásában. Mindez igaz még az 5. cikk szerinti műveletekre is, amikor az együttműködésre köteles tagállam maga dönti el, hogy milyen módon nyújt segítséget a megtámadott szövetségnek.²⁰⁴

Az egyhangú döntéshozatal főszabálya az ún. nem 5. cikk szerinti válságreagáló műveletek (NA5CRO)²⁰⁵ esetében is érvényesül. A konszenzus megszületése után viszont minden tagállam szuverén jogában áll esetről-esetre eldönteni azt, hogy fegyveres alakulatokkal vagy más módon kíván-e hozzájárulni a

²⁰² Uo.

²⁰³ Amint azonban Matlary (2007) rámutat, egy NATO döntés megvétőzésének súlyos „politikai költsége” lehet, különösen a kis államok számára, hiszen a jövőbeni tárgyalások során a politikailag-gazdaságilag kisebb befolyással rendelkező országok komoly „büntetésre” számíthatnak. MATLARY, J. H. (2007): *Dangerous Dysfunction? Governing Integrated Military Force in Europe* – Internet: <http://www.nupi.no/content/download/1369/37963/file/Matlarys%20bokbidrag%20Ashgate.pdf> (Letöltés: 2013. október 18.), p. 20. Eredetileg publikálva: MATLARY, J. H. – ØSTERUD, Ø. (Szerk.): *Denationalisation of Defence: Convergence and Diversity* (2007) – Ashgate, ISBN: 9780754671190, pp. 71-90.

²⁰⁴ Vö. The North Atlantic Treaty, Washington D.C., 4 April 1949, Article 5 – Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2013. október 13.)

²⁰⁵ Non-Article 5 Crisis Response Operations

művelethez, és milyenek legyenek a felajánlott erők képességei. A tényleges részvétel nemzeti szintje lényegesen különbözhet az adott országnak a művelettel kapcsolatos stratégiai érdekei, képességei, vagy konkrétan rendelkezésre álló forrásai alapján. Ebből következően a nemzeti hozzájárulásként felajánlott fegyveres erők nagysága és képessége is eltérő lesz.²⁰⁶

Általánosságban rögzíthető, hogy a tagországoknak a NATO körökben sokat hangoztatott *igazságos teherviselés* elve alapján „teherbíró-képességük” arányában hozzá kell járulniuk a katonai misszió sikeréhez. Érthető, hogy a túlzott nemzeti korlátozások a szövetséges partnerek körében kétséget támaszthatnak az adott nemzetnek a kollektív erőfeszítésekben való egyenrangú szerepvállalása iránti elkötelezettségét illetően. Megállapítható, hogy a nemzeti korlátozások létezése mögött egy komoly ellentmondás feszül: az ellentétpár egyik eleme az az elvárás, amely a nemzetközi közösség (vagy csak néhány nagyhatalom) részéről a közös erőfeszítésekhez való hozzájárulással, konkrétan a többnemzeti missziókban való aktív részvétellel kapcsolatban megnyilvánul. A kényszerítő nemzetközi igénnyel szemben korlátozó nemzeti tényezőkként jelennek meg az adott ország külpolitikai ambíciói, nemzetbiztonsági megfontolásai, a nemzeti hozzájárulás jogi, gazdasági lehetőségei, szakmai feltételei, a döntéshozók belpolitikai mozgástere, illetve a hazai közvélemény toleranciája is. Ez utóbbi tényezővel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a nemzeti hadsereg békeidejű feladat-végrehajtásához szokott közvélemény sokszor nehezen fogadja el a veszélyes műveletekben való részvétel indokait, és az esetleges veszteségek miatti közfelháborodás komoly belpolitikai támadásokra adhat okot. Ennek elkerülése érdekében a kormányok sokszor hajlamosak saját katonáikra vonatkozóan olyan korlátozásokat megállapítani, amelyek jelentősen csökkenhetik a személyi sérülés bekövetkezésének esélyét.²⁰⁷

Egyes vélemények²⁰⁸ szerint a nemzeti korlátozások az azokat megfogalmazó nemzet szándékaival éppen ellentétes hatást fejtenek ki, hiszen veszélyeztetik magát az érintett nemzeti kontingenst. Hasonlóképpen vélekedett Craddock tábornok, a NATO európai erők egykori főparancsnoka, aki az afganisztáni műveletekkel összefüggésben úgy érvelt, hogy a nemzeti korlátozások a műveleti szabadságot korlátozó hatásuk

²⁰⁶ AJP-3.4, p. 2-1., para. 0202.a.

²⁰⁷ Ld. Defence Business, uo.

²⁰⁸ NÉMETH, I. (2006): *Filozófia-váltást az érdekek védelmében* – In. Hadtudomány, Bp., Magyar Hadtudományi Társaság, 2006/4. – Internet: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2006/4/2006_4_16.html (Letöltés: 2013. október 13.), p. 76.

miatt növelik a szolgálatot teljesítő egyénekre leselkedő veszélyt és fokozzák a művelet sikertelenségének kockázatát.²⁰⁹

Figyelemre méltó, hogy Saideman és Auerswald (2009) vizsgálatai szerint a személyi veszteségek emelkedése és a járulékos belpolitikai népszerűség-csökkenés nem jelenti törvényszerűen a nemzeti korlátozások számának emelkedését, hanem sok esetben ennek éppen ellenkezője történik. Kanada és Franciaország példájával érvelve kifejtik, hogy mindkét ország esetében a nemzeti korlátozások száma akkor csökkent radikálisan, amikor az afganisztáni szerepvállalás népszerűsége a hazai közvélemény szemében a mélypontra volt.²¹⁰ A kivételes esetek ellenére mégis megállapítható, hogy minél erősebb a nemzeti ellenpólus, annál nagyobb a valószínűsége és indokoltsága a nemzeti korlátozások megfogalmazásának.

A nemzeti korlátozások politikai karakterét illetően Everett (2006) rávilágít arra, hogy a hazai politikai akarat végső soron lehetővé teheti a NATO műveletben való korlátozott részvételt, még ha maga a misszió egésze széles körben nem is elfogadott. Véleménye szerint a nagyszámú tagsággal rendelkező szövetségek működése jobban megérthető az ún. *dualitás-elmélet* révén, amely szerint, ha valamely ország a fegyveres erővel olyan misszióban kíván részt venni, amely a hazai választópolgárok számára nem elfogadható, akkor az adott küldetésben betöltött műveleti szerepét olyan szintre kell lecsökkentenie, amely még rendelkezik a megkívánt hazai támogatottsággal. Felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetek választott hivatalnokai a következő választásokon is szeretnének eredményesen szerepelni, így kényes témákban hozandó döntéseiket lényegesen befolyásolja a Szövetségen belüli rugalmasság (dualitás), amely megteremti a lehetőséget annak, hogy a nemzeti politikai szervek megszerezzék a szükséges támogatást valamely katonai misszióhoz.²¹¹

Nemzeti korlátozásra nem csak politikai okok miatt kerülhet sor. Egyrészt, előfordulhat, hogy a nemzeti jogrendszer valamely konkrét előírása kerül összeütközésbe a művelet-végrehajtási szabályokban foglaltakkal, de az is lehetséges,

²⁰⁹ Idézi: DE BORCHGRAVE, A.: *Commentary: NATO caveats* – Internet: http://www.upi.com/Top_News/Special/2009/07/10/Commentary-NATO-caveats/UPI-47311247244125/ (Letöltés: 2013. október 12.)

²¹⁰ SAIDEMAN, AUERSWALD, p. 2.

²¹¹ EVERETT, M. L. (2006): *Merging the International Security and Assistance Force (ISAF) and Operation Enduring Freedom (OEF): A Strategic Imperative* – USAWC Strategy Research Project, U.S. Army War College – Internet: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/ksil338.pdf> (Letöltés: 2013. október 19.), p. 10.

hogy valamely ország nemzetközi kötelezettségeinek teljesítésével állna szemben a ROE rendelkezés alkalmazása. Sőt, az sem kizárt, hogy a nemzetközi jog valamely rendelkezésének sajátos nemzeti értelmezése jelenti az akadályt. Ugyancsak értelmezésbeli különbségnek – következésképpen nemzeti korlátozás megfogalmazására okot adó körülménynek – tekinthető a nemzetközi szervezettől kapott mandátumban foglaltak eltérő interpretálása.

Emellett, tipikus nemzeti korlátozásoknak tekinthetők az érintett alakulatok meghatározott műveleti területen kívüli alkalmazásának tilalma, vagy meghatározott műveleti feladatban (pl. tömegoszlatás) való részvételének tiltása, de találunk nemzeti korlátozásokat bizonyos feladatok végrehajtása során igénybe vehető eszközökre, fegyvertípusokra vonatkozóan is. A korlátozások által ugyanakkor kifejezésre juttathatók sajátos nemzeti érdekek, illetve a műveletben való részvétel politikai céljai is. Magától értetődő, hogy e megkötések nem lehetnek megengedőbbek, mint az adott művelettel kapcsolatban a fegyveres erők alkalmazására vonatkozó nemzetközi szabályok.

5.3 A NEMZETI KORLÁTOZÁSOK FAJTÁI

Az alábbiakban érdemes röviden áttekinteni, hogy milyen nemzeti korlátozások a leggyakoribbak, és e korlátozásokat hogyan lehet csoportosítani. Tipikus nemzeti korlátozásoknak tekinthetők például az alábbiak:

- földrajzi korlátozások, amelyek alapján bizonyos alakulatok csak meghatározott földrajzi területen hajthatnak végre feladatot;
- meghatározott feladatok végrehajtásának előzetes parlamenti vagy kormányzati engedélyhez kötése;
- bizonyos műveleti feladatok végrehajtásának tilalma (pl. terrorista- vagy kábítószer-ellenes műveletekben való részvétel tilalma);
- képességbeli (pl. felszerelési vagy kiképzési) hiányosságok miatt bizonyos műveleti feladatok végrehajtásának korlátozása (pl. éjszakai vagy nagy magasságban történő feladat-végrehajtás);
- nemzeti sajátosságokra hivatkozással történő korlátozás (pl. meleg éghajlatú országok csapatainak havas vidéken történő feladat-végrehajtása);
- nem katonai (pl. rendfenntartási, tömegkezelési) feladatok katonák általi ellátásának korlátozása, vagy tilalma;

- a küldő országban uralkodó pacifista szemlélet miatt a fegyverhasználat korlátozása (ld. fegyverhasználat csak önvédelmi helyzetben);
- technikai eszközök (pl. helikopterek) rendelkezésre bocsátásának, vagy más nemzetek általi igénybevételének korlátozása (ld. anyagi okok, jogi nehézségek stb.);
- nemzetközi megállapodásból eredő, vagy az adott nemzet belső jogi rendelkezéseiből adódó korlátozások (pl. könnygáz használatának tilalma tömegkezeléskor, halálos erő alkalmazásának tilalma objektumok védelme érdekében);
- egy művelet nem kívánatos következményeinek (pl. civil lakosság sérülése) elkerülése miatti korlátozások.

A nemzeti korlátozások több szempont alapján is csoportosíthatók. Egyik lehetséges felosztás szerint beszélhetünk politikai (pl. bizonyos földrajzi területre korlátozás), jogi (pl. nemzetközi egyezmények által tiltott eszközök alkalmazása), vagy szakmai (pl. éjszakai feladat-végrehajtás) korlátozásokról.

A nemzeti korlátozásokat csoportosíthatjuk a megfogalmazó nemzeti hatóságok szempontjából is. Saideman és Auerswald (2009) álláspontja szerint lényeges különbség van tekintetben, hogy egyszemélyi, vagy testületi hatóságtól származnak-e a megszorítások: egy testület – a tevékenységnek a tagok általi eltérő megítélése miatt – sokkal hamarabb dönt korlátozások kiadásáról, mint az egyszemélyi vezető. A már elfogadott korlátozások ugyanakkor sokkal nehezebben változtatja meg egy testület, hiszen az új döntéshez komoly kompromisszumokra lehet szükség.²¹² Ellenben, az egyszemélyi döntéshozó korlátozásra hajlamosságát jelentősen befolyásolják a negatív személyes (missziós) tapasztalatok, a nemzeti korlátozásokhoz mint eszközhöz való viszonyulás, valamint a döntési hatáskör delegálásával, vagy a korlátozások csökkentésével járó kockázatvállalási hajlandóság.²¹³ Alapvető különbségeket eredményezhet a döntéshozó eredmény-centrikusága is: a sikerorientált vezető vélhetően kevesebb korlátozást fog alkalmazni, míg a kudarcok (veszteségek) elkerülésében érdekelt vezető nagyobb valószínűséggel fog több korlátozással élni.²¹⁴

A feladat-végrehajtás módját közvetlenül meghatározó nemzeti korlátozások mellett létezik a megszorításoknak egy közvetettebb formája is, ami a feladat-

²¹² SAIDEMAN, AUERSWALD, p. 10.

²¹³ Uo., p. 19.

²¹⁴ Uo., p. 34.

végrehajtás finanszírozási oldala felől jelentkezik. Mindaddig ugyanis, amíg a nemzetközi műveletek pénzügyi támogatásában fellelhető ellentmondások nem oldódnak meg, és a műveletekben részt vevő államoknak kell állniuk a saját részvételük költségeit, addig a nemzeti részvétel korlátozásának – még az esetleg létező politikai támogatottság esetén is – lehetnek egyszerű pénzügyi okai, nem beszélve a nehezen teljesíthető elszámolási és más adminisztratív követelményekről.²¹⁵

Ebből a tapasztalatból eredeztethető az a megállapítás, miszerint egy közös pénzügyi alaptól történő finanszírozás jelentősen megkönnyítené a nemzetközi missziók létrehozását, illetve elősegítené az azokban való nemzeti részvételt. Annak tudata, hogy az anyagi feltételek biztosítottak, bizonyosan nagyobb vállalkozó kedvre bátorítaná azokat az országokat, amelyeknek a védelmi költségvetése komoly pénzügyi korlátokkal van megterhelve, és emiatt nehéz elkötelezni magukat valamely misszióban való részvétel mellett. Következésképpen, a rendelkezésre álló közös pénzügyi forrásnak köszönhetően nagyobb létszámú és jobb képességű fegyveres erő állna a nemzetközi parancsnokságok rendelkezésére.²¹⁶

5.4 A NEMZETI KORLÁTOZÁSOK ALKALMAZÁSA

A nemzeti korlátozások a nemzetközi művelet szinte bármely olyan aspektusát érinthetik, amely során a misszióban résztvevő nemzetek fegyveres erejének egységes szabályok szerint kell(ene) együttműködni. Általánosan azonban megállapítható, hogy a nemzeti korlátozásokkal leginkább érintett területek egyike éppen a művelet-végrehajtási szabályok alkalmazása. Többszemzeti műveletek esetén – ideális esetben – egy műveletre csak egy ROE létezik, mégpedig az, amelyet a műveletet irányító nemzetközi szervezet illetékes hatósága jóváhagyott. Mégsem zárható ki annak lehetősége, hogy a többszemzeti ROE mellett továbbra is alkalmazásra kerüljenek nemzeti művelet-végrehajtási szabályok, amelyek lényeges kérdésekben jelentősen eltérhetnek egymástól.

A nemzeti kontingensekre vonatkozó, esetleg egymásnak ellentmondó alkalmazási szabályoknak sok oka lehet: származhatnak például az adott kontingens át-alárendelésének belpolitikailag kényes mivoltából, a nemzeti jogszabályok által

²¹⁵ Ld. LYNCH, JANZEN, uo.

²¹⁶ Sharing the burden; Overview – In. Defence Management Journal, Issue 41 – Internet: http://www.defencemanagement.com/article.asp?id=342&content_name=Overview&article=10138 (Letöltés: 2013. október 16.)

megkövetelt korlátozásokból, vagy az irányítás és vezetés kérdéseit szabályozó megállapodások gyengeségéből. A nemzetek közötti kulturális és jogi különbségeknek ugyancsak lehet hatása a művelet-végrehajtási szabályok tartalmára, az egyes rendelkezések értelmezésére, így például a jogos védelmi helyzet, az ellenséges cselekmény vagy ellenséges szándék eseteinek értékelésére.

Az országokénti különbségek gyakran eredményeznek a nemzetközi szabályoknál is szigorúbb nemzeti korlátozásokat, amelyek a többnemzeti művelet-végrehajtási szabályok alkalmazását szűkíthetik. Ez a körülmény lényegesen befolyásolhatja az egyes alakulatok konkrét feladat-végrehajtásra történő kijelölését. Minthogy a ROE önmagában is a fegyveres erők alkalmazására vonatkozó korlátozások gyűjteménye, az egyes nemzetek részéről a – tárgyalások útján, sok esetben komoly kompromisszumok eredményeként létrejött – többnemzeti szabályokhoz fűzött korlátozások többlet-korlátozásnak minősülnek, hatásukat tekintve a ROE rendelkezésekkel egyenrangúak, „ROE erővel bírnak”. Úgy is fogalmazhatunk, hogy azok a rendelkezések jelennek meg nemzeti korlátozásként, amelyek ROE szabályok lennének akkor, ha az adott nemzet egyoldalúan határozhatta volna meg a ROE tartalmát. A nemzeti korlátozások alkalmazása praktikus megoldás abból a szempontból, hogy:

- a) az eltérő nemzeti szabályok nem akadályozzák a többnemzeti ROE – mint valamennyi résztvevő által elfogadható működési alap – jóváhagyását;
- b) a nemzeti korlátozások hatálya csak az adott nemzet alakulataira terjed ki, tehát nem rontja le a többnemzeti ROE általános, többi nemzetre vonatkozó alkalmazhatóságát.

A többnemzeti erők parancsnokának mindenesetre a felettes stratégiai parancsnokság, valamint a felsőszintű politikai testület útján törekednie kell arra, hogy az alárendeltségébe tartozó katonai struktúrában egységes művelet-végrehajtási szabályok érvényesüljenek, és e rendelkezéseket mind a haderőnemi komponenseknél, mind pedig a nemzeti kontingenseknél egyformán értelmezzék és alkalmazzák. Időigényes eljárásról lévén szó, a nemzeti korlátozások felmerülésének lehetőségét már a művelet-tervezési eljárás korai szakaszában vizsgálni kell.²¹⁷

²¹⁷ AJP-3, p. 3-5., para. 3018

A NATO ROE doktrína²¹⁸ a nemzeti jogszabályok érvényesülésével kapcsolatban kifejti, hogy a NATO által vezetett műveletekben résztvevő országok fegyveres erejének a műveleti feladatok során figyelemmel kell lennie saját nemzeti jogszabályaira is. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a nemzeti alakulatok nem kötelesek olyan feladatot végrehajtani, vagy olyan műveletben részt venni, amelyek a nemzeti jogszabályok megsértését jelentenék. Mindebből következően általában elfogadott, hogy a nemzetek korlátozásokat és/vagy végrehajtási utasításokat határozhatnak meg annak érdekében, hogy biztosítsák a nemzeti jogszabályoknak való megfelelést. A nemzeti végrehajtási utasítások viszont nem lehetnek megengedőbbek a nemzetközi erők alkalmazásának az adott műveletre jóváhagyott mértékénél, ez ugyanis ellentétben állna a többnemzeti ROE céljával és nemzetközi kompromisszumos jellegével. A dokumentum a továbbiakban úgy rendelkezik, hogy amennyiben a nemzeti jogszabályok eltérnek az adott NATO műveletre megállapított végrehajtási szabályoktól, az érintett nemzetnek a lehető leghamarabb tájékoztatnia kell a NAC-t, valamint a művelet stratégiai parancsnokát az összeegyeztethetlenségről.²¹⁹

Az eltérő nemzeti szabályok létezésének lehetőségét veti fel a nem 5. cikk szerinti válságreagáló műveletek (NA5CRO) szabályait rögzítő NATO dokumentum²²⁰, amely szerint a NA5CRO-k bonyolult természetéből következik az, hogy a szükséges művelet-végrehajtási szabályok sokkal összetettebbek, mint a hagyományos harci műveletekre előírt rendelkezések. A nemzeteknek lehetnek ugyan a NATO művelet-végrehajtási szabályokhoz kapcsolódó, saját korlátozó rendelkezéseik, a katonai hatékonyság érdekében elengedhetetlen, hogy az erők – lehetőség szerint – ugyanolyan végrehajtási szabályok szerint tevékenykedjenek. A művelet parancsnokának az esetleges nemzeti korlátozásokat ismernie kell annak érdekében, hogy az alárendelt valamennyi erő képességeit a lehető legteljesebb mértékben ki tudja használni.

Fentiekén túl, a béketámogató műveletekre vonatkozó NATO doktrína²²¹ arra a veszélyre is felhívja a figyelmet, hogy a túlzottan korlátozó művelet-végrehajtási szabályok miatti cselekvőképtelenség érzése elégedetlenséget szíthat a béketámogató

²¹⁸ MC 362/1

²¹⁹ Uo., p. 3.

²²⁰ AJP-3.4, p. 2-8., para. 0214.

²²¹ AJP-3.4.1, Peace Support Operations (2001) – NATO Standardization Agency – Internet: <http://www.osrh.hr/smvo/Library/ajp-3.4.1.pdf> (Letöltés: 2013. október. 1.), p. 2-3., para. 0211.

erők körében, különösen akkor, ha a sikerhez vezető út egyébként is hosszú és bonyolult. Ezek a problémák könnyen veszélybe sodorhatják a béketámogató erők által addig elért eredményeket, és arra ösztönözhetik a konfliktusban érintett feleket, hogy megpróbálják kiaknázni a válság rendezésén fáradozó nemzetközi erők körében felmerülő nemzeti különbségeket és egyet nem értést. Minthogy az ilyen támadások előre valószínűsíthetők, a megfelelő tervezés, valamint a parancsnoki hatáskörök következetes érvényesítése révén meg is előzhetők. A parancsnokoknak tehát – legyenek a parancsnoki hierarchia bármely szintjén – folyamatosan készen kell állniuk az ilyen helyzetek kezelésére, a felmerülő veszélyek elhárítására.

Joggal vethető fel a kérdés, hogy kiaknázhatja-e a koalíciós erők parancsnoka az együttműködő nemzetek szabályai közötti különbséget?²²² Konkretizálva a kérdést, harcászati vagy hadműveleti előnyök szerzése érdekében kihasználhatja-e a nemzetközi kötelezettségek különbözőségében rejlő lehetőséget az a koalíciós parancsnok, aki olyan ország katonája, amelyet az említett nemzetközi megállapodások köteleznek, és mint a nemzeti erők parancsnoka, nem lenne jogosult bizonyos akciók elrendelésére, az általa irányított nemzetközi erők egy részét azonban nem kötik a hivatkozott nemzetközi megállapodások, így részükről nincs akadálya a feladat végrehajtásának? Más szavakkal: végrehajthatja-e a nemzetközi erők parancsnoka a saját nemzeti előírásai által tiltott cselekményeket más nemzet katonáival, akiket ilyen tilalom nem köt? Ellenkező oldalról megvilágítva a problémát: kötelezheti-e egy feladat végrehajtására a nemzetközi kötelezettséggel (és így nagy valószínűséggel nemzeti korlátozással is) érintett, más nemzet fegyveres erejéhez tartozó katonát az a koalíciós parancsnok, akinek országát az adott nemzetközi előírások nem kötik?

A kérdések megválaszolása nem egyszerű. Mégis, a fentiekben részletesen kifejtettek alapján annyi rögzíthető, hogy a nemzeti korlátozás lényege éppen abban van, hogy a nemzeti alakulat alkalmazását, felhasználhatóságát a sajátos nemzeti

²²² Példaként Corn (2009) azt a valós helyzetet hozza fel, amikor a szövetséges haderő olyan nemzetek kontingenseiből áll, amelyek különböző nemzetközi megállapodásoknak részesei, ezáltal különböző nemzetközi kötelezettségek vonatkoznak rájuk. Ilyen megállapodások lehetnek egyebek mellett a gyalogsági aknák alkalmazásának tilalmáról szóló 1997. évi Ottawai Megállapodás, vagy a fűrtös bombák alkalmazásának tilalmáról szóló 2008. évi Oslo-i Egyezmény, amelyeknek nem minden NATO ország részese. CORN, G. S. (2009): *Multinational Operations, Unity of Effort, and the Law of Armed Conflict* – Harvard University, PCR Working Paper Series, International Humanitarian Law and Contemporary Conflicts – Internet: <http://www.ihl.org/ihl/Documents/multi%20national%20ops.pdf> (Letöltés: 2013. október 19.), p. 25.

érdekeknek és kötelezettségeknek megfelelően alakítsa. Következésképpen, a nemzetközi erők parancsnoka sem adhat olyan feladat végrehajtására parancsot, amelynek teljesítése az érintett katonára vagy nemzeti alakulatra vonatkozó nemzeti jogszabályba, nemzetközi megállapodásba, vagy az illetékes nemzeti hatóság által kinyilvánított, ilyen vonatkozású utasításba ütközne. Amennyiben a koalíciós erők parancsnoka mégis kiadna ilyen jellegű parancsot, a nemzeti korlátozással érintett katonának, vagy az alakulat parancsnokának a végrehajtást meg kellene tagadnia.

Sajnos, a nemzeti korlátozások körüli szituáció a gyakorlati végrehajtás során már nem ennyire egyértelmű, amint a körülmények részletes vizsgálata nélkül arra a kérdésre sem könnyű választ adni, hogy milyen következményei lennének annak, ha egy magyar katonát olyan feladat végrehajtására utasítja nemzetközi parancsnoka, amelyre vonatkozóan nemzeti korlátozás van érvényben, és a magyar katona a feladatvégrehajtás során megsérül? Jelen értekezés készítőjének álláspontja szerint ebben az esetben külön vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze maga a nemzeti korlátozás, annak tartalma, illetve ismertsége a nemzetközi parancsnokság előtt, de vizsgálni kell mind a nemzetközi erők parancsnokának felelősségét a parancs (utasítás) kiadásában, mind pedig az illetékes nemzeti parancsnok(ok) felelősségét a nemzeti korlátozás érvényre juttatásában.²²³

5.5 A NEMZETI KORLÁTOZÁSOK NEGATÍV HATÁSA A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSRA

Megfigyelt tény, hogy – az erők integrálásának fokától függően – a többnemzeti jelleg az alacsonyabb szinteken, és különösen a magas intenzitású műveletekben csökkentheti a műveleti tempót.²²⁴ Minthogy a nemzetközi erők hatékonysága az egyes nemzeti kontingensek eredményes feladat-végrehajtásától és

²²³ A parancsnoklás jogának gyakorlásával kapcsolatban Hautzinger (2010) rámutat arra, hogy a parancsnok a függelmi viszonyrendszeren keresztül érvényesti hatalmát az alárendeltjeivel szemben, akik kötelesek parancsnokuk utasításainak engedelmeskedni. A parancsnoki hatalom azonban nem korlátlan. A katonai rendhez ugyanis nemcsak az alárendelt engedelmességi kötelezettsége tartozik, hanem az is, hogy a parancsnok a hatalmával nem élhet vissza, utasításai nem lehetnek önkényesek és bűncselekmény elkövetésére irányulóak. A parancsnok nemcsak az általa kiadott utasításokért, hanem azok szakszerű végrehajtásáért is felelős. Hautzinger utal a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumára is, amely külön nevesíti a parancsnokok és más eljárók büntetőjogi felelősségét, továbbá – más szerzőkre hivatkozva – megállapítja, hogy az említett Statútum általában rögzíti a katonai parancsnok büntetőjogi felelősségét, és nem tesz különbséget nemzeti vagy nemzetközi – azaz többnemzeti műveletet irányító – parancsnok között. Ld. HAUTZINGER, Z. (2010): *A katonai büntetőjog rendszertana* – AndAnn Kiadó, 224 p., p. 32., 34.

²²⁴ AJP-3, p. 1-1., para. 1003.

más kontingensekkel való együttműködési képességétől függ, a nemzeti korlátozások nyilvánvalóan hátrányosan érintik a közös feladat-végrehajtást, az érintett nemzeti alakulatok interoperabilitását, és csökkentik a más nemzettel történő közös végrehajtás lehetséges területeit.

Érdemes megemlíteni azt is, hogy a nem 5. cikk szerinti válságreagáló műveletek egyik alapelve a rugalmasság. A NATO előírásai²²⁵ szerint a NA5CRO-k eredményes végrehajtása megkívánja a műveleti körülmények változásainak megfelelő kezelését, valamint a stabil környezet viszonyaira történő átállási képességet. A műveleti terv (OPLAN) és a ROE által meghatározott mértékben tehát a műveleti parancsnok számára a legteljesebb műveleti rugalmasságot kell biztosítani, és az alárendelt erőknek képesnek kell lenniük rövid időn belül és minimális külső segítséggel átváltani egyik tevékenységről a másikra. Nem kétséges azonban, hogy a nemzeti korlátozások csökkentik a nemzeti kontingensek műveleti flexibilitását, ezáltal – még ha csak áttételesen is, de – korlátozzák a műveletet végrehajtó nemzetközi erők összképességét.

Nyilvánvaló, hogy a nemzeti korlátozások hatása hatványozottabban érvényesül akkor, ha a műveletek végrehajtására rendelt ember- és eszközállomány egyébként is csak korlátozott számban áll rendelkezésre. Ilyen esetben a misszió céljának elérése érdekében eredetileg eltervezett, vagy időközben jelentkező feladatmennyiséget a szükségesnél egyébként is kisebb létszámú, alacsonyabb képességű és eszközhiányos fegyveres erőnek kell végrehajtania, amelyet különösen érzékenyen érint mindenféle további korlátozás a küldő nemzetek részéről. Sikorski lengyel külügyminiszter – az iraki tapasztalatokból kiindulva, de az afganisztáni helyzetre utalva – lényegre törően fogalmazta meg a problémát: „*kétszeresen küld, aki korlátozás nélkül küld*”.²²⁶

A nemzeti korlátozások végső soron negatívan befolyásolják a nemzetközi műveletet irányító parancsnok döntési jogkörét az alárendelt erők felhasználhatóságát

²²⁵ AJP-3.4, p. 1-3., para. 0103.h.

²²⁶ WYRWICH, R., D. A.: *Zivilmacht und Ohnmacht: Deutschlands Einsatz in Afghanistan – Transatlantic Networks*, Foreign Policy Analysis – Internet: http://www.transatlantic-networks.com/zivilmacht_und_ohnmacht.pdf (Letöltés: 2013. október 14.), p. 5. Ld. még KUPCHAN, C. A. (2009): *Opening Remarks by Polish Foreign Minister Radoslaw Sikorski at the Council on Foreign Relations "NATO At 60" Symposium* – Internet: http://www.cfr.org/publication/18666/opening_remarks_by_polish_foreign_minister_radoslaw_sikorski_at_the_council_on_foreign_relations_nato_at_60_symposium.html (Letöltés: 2013. október 14.)

illetően.²²⁷ Ezt figyelembe véve teljesen érthető, hogy a többnemzeti missziót irányító parancsnokok nem nézik jó szemmel a nemzeti korlátozásokat, még ha szükségszerű létezésüket kényszerűen tudomásul is veszik.²²⁸ Emellett, a nemzeti korlátozások egyoldalú, vagy túlzott mértékű alkalmazása – extrém esetben – az együttműködő partnerek közötti teherviselés egyensúlyának felbomlásához is vezethet, vagyis ahhoz, hogy a nemzeti korlátozásokkal kevésbé behatárolt nemzeti erőknek nagyobb részt kell vállalniuk a feladat-végrehajtásból, és vállalni az ezzel járó magasabb kockázatokat, illetve az esetleges veszteségeket is.

E tárgykörrel kapcsolatban érdekes felvetéseket tartalmaz az a – fentebb már hivatkozott, 2009-ben készült – tanulmány²²⁹, amely egyéb tényezők mellett a nemzeti korlátozások koalíciós műveletekre gyakorolt hatását vizsgálja például az összhaderőnemi tűztámogatással kapcsolatban. A tanulmány sajátos definíciója szerint a nemzeti korlátozások valamely ország politikai szándékainak változását mutatják, tartalmuk pedig az illetékes parancsnok értelmezésére van bízva. Ennek következtében nincs egyszerű szabály arra vonatkozóan, hogy hogyan kell alkalmazni ezeket a korlátozásokat, ezért következményük, hatásuk megismerése csak egy bizonyos időpontban feltett speciális kérdések révén lehetséges. A nemzeti korlátozások által különöse érintett alterületek: felderítés, tervezés, irányítás és vezetés, koordináció, kommunikáció, tűzvezetés, logisztika. A nemzeti korlátozások hatása, hogy megnöveli a munkaterhet, a tervezés pedig többlet-erőfeszítéseket igényel, hiszen a terveket úgy kell elkészíteni, hogy azok – éppen a nemzeti korlátozások miatt – bármikor újratervezhetőek, a feladatok pedig újraoszthatók legyenek. Az időtényezők is megnövekszenek, hiszen a tervezésnek vagy ki kell találnia a lehetséges nemzeti

²²⁷ A fentiekben már hivatkozott Sanchez tábornok az iraki műveletekkel kapcsolatban visszaemlékezéseiben így fogalmazott: „Szinte valamennyi nemzetnek volt valamilyen korlátozása az Irakban szolgáló alakulataikra vonatkozóan. Bizonyos dolgokat egyszerűen nem hajtottak végre, és ez nemzetről nemzetre változott. Ezek a korlátozások olyan összetettek voltak, hogy egy ötoldalas táblázatot kellett készítenem, amely tartalmazta valamennyi korlátozást, a művelet-végrehajtási szabályait, és azt, hogy ki milyen döntési felhatalmazással rendelkezik. Kis idő múlva megtanultam, hogy az általam kiadott parancsot vagy megfelelő időben végrehajtják, vagy egyáltalán nem. Bizonyos esetekben a nemzeti alakulatok nem voltak hajlandók teljesíteni a parancsaimat. Más esetekben pedig nem voltak erre képesek. Mégis, szinte minden esetben vissza kellett menniük a nemzeti politikai döntéshozókhöz engedélyt kérni.” SANCHEZ, p. 245.

²²⁸ Ez fogalmazódik meg McNeill tábornoknak, az ISAF erők egykori amerikai parancsnokának véleményében, aki szerint „frusztráló, ahogy a nemzeti korlátozások befolyásolják a képességemet arra, hogy a hatékony katonai műveleteket megfelelően megtervezem, forrásokkal ellássam, és végrehajtsam” Idézi: LD. CAMERON, D. (2008): *Crossroads for NATO - How the Atlantic Alliance Should Work in the 21st Century* (Transcript) – Chatham House, London – Internet: http://www.chathamhouse.org.uk/files/11280_010408cameron.pdf (Letöltés: 2009. október 20.), p. 10.

²²⁹ LD. CREBOLDER et al.

korlátozásokat, vagy – ha a nemzeti korlátozások már ismertek – el kell kezdeni azok összegyűjtését és rendszerezését. A tanulmány szerint a nemzeti korlátozások – amellett, hogy befolyásolják az erők hatékony alkalmazását – megnehezítik a felderítési produktumok megosztását is. Fentiek elkerülése, és a nemzeti korlátozások jobb megismerése érdekében javasolható például a törzstisztek kölcsönös cseréje, a modern tervezési eszközök alkalmazása, az egységes követelmény- és képzési rendszer kialakítása, és koalíciós gyakorlatok lebonyolítása.²³⁰

Mindezek ellenére Cameron 2008-ban úgy vélekedett, hogy a probléma nem önmagában a nemzeti korlátozás intézményével van. A katonai alakulatok harcoló műveletekbe küldése a szuverén kormányok legfontosabb döntései közé tartozik, éppen ezért érthető, ha jogot formálnak – de sokszor alkotmányos rendelkezéseik kötelezik is őket – arra, hogy ők mondják ki a végső szót azzal kapcsolatban, hogy katonai alakulataik mikor és hogyan kerüljenek telepítésre és alkalmazásra. A fő gond Cameron szerint a nemzeti korlátozások túlzott elszaporodásával van, amely a NATO balkáni műveleteivel kezdődött, és az afganisztáni műveletek idejére teljesen kikerült az irányítás alól.²³¹

Afganisztán esetében a nemzeti korlátozások körüli misztikumot csak növelte, hogy – tekintettel a minősített információkhoz való hozzáférés szigorú szabályaira – a korlátozások pontos számáról sokszor ellentmondó adatok láttak napvilágot. Craddock tábornok, a Szövetséges Erők Legfelsőbb Európai Parancsnokságának egykori parancsnoka (SACEUR) például újságíróknak kifejtette, hogy az afganisztáni NATO erőkre eredetileg 83 nemzeti korlátozás vonatkozott, és 18 hónapra volt szükség ahhoz, hogy a nemzetek a korlátozások számát 70-re csökkentsék.²³² Figyelembe véve a műveletekben résztvevő nemzetek számát – ide értve a nem NATO országokat is²³³ –, illetve feltételezve azt, hogy néhány ország esetleg nem élt a nemzeti korlátozások lehetőségével, ez azt jelenti, hogy bizonyos nemzetek egyidejűleg több korlátozást is megfogalmaztak. Az ISAF erőkre vonatkozó nemzeti korlátozások száma 2006-ra elérte azt a kritikus mértéket, amely már a műveletek hatékony tervezését és eredményes végrehajtását fenyegette, így a NATO legfelsőbb szintű politikai és

²³⁰ CREBOLDER et al. p. 9.

²³¹ CAMERON, p. 10.

²³² Idézi: DE BORCHGRAVE, uo.

²³³ 2009 februárjában összesen 41 ország katonái állomásoztak Afganisztánban, (26 NATO, 10 európai partner és 5 nem európai partner ország, utóbbiak közé értve Ausztráliát és Új-Zélandot is) Ld. Defence Business, uo.

katonai fórumai több alkalommal is kénytelenek voltak e probléma megoldását napirendre tűzni. Jóllehet az afganisztáni műveletek kezdete óta a nemzetek a korlátozásaik nagy részét visszavonták, az ISAF erők mintegy egynegyedének tevékenységét még 2007-ben is legalább 50 különböző nemzeti korlátozás akadályozta.²³⁴

A műveletek tervezhetősége és végrehajthatósága érdekében – a nemzeti korlátozások létezésének kényszerű elfogadása ellenére – érthető elvárás a NATO részéről a megfelelő kommunikáció, hiszen csak a korlátozások kellő ismeretében van lehetőség arra, hogy a művelettervezők a különböző feladatokat a végrehajtásukra képes, az adott feladattal összefüggésben nemzeti korlátozással nem érintett nemzeti erőkhöz telepítsék.²³⁵ Míg a műveletirányító parancsnoksággal hivatalosan közölt nemzeti korlátozások kezelése különböző módszerekkel megoldható, a legnagyobb gondot a korábban nem ismert, és esetleg a művelet-tervezés végső fázisában, vagy már a konkrét feladat-végrehajtás során közölt nemzeti korlátozások jelentik. Nem véletlen, hogy szakértők a műveleti tervezést segítő egyik legfontosabb eszközként tartják számon a nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos tájékoztató tevékenységet.

A nemzeti korlátozások megismerése mellett meg kell oldani a nyilvántartásukat és a kezelésüket is. Tekintettel a nemzeti korlátozások esetleges nagy számára és sokszínűségére, a korlátozások kezelésének hatékony módszere lehet egy olyan táblázat, amely a parancsnok által meghatározott csoportosítási szempontok (pl. országok vagy feladattípusok) alapján, áttekinthető módon foglalja össze az ismert (hivatalosan közölt), a többnemzeti műveletben részt vevő kontingensekre vonatkozó nemzeti korlátozásokat, emellett esetleg azt is, hogy milyen nemzeti hatóság jogosult a korlátozás feloldására. Az angol nyelvű szakzsargonban „*caveat matrix*”-ként emlegetett táblázatban foglalt információk alapján a nemzetközi erők parancsnoka

²³⁴ Future COIN in Afghanistan – Small Wars Journal (December 18, 2007) – Internet: <http://smallwarsjournal.com/blog/2007/12/future-coin-in-afghanistan-1/> (Letöltés: 2013. október 13.)

²³⁵ Sanchez tábornok a koszovói műveletek során a nemzeti korlátozásokkal összefüggésben szerzett tapasztalatait így foglalta össze: „Természetesen a mi nemzetközi koalíciónknak is megvoltak a maga problémái. A NATO struktúráján keresztül, nemzeti erőkből gyorsan került összeállításra, és kevés, vagy semmilyen információt nem közöltek azokról a korlátozásokról, amelyeket az egyes országok határoztak meg saját csapataik alkalmazására vonatkozóan. Ebből következően arra voltunk kényszerítve, hogy – miközben műveleteket hajtottunk végre – megtanuljunk a különböző korlátozásokat, megszorításokat. (...) [p]éldául a francia parancsnok és a neki alárendelt alakulatok nem tettek semmit, csak nézték, amint egy amerikai egységet a szerb ellenállók egy csoportja ütlegetni kezdte. Ahhoz, hogy átküzdjük magunkat ezeken a félelmetes komplexitásokon, arra volt szükség, hogy tárgyaljon egymással a francia parancsnok, a KFOR parancsnoka, valamint Clark tábornok”. SANCHEZ, p. 129.

arról is képet alkothat, hogy a koalíciós partnerek hogyan értelmezik a művelet-végrehajtási szabályokat.

Feladat \ Ország	„A” ország	„B” ország	„C” ország
1. feladat (ROE 01)	Igen	Igen	Igen
2. feladat (ROE 02)	Igen	Korlátozással (2)	Korlátozással (3)
3. feladat (ROE 03)	Korlátozással (1)	Korlátozással (2)	Nem
4. feladat (ROE 04)	Nem	Nem	Nem
Korlátozások: (1) földrajzi korlátozás: feladat-végrehajtás csak X területen, Y területre nem léphet (2) a feladat-végrehajtáshoz előzetes kormányzati döntés szükséges (3) halálös erő nem alkalmazható			

6. ábra

Példa a nemzeti korlátozásokat összefoglaló táblázatra az országok és a feladatok (ROE rendelkezések) függvényében²³⁶

Szakértői részről javaslat fogalmazódott meg egy olyan közös felhasználású weboldal kialakítására is, amelyen megtalálhatók lennének az együttműködő nemzetek művelet-végrehajtási szabályai és nemzeti korlátozásai, valamint az azok alapjául szolgáló dokumentumok, illetve azok a tapasztalatok, amelyek a gyakorlati végrehajtás során megfogalmazódtak. Hasznos eszköz lehet emellett egy olyan kérdőív összeállítása, amelynek — nemzetek általi — megválaszolásával a koalíciós műveletek tervezői számára feltérképezhetők lennének a vonatkozó nemzeti szabályok.²³⁷

5.6 A NEMZETI KORLÁTOZÁSOK A NATO-MŰVELETEKBEN

Amint arra a fentiekben erre már történt utalás, a nemzeti korlátozások kérdése nem ismeretlen a NATO politikai és katonai vezetői számára, hiszen minden eddigi NATO műveletben lényegesen befolyásolták a parancsnoki döntéseket. A hátrányos hatások csökkentése érdekében a nemzeti korlátozások problematikája már régóta a NATO felsőszintű politikai és katonai vezetésének napirendjén szerepel, de az igazi megoldás még várat magára. A nemzeti korlátozások kezelhetőségére vonatkozó javaslatok sikere a jövőbeni NATO válságkezelő műveletek megindításának is feltétele lehet. Az alábbiakban röviden bemutatásra kerül, hogy milyen konkrét hatást

²³⁶ Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette.

²³⁷ CREBOLDER et al, p. 15.

gyakoroltak a nemzeti korlátozások az elmúlt évek során végrehajtott fontosabb NATO műveletekre.

5.6.1 BALKÁNI MŰVELETEK

A NATO erők parancsnokainak a délszláv válság rendezését célzó többnemzeti műveletek idején is meg kellett küzdeniük a nemzeti korlátozásokkal.²³⁸ Everett (2006) a koszovói bombázásokkal kapcsolatban érvényesített nemzeti korlátozásokra hivatkozva megemlíti, hogy az 1999-es NATO műveletek során több tagország is a bombázásokkal szembeni álláspontra helyezkedett, és helyette inkább az Albániába özönlő menekültek számára történő segítségnyújtást preferálta. A szerző kifejti, hogy mind a bombázás, mind a humanitárius segítségnyújtás ugyanannak a NATO balkáni műveletnek a különböző elemei voltak, amelynek során a szövetséges nemzetek — döntésük szerint — pénzzel, ellátmánnyal, más képességekkel, vagy harci eszközökkel járultak hozzá a küldetéshez. A nemzeti korlátozások annak érdekében születtek, hogy lehetővé tegyék az alakulatoknak a „*NATO zászló alatt*” feladat-végrehajtását, kifejezve legalább a törekvés egységét, egyidejűleg viszont olyan területekre korlátozták a misszió végrehajtását, amelyekre vonatkozóan a résztvevő nemzetek a hazai politika és közvélemény támogatását megkapták.²³⁹

A 2004. márciusi, koszovói zavargások ismét ráirányították a figyelmet a nemzeti korlátozások kérdésére. A 19 halálos áldozatot, több száz sebesültet követelő gyújtogatások és tömegmegmozdulások KFOR, illetve UNMIK általi „kezelése” bebizonyította, hogy a nemzeti korlátozások megbénítják a többnemzeti erők

²³⁸ A NATO európai erők főparancsnoki (SACEUR) tisztségét korábban betöltő Clark tábornok 2001-es visszaemlékezésében így ír a nemzeti korlátozások befolyásoló hatásáról: „*A NATO parancsnokok parancsait óráról órára felül kellett vizsgálni a nemzetek vétője szempontjából is. Gyakorlattá vált az ENSZ műveletekből átvett, „red carding”-nak nevezett módszer, amely alapján a nemzeti alakulatok visszavonták erőiket a felettes parancsnokaik által elrendelt akciókból, vagy kivonták magukat bizonyos műveletek végrehajtása alól. A boszniai műveletek ideje alatt tanúi lehettünk olyan eseteknek, amikor a nemzeti erők — állítólag otthonról kapott utasítások alapján — egyszerűen visszautasították a parancsok teljesítését. Gyakran előfordult, hogy az alárendelt személyek a helyszínen emeltek kifogást valamely parancs végrehajtása ellen. Hasonlót tapasztalhattunk a légi művelet során, amikor a nemzetek váratlanul azt a parancsot adták a pilótáknak, hogy valamely küldetést ne teljesítsenek, vagy valamely célt ne támadjanak. Ez olyan helyzet volt, amellyel az amerikai tisztek ritkán szembesültek személyesen, többnyire azért, mert ritkán szolgáltak nemzetközi hatóság irányítása alatt. Kétségtelen azonban, hogy ha a nemzetközi hatóságtól származó parancs ellentétben állt volna a Washingtonból kapottakkal, ők is a washingtoni utasításokat követték volna. Mindez egyébként nem állt ellentétben a Szövetség szabályaival. Mindenki számára egyértelmű volt, hogy a nemzetek mindig is fenntartották maguknak a katonai alakulataik feletti végső rendelkezési jogot, és azt, hogy a nemzetközi parancsot bármikor, amikor csak így döntenek, felülírják.* CLARK, W. K. (2001): *Waging Modern War – Public Affairs*, New York, p. 399.

²³⁹ EVERETT, p. 10.

cselekvését, legyenek azok akár NATO, akár ENSZ-irányítás alatt. A KFOR és az UNMIK egyaránt heves kritikát kapott zavaros és koordinálatlan válaszlépései miatt, és egyesek szerint „megbuktak a kisebbségek védelmére kapott mandátumuk teljesítésében”, hiszen nem reagáltak a helyi rendőrség segítségkérésére. A megfogalmazott vádakkal szemben a KFOR illetékesei azzal védekeztek, hogy a KFOR erőknek a helyi erőszakos cselekményekre történő megfelelő reagáló képességét súlyosan korlátozták a művelet-végrehajtási szabályok és a nemzeti korlátozások, amelyek a fegyverhasználatot csak önvédelmi helyzetekben engedték meg. Az erők telepítését csupán Koszovó bizonyos körzeteiben tették lehetővé, vagy előírták, hogy a KFOR alárendeltségében tevékenykedő nemzeti alakulatoknak bizonyos akciók végrehajtásához nem a KFOR parancsnoki struktúra, hanem saját nemzeti hatóságaik jóváhagyását kell kérni.²⁴⁰ A KFOR erők 2004-es, sokak által bírált működését követően a NATO az egész műveletet átalakította, és a nemzetek megszüntették azokat a korlátozásokat, amelyek a KFOR erők műveleti reagálóképességét korlátozták.²⁴¹

5.6.2 A NATO IRAKI KIKÉPZŐ MISSZIÓJA

A nemzeti korlátozások száma és sokszínűsége a NATO iraki kiképző missziójának (NTM-I)²⁴² végrehajtására is jelentős hatással volt. Az együttműködő államok sok esetben olyan műveleti kööttségeket állapítottak meg, amelyek nem álltak teljesen összhangban a 2004. júniusi, isztanbuli csúcsertekezleten tett politikai kötelezettség-vállalásaikkal. Irak ugyanis azzal a kéréssel fordult a NATO-hoz, hogy nyújtson kiképzési támogatást a biztonsági erők tagjai számára Irakban.²⁴³ E hivatalosan közölt kérés ellenére a tagállamok többsége — a nemzeti korlátozások

²⁴⁰ PATERSON, T. (2004): *German troops 'hid like rabbits' in Kosovo riots* – Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/1461366/German-troops-hid-like-rabbits-in-Kosovo-riots.html> (Letöltés: 2013. október 19.) Ezt erősíti meg a témával kapcsolatban a Human Rights Watch által 2004-ben kiadott elemzés is, amely szerint „a KFOR-ban hiányzik a tényleges parancsnoki irányítás és vezetés. Elméletileg Kammerhoff altábornagy a KFOR parancsnok, de ez csak protokolláris. A napi döntéseket gyakorlatilag a nemzeti kontingensek hozzák meg, akik a nemzeti hatóságoktól kapják az instrukciókat, és Kammerhoff utasításai csak másodlagosak”. *Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo, March 2004* – Human Rights Watch, July 2004, Vol. 16, No. 6(D) – Internet: <http://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/3.htm> (Letöltés: 2013. október 18.), p. 10., para. 4.

²⁴¹ COOK, F. (2008): *NATO Operations: Current Priorities and Lessons Learned* – Committee Report (158 DSC 08 E bis), 2008 Annual Session – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=1476> (Letöltés: 2013. október 18.), para. 79., 80., 85.

²⁴² NATO Training Mission-Iraq

²⁴³ Amint Hazim al-Sha'lan, akkori iraki védelmi miniszter a NATO vezetőknek kifejtette, „az irakiaknak látniuk kell, hogy a biztonsági erőket a városaikban és a provinciáikban képezik ki. Csak ilyen módon építhető ki a bizalom Irak jövőbeni biztonsági erői iránt” Ld. LYNCH, JANZEN, uo.

miatt — nem küldött alakulatokat Irakba, így a kiképzések jelentős része csak külföldön valósulhatott meg.²⁴⁴

Emellett, a nemzetek közül többen nem járultak hozzá ahhoz sem, hogy a nemzetközi parancsnokságokon külszolgálatot teljesítő katonáikat a nemzetközi parancsnokság az iraki műveleti területre vezényelje. Petraeus tábornok, az NTM-I egykori parancsnoka szerint ez a földrajzi megkötés nem tekinthető valódi nemzeti korlátozásnak, hiszen csupán arról volt szó, hogy egyes nemzetek úgy döntöttek, hogy nem küldenek kiképzőket Irakba. Értelmezése szerint mindatonáltal a nemzeti korlátozások a már műveleti területen levő személyek tevékenységét (jelen esetben pl. a kiképzés lefolytatását) is korlátozták.²⁴⁵

Mindemellett, a nemzetek nem csak területi korlátozásokkal éltek, hanem különböző, a művelet-tervezők által előre nem látható megkötéseket, illetve követelményeket állapítottak meg, például a vezénylés időtartamára, a vezénylést megelőző kiképzésre, a vezénylés idején esedékes szabadságolásra, és más személyzeti kérdésekre vonatkozóan. Ilyen nemzeti korlátozás volt egyebek mellett egyes biztonsági alakulatok számára annak megtiltása, hogy járműkonvojokat biztosítsanak, vagy egyes alakulatok személyi állománya szolgálati helyének a bagdadi nemzetközi zónára korlátozása.²⁴⁶

Everett 2006-ban írt – fentiekben már hivatkozott – munkájában szintén megemlíti, hogy az NTM-I keretében 11 tagállam vezényelt katonákat Irakba, és szinte valamennyi nemzeti korlátozást állapított meg a szolgálati feladatok végrehajtására vonatkozóan. Példaként hivatkozik Magyarországra, Portugáliára és Romániára, amelyek nem engedték meg katonáiknak, hogy elhagyják a szigorúan védett ún. „zöld zónát”. A lengyel alakulatok csak önvédelemre használhatták fegyvereiket, a

²⁴⁴ Az irakiak kiképzésével kapcsolatos vitát részletesebben ld. TAYLOR, C. (2004): *NATO: The Istanbul Summit* – In. Research Paper 04/60, 26 July 2004, House of Commons Library – Internet: www.parliament.uk/briefing-papers/rp04-60.pdf (Letöltés: 2013. október 21.), pp. 16-19.

²⁴⁵ DoD Briefing on NATO Training Mission in Iraq – Presenter: NATO Training Mission Iraq Commander Lt. Gen. David Petraeus (February 10, 2005) – Internet: <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=1707> (Letöltés: 2013. október 13.) 2005 februárjában, a NATO védelmi miniszterek nizzai informális tanácskozásán Donald Rumsfeld, az USA akkori védelmi minisztere az NTM-I körül kialakult helyzetet ahhoz hasonlította, amikor egy kosárlabdacsapat tagjai hónapokig együtt edzenek, majd mielőtt a mérkőzésre sor kerülne, a csapat néhány tagja bejelenti, hogy nem hajlandó játszani a meccsen. „Mindenkinek joga van ilyen döntést meghozni”, érvelt Rumsfeld, „de nem akkor, ha már hónapok óta együtt edz a többiekkel”. Idézi: BANUSIEWICZ, J. D.: 'National Caveats' Among Key Topics at NATO Meeting – Internet: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=25938> (Letöltés: 2009. október 17.)

²⁴⁶ Ld. LYNCH, JANZEN, uo.

norvégokat nem lehetett olyan helyre küldeni, ahol nagy volt a valószínűsége annak, hogy közvetlen harci cselekmény részeseivé válhatnak.²⁴⁷

5.6.3 A NATO AFGANISZTÁNI MISSZIÓJA

A nemzeti korlátozások problematikája a NATO afganisztáni szerepvállalásával összefüggésben különös hangsúlyt kapott. Általános szakértői vélemény szerint az afganisztáni misszió egyik legnagyobb fogyatékosága az egységes szövetségi elképzelés hiánya volt, hiszen alapvető eltérések mutatkoztak a tagállamok törekvéseiben, és a misszióhoz való viszonyulásukban.

Van olyan álláspont²⁴⁸, amely szerint Afganisztán kérdésében az volt a fő különbség az USA és európai szövetségesei között, hogy Washington – szemben az európai államok többségével – nemzetbiztonsági kérdésnek tekintette az afganisztáni beavatkozást. Jól mutatja a nézetkülönbségeket az is, hogy az afganisztáni misszióban részt vállaló országok többsége nem háborúra, hanem békefenntartó szerepre készült, de még azokat is váratlanul érte a harcok komolysága és veszélyessége, akik készek voltak a fegyveres akciókra (pl. Kanada).²⁴⁹

Az afganisztáni csapat-állomásoztatással kapcsolatos nézetkülönbségek, és az ezzel összefüggésben körvonalazódó ellentmondások, közelebbről pedig az alakulatok feladat-végrehajtására vonatkozó, sajátos nemzeti korlátozások kiélezték a szövetségeseik közötti ellentéteket. Amíg pl. az amerikai, a brit, a kanadai és a holland alakulatok Afganisztán déli részén folytattak komoly harcokat, és szenvedtek sokszor súlyos veszteségeket, addig Franciaország, Németország és Olaszország csak a nyugodtabb északi tartományokban vállalta a feladat-végrehajtást. Kommentátorok ezzel összefüggésben egyenesen megkérdőjelezték az afganisztáni stabilizáló műveletek sikeres végrehajtásának lehetőségét, amelynek feltétele lenne, hogy a tagállamok nagyobb létszámú csapatokkal vegyenek részt, és nagyobb döntési rugalmasságot biztosítsanak a műveletet irányító parancsnoknak.²⁵⁰

²⁴⁷ EVERETT, p. 11.

²⁴⁸ European Governments Place Restrictions On Nato Forces In Afghanistan – Internet: <http://www.turkishweekly.net/news/87369/-european-governments-place-restrictions-on-nato-forces-in-afghanistan.html> (Letöltés: 2013. október 15.)

²⁴⁹ SAIDEMAN, S. M. (2009): *Caveats, Values and the Future of NATO Peace Operations* – CIPS Policy Brief October 2009 – Internet: http://www.socialsciences.uottawa.ca/cepi-cips/eng/documents/CIPS_PolicyBrief_Saideman_Oct2009_000.pdf (Letöltés: 2013. október 30.), p. 1.

²⁵⁰ NYE, J. S. (2006): *NATO after Riga* – Internet: <http://www.project-syndicate.org/commentary/nato-after-riga> (Letöltés: 2013. október 10.)

Még sarkosabb vélemény szerint az ISAF alakulatokra vonatkozó nemzeti korlátozások körül kialakult helyzet a NATO legsúlyosabb belső válságát idézte elő a hidegháború óta. Saideman (2009) szerint a NATO gyakorlatilag három részre szakadt: az egyik csoportba azok az országok tartoznak, amelyek jelentős erők állomásoztatásával és a harcokban való aktív részvételükkel sokkal többet kockáztatnak, mint amit a koalíciós műveletekben való részvételük politikai/diplomáciai hozadékaiként elkönnyelhetnek. A második csoportba azokat az országokat sorolja, amelyek már eleve egy népszerűtlen katonai művelethez csatlakoztak, és részvételüket hiába próbálják a lehető legbiztonságosabbra szorítani, a kormányok folyamatos belpolitikai támadásoknak vannak kitéve. A harmadik csoportot maga az USA jelenti, amely a koalíciós együttműködés nehézségeit már Koszovó óta tapasztalja, és – ha tehetné – inkább egyedül vívna meg az afganisztáni háborút. Saideman úgy véli, hogy ez a szakadás azt fogja eredményezni, hogy a jövőben egyik csoportba tartozó ország sem fogja szorgalmazni NATO-művelet megindítását.²⁵¹

5.7 A NEMZETI KORLÁTOZÁSOK CSÖKKENTÉSÉRE IRÁNYULÓ NATO TÖREKVÉSEK

A nemzeti korlátozásoknak az afganisztáni műveletek eredményességére gyakorolt hatásával a NATO legfelsőbb szintű politikai és katonai vezetésének is foglalkoznia kellett. A NATO Parlamenti Közgyűlése által felállított bizottság 2004. évi jelentése²⁵² szerint a kiterjedt nemzeti korlátozások azt eredményezték, hogy az akkor 8800 fős katonai erőnek csupán egyharmada volt harcoló alakulat. A jelentés a helyzetet úgy összegezte, hogy az ISAF „*túl kicsi és túl korlátozott*” ahhoz, hogy hatáskörét Kabulon túl is kiterjessze.

2005-ben Jones tábornok, a Szövetséges Erők akkori európai főparancsnoka az ISAF műveletek déli területekre történő kiterjesztésével kapcsolatban úgy nyilatkozott, „nem garantálható”, hogy a különböző nemzeti fenntartások nem fogják befolyásolni a műveletek végrehajtását. Kifejtette, hogy minden szuverén nemzetnek jogában áll,

²⁵¹ SAIDEMAN, pp. 2-3.

²⁵² LELLOUCHE, P. (General Rapporteur) (2004): *Operations in Afghanistan and the expanding NATO role* – Committee Report, 2004 Annual Session (158 DSC 04 E rev. 1) – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=504> (Letöltés: 2013. október 19.), para. 69.

hogy korlátokat állapítson meg azzal kapcsolatban, hogy saját nemzeti erői milyen feladatot, mikor és hol hajthatnak végre. Elismerte, hogy a nemzetek dönthetnek úgy is, hogy fegyveres erőik például nem vesznek részt offenzív műveletekben, vagy, hogy a sokkal veszélyesebbnek tartott déli régiókban nem hajthatnak végre feladatot. Utalt azonban arra, hogy a nemzeti korlátozások „sokkal bonyolultabbá teszik egy parancsnok életét”, de az ilyen korlátozások mindig is létezni fognak, és végeredményképpen nem befolyásolják a műveletek sikeres végrehajtását.²⁵³

A nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos probléma megoldásának fontosságát jelzi, hogy 2005 novemberében a NATO Parlamenti Közgyűlése külön határozatban²⁵⁴ foglalkozott a kérdéssel. A Közgyűlés mindenekelőtt emlékeztetett arra, hogy míg a 2004. májusi, koszovói tüntetések idején a nemzeti korlátozások jelentősen korlátozták a NATO reagáló képességét, azóta a NATO jelentős lépéseket tett e téren, és a nemzetek megszüntették a KFOR-erőkre vonatkozó nemzeti korlátozások nagy részét, amelynek köszönhetően a Koszovóban állomásozó erők sokkal rugalmasabbak, és a jövőben előforduló incidensek tekintetében sokkal reagálóképesebbek lettek.

A határozat ugyanakkor megjegyezte, hogy a nemzeti korlátozások Afganisztánban továbbra is súlyos problémát jelentenek, amit az is jól érzékeltet, hogy a NATO afganisztáni erőinek parancsnokai folyamatosan különböző nemzeti korlátozásokra hivatkoznak, mint amelyek lényegesen akadályozzák a misszió tervezését és végrehajtását. Mindazonáltal, a Közgyűlés is elismerte, hogy a szuverén nemzeteknek joguk van meghatározni azokat a feltételeket, amelyek alapján részt vesznek egy misszióban, de hangsúlyozta, hogy e feltételek ismertek kell, hogy legyenek a misszió többi résztvevői számára még a műveleti területre települést

²⁵³ Idézi: GARAMONE, J. (2005): *Afghanistan NATO's Top Mission, Commander Says* – Internet: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=18020> (Letöltés: 2013. október 10.) Jones tábornok diplomatikus és megengedő probléma-megfogalmazása különösen annak fényében figyelemre méltó, hogy egy évvel korábban még a nemzeti korlátozásokat olyan „rákfené”-nek titulálta, amely „felemészti műveleti képességeinket, és azt a lehetőségünket, hogy teljesítsük a küldetéseinket”. Ld. Prague to Istanbul: Ambition versus Reality – 21st International Workshop on Global Security, Berlin, 7-10 May 2004, "Global Security: A Broader Concept for the 21st Century" – Internet: http://www.cedr.org/2004book/Gen_Jones.htm (Letöltés: 2013. október 20.). A témával kapcsolatban ld. még YOST, D. S. (2008): *An interview with General James L. Jones, USMC, Retired, Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), 2003-2006* – In. NATO Defense College, Research Paper No. 34 – Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=CAB359A3-9328-19CC-A1D2-8023E646B22C&lng=en&id=55165> (Letöltés: 2013. október 20.), p.6. Ld. még RASHID, A. (2006): *A Taliban Comeback?* – Internet: <http://yaleglobal.yale.edu/content/taliban-comeback> (Letöltés: 2013. október 20.)

²⁵⁴ Resolution 336 on Reducing National Caveats – NATO Parliamentary Assembly, 15 November 2005, Copenhagen, Denmark – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=828> (Letöltés: 2013. október 20.)

megelőzően, annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a tervezési eljárás túlzott komplikációja. Végeredményképpen, a testület felhívta a NATO-tagállamok kormányait és parlamentjeit, hogy a lehető legkisebb mértékre csökkentsék a be nem jelentett korlátozások alkalmazási körét, továbbá, vizsgálják rendszeresen felül a speciális korlátozások eltörlésének lehetőségét, tekintettel a műveleti környezetben bekövetkező változásokra, és a nemzeti kontingens számára elérhető forrásokra.

A nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos helyzetet a fenti közgyűlési határozat sem változtatta meg látványosan. A NATO Parlamenti Közgyűlése által felállított bizottság 2006-os tavaszi jelentéseiben²⁵⁵ azt állapította meg, hogy a nemzeti korlátozások továbbra is korlátozzák a műveletek tervezését és végrehajtását, és komoly aggodalomra ad okot az, hogy a még létező korlátozások jelentősen gyengíthetik az ISAF-et afganisztáni jelenlétének kiterjesztésekor. A jelentések kiemelik, hogy a nemzeti korlátozások elsősorban a művelet-végrehajtási szabályokkal és a földrajzi mobilitással kapcsolatosak, és a tevékenységet inkább a békefenntartásra korlátozzák, nem pedig a hadviselést érintő kérdésekre vonatkoznak.

A 2006. évi rigai csúcstalálkozón a NATO akkori főtitkára, Jaap de Hoop Scheffer külön kiemelte a nemzeti korlátozások problémáját, és határozottan utalt azok negatív hatására a parancsnoki döntéshozatalra, valamint a műveleti hatékonyságra.²⁵⁶ A csúcstalálkozón végül a tagállamok feloldották afganisztáni csapataikra vonatkozó nemzeti korlátozásaik nagy részét, amelynek köszönhetően a 32 000 fős ISAF erőből mintegy 26 000 fő a NATO-parancsnokok utasításainak megfelelően, területi korlátozás nélkül hajthatta végre feladatát.²⁵⁷ Emellett, a Rigában elfogadott, és a köztudatba csak ún. „*in extremis* klauzula” néven meghonosodott kötelezettségvállalás szerint a nemzeti korlátozásokat megfogalmazó országok is egyetértettek abban, hogy

²⁵⁵ KOENDERS, B. (General Rapporteur) (2006): *Afghanistan and the Future of the Alliance, Committee Report (068 PC 06 E), 2006 Spring session* – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=924> (Letöltés: 2013. október 18.), para. 27. Ld. még MIRANDA-CALHA, J. (General Rapporteur) (2006): *Lessons Learned from NATO's Current Operations* – Committee Report (061 DSC 06 E), 2006 Spring session — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=920> (Letöltés: 2013. október 18.), para. 9.

²⁵⁶ Ld. BRANSTEN, J.: *NATO: Afghanistan Overshadows Other Issues At Summit* – Internet: <http://www.rferl.org/content/article/1073040.html> (Letöltés: 2013. október 11.)

²⁵⁷ ESZES, B., VASTAGH, L.: *Gondolatok a NATO-csúcs kapcsán* – Internet: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/magyar_honved/gondolatok_a_nato-csucs_kapcsan (Letöltés: 2009. október 10.)

„végszükség” esetén lehetővé fogják tenni csapataik számára, hogy más NATO-erők segítségére siessenek a teljes afganisztáni műveleti területen.²⁵⁸

A tanácskozást lezáró hivatalos nyilatkozat²⁵⁹ kifejezetten ugyan nem nevesítette a nemzeti korlátozásokat, mégis utalt azok eltörlésének szükségességére, amikor kifejtette, hogy a tagállamok megerősítik a Szövetség tagjainak erős szolidaritását, és biztosítják azt, hogy az ISAF rendelkezzen a misszió sikeres folytatásához szükséges erővel, erőforrásokkal, és rugalmassággal.

A nemzeti korlátozások helyzete a rigai csúcstalálkozó után csak kis mértékben változott. A súlyos brit veszteségek, és néhány szövetséges ország – nemzeti korlátozások miatti – kifogásai komoly felháborodást okoztak a brit hadseregben, és mindez heves vitát váltott ki a brit parlamentben is.²⁶⁰ Ennek okán, 2007. elején Tony Blair, akkori brit miniszterelnök felszólította az európai szövetségeseket, hogy a rigai csúcstalálkozón tett ígéretükhöz híven, a „maximális kollektív erőfeszítés” elve alapján vegyenek nagyobb súllyal részt a műveletekben.²⁶¹

²⁵⁸ Visit to Afghanistan [Defence and Security Committee], 3-8 September 2007, Rev 1. — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.Asp?SHORTCUT=1301> (Letöltés: 2009. október 11.), para. 12. Szakértők a kommentárokbán felhívták a figyelmet arra, hogy az e körben alkalmazott „végszükség” fogalma nem került kidolgozásra, így annak tartalma meglehetősen bizonytalan. Ld. AUERSWALD, D. P., SAIDEMAN S. M., TIERNEY M. J. (2007): *Caveat Emptor! National Oversight and Military Operations in Afghanistan* – Internet: <http://mjtiier.people.wm.edu/recent%20papers/CaveatEmptor.pdf> (Letöltés: 2013. október 21.), p. 7. Ennek ellenére a NATO főtitkára kifejtette, hogy „valódi végszükség” esetén a szükséges erők haladéktalanul, a nemzetek kormányaival való további konzultáció nélkül az ISAF parancsnokának rendelkezésére fognak állni. Úgy fogalmazott, hogy „nem vitakérdés az, hogy mi minősül végszükségnek (...) a végszükség kérdésében egyedül egy ember dönt, és ez az ISAF parancsnoka”. Ld. LOBJAKAS, A. (2006): *Afghanistan: NATO Summit Stresses 'Progress'* – Internet: <http://www.rferl.org/content/article/1073084.html> (Letöltés: 2013. október 12.)

²⁵⁹ Riga Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006 – Internet: <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Letöltés: 2013. október 10.), para. 5.

²⁶⁰ Az ISAF misszióval kapcsolatban tett nemzeti korlátozásokról folytatott brit parlamenti vitát részletesebben ld. NATO Summit – House of Lords debates, 30 November 2006, 3:16 pm – Internet: <http://www.theyworkforyou.com/lords/?id=2006-11-30c.910.0> (Letöltés: 2013. október 17.)

²⁶¹ Blair calls on EU allies to bolster troops – Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545014/Blair-calls-on-EU-allies-to-bolster-troops.html> (Letöltés: 2013. október 11.) A brit legfelsőbb katonai vezetés részéről Lord Inge, egykori vezérkari főnök sajtónyilatkozatában úgy fogalmazott, hogy a nemzeti korlátozások magát a Szövetséget bénítják meg. Véleménye szerint „[H]a egy olyan összetett és veszélyes műveletet kell végrehajtani, mint ez, és egyes NATO-nemzetek nem vesznek részt teljes erőből a játékban, az jelentősen megnehezíti a parancsnok dolgát, hiszen a csapatok felét nem használhatja. Ez ellenében áll az alapvető katonai elvekkel.” Kifejtette, hogy „végeredményképpen mindez – hosszútávon aláássa a NATO hitelességét, hiszen nem tud az ehhez hasonló katonai kihívásoknak megfelelni”. Ld. HARDING, T. (2007): *Do your fair share in Afghanistan, NATO told* – Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545099/Do-your-fair-share-in-Afghanistan-Nato-told.html> (Letöltés: 2013. október 11.) A nemzeti korlátozó intézkedésekkel kapcsolatban a britek negatív példaként említették egyebek mellett Németországot, amelynek alakulatai nem hajthattak végre éjszakai műveleteket. Vélhetően a kritikák hatására is, a német kormány az afganisztáni hozzájárulás kibővítéséeként 6 db Tornádó repülőgép és 500 fő támogató személyzet vezényléséről döntött: a

Biztató fejleményként a DSC²⁶² 2007. szeptemberi, afganisztáni látogatása során megállapította, hogy Riga óta a nemzeti korlátozások csökkentek, és a déli területeken harcoló alakulatok számára nincsenek megállapítva lényeges korlátozások. A Bizottság a jelentésében megemlíti azt is, hogy Dan McNeill tábornok, az ISAF erők akkori parancsnoka a még fennmaradó nemzeti korlátozásokat is „nyugtalanítónak” nevezte, leszögezve, hogy azok még mindig jelentősen korlátozzák a katonai erők szükség szerinti összpontosításának lehetőségét. Látogatása tapasztalatait a DSC úgy összegezte, hogy a nemzeti korlátozások tömeges előfordulását vélhetően a NATO afganisztáni szerepvállalásával kapcsolatos, jól körülhatárolható központi stratégia hiánya okozza. Annak érdekében tehát, hogy a NATO az általa vállalt feladatokat hatékonyabban végre tudja hajtani, a Szövetségnek biztosítani kell egy, az afganisztáni szerepvállalással kapcsolatos, megfontolt, részletes, és valamennyi fél egyetértésén alapuló stratégia kidolgozását és végrehajtását.²⁶³

A probléma tartós megoldatlanságát jelzi, hogy 2008-ra az ISAF erőkre vonatkozóan megállapított és hivatalosan közölt nemzeti korlátozásoknak csak egy töredékét sikerült feloldani. Ramms tábornok, az ISAF műveleteket irányító Brunssum-i NATO parancsnokság egykori parancsnoka még 2008 májusában is a korlátozások komoly hatásáról tett említést, és az intézkedések gyakorlati következményeit ugyanolyannak minősítette, mintha az ISAF erők létszámát csökkentenék. Ramms tábornok tájékoztatása szerint 2008 májusában még mindig 45 különböző nemzeti korlátozás volt hatályban az ISAF erőkre vonatkozóan, és az együttműködő országok közül 19 jelentett be földrajzi korlátozást a nemzeti alakulatok felhasználhatóságával kapcsolatban.²⁶⁴

Az ISAF-erők rugalmasabb felhasználásának kérdése a későbbi NATO csúcstalálkozók napirendjén is szerepelt. Mind a 2008. áprilisi, bukaresti, mind pedig az egy évvel későbbi, Strasbourg/Kehl-i csúcstalálkozáskor kiadott hivatalos nyilatkozatukban a NATO-tagállamok állam- és kormányfői elkötelezték magukat amellelt, hogy biztosítani fogják a fegyveres erők feletti lehető legteljesebb felhasználási jogot. Figyelemre méltó azonban, hogy míg Bukarestben a vezető

repülőgépek viszont elsősorban felderítési feladatokat voltak hivatottak végrehajtani, a katonák pedig nem vehettek részt harcoló műveletekben. HARDING, uo.

²⁶² Defence and Security Committee

²⁶³ Visit to Afghanistan, para. 12., 14., 17.

²⁶⁴ COOK, para. 31-32.

politikusok a rugalmas felhasználási jogot az ISAF parancsnoka számára ígérték²⁶⁵, addig egy évvel később már saját parancsnokaik számára vállalták a kööttségek lazítását.²⁶⁶

5.8 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Tekintettel arra, hogy a nemzeti korlátozások a szuverenitás, a fegyveres alakulatok feletti nemzeti irányítási jogosultság fenntartásának egyfajta megnyilvánulásai, a jövőbeni NATO-műveletekkel kapcsolatban sem lehet reálisan arra számítani, hogy teljesen eltűnnek a művelet-végrehajtást korlátozó tényezők közül. A nemzeti korlátozások létezését, megfogalmazásának lehetőségét tényként, a koalíciós műveletek velejárójaként kell elfogadnunk. A NATO-műveletekkel összefüggő nemzeti korlátozások létezésének egyik oka ugyanis a konszenzussal meghozott döntések végrehajtása mögött rejlő, eltérő nemzeti politikai szándékok érvényesítésében keresendő. A NATO-nak – mint konszenzusos szervezetnek – továbbra is figyelembe kell vennie azt a körülményt, hogy viszonylag kevés esetben fog valamennyi tagállam egy adott szituációt ugyanúgy megítélni. A folyamatosan bővülő tagság eredményeként pedig egyre több különvéleményre lehet számítani, amely mind nehezebbé teszi a konszenzus kialakítását.

A NATO döntéshozatali mechanizmusa révén biztosított egységben való cselekvés mindenestre olyan érték, amely félreérthetetlen üzenetet hordoz a tagállamok polgárai, más baráti országok, de akár a lehetséges ellenség számára is. Jelen értekezés szerzője egyetért azzal a megállapítással, amely szerint a Szövetség alapvető értékeinek megvédése céljából a jövőben is lehetőséget kell adni bizonyos vélemény-különbségek artikulálására, és a nemzeti érdekek által vezérelt korlátozások meghatározására azzal összefüggésben, hogy az egyes tagállamok milyen katonai feladatok végrehajtását milyen feltételekkel vállalják.²⁶⁷

²⁶⁵ ISAF's Strategic Vision Declaration by the Heads of State and Government of the Nations contributing to the UN-mandated NATO-led International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan – Internet: http://www.summitbucharest.ro/en/doc_208.html (Letöltés: 2013. október 13.), para. 4.

²⁶⁶ Summit Declaration on Afghanistan, issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg/Kehl on 4 April 2009 – Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52836.htm (Letöltés: 2013. október 13.)

²⁶⁷ Vö. HUNTER, R. E. (2008): *NATO caveats can be made to work better for the alliance* – In. European Affairs, Jan 1, 2008 – Internet: <http://www.thefreelibrary.com/NATO+caveats+can+be+made+to+work+better+for+the+alliance.-a0182202617> (Letöltés: 2013. október 13.)

Az elmúlt évtizedek bebizonyították, hogy a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető válságok nemzetközi együttműködés révén oldhatók meg legeredményesebben. Látnunk kell azt is, hogy az eredményesség – mint elsődleges szempont – mellett az együttműködés – legalább szimbolikus – demonstrálása is fontos az államok számára. Az államok politikai vezetése arra törekszik, hogy a nemzetközi együttműködésben való részvétel révén diplomáciai presztízsét növelje, egyidejűleg kielégítse a hazai politikai igényeket is. E ponton ütközhetnek a kül- és belpolitikai érdekek, valamint a katonai és egyéb szempontok. Alacsony intenzitású műveletek esetében nincs számottevő kockázat, nincs súlyos veszteség, de nincs meg a katonai eszközök valódi integrációja sem. Az erők fokozottabb igénybevétele során azonban a katonai követelmények már megkövetelik az államok hozzájárulásának integrálását, a ténylegesen funkcionáló többnemzeti parancsnokságot, és a nemzeti kontingensek valódi interoperabilitását.²⁶⁸

Amint a fentiekben részletesen kifejtésre került, a nemzeti korlátozásokkal szemben felhozott legfőbb érvek közé tartozik, hogy lényegesen megnehezítik a műveleti tervezést, különösen akkor, ha ezek a korlátozások a tervezési folyamat során nem válnak ismertté. Nem véletlen, hogy szakértők a műveleti tervezést segítő eszközök között tartják számon a művelet-végrehajtási szabályok egységesítését, és a nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos tájékoztató tevékenységet. A tervezés szempontjából célszerű lehet például egy olyan adatbázis kiépítése, amely összefoglalja a koalíciós partnerek által alkalmazott művelet-végrehajtási szabályokat, illetve az érvényes nemzeti korlátozásokat, és egyben tükrözi azt is, hogy a koalíciós partnerek hogyan értelmezik a műveleti szabályokat.

Az eredményes együttműködés szempontjából hasznos lehet, ha olyan nemzeti kontingensek hajtanak végre közös feladatot, amelyekre közel azonos művelet-végrehajtási szabályok vonatkoznak, és a szabályok értelmezésében sincs közöttük lényegi különbség. Ellenkező esetben, vagyis ha ugyanolyan szituációra eltérő szabályokat kell alkalmazni, vagy a hasonló szabályokat az együttműködő felek lényegesen különbözően értelmezik, a közös feladat-végrehajtás ellehetetlenül.

²⁶⁸ Matlary (2007) szerint mindez a katonai integráció felé hat, a politikai szféra sokkal kevésbé törekszik ehhez hasonló egységesítésre. A tapasztalatok azt mutatják, hogy amikor a műveletek igazán hevessé válnak, mindig megjelennek a nemzeti korlátozások. Mindebből arra lehet következtetni, hogy az államok továbbra is ragaszkodnak majd ahhoz, hogy fenntartsák irányítási (ellenőrzési) jogukat a nemzeti hozzájárulásaik felett. Ezek a „fékek” természetesen hatással vannak a művelet kimenetelére, sőt, a műveletet vezető nemzetközi szervezet végső sikerére is. MATLARY, p. 20.

Nyilvánvaló, hogy a jövőbeni békeműveletekben való együttműködés eredményessége a nemzeti korlátozások mennyiségétől és tartalmától is függ. A műveletekben való együttműködés hatékonyságának fokozása érdekében jelen értekezés szerzője az alábbi javaslatokat tartja megfontolásra érdemesnek:

- amennyiben a nemzetek politikailag egyetértenek egy katonai művelet beindításával, lehetőleg tartózkodjanak attól, hogy pusztán belpolitikai indíttatásból nemzeti korlátozásokkal veszélyeztessék a művelet-végrehajtás sikerét;
- amennyiben jogi vagy technikai okokból mégis szükség van nemzeti korlátozásokra, ezek számát a lehető legkisebbre kell csökkenteni;
- minthogy a békeidejű nemzeti szabályok általában nem alkalmasak a műveleti területen, harci körülmények között történő feladat-végrehajtás szabályozására, a nemzeteknek felül kell vizsgálniuk a vonatkozó nemzeti rendelkezéseiket;
- törekedni kell a döntési/jóváhagyási hatáskörök lehető legalacsonyabb szintre telepítésére;
- törekedni kell a nemzeti döntési hatásköröket minél közelebb telepíteni a műveleti területhez;
- a műveletek támogatásával összefüggésben felmerülő financiaális gondok kiküszöbölése érdekében a nemzeteknek törekedniük kell az anyagi erőforrások központosítására és célirányos felhasználására;
- a többnemzeti erőkhöz való nemzeti hozzájárulást befolyásoló bármilyen politikai, jogi, vagy katonai korlátozásról időben tájékoztatni kell a művelettervezőket.

Érzékelhető, hogy fenti javaslatok a műveletek eredményességét a nemzetközi szervezet (parancsnokság) szemszögéből közelítik meg. Mindaddig azonban, amíg a békeműveleteket irányító nemzetközi szervezetek saját fegyveres erővel nem rendelkeznek, és az egyes országok a saját nemzeti fegyveres erejük terhére biztosítják a békeműveletek végrehajtásához szükséges nemzetközi erőt, a sajátos nemzeti érdekek megjelenésével, így a nemzeti korlátozások létezésével a jövőben is számolnunk kell.

6. ERŐALKALMAZÁS A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK ALAPJÁN

A válságreagáló műveletek sikere – egyebek mellett – abban is rejlik, hogy az erőalkalmazásra ellenőrzött módon, jogszerűen, az adott szituációhoz, körülményekhez, az elérendő célhoz igazodóan, a szükségesség által jelentett korlátok között kerüljön sor. A fegyveres erő jogszerű alkalmazása – azáltal, hogy megalapozza az alakulatok iránti tekintélyt és tiszteletet – bizonyítottan megsokszorozza a harcértéket, jelentősen hozzájárul a művelet elfogadtatásához és eredményes végrehajtásához.²⁶⁹

Az egyes ROE rendelkezések a művelet-végrehajtás lehetséges vagy kötelező módszereinek és eszközeinek meghatározásakor gyakran utalnak a *halálos* és a *nem halálos erő* kategóriáira, vagy úgy, hogy a feladat-végrehajtást csupán a *nem halálos erő* alkalmazására korlátozzák, vagy úgy, hogy kifejezetten megengedik a *halálos erő* használatát. E szabályokon túl, tekintettel kell lenni arra a szigorú elvárára is, amely szerint a feladat-végrehajtás során a cél eléréséhez szükséges legkisebb erő alkalmazható, elkerülendő ezáltal a felesleges és indokolatlan személyi sérüléseket és vagyoni károkozást. Súlyosabb következményekkel fenyegetők akció csak abban az esetben hajthatók végre, ha a csekélyebb veszéllyel járó cselekmények nem vezettek a kívánt eredményre.

A fokozatos erőalkalmazás egyik neuralgikus pontja a *halálos* és a *nem halálos erő* alkalmazása közötti választóvonal átlépése. Ebből következően a művelet-végrehajtási szabályok alkalmazásának is központi kérdése annak meghatározása, hogy mely eszközök, módszerek tartoznak egyik, vagy másik kategóriába.

6.1 A HALÁLOS ERŐ

Az IHL ROE Kézikönyv szerint a *halálos erő* a halál, vagy halált eredményező súlyos sérülés szándékos vagy lehetséges okozására szolgáló erő, tekintet nélkül arra, hogy alkalmazásának következménye lesz-e halál, vagy súlyos sérülés.

²⁶⁹ A válságreagáló műveletek egyik sokszor hangoztatott módszere, koncepciója a helyi lakosság „szívének és lelkének megnyerése” (*winning hearts and minds*). Ennek lényege, hogy a válságreagáló erők nem fegyverek alkalmazásával vagy erőszakkal való fenyegetéssel akarnak taktikai vagy műveleti fölényt szerezni, hanem a célközönség érzelmeire vagy intellektuális képességeire ható, alapvetően nem kintikus módszerekkel igyekeznek a lehető legtöbb támogatót szerezni a helyi lakosság körében.

Ezzel szemben a *nem halálos erő* olyan erő, amelynek nem célja, illetve alkalmazása révén nem valószínű a halál, vagy halált eredményező súlyos sérülés előidézése.²⁷⁰

Fentiek mellett nyilvánvalóan nem csupán lingvisztikai különbség, hogy a NATO ROE doktrínája (2003) a halálos erő mellett külön definiálja *halálos fegyvert*, amely körbe beletartozhat bármely fegyver, amelyet oly módon lehet használni, hogy halált, vagy súlyos testi sérülést okozzon. A dokumentum ide sorolja például a tűzfegyvereket, köveket, késeket, botokat, az ún. Molotov-koktélt, egyéb robbanó eszközöket.²⁷¹ Ezzel szemben *nem halálos fegyvernek* tekinti az olyan fegyvert, amelyet kifejezetten olyan célra szántak, és elsősorban olyan módon használnak, hogy cselekvésre képtelenné tegyen vagy visszatartson embereket vagy tárgyakat, miközben minimálisra csökkenti a halálos kimenetel, személyeknek maradandó sérülés okozása, illetve tulajdonban vagy környezetben nem kívánatos károkozás lehetőségét.²⁷²

Jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy a NATO fogalomhasználatával kapcsolatban több negatív kritika is megfogalmazható:

- egyrészt, a „halálos fegyver” definíció olyan tárgyakat, eszközöket is fegyvernek minősít, amelyeknek teljesen más (nem katonai) a „rendeltetése”, másrészt, a „halálos” minősítést önmagában abból a tulajdonságból vezeti le, hogy az adott dolog használatának egyik potenciális eredménye lehet akár a halál, vagy súlyos testi sérülés bekövetkezése is. Amint azonban az alábbiakban erről még lesz szó, a *nem halálos erő* alkalmazása is okozhat *ad absurdum* halálos, vagy súlyos testi sérüléssel járó következményt, így a potenciális kimenet felől történő megközelítés gyakorlatilag eltünteti a halálos és a nem halálos kategória közötti különbséget;
- a „nem halálos fegyver” fogalom tartalmát szintén elsősorban abból a szempontból érheti bírálat, hogy „fegyver”-ként jelöl meg olyan tárgyakat, eszközöket, amelyek alapvetően nem tartoznak a katonai alkalmazásra szánt dolgok közé. Ezt kritizálja egyébként Coops (2008) is, aki szerint az említett eszközök esetében sokkal egyértelműbb lenne a „fegyver” helyett a „rendszer”, „technológia”, vagy „képesség” megjelölés használata.²⁷³

²⁷⁰ IHL Rules of Engagement Handbook, p. 82., 83., Ld. még MC 362/1, p. F-2.

²⁷¹ MC 362/1, p. F-3.

²⁷² Uo. p. F-5.

²⁷³ COOPS, C. M. (2008): *NATO and the challenge of non-lethal weapons* – In. NATO Research Paper, NATO Defense College, Research Division, Rome, No. 39., p. 5. Ezzel összefüggésben érdemes utalni arra, hogy a hatályos magyar Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény – Btk.) is különbséget tesz fegyver, illetve súlyos következmények okozására alkalmas más eszköz között. A Btk. 459. § (1) bekezdés 5. pontja szerint *fegyveresen* követi el a bűncselekményt, aki lőfegyvert, robbanóanyagot,

Fentiekkel összefüggésben meg kell említeni, hogy a halálos erő is alkalmazható nem halálos módon (pl. lőfegyver emberi sérülést nem okozó használata), ami a hadijog általános szabályaiból következően a fegyveres erők tagjai részéről mindenkor megfontolandó és – lehetőség szerint – alkalmazandó opció (ld. a katonai cél elérhető harcképtelenné tétellel, emberélet kioltása nélkül).

Amikor tehát a ROE *halálos erő* alkalmazására ad felhatalmazást, a maximumig tolja ki a toleranciahatárt a potenciális következmények tekintetében, vagyis, lehetővé teszi a jog szerint megengedett valamennyi, csekélyebb súlyú erőalkalmazást, és ez végső esetben elérheti a halálos erőnek akár halálos eredménnyel járó alkalmazását is. Az engedélyezett *halálos erő* alkalmazásának különböző módjai egyébiránt az engedélyezés szintjét már nem befolyásolják.

Magyar katonák vonatkozásában fontos azt is hangsúlyozni, hogy a *halálos erő* alkalmazása nem azonos a fegyverhasználattal. Ez tükröződik a Hvt. rendelkezésében²⁷⁴ is, amely szerint „fegyverhasználat”-nak csak az minősül, amelynek során a fegyveres szolgálatot teljesítő katona – saját elhatározásából vagy parancsra – szándékosan, személyre irányított, célzott lövést ad le. Következésképpen, a magyar szabályok szerint nem minősül fegyverhasználatnak – jóllehet kétség kívül halálos erő alkalmazásáról van szó – a tárgyra vagy állatra leadott célzott lövés, illetve az emberre vértlenül leadott lövés.

6.2 A NEM HALÁLÓS ERŐ

Szomorú példák sora bizonyítja, hogy *nem halálos erő* is alkalmazható oly módon, hogy az – akár szándékosan, akár gondatlanul – halált okozzon. Ez pedig átvezet bennünket a nem halálos erővel kapcsolatos dilemmákhoz, amelyek az alábbiak szerint foglalhatók össze.

robbantószer, robbanóanyag vagy robbantószer felhasználására szolgáló készüléket tart magánál, vagy a bűncselekményt e fegyverek utánzatával fenyegetve követi el. Ellenben, a 6. pont alapján *felfegyverkezve* követi el a bűncselekményt, aki az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében az élet kioltására alkalmas eszközt tart magánál. A laikusok a két kifejezést szinonimaként használják. A félreértést többnyire az okozza, hogy a *felfegyverkezve* kifejezés is tartalmazza a *fegyver* szót.

²⁷⁴ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (Hvt.) 56. § (1) bekezdés.

A „nem halálos”, vagy egyes források²⁷⁵ szóhasználata szerint „kevésbé halálos” erő – első hallásra – nem tűnik annyira veszélyesnek, mint a „halálos” erő, ezért – különös tekintettel a katonai alakulatok kibővült feladatrendszerére – megfelelő alternatívát nyújthat a fegyveralkalmazást nem igénylő, alapvetően alacsonyabb veszélyességi szintű küldetések végrehajtásához, illetve olyan esetekben, amikor a halálos erő alkalmazása az adott körülmények miatt nem lehetséges (tilos, vagy éppen nem célszerű). A nem halálos fegyverek kibővítik az erőalkalmazás opcióit azáltal, hogy lehetőséget kínálnak a kívánt cél elérésére anélkül, hogy szándékosan a szembenálló fél, vagy akaratlanul civil személyek súlyos sérülését vagy halálát kellene okozni. Az – alapvetően – pozitív pszichológiai hatás révén megelőzhető az adott szituációban kialakult helyzet súlyosbodása, az erőszakos cselekmények további eszkalációja, megőrizhető vagy akár javítható a válságkezelő erők pozitív megítélése a helyi lakosság körében. A helybeliek „szívének és lelkének megnyerése” pedig köztudottan hozzájárul a misszió céljainak sikeres eléréséhez. E tulajdonságuknál fogva a „nem halálos” fegyverek alkalmasak lehetnek arra, hogy „*kitöltsék az úrt a felszólítás és a lövés között*”.²⁷⁶

A nem halálos fegyverek megjelenése a hadseregek eszköztárában nem elsősorban katonai követelmény volt, hanem annak volt köszönhető, hogy a fegyveres erőknek olyan műveletekben kellett részt venniük, amelyek lényegesen eltértek azoktól, amelyekre a hidegháborús fenyegetés időszakában készülniük kellett. A hadseregek feladata mind inkább a béke megőrzése, fenntartása felé tolódott el, az utóbbi időben pedig egyre nagyobb szerepet kapott a terrorizmus elleni küzdelem, de – a speciális eszközöknek és képességeknek köszönhetően – ugyanilyen számottevő a humanitárius katasztrófahelyzetek megoldásában, következményeik felszámolásában való katonai részvétel is. Mindemellett, nem halálos erő alkalmazására számtalan – de nem elsősorban katonai jellegű – feladat végrehajtása érdekében szükség lehet (ld. összegyűlt tömeg kezelése/oszlatása, meghatározott személyi kör védelme, terület lezárása, válságövezetben választások biztonságának felügyelete, személyek vagy

²⁷⁵ Ld. WILSON, L. (2002): „*Less-lethal*” *Weapons and the Fourth Amendment* – Police Misconduct and Civil Rights Law Report, Vol.7., No.1., pp. 217-227.

²⁷⁶ COOPS, p. 1. A nem halálos fegyverekről részletesebben ld. ORBONS, S. (2010): *Do Non-Lethal Capabilities License to ‘Silence’?* – In. *Journal of Military Ethics*, Routledge, Taylor & Francis Group, Vol. 9, No. 1., pp. 78-99.

tárgyak felkutatása, személyek elfogása/őrizetbe vétele, személy/gépjármű forgalom korlátozása stb.).²⁷⁷

Az ilyen típusú, inkább rendészeti karakterű feladatok katonák általi végrehajtása válságövezetben nem ritka, akár úgy, mint a nem létező, vagy nem megfelelő hatékonysággal működő helyi rendészeti erő helyettesítője, akár úgy, mint a helyi, vagy nemzetközi rendészeti erőket megerősítő, biztosító, második ütemben reagáló erő. Az ilyen küldetések között érdemes mindenekelőtt megemlíteni a NATO erők balkáni műveleteit, ahol a békefenntartó erők már egyre inkább rendfenntartó, mint valós katonai (harci) feladatokat hajtottak végre. E műveletek közös vonása, hogy jellemezően nem katonai (harctéri) környezetben, hanem civilek nagyszámú jelenlétében került rájuk sor, emiatt pedig fokozottan fennállt a járulékos károkozás veszélye.

Mindezzel összefüggésben azt is figyelembe kell venni, hogy napjainkban a modern eszközökkel felszerelt média már közvetlenül tudósít a válságövezetből, és a fegyveres erőszak brutalitása komoly negatív visszhangot, a műveletek – közvélemény általi – támogatásának csökkenését válthatja ki. Az említett balkáni műveletek hatására például a nyugati társadalmak egyre erősebb hangon követelték a „humánusabb” hadviselési eszközök alkalmazását, ami felgyorsította a halálos fegyverek kiváltását lehetővé tevő más eszközök és módszerek bevezetését, elterjedését.

Azt is látni kell azonban, hogy a *nem halálos erő* alkalmazása korántsem mentes ellentmondásoktól, jogi aggályoktól. Az ilyen típusú erő alkalmazásával kapcsolatos döntés meghozatalát számos jogi követelmény befolyásolja, ide értve többek között a fogadó nemzet jogszabályait, vagy a nemzetközi egyezmények előírásait. A témával foglalkozó szakértők például nem mulasztják el megemlíteni, hogy a rendvédelmi erők által egyébként gyakran használt könnygáz katonák által, hadviselési módszerként való alkalmazása ellentétes a nemzetközi jog előírásaival.²⁷⁸

Mindemellett Hall (1997) konkrét műveleti példákra hivatkozva határozottan úgy foglal állást, hogy nem háborús körülmények között történő katonai feladatvégrehajtás esetén kifejezetten hátrányos, sőt, akár katasztrofális következményekkel is járhat a nem halálos fegyverek alkalmazása. Amennyiben – éppen a művelet jellege,

²⁷⁷ COOPS, uo.

²⁷⁸ Erről részletesebben ld. ICRC position on the use of toxic chemicals as weapons for law enforcement – Internet: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/legal-fact-sheet/2013-02-06-toxic-chemicals-weapons-law-enforcement.htm> (Letöltés: 2013. október 1.)

politikai célkitűzései miatt – a művelet-végrehajtási szabályok túlzottan korlátozóak, és rákényszerítik a válságreagáló erőket arra, hogy ilyen eszközökkel oldják meg az egyébként más fegyverekkel végrehajtható katonai feladatokat, a „nem halálos”-nak titulált erő alkalmazása éppen ellenkező eredménnyel fog járni.²⁷⁹

Végül, ki kell hangsúlyozni, hogy a „minimálisan szükséges erő” alkalmazásának²⁸⁰ követelménye nem azonos az alkalmazandó erő „nem halálos” szintre korlátozásával. Hivatkozva a fentiekben kifejtettekre, a szükséges legkisebb erő alkalmazása a következmények szempontjából mindig ahhoz a mértékhez igazodik, amellyel a fenyegető veszély elhárítása mint kívánt eredmény már elérhető. Ez legvégső esetben, a feladatot végrehajtó állomány megítélésétől függően akár halál szándékos okozása is lehet. Ezzel szemben, a „nem halálos” mértékre korlátozott erőalkalmazásnál – legalábbis rendeltetésszerű használat és megfelelő működés esetén – reálisan nem kell számolni fatális következményekkel. Amennyiben valamely feladat végrehajtásával kapcsolatban a ROE nem teszi lehetővé „halálos erő” alkalmazását, vagy azt felettes parancsnok kifejezett engedélyéhez köti, az alkalmazásra mindaddig nem kerülhet sor, amíg a ROE rendelkezés nem kerül módosításra, vagy az illetékes parancsnok a végrehajtásra az engedélyt meg nem adja.

6.3 AZ ERŐ FOKOZATOS ALKALMAZÁSÁNAK KONCEPCIÓJA

Műveleti területen az erő fokozatos alkalmazásának koncepcióját számos esetben lehet és kell alkalmazni. A tipikus esetek közé tartozik a tömegkezelés, objektum- vagy személyvédelem, ellenőrző-áteresztő pontok működtetése stb. A még szükséges mérték megállapítása, illetve a már aránytalannak tekinthető erőszak elkerülése komoly kihívás elé állítja a katonákat és parancsnokaikat. Az elvárásoknak való megfeleléshez nyújt segítséget a fokozatos erőalkalmazás²⁸¹ koncepciója, amely tulajdonképpen nem más, mint lépcsőzetesen egymásra épülő cselekmények sora: bizonyos jogokat korlátozó intézkedésekkel kezdődik (pl. látható jelek, figyelmeztető táblák, zászlók, kordonok, szögesdrótok, sorompók kihelyezése, fények, lézermegjelölők, pirotechnikai eszközök alkalmazása stb. révén a mozgásszabadság

²⁷⁹ HALL, D. B. (1997): *Rules of Engagement and Non-Lethal Weapons: A Deadly Combination?* – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Hall.htm> (Letöltés: 2013. március 3.)

²⁸⁰ Az angol nyelvű szakirodalom a *use of minimum necessary force* megfogalmazást használja.

²⁸¹ Az angol szakirodalom az *escalation of force* kifejezést használja.

korlátozása), nem halálos erőnek minősülő eszközök alkalmazásával folytatódik (gumibot, gázspray, vízágyú, bilincs stb.), de szükség esetén, a veszély megszüntetése érdekében elérhet egészen a halálos erőt is magukban foglaló intézkedésekig, közvetlen akciókig (ld. fegyverhasználattal végrehajtott figyelmeztetések, működést lehetetlenné tevő fegyveralkalmazás, emberre leadott célzott lövés stb.). Az erőalkalmazásnak tehát mindig fokozatosan, a kevésbé súlyos következménnyel járó cselekmények eredménytelensége esetén, az egyre súlyosabb következménnyel fenyegető cselekmények felé haladva kell megvalósulnia.

A fokozatos erőalkalmazás célja a már azonosított veszélyforrás elleni erőalkalmazás szükséges mértékre történő korlátozása. A fokozatosság elvének betartása révén ugyanis – azáltal, hogy több idő áll rendelkezésre a körülmények tisztázására, az erőalkalmazással fenyegetett személy szándékának megismerésére, esetleg az ellenséges szándéktól való eltántorítására, továbbá bizonyos cselekmények pontos minősítésére – elkerülhető a tévedésből történő fegyverhasználat, az indokolatlan és szükségtelenül súlyos, vagy akár vissza nem fordítható következményekkel járó erőalkalmazás. Nem lényegtelen körülmény, hogy az erő fokozatos alkalmazása révén csökkenthető az erőszakos cselekmények eszközlődésének veszélye, a civil áldozatok száma és az egyéb járulékos károkozás.

A fokozatos erőalkalmazás a lehetséges opciók közül a „még szükséges és arányos” módszer alkalmazásáról szól. Az erőalkalmazás változatait minden esetben összefüggéseikben kell vizsgálni, annak értékelésével együtt, hogy mi az az első, legcsekélyebb érdeksérelemmel járó válaszlépés, amelyet a konkrét eset kapcsán, a cél elérése érdekében meg kell tenni. Az elv alkalmazása azt is jelenti, hogy mindig az adott körülmények között rendelkezésre álló, a cél eléréséhez szükséges és legkisebb ártalommal járó lehetőséget kell választani. Fontos látnunk azt, hogy szinte minden szituációban lehetőségünk van választani az eltérő cselekvési módok között, választásunk viszont csak akkor lesz megfelelő, ha végül a kívánt célt elérjük. Hasonlóképpen, katonai műveletek esetén is számos módja van az erőalkalmazásnak, de nem mindegyikre van szükség, vagy éppen ellenkezőleg, nem mindegyik kellően hatékony a küldetés teljesítéséhez.

Emellett, az IHL ROE Kézikönyv (2009) arra is felhívja a figyelmet, hogy nem csak elvárható, hanem jogilag kötelező is az, hogy a súlyosabb következményekkel járó megoldás alkalmazása előtt – feltéve, hogy a reagálásra

rendelkezésre álló idő és a konkrét körülmények ezt lehetővé teszik – a kevésbé ártalmas lehetőségek (pl. szóbeli figyelmeztetés, vagy akár figyelmeztető lövés) kerüljenek alkalmazásra. Az erőalkalmazó egyén számára negatív jogi következményekkel járhat egy túlzott reagálás akkor, ha a konkrét körülmények között egy kevésbé ártalmas változat révén elérhető lett volna a veszély, fenyegetés semlegesítése vagy megszüntetése.²⁸² Sarkítva a kérdést, a hagyományos értelemben vett fokozatos erőalkalmazás a csekély súlyú erőalkalmazás eseteitől indulva a „megpróbálás-sikertelenség-megpróbálás” vonalon halad előre az egyre súlyosabb fokozatok felé.

Látnunk kell, hogy a fokozatos erőalkalmazásra irányuló eljárás nem a ROE alternatívája, hanem része annak: tulajdonképpen a ROE végrehajtásának egy sajátos megközelítése, amely segítséget nyújt a parancsnokoknak és a katonáknak a ROE rendelkezések alkalmazásához, az önvédelem jogának gyakorlásához, és a hadijog alapelveinek (ld. katonai szükségesség, arányosság, szükségtelen szenvedés okozásának tilalma stb.) gyakorlati alkalmazásához. A parancsnokoknak és a katonáknak tisztában kell lenniük azzal, hogy a ROE korlátozhatja a fokozatos erőalkalmazás által felkínált lehetőségeket. Például, bizonyos művelet végrehajtásakor, illetve meghatározott körülmények között a ROE megtilthatja figyelmeztető lövések alkalmazását.²⁸³

A fokozatos erőalkalmazást szükségessé tevő helyzetekben javasolt cselekvések a következmények várható súlyossága alapján:

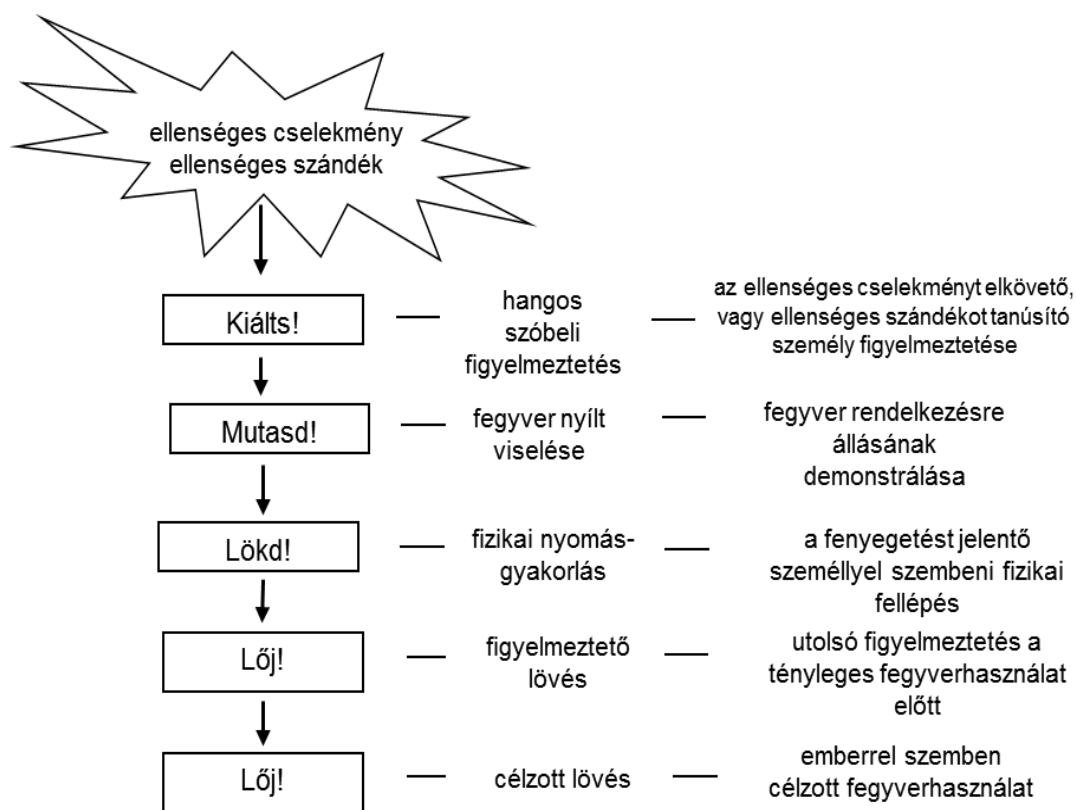
- jelenlét demonstrálása;
- látható figyelmeztetések alkalmazása (feliratok, jelzőtáblák, kéz- és karjelzések, zászlók, fények, reflektorfény, lézer megjelölők stb.);
- hallható figyelmeztetések (duda/kürt, hangosbeszélő, sziréna stb.);
- fegyverek látható, nyílt viselése annak jelzéséként, hogy amennyiben szükséges, használatra kerülnek;
- fizikai akadályok alkalmazása (szöges drótok, korlátok, sorompók, kerítések, járművek stb.);
- enyhe fizikai nyomásgyakorlás (pl. ellenállás testi erővel, bejutás megakadályozása);

²⁸² IHL Rules of Engagement Handbook, p. 25.

²⁸³ Escalation of Force Handbook, Tactics, Techniques, and Procedures (2007) – Center for Army Lessons Learned, p.1.

- erős fizikai nyomásgyakorlás (nem halálos erő/eszközök, pl. gumibotok, vízágyúk, őrizetbe vétel) alkalmazása;
- figyelmeztető lövés a levegőbe, vagy a földre a fenyegető veszély irányába (feltéve, hogy a ROE megengedi);
- a rendelkezésre álló legkisebb űrméretű fegyver (pl. nem rögtön gépágyú, hanem egyéni fegyver) alkalmazása, és ha ez lehetséges, az első lövés legyen nyomjelző lőszer;
- működésképtelenné tevő lövések alkalmazása (gumira, motorblokkba; szélvédőre és/vagy ablakokra);
- legvégső esetben személyre leadott lövés.²⁸⁴

A fentiekben említett cselekvéssor egyszerűsített változataként a fokozatos erőalkalmazás hagyományos koncepcióját Bagwell (2008) az „5 S”²⁸⁵ eljárásaként mutatja be.

7. ábra

A hagyományos értelemben vett fokozatos erőalkalmazás²⁸⁶

²⁸⁴ Escalation of Force Handbook, pp. 49-50.

²⁸⁵ „*Shout!*/Kiálts!; *Show!*/Mutasd!; *Shove!*/Lök!; *Shoot!*/Lőj!; *Shoot!*/Lőj!” Ld. BAGWELL, R. (2008): *The Threat Assessment Process (TAP): The Evolution of Escalation of Force* – In. The Army Lawyer, Headquarters, Department of the Army, p. 6.

²⁸⁶ Forrás: BAGWELL, uo.

A fokozatos erőalkalmazás kérdésének fontosságát mutatja, hogy egyes források szerint²⁸⁷ 2005-ben, Irakban átlagosan naponta egy iraki civil személy áldozatul esett a szövetséges erők által ellenőrző pontoknál, útlezárásoknál, vagy konvojkísérés során történt fegyverhasználatnak. Az incidensek – hasonlítsanak bármennyire is egymásra – egyedinek mondhatók, és önálló vizsgálatot tesznek szükségessé. Adott esetben a katonák cselekményei, az ártatlan civil életek elvesztése attól függ, hogy az erőt alkalmazó személyek mennyire vannak mentálisan és fizikailag felkészülve/felkészítve azokra a helyzetekre, amelyekben a fokozatos erőalkalmazás szükségessége felmerül. A megfelelő tervezés hiánya, illetve a fokozatos erőalkalmazásra is kiterjedő, alapos gyakorlás elmaradása szükségtelen sérüléseket, veszteségeket okozhat a végrehajtás során. Az incidensekben főként az alábbi okcsoportok játszottak szerepet:

- hiányos iránymutatások, nem megfelelő információ-átadás;
- elégtelen kiképzés, hiányos felkészülés;
- a helyi lakosság megfelelő felkészítésének, tájékoztatásának hiánya.²⁸⁸

A halálos erő szükségtelen alkalmazásának elkerülése érdekében célszerű közelebbről is megvizsgálni a konkrét okokat, és levonni a szükséges következtetéseket. A nem kívánatos következményt előidéző, leggyakrabban előforduló tényezők között főként az alábbiakat érdemes megemlíteni:

- a művelési területre telepítést megelőző kiképzés nem tartalmazza a művelet jellegzetességeit figyelembe vevő, fokozatos erőalkalmazásra vonatkozó felkészítést;
- a felkészítésen beállított helyzetek nem tükrözik vissza az adott műveletben előforduló komplex, és sokszor többértelmű helyzeteket;
- a felkészítés nem tartalmaz „*mit kell tenni akkor, ha...*” típusú tantermi felkészítést, amelyen modellezni lehet a különböző helyzeteket;
- a felettes parancsnokságok nem adnak megfelelő iránymutatásokat az alárendelt állomány számára;

²⁸⁷ A *The New York Times* amerikai napilap információira utal SHANKER, T.: *New Guidelines Are Reducing Iraqi Civilian Deaths, Military Says* – Internet: http://www.nytimes.com/2006/06/22/world/middleeast/22casualties.html?_r=0 (Letöltés: 2013. március 1.)

²⁸⁸ *Escalation of Force Handbook*, p. 43.

- az előjárók nem követelik meg a fokozatos erőalkalmazásra vonatkozó eljárás betartását;
- az előjárók nem kommunikálnak a beosztottakkal, a katonák nem beszélnek egymással;
- az ellenőrző pontok létrehozását, vagy a járőrözés megkezdését megelőzően az egységek a feladatelemzéskor nem térnek ki a fokozatos erőalkalmazás megtárgyalására;
- az egységek nem vizsgálják felül rendszeresen a fokozatos erőalkalmazással kapcsolatos szabályait, nem módosítják az állandó műveleti eljárásaikat (SOP) úgy, hogy ez hozzájáruljon a túlzott erőalkalmazás miatti incidensek megelőzéséhez;
- az erők nem integrálják a fokozott erőalkalmazás eljárását a bevetést közvetlenül megelőző vizsgálatba, a bevetés során végrehajtandó feladataikba, a harcgyakorlásaikba, valamint a végrehajtott cselekmények utólagos felülvizsgálatába;
- az egységek nem lépnek kapcsolatba a helyi lakossággal, nem találkoznak a helyi lakosság vezetőivel annak érdekében, hogy tájékoztassák őket a fokozatos erőalkalmazásra vonatkozó eljárásról, emiatt a helyi közösségnek hiányosak az ellenőrző pontok működésével kapcsolatos ismeretei;
- a katonák nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel a helyi szokásokról, fontosabb naptári eseményekről, amelyek alkalmával például erősebb a közúti forgalom, nagyobb létszámban van jelen a civil lakosság a közterületeken;
- a katonák nem ismerik az ellenőrző pontok közelében, vagy a járőrözési útvonalon levő helyi üzleteket, azok nyitvatartási idejét;
- a katonák nem ellenőrzik megfelelően a fegyvereiket;
- az egységek nem jelentik megfelelő időben a fokozatos erőalkalmazással összefüggő eseményeket, incidenseket.²⁸⁹

Fentiek ismeretében, az egyik legfontosabb levonható következtetés az, hogy a fokozatos erőalkalmazás kérdéseinek beillesztése a műveleti területre telepítést megelőző felkészülés tematikájába, a művelet-végrehajtás megtervezésébe, továbbá a konkrét végrehajtásba megerősíti a saját erők védelmét, csökkenti a saját és másoknak okozott sérülések veszélyét, következésképpen hozzájárul a jövőbeni eredményesség

²⁸⁹ Uo., p. 50.

feltételeinek kialakításához. A fokozatos erőalkalmazásra irányuló felkészítés kiterjeszti a katonák és előljáróik ismereteit a szükségtelen sérülések megelőzéséhez szükséges tervezési, előkészítési, végrehajtási és értékelési folyamatokkal kapcsolatban is.²⁹⁰

A fokozatos erőalkalmazásnak a ROE rendelkezésekkel való összhangba hozása elengedhetetlen az eredményes felkészítéshez. A felkészítés végső célja, hogy a katonák és parancsnokaik megértsék és alkalmazzák a fokozatos erőalkalmazás szabályait annak érdekében, hogy meghosszabbodjon a reagálási idő, és megelőzhető legyen a halálos erő szükségtelen alkalmazása. Célszerű, ha a fokozatos erőalkalmazással kapcsolatban az alábbiak mindenképpen megjelennek a felkészítésben:

- a katonák legyenek tisztában azzal, hogy mi a teendő a fokozatos erőalkalmazás szabályai szerint a konkrét helyzetek előtt, közben és után, ide értve a másodlagos vagy harmadlagos hatásokat, és/vagy a fokozatos erőalkalmazással járó esetek potenciális stratégiai hatásait is, amelyek negatív véleményt alakíthatnak ki a helyi lakosság körében;
- a katonáknak folyamatosan gyakorolniuk kell a fokozatos erőalkalmazás eljárását, akár a békeidejű állomáshelyükön, akár a műveletre való felkészülés folyamán, de a műveleti területre történt telepítésüket követően is. Minden katonának meg kell értenie a fokozatos erőalkalmazás lényegét, hogy elkerülhető legyen a tétovázás, illetve a téves feltételkezelések az erő alkalmazására irányuló döntés meghozatalakor;
- az egységeket el kell látni a szükséges védőeszközökkel annak érdekében, hogy növelhető legyen a reakció idő, csökkenthető legyen a halálos erő alkalmazásából eredő incidensek és a sérülések száma.

Amennyiben mindezek eredményesen beépítésre kerülnek a felkészítésbe, és a katonák, valamint előljáróik eredményesen alkalmazzák a tanultakat, jelentősen csökkenthetők, akár meg is szüntethetők a halálos erő szükségtelen alkalmazásából adódó nem kívánatos esetek. Az eredményes felkészítés javíthatja a fegyveres erőkről kialakult képet, ezáltal hozzájárulhat a helyi lakossággal, kormányzattal való kapcsolat megerősítéséhez is. Mindez abból adódik, hogy:

²⁹⁰ Uo., p. 7.

- a fokozatos erőalkalmazásra megfelelően felkészített katonák képesek helyes döntést hozni azzal kapcsolatban, hogy mi a jogos célpont;
- a képzés eredményeként meghosszabbodik a rendelkezésre álló idő a célpontok pozitív beazonosítására, és a fenyegetéssel arányos erő alkalmazására;
- a fokozatos erőalkalmazás egyébként sem korlátozza a katonák inherens jogát az önvédelem gyakorlására, ezt azonban a felkészítés során külön hangsúlyozni kell.²⁹¹

Látható, hogy a fokozatos erőalkalmazásra való eredményes felkészítésnek kiemelkedő jelentősége van. Fontos ugyanakkor, hogy a felkészítésnek mindig a katonára mint egyénre kell összpontosítania, hiszen konkrét helyzetben ő az, aki élet és halál kérdésében döntést hoz (használja-e a fegyverét, vagy sem, és ha igen, milyen módon). A képzés mellett ugyancsak rendkívül fontosak a feladat-végrehajtás érdekében az előjáróktól kapott megfelelő információk, iránymutatások, a műveleti terület meghatározása, a baráti és ellenséges alakulatok elhelyezkedésére vonatkozó tájékoztatás, a tűzszektor kijelölése, a harc helyzetben való cselekvésre vonatkozó instrukciók stb. Fontos szempont, hogy az előjárók határozzák meg a feladatvégrehajtás sorrendjét és feltételeit is.²⁹²

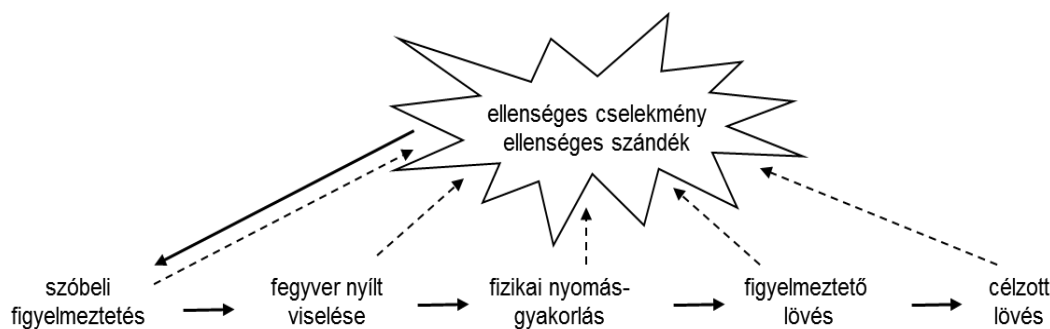
6.4 A FOKOZATOS ERŐALKALMAZÁS KONCEPCIÓJÁNAK KRITIKÁJA

A fokozatos erőalkalmazás koncepciója szerint tehát az ellenséges cselekmény észlelésekor, illetve az ellenséges szándék felismerése esetén első reakcióként a lehető legenyhébb fokozatú válaszlépés (pl. szóbeli figyelmeztetés) alkalmazható. Amennyiben az enyhébb fokozatú válaszlépés nem szüntette meg a veszélyt, alkalmazni kell a sorrendben azt követő súlyosságú válaszlépést. Minden reakciónak a veszély megszüntetése a célja, és amennyiben ez sikerrel járt, vagyis a fenyegető veszély megszűnt, a további reagálás indokoltsága is megszűnik, és a veszélyt elhárító cselekményeket be kell szüntetni. Összefoglalóan tehát: a reagálás minden esetben ugyanúgy indul, majd – a sorrend betartásával – a lehetséges következmények szerint súlyosabb válaszlépések csak abban az esetben alkalmazhatók, ha az enyhébb

²⁹¹ Uo., p. 9.

²⁹² Uo., p. 37.

fokozatok nem jártak eredménnyel, vagyis a veszély nem szűnt meg. A hagyományos értelemben vett „fokozatos erőalkalmazás” koncepcióját a 8. ábra mutatja be.

8. ábra.

A „fokozatos erőalkalmazás” hagyományos koncepciója²⁹³

A fokozatos erőalkalmazás hagyományos koncepciójával kapcsolatban számos kritika megfogalmazódott. Bagwell (2008) például felhívja a figyelmet arra, hogy az egymásra épülő, és fokozatonként egyre veszélyesebb következményekkel fenyegető erőalkalmazás biztonságosabb lehet a szembenálló fél tekintetében, mert csak akkor lehet vele szemben a következő veszélyességi szintre lépni, ha az azt megelőző fokozat alkalmazása nem járt a kívánt eredmény elérésével. Ellenben, ugyanezen okok miatt, nagyobb veszélyt jelent az erő fokozatos alkalmazására köteles katonára nézve, aki addig nem élhet a határozottabb fellépés lehetőségével, amíg a korábbi fokozatokat ki nem merítette.²⁹⁴

A hagyományos értelemben vett fokozatos erőalkalmazás koncepciója Bagwell álláspontja szerint figyelmen kívül hagyja azt a körülményt, hogy számtalan esetben a katonának nincs lehetősége próbálgatni az eredményre vezető cselekvési módokat, vagyis sokszor nincs második esély az erőalkalmazásra, és a fokozatosság erőltetett betartása komoly következményekkel járhat.²⁹⁵

Fentiek miatt, a hagyományos értelemben vett fokozatos erőalkalmazás alternatívájaként Bagwell a „*megítélés alapján történő erőalkalmazást*”²⁹⁶ javasolja, amely teljesen más gondolati beállítottságot követel meg a katonáktól. Az új megközelítés annyiban hasonlít a fokozatos erőalkalmazáshoz, hogy különböző –

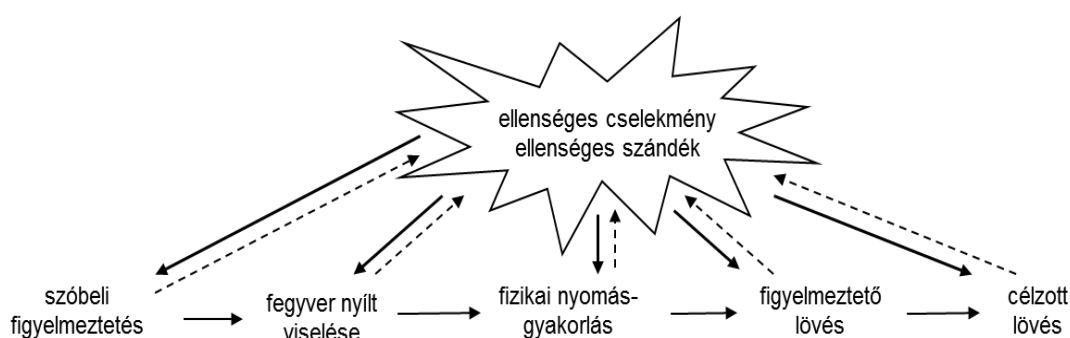
²⁹³ Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette.

²⁹⁴ BAGWELL, p. 13.

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ Az angol nyelvű szakirodalom a *judgment-based-force application* kifejezést használja.

kevésbé vagy komolyabb erősségű – erőalkalmazási lehetőségek állnak a katonák rendelkezésére. Különbözik viszont abban, hogy az ellenséges cselekményre vagy ellenséges szándékra történő reagálás folyamata a fenyegetéssel arányban álló reakcióval kezdődik. Az arányosság megítélése a reagáló katona feladata. A továbbiakban a reagálás a fokozatosság elve alapján történik. Az eljárás nem követeli meg az egymás utáni fokozatok kötelező betartását sem egészen addig a mértékig, amíg a kívánt hatás be nem következik, hanem megengedi, hogy a katonák közvetlenül a fennálló veszéllyel arányos, annak leküzdéséhez szükséges mértékű erőt alkalmazzanak.²⁹⁷ A „megítélés alapján történő erőalkalmazás” koncepcióját a 9. ábra mutatja be.

9. ábra
A „megítélés alapján történő erőalkalmazás” koncepciója²⁹⁸

Az eljárás lényege a helyzetfelismerésen alapuló flexibilitás, hiszen lehetővé teszi azt, hogy a katonák az erőalkalmazási módok közül – az enyhébb fokozato(ka)t kihagyva – rögtön azt válasszák ki, amely – megítélésük szerint – arányban áll a fenyegető veszéllyel, és a veszély megszüntetésére alkalmas. Az eljárás legnagyobb előnye, hogy növeli a bizalmat a katonák között, magabiztosságot ad a cselekvőnek, erősíti a vezetők azirányú meggyőződését is, hogy a katonák képesek a józanész és a megszerzett tapasztalatok alapján megalapozott döntést hozni az erőalkalmazás kérdésében.

6.5 ELLENSÉG ÉS BARÁT MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE

„Hadviselés során a legfontosabb követelmény a barát megkülönböztetésének képessége az ellenségtől”, olvashatjuk a közhelynek számító, de mégis alapvető

²⁹⁷ BAGWELL, p. 14.

²⁹⁸ Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette

fontosságú szabályt egy II. világháborúban alkalmazott katonai kézikönyvben.²⁹⁹ Egyértelműnek tűnő feladat, hogy az ellenséget kell támadni, a baráti erőket pedig védelmezni kell. Ehhez azonban tudni kell azt, hogy ki a barát, és ki az ellenség.

Az ellenség, és különösen az ellenséges szándék felismerése ugyanakkor még a legfejlettebb technika segítségével sem egyszerű feladat. Mindezt tovább nehezítik a bonyolult műveleti körülmények, a gyorsan változó szituációk, és az esetleges időzavar miatti cselekvési szükségszerűség. Erre tekintettel, a katonákat kellő alaposággal ki kell képezni az ellenség különböző helyzetekben való gyors felismerésére. A kiképzésnek a lehető legjobban kell hasonlítania a műveleti körülményekhez. Szomorú tapasztalatok bizonyítják, hogy „*a nyugodt, békekörülmények között végrehajtott képzés alapján elképzelhetetlennek tartott hibák túl gyakran fordulnak elő a harc forgatagában*”.³⁰⁰

A harctéren kialakuló kaotikus állapotoknak a döntéshozatalra gyakorolt kedvezőtlen hatása a hadviselés kezdetétől fogva ismert körülmény. A harcolóknak soha nincs hiánytalan, tökéletes ismeretük a harctéren történő eseményekről, ennek ellenére sokszor a hiányos, vagy éppen egymásnak ellentmondó információk alapján kell a másodpercek tört része alatt sorskérdésekben döntést hozni. A katonák többsége a kiképzés során szerez ugyan bizonyos információkat a harcterről, a végrehajtandó feladatokról, begyakorolja a legfontosabb döntéshozatali eljárásokat a tipikusan előforduló szituációkban, de az általános információk konkrét esetben nem mindig elegendőek: adott szituációban a fegyverhasználathoz, vagy éppen annak elkerüléséhez elengedhetetlen a baráti és az ellenséges erők beazonosítása, egymástól való megkülönböztetése.³⁰¹ Figyelemre méltó, hogy az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa számára 1993-ban készült tanulmány szerint a baráti tűzből adódó balesetek 75%-a elkerülhető lett volna pontosabb információk, fejlettebb barát-ellenség felismerő rendszer használatával.³⁰²

Az ún. *harci azonosítás*³⁰³ végrehajtásában mind a vonatkozó doktrínák részletesen begyakorolt szabályai, mind pedig az adott műveletre érvényes ROE

²⁹⁹ “(...) *the first requirement in warfare is the ability to distinguish friend from foe.*” War Department Field Manual 30-30, Recognition Pictorial Manual (1943) – Washington, D.C., Government Printing Office, p. 1.

³⁰⁰ U.S. Congress, Office of Technology Assessment (1993): *Who Goes There: Friend or Foe?* (OTA-ISC-537) – Washington, DC, U.S. Government Printing Office, p. 38.

³⁰¹ U.S. Congress, Office of Technology Assessment, p. 35.

³⁰² Uo., p. 39.

³⁰³ Combat Identification

rendeletek fontos útmutatóul szolgálnak arra vonatkozóan, hogyan kell kezelni a különböző forrásokból származó információkat? E körbe tartozik annak rögzítése, hogy – tekintettel az információk hiányosságára – valamely potenciális célpont barátinak tekintendő-e mindaddig, amíg be nem bizonyosodik, hogy ellenség(es), vagy éppen fordítva, mindaddig ellenségnek kell-e tekinteni, amíg nyilvánvalóvá nem válik, hogy barát(i)?³⁰⁴

Ugyanide sorolhatók azok a ROE rendelkezések is, amelyek meghatározzák, hogy milyen módszereket kell/lehet alkalmazni a potenciális célpont pozitív azonosításához, és hányféle forrásból származó, egymást megerősítő információra van szükség ahhoz, hogy egy célpontot beazonosítottnak lehessen tekinteni. Az egyes nemzeti alakulatoknak a fent említett dilemmával kapcsolatos megközelítésbeli különbségeit azért fontos feltárni, mert adott szituációban lényegesen eltérő reagálást eredményezhet.

6.6 ELLENSÉGGÉ NYILVÁNÍTÁS

A fegyveres erő alkalmazásának – legalábbis jogi szempontból – talán legkevésbé problematikus esete az ellenséggel szembeni katonai műveletek végrehajtása. Amikor a fegyveres erők deklaráltan „hadban állnak” egymással, nyíltan harccselekményeket folytatnak egymás ellen, céljuk a másik fél legyőzése. Ilyen esetben a szembenálló felek hadviselőknak minősülnek, tevékenységüknek a hadijog szabályai és általános elvei szabnak határt.

Nem kizárt azonban, hogy válságreagáló műveletek során, azok eredményes végrehajtása érdekében is sor kerüljön bizonyos – regulárisan szervezett, vagy ilyen szintet el nem érő – erők ellenséggé nyilvánítására. Az ellenséggé nyilvánított erők – a kialakult gyakorlat szerint – lehetnek katonai vagy félkatonai szervezetek, terrorista csoportok, de – legvégső esetben – akár az ellenségeskedésben közvetlenül részt vevő olyan civilek³⁰⁵ is, akiknek erőszakos tevékenysége egyértelműen a válságreagáló erők ellen irányul.³⁰⁶

³⁰⁴ U.S. Congress, Office of Technology Assessment, p. 33.

³⁰⁵ Az angol nyelvű szakirodalom a *direct participation in hostilities* kifejezést használja. E téma gazdag szakirodalmából ld. MELZER, N. (2009): *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law* – Geneva, International Committee of the Red Cross – Internet: <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc-002-0990.pdf> (Letöltés: 2013. október. 8.), 85 p. Ld. még CHRISTENSEN, E. (2009): *The Dilemma of Direct Participation in Hostilities* – In: The Florida State University, Journal of Transnational Law & Policy, Vol. 19. No 2., pp. 281-309. –

Minthogy e döntés meghozatalának komoly következményei vannak/lehetnek, az ellenséggé nyilvánításra – az ellenséges erő lehető legpontosabb megjelölésével – csak a legfelsőbb politikai vezetés jogosult. Amennyiben ez megtörténik, a válságreagáló erők már nem pártatlan pozícióban próbálják kezelni a kialakult konfliktust, hanem maguk is konfliktusba kerülnek, legalábbis az ellenséggé nyilvánított erőkkel szemben.

Fontos azt is kiemelni, hogy az alapvetően egymással – nem pedig a konfliktus rendezése érdekében telepített válságreagáló erőkkel – konfliktusban álló felek valamelyike részéről a válságreagáló erőkkel szemben kivételes esetekként (szórványosan) megnyilvánuló, de mégis ellenségesnek minősíthető cselekmények, vagy azok végrehajtására irányuló közvetlen szándék tanúsítása önmagában nem indokolja az egész fegyveres szervezet ellenséggé minősítését. Az ilyen esetek a művelet-végrehajtási szabályok révén kezelhetők, vagyis a válságreagáló erők kaphatnak ROE felhatalmazást arra, hogy – az önvédelemnek minősülő eseteken túl is – bárki részéről ellenük elkövetett ellenséges cselekmény vagy tanúsított ellenséges szándék esetén fegyveresen lépjenek fel a veszély megszüntetése érdekében. Az erőalkalmazásra a végrehajtott cselekmény, illetve a tapasztalt szándék gondos elemzése alapján, annak ellenségessé minősítését követően kerülhet sor, de mindig a veszély elhárításához szükséges, legkisebb mértékben, a nem halálos erőalkalmazás enyhébb következménnyel járó eseteitől haladva a súlyosabb következmények okozását kilátásba helyező erőalkalmazási módok felé.

Fő szabály szerint, amennyiben a reagálásra rendelkezésre álló idő és a körülmények ezt lehetővé teszik, az ellenséges cselekményt végrehajtó, vagy ilyen szándékot tanúsító erőket figyelmeztetni kell, és lehetőséget kell adni a cselekmény beszüntetésére. Erre utal a NATO ROE doktrína³⁰⁷ is, amely a „figyelmeztetés”-t úgy definiálja, mint a potenciális ellenség alakulatainak tájékoztatását arról, hogy cselekményeik ellentétben állnak a NATO, illetve a NATO által vezetett műveletekkel, és emiatt azzal a következménnyel járhatnak, hogy a NATO, illetve a NATO által vezetett erők ellenintézkedéseket fognak alkalmazni. Konkrétan meghatározott alakulatoknak, vagy személyek egyértelműen körülírt csoportjának *ab ovo* ellenséggé

Internet: http://www.law.fsu.edu/journals/transnational/vol19_2/christensen.pdf (Letöltés: 2013. október. 8.)

³⁰⁶ IHL Rules of Engagement Handbook, p. 81.

³⁰⁷ MC 362/1, p. F-6.

nyilvánítása esetén nem kell igazolni az ellenséges cselekmény megvalósítását, vagy az ellenséges szándék tanúsítását, de nem kell alkalmazni a fokozatos erőalkalmazás szabályát sem, hanem pozitív azonosításuk esetén ellenük közvetlenül halálos erő alkalmazható, támadás indítható, természetesen mindig szem előtt tartva az eszközök és eljárásmodok hadijog által megkövetelt lehető leghumánusabb megválasztásának kötelezettségét. Ilyen esetekben a fegyverhasználat célja már nem csupán a veszélyeztető magatartás megakadályozása, hanem a folyamatos veszélyt jelentő erőnek a semlegesítése, megszüntetése.³⁰⁸

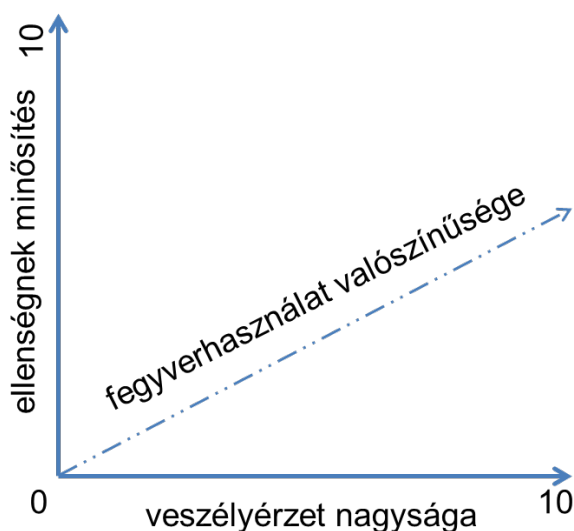
6.7 ELLENSÉGES CSELEKMÉNY

A különböző veszélyhelyzetekre történő megfelelő reagálás viszonylag rövid időn belül meghozott, mégis alapos mérlegelésen alapuló döntést igényel. Előfordulhat, hogy az ellenérdekelt személyek akciói nem érik el azt a szintű veszélyességi fokot, amikor már önvédelemre van szükség, tevékenységük mégis nyilvánvaló fenyegetést jelent a válságreagáló erőkre, illetve az általuk védelmezett személyekre vagy tulajdonra nézve. Az ilyen – alapvetően veszélyt jelentő – helyzeteket is megfelelően kezelni kell. A művelet-végrehajtási szabályok egy csoportja ezért lehetővé teszi az illetékes parancsnok számára, hogy – meghatározott feltételek teljesülése esetén – már az önvédelmi kényszer előtt megtegye a szükséges ellenlépéseket. Az ide vonatkozó ROE szabályok megfogalmazása hozzájárulhat annak biztosításához, hogy az illetékes parancsnok alárendeltségébe tartozó többnemzeti haderő tagjai egységesen (de legalábbis közel azonos módon), egymásra nézve biztonságosan, és stratégiaileg is megfelelő módon reagáljanak a velük szemben megnyilvánuló veszélyekre.

Az erőalkalmazásra irányuló döntés meghozatalát sok körülmény motiválhatja, de ezek közül két tényezőt mindenképpen érdemes kiemelni: az egyik a potenciális

³⁰⁸ Egyfajta ellenségé nyilvánításra került sor például az UNOSOM II művelet során Szomáliában, amikor a hatályban levő ROE a 39. számú köztes parancs (*Fragmentary Order*) révén akképpen módosult, hogy a szervezett és fegyveres milíciák, azok eszközei, és más, személyzet által irányított nehézfegyverek (*crew served weapons*) fenyegetést jelentenek az UNOSOM II erőkre, ezért mindenféle provokáció nélkül megtámadhatók. Hasonlóképpen, az ismert milíciatáborokból elinduló fegyveres szomáliaiak ellen megengedett volt akár légitámadás indítása is. HENDRICKSON, A. G.: *Somalia: Strategic Failures And Operational Successes* – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1995/HAG.htm> (Letöltés: 2012. október 2.) További példaként hozható fel Irakban a Saddam Husseinhez hű kormányerők, illetve a Muqtada al-Sadr által alapított Mahdi-hadsereg, vagy Afganisztánban a tálibok ellenségé nyilvánítása.

veszélyforrás ellenségesnek minősítése, a másik pedig az erőt alkalmazó személy saját veszélyérzete. E két tényező nem egyformán befolyásolja az egyéni mérlegelés alapján történő – vagyis nem parancs alapján végrehajtott – erőalkalmazás (végső esetben fegyverhasználat) valószínűségét. Kevésbé rutinos, válságreagáló műveletekben elegendő tapasztalatot még nem szerzett katonák esetén a biztonság- vagy félelemérzet nagysága erősebb hatást gyakorol: amennyiben a fegyvert használó személy biztonságban érzi magát, nagy valószínűséggel hajlandó lesz tovább kivárni az erőalkalmazás előtt, annak ellenére is, hogy a potenciális célpont esetleg ellenségnek tekintendő. Nyilvánvaló, hogy a tapasztalat hiánya az ellenségessé minősítést is korlátozhatja, emiatt pedig az esetleg indokoltnál is alacsonyabb lehet a kialakuló veszélyérzet. Amennyiben viszont a veszélyérzet növekszik, egyre erősebbé válik a cselekvési kényszer, az erőalkalmazásra vonatkozó döntés is hamarabb megszülethet, esetleg annak ellenére, hogy az, aki vagy ami ellen az érintett személy védekezni akar, nem kétséget kizáróan ellenség(es).

10. ábra

A fegyverhasználat valószínűsége az ellenségnek minősítés és a veszélyérzet nagyságának összefüggésében³⁰⁹

Az ilyen típusú, alapvetően érzelmi síkon kialakuló, a veszély valós mértékének ismeretét nélkülöző, nyilvánvalóan tévedésen alapuló reagálás azt a veszélyt is magában hordozza, hogy a fegyverhasználatra indokolatlanul, esetleg baráti vagy szövetséges erők, ártatlan civilek ellen kerül sor. Amint a megfelelő kiképzés,

³⁰⁹ Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette.

gyakorlatozás, vagy műveleti területen történő rendszeres alkalmazás során a stressztűrő képesség fokozható, és az érzelmi alapon történő reagálás hibái is kiküszöbölhetők, úgy az ellenségessé minősítés képessége is tanulható. Tapasztalt katonáktól, különösen parancsnoki beosztásban levőktől elvárható, hogy a stresszhelyzeteket megfelelő higgadsággal kezelve csak a bizonyítottan ellenséges cselekmény vagy szándék esetén használjanak fegyvert, illetve adjanak erre parancsot.

Érdeemes megemlíteni, hogy a ROE is befolyásolhatja a fegyverhasználatot azáltal, hogy felhatalmazhatja az illetékes parancsnokot arra, hogy támadás végrehajtását (vagyis halálos erő alkalmazását) engedélyezze olyan személyekkel vagy alakulatokkal szemben, amelyek ellenséges szándékot tanúsítanak, vagy ellenséges cselekményt hajtanak végre, illetve ilyenhez közvetlenül hozzájárulnak abból a célból, hogy a fegyveres erőknek, vagy a védelmük alá eső más személyeknek súlyos sérülést, illetve az anyagi javakban súlyos kárt okozzanak.³¹⁰ Nem szükséges részletesebben indokolni azt, hogy – a várható következmények miatt – az ilyen jellegű erőalkalmazást a ROE többnyire meghatározott parancsnoki szint engedélyéhez köti. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy míg az ellenségesnek minősítés ROE kérdés, és megfelelő információk biztosításával az egységes fellépés viszonylag könnyen biztosítható, addig a megnövekedett veszélyérzet miatti cselekvés az önvédelem kérdéskörébe tartozik, ily módon lényeges szerep jut a szubjektív megítélésnek.

Részletesebben írják körbe az USA fegyveres erőinek állandó művelet-végrehajtási szabályai (2005) az e körbe tartozó eseteket. A hivatalos megfogalmazás³¹¹ és az ahhoz tartozó magyarázó szöveg³¹² alapján, az amerikai megközelítés szerint ellenséges cselekménynek kell tekinteni a civilek, félkatonai szervezetek, reguláris fegyveres erők, vagy terroristák által az Amerikai Egyesült Államok, az amerikai fegyveres erők, valamint – bizonyos körülmények között – az amerikai állampolgárok, ezek tulajdona, amerikai kereskedelmi eszközök, illetve más, kijelölt, de nem amerikai fegyveres erők, külföldi állampolgárok, valamint ezek tulajdona ellen intézett támadást, vagy másfajta erőalkalmazást. Ugyancsak ellenséges cselekménynek kell tekinteni az olyan erőalkalmazást, amelynek az a célja, hogy kizárja vagy akadályozza az amerikai fegyveres erők küldetését vagy feladat-

³¹⁰ MC 362/1, ref. 2, Appendix 1 to Annex A, p. A-1-2

³¹¹ Standing Rules of Engagement (SROE), Enclosure A, p. A-3.

³¹² Definition of the military term "hostile act" – Internet: http://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.asp?term_id=2485 (Letöltés: 2013. október 1.)

végrehajtását, ide értve az amerikai állampolgárok, valamint a létfontosságú amerikai kormányzati tulajdon felkutatását, kimenekítését.

Az amerikai fogalomhasználat legszembeütőbb sajátossága, hogy az ellenséges cselekmény körébe vonja a „támadás”-t (már folyamatban levő erőalkalmazást), ezáltal megalapozza az ilyen esetekben is az önvédelemre hivatkozást. Ez kétség kívül praktikus megoldás, mert feleslegessé teszi a „*Meddig terjed az ellenséges cselekmény/szándék és hol kezdődik az önvédelem?*” kérdést. A művelet-végrehajtási szabályok szempontjából mégis komoly aggályokat vet fel, hiszen bizonytalanságot okoz tekintetben, hogy szükség van-e ROE rendelkezésben foglalt felhatalmazásra a válaszlépések megtételéhez, vagy felesleges ilyen rendelkezés után kutatni, hiszen az önvédelemben történő cselekvéshez – legalábbis a hagyományos felfogás szerint – ez nem szükséges.

Jelen értekezés szerzőjének határozott álláspontja az, hogy az önvédelmi helyzeteket egyértelműen el kell különíteni az ellenséges cselekménynek tekintendő egyéb esetektől. Az ellenséges cselekménynek minősülő esetek veszélyességi foka általában nem éri el azt a szintet, hogy önvédelemre³¹³ lehetne hivatkozni, így a reagálás nem lehet automatikus és bármekkora, jóllehet kétségtelenül szükség van bizonyos ellenintézkedésekre. Következésképpen, a ROE szabályozhatja az ellenséges cselekménnyel szembeni fellépés módját és mértékét, például úgy, hogy a halálos erő alkalmazását nem engedélyezi, vagy – amint erre a fentiekben már történt utalás – az engedélyezést meghatározott parancsnoki szinthez köti. (Nyilvánvaló, hogy az ellenséges cselekmény idővel elérhet olyan veszélyességi szintet, hogy már önvédelmi helyzetről beszélhetünk, ebben az esetben azonban a reagálás szabályai másként alakulnak).

Annak megállapításához, hogy ellenséges cselekmény megvalósulásáról van-e szó, figyelembe kell venni – egyebek mellett – a konfliktus állapotát, az aktuális politikai viszonyokat, és – feltéve, hogy ez megállapítható – az elkövető(k) szándékát. Hangsúlyozandó, hogy a védekezési jogosultság a közvetlenül fenyegető veszély hiánya miatt csak megfelelő ROE felhatalmazás esetén adott. A kialakult gyakorlat szerint tipikus ellenséges cselekménynek tekinthető:

³¹³ A 7.1. alfejezetben részletesen kifejtésre kerül, hogy önvédelem esetén tényleges támadás van folyamatban, vagy legalábbis fennáll a veszélye támadás közvetlen bekövetkezésének. Ilyenkor a veszély elhárításához minimálisan szükséges erő alkalmazása a megengedett. A többnemzeti ROE nem korlátozhatja az önvédelemben történő cselekvést, ezt mindenkor a védekezést kifejtő személy/alakulat nemzeti joga szerint kell megítélni.

- az aknatelepítés, amely – amellet, hogy információ hiány esetén közvetlen veszélyt is jelent – akadályozza a válságreagáló erőket, vagy a védelmük alá tartozó személyeket mozgásukban;
- katonai repülőgép részéről a válságreagáló erők által ellenőrzött, vagy valamely biztonsági zóna feletti légtér megsértése, és a repülésirányító szerv, vagy az elfogó gépek által adott utasítások figyelmen kívül hagyása;
- a válságreagáló erők műveleteinek szándékos akadályozása;
- a válságreagáló erők által működtetett létesítmények, vagy más, korlátozott hozzáférésű területek biztonságának megsértése, vagy ennek megkísérlése.³¹⁴

6.8 ELLENSÉGES SZÁNDÉK

A valós önvédelmi szituációtól még távolabb eső veszélyhelyzetet jelent, ha ellenséges cselekmény végrehajtására ugyan még nem került sor, az elkövető(k) egyéb magatartása mégis kétséget kizáróan ellenséges szándékra utal. Általánosság szintjén rögzíthető, hogy minél hamarabb sikerül felismerni az ellenséges szándékot, annál több idő marad a döntéshozatalra, és az ellenlépések megtételére. Az ellenséges szándék megállapítása viszont – főként gyorsan változó műveleti körülmények között – komoly nehézségekbe ütközhet, elsősorban az egymásnak ellentmondó információk, a gyors döntéshozási kényszer, vagy a magasabb szintű parancshoz való alkalmazkodás kötöttsége miatt.

Az ellenséges szándék időben történő felismeréséhez nagy segítséget nyújt a fejlett technika (ld. radarok, éjjellátó készülékek, hőkamerák, nagy távolságból készített kép és/vagy hangfelvételek stb.), de még ezek rendelkezésre állása esetén is komoly szakmai felkészültség, szerteágazó ismeretek, sokrétű tapasztalatok szükségesek.

A szembenálló fél oldaláról megközelítve a kérdést, a magasabb szintű technológiát működtető haderőnemek (ld. légierő, tengerészet) esetében bizonyos technikai eszközök (radar, elektromos célkijelölő berendezések) alkalmazása már utalhat ellenséges szándékra, más esetekben (különösen a szárazföldi erők vonatkozásában) csupán meghatározott magatartásformákból, illetve tevékenységek végzéséből lehet ellenséges szándékra következtetni.

³¹⁴ Uo. p. A-1-2.

Tekintettel arra, hogy egy többnemzeti műveletben bármely nemzeti kontingenst ért veszteség a teljes műveleti képesség csökkenését jelenti, mindenképpen szükséges, hogy a fejlettebb technológiai eszközparkkal, nagyobb szakmai tapasztalatokkal rendelkező fegyveres erők segítséget nyújtsanak az ellenséges szándék mielőbbi megállapításához, és a szükséges információk biztosításával tegyék lehetővé a kevésbé felkészült alakulatok számára is az időben történő reagálást.

Bármilyen szándék megalapozott megítéléséhez több indikátor egyidejű, összetett vizsgálata szükséges. Ugyanígy, egy szándék ellenségessé nyilvánítása is csak több, és más források által is megerősített információk figyelembe vételével történhet. Ennek megfelelően, célpontokat ritkán minősítenek ellenségesnek csupán a megjelenésük alapján, legalább ugyanilyen fontosak a helyükkel, tevékenységükkel, működésükkel, a folyamatokban való részvételükkel kapcsolatban aktuálisan szerzett információk. A harcolókat körülvevő tényleges környezet tehát lényegesen befolyásolja a személyek, eszközök, objektumok barátságos vagy ellenségesnek minősítését, az általuk jelentett veszély mértékének megítélését, és az ez alapján történő döntéshozatalt.³¹⁵

Fentiekből következően, az ellenséges szándéokra utaló jelek vagy releváns információk helyszínenként, szituációnként, személyenként stb. eltérőek lehetnek, ezért nem létezik olyan, az „árulkodó” jegyeket generálisan összefogó és taxatív felsoroló lista, amelynek figyelembe vételével minden körülmények között egyértelműen meg lehetne állapítani az ellenséges szándékot. Mindazonáltal, a gyakorlati tapasztalatok alapján sikerült összegyűjteni néhány olyan indikátort, amelyek jelenléte ellenséges szándék meglétére utalhat. A NATO ROE doktrína (2003) például kifejezetten rögzíti, hogy ellenséges szándékként értékelhető az olyan valószínű és azonosítható fenyegetés, amely esetében az alábbi ismérvek együttesen teljesülnek:

- a) egyén(ek), csoport(ok), vagy alakulat(ok) arra vonatkozó képessége, illetve felkészülése, hogy károkozással fenyegetsen;
- b) az előkészítendő támadásra, vagy egyéb módon történő károkozásra utaló bizonyítékok rendelkezésre állnak.³¹⁶ A bizonyítékoknak (felderítési és egyéb információknak) az egyértelmű, tényleges, és komoly fenyegetés meglétét kell

³¹⁵ U.S. Congress, Office of Technology Assessment, p. 35.

³¹⁶ MC 362/1, p. A-1-1.

alátámasztaniuk. Olyan elkülönült – esetleg zaklató – cselekmények ugyanis, amelyeknél a rendelkezésre álló információk nem erősítik meg a támadási vagy károkozási szándékot, általában nem értékelhetők ellenséges szándékként.

A hivatkozott NATO dokumentum szerint³¹⁷ ellenséges szándék meglétét valószínűsítik az alábbi indikátorok:

- fegyverek tüzelési pozícióba helyezése, függetlenül attól, hogy a fenyegetett erők a veszélyt jelentő fegyverek hatótávolságán belül vannak-e, vagy sem;
- célmeghatározó eszközök telepítése;
- jelentős erőmozgósítás, átcsoportosítások;
- fokozott hadianyag mozgatás, lőszer-készletezés;
- álcázás.

Látható, hogy az ellenérdekelt erő részéről bizonyos műveletek végrehajtása már közvetlenül utalhat ellenséges szándéokra. Fentiekén túl, Bagwell (2008) is megemlíti néhány jellemző példát, amelyek alapján ellenséges szándéokra lehet gyanakodni:

- egy katona utasításával szembeni engedetlenség, ellenállás határozottan ellenséges szándéokra enged következtetni;
- hasonlóképpen, sokat elárul a szemben álló, és potenciális veszélyt jelentő személy kezének helyzete, tekintettel arra, hogy az erőszakos cselekmények jelentős részét kézzel követik el. Ha az érintett személy igyekszik a kezét rejtve tartani, ez lehet a jele annak, hogy szándékai ellenségesek;
- ugyanígy, egy olyan, fenyegetést jelentő eszközzel való mozgás, amelynek az a rendeltetése, hogy taktikai előnyhöz juttassa a használóját, szintén ellenséges szándékról árulkodik;
- gépjárművek esetében lényeges lehet az, hogy hányan utaznak a járműben, minthogy az öngyilkos merényleteket legtöbbször olyan járművekkel követik el, amelyekben csak egy személy utazik. Ezzel szemben, ha több személy – és különösen, ha gyerek is – van a járműben, ez azt a véleményt erősítheti, hogy a jármű és utasai nem jelentenek veszélyt;
- az említetteken túl, a potenciálisan veszélyt jelentő személy furcsa vagy zavart viselkedése is jelezheti az ellenséges szándékot: az általános idegeskedés, a túlzott

³¹⁷ Uo., p. A-1-2.

izzadás, a „ravasz” tekintet mind fokozhatják azt a gyanút, hogy az illető személy szándéka ellenséges.³¹⁸

Talán nem szükségtelen e témakörben sem felhívni a figyelmet arra, hogy az amerikai felfogás szerint az ellenséges szándéokra történő reagálás is az önvédelem körébe tartozik. A hivatalos megfogalmazás³¹⁹ az ellenséges cselekménynél fentebb említett erőalkalmazás küszöbönálló, rövidesen bekövetkező veszélyeként aposztrofálja az ellenséges szándékot. Ehhez a magyarázó kiegészítések³²⁰ hozzáteszik, hogy amennyiben ellenséges szándék megállapítható, az Amerikai Egyesült Államoknak jogában áll önvédelemből arányos erőt – ide értve a fegyveres erőt is – alkalmazni, valamint felhasználni minden rendelkezésre álló és szükséges eszközt a potenciális támadó elrettentése vagy semlegesítése, illetve – amennyiben szükséges – a veszély elpusztítása érdekében.³²¹

Jelen értekezés szerzője szerint az ellenséges szándékra önvédelem körében történő reagálás különösen aggályos, és az ellenséges cselekménynél kifejtettek itt hatványozottan érvényesek. Nincs ugyanis folyamatban levő támadás (vagy másféle erőalkalmazás), sőt még olyan, ártalmasnak minősíthető cselekmény végrehajtásáról sem beszélhetünk, amely megakadályozná a fegyveres erőket a feladatuk végrehajtásában. Egyfajta készülődés tapasztalható csupán, ami csak ezért jelent bizonyos fokú veszélyt, mert megteremtheti a feltételét egy majdan bekövetkező támadásnak. Ilyen eseteknek az önvédelmi helyzettel való azonosítása gyakorlatilag lehetővé teszi az erőalkalmazás teljes arzenáljának igénybe vételét (ld. fegyveres erők alkalmazása), ami – összevetve a veszély valós mértékének bizonytalanságával – rendkívül tág teret biztosít a döntéshozónak, még akkor is, ha elvárásként fogalmazódik meg a veszély elhárításához szükséges, legkisebb erő alkalmazása.

Amint a fentiekben erre már történt utalás, az ellenséges szándékra gyanakvás lényegesen helyzetfüggő, hiszen eltérő körülmények között másként ítélünk meg

³¹⁸ BAGWELL, p. 12.

³¹⁹ U.S. Standing Rules of Engagement, Enclosure A, p. A-3.

³²⁰ Definition of the military term "hostile intent" – Internet: http://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.asp?term_id=2489 (Letöltés: 2013. október 1.)

³²¹ Az 1990-es évek elején, Szomáliában végrehajtott *Restore Hope* műveletben az amerikai erők művelet-végrehajtási szabályai minden fegyveres szomáliait az amerikai fegyveres erőkre, valamint a humanitárius erőfeszítésekre nézve „veszély”-nek minősítettek, még akkor is, ha az illető személy semmilyen ellenséges szándékot nem tanúsított. Az illetékes parancsnokok felhatalmazást kaptak arra, hogy minden szükséges erőt felhasználjanak (*use all necessary force*) arra, hogy a felelősségi területükön lefegyverezzék és demilitarizálják a fegyveres csoportokat és egyéneket. Ld. DWORKEN, J. T. (1993): *Rules of Engagement (ROE) for Humanitarian Intervention and Low-Intensity Conflict: Lessons from Restore Hope* – Center for Naval Analyses, CRM 93-120/October 1993, p. 10.

bizonyos információkat. Érthető módon fokozott figyelmet fordítunk a nagyobb értékű, könnyebben megtámadható, magasabb veszélynek kitett dolgokra, így a biztonságukkal kapcsolatos információknak is nagyobb jelentőségük van.

Erre is tekintettel, az ellenséges szándék megítélésével kapcsolatban érdekes összefüggésekre hívja fel a figyelmet az Egyesült Államok Kongresszusának Technológia Értékelő Hivatala által kiadott tanulmány (1993). Az egyik szemléletes példa szerint az önmagukban is hatalmas értéket képviselő anyahajókat nagyon szoros védelem alatt tartják, hiszen egyetlen támadó is rendkívül komoly károkat (ld. a hajótest, a róla üzemeltetett repülőgépek, vagy rajta szolgálatot teljesítő személyzet elvesztése) tud okozni, hosszabb időre, esetleg véglegesen működésképtelenné téve az eszközöket. Következésképpen, az anyahajó mint – elviekben – könnyen sebezhető célpont védelmének biztosítása érdekében a haditengerészetek a kialakult gyakorlat szerint szigorúbb ROE rendelkezéseket szoktak elfogadni, amely megköveteli, hogy az anyahajót meghatározott távolságban megközelítő repülőgép azonosítsa magát oly módon, hogy kétséget kizáróan fenyegetést nem jelentő eszköznek lehessen tekinteni. Ellenkező esetben a repülőgép ellenségesnek tekintendő, és vele szemben intézkedés foganatosítható.³²²

Ezzel szemben, a kiterjedt műveleti területen tevékenykedő harcászati elfogó repülőgépek pilótáira vonatkozó ROE megengedőbb lehet. Esetükben nem ritka, hogy zavaros és intenzív mozgás figyelhető meg a légtérben, repülőgépek érkeznek különböző irányokból és tartanak különböző célok felé. Emellett, a védendő objektumok sokkal nagyobb területen, elszórtabban helyezkednek el, így valamely objektum elleni eredményes támadás nem okoz olyan kritikus helyzetet, mintha ugyanilyen támadást a – példaként felhozott – anyahajó ellen intéztek volna. Következésképpen, másfajta rendelkezéseket fognak tartalmazni a területvédelemben részt vevő erők művelet-végrehajtási szabályai egy ismeretlen repülőgép feltűnése esetére: a repülőgépet mindaddig barátinak kell feltételezni, amíg pozitív bizonyítékok nem állnak rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy a repülőgép mégis ellenséges.³²³

Ugyancsak meggyorsítja az ellenséges szándéokra gyanakodást az életben maradásra törekvés kényszerítő ereje: harckocsik esetében az, amelyik nem fedezi fel kellő időben az ellenséget és nem lő hamarabb, mint az ellenség, azt veszélyezteti,

³²² U.S. Congress, Office of Technology Assessment, p. 35.

³²³ Uo., p. 36.

hogy őt fogja találat érni. Az ilyen alakulatok művelet-végrehajtási szabályai is vélhetően azt a megközelítést alkalmazzák, hogy az ismeretlen harcjárművek mindaddig ellenségesnek tekintendők, amíg nem állnak rendelkezésre ezt cáfoló bizonyítékok.³²⁴

A tanulmány szerint fontos szerepet játszanak a tapasztalatok is: légvédelmi gyakorlatokon gyakran tapasztalható, hogy ha egy légvédelmi alegységet megtámadott már egy ellenséges repülőgép, akkor ez az alegység sokkal könnyebben feltételezi a következő arra repülő gépről, hogy ellenséges, mintha korábban nem támadták volna meg. Hasonlóképpen, ha egy közeledő repülőgépről beérkező radarjelek arra utalnak, hogy a repülőgép ellenséges, akkor az érintett személyzet az ugyanabból az irányból érkező más repülőgépet (amely lehet akár az ellenséges repülőgépet üldöző baráti repülőgép) is ellenségesnek fogja vélelmezni.³²⁵

Nem könnyíti meg az ellenséges szándék megítélésével kapcsolatos döntéshozatalt az a tudat sem, hogy a tévedésnek rendkívül súlyos, válságreagáló erők esetében akár közvetlen diplomáciai következményei is lehetnek, hiszen a veszély alulminősítése a saját erők károsodásával, elvesztésével járhat, a veszély túlereagálása viszont ártalmatlan személyek sérüléséhez, esetleg halálához vezethet.³²⁶

6.9 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A fentiekben kifejtettek alapján megállapítható, hogy a „*halálos*” és a „*nem halálos*” erő alkalmazásának szabályai – ide értve az érintett eszközkategóriák megnevezését, továbbá a vonatkozó fogalmak tartalmát is – nem mentesek az ellentmondásoktól, ami szükségtelen és végzetes félreértéseket okozhat a végrehajtásban érintett állomány körében. Felismerve a NATO elavult és pontatlan fogalomhasználatát, az IIHL ROE Kézikönyv (2009) már nem is használja e körben a „fegyver” megjelölést, hanem a tágabb értelmű „erő” alkalmazásáról beszél, amely

³²⁴ Uo.

³²⁵ Uo., p. 38.

³²⁶ Woodward admirális a Falklandi háborúval kapcsolatos visszaemlékezési között megemlíti azt az esetet, amikor információk hiányában kis híján lelőtték a Durbanból (Dél-Afrika) Rio de Janeiróba (Brazília) repülő közvetlen légi járat repülőgépét. „[h]a lelőttük volna azt a repülőgépet, vélhetően az amerikaiaknak nem maradt volna más választásuk, mint visszavonni a támogatásukat; a gyorsreagálású erőt vissza kellett volna hívni, a Falkland-szigetek hivatalos neve Malvin-szigetek lenne, engem pedig hadbírótság elé állítottak volna. Ezek lettek volna a nemzetközi közösség jogos felháborodásának következményei arra a hírre, hogy a harccsoport tévedésből lelőtt néhány száz civilt.” Idézi: PHILLIPS, pp. 38-39.

adott esetben természetesen jelenthet akár fegyverhasználatot is. A korábbiakhoz képest megváltozott műveleti környezetben végrehajtandó, új típusú feladatok eredményessége érdekében indokolt lenne e tárgykörben a NATO fogalomhasználatának felülvizsgálata, pontosítása is. Emellett azt is látni kell, hogy a „*halálos*”, illetve a „*nem halálos*” erő alkalmazása közötti választás alapvetően meghatározza az erőalkalmazás szintjét, a feladat-végrehajtás módját és reálisan várható következményeit, tehát magának a műveletnek a jellegét. Következésképpen, a művelet-végrehajtási szabályoknak ki kell térniük az említett eszközök alkalmazása lehetővé tételének kérdéseire is.

Amennyiben a ROE a feladat végrehajtását a „*nem halálos*” erőre korlátozza, ezzel egyértelműen kifejezésre juttatja azt a stratégiai elvárást, hogy a küldetést a lehető legkisebb mértékű sérülés vagy anyagi kár okozásával kell teljesíteni. Ezzel szemben, a „*halálos erő*” alkalmazásának lehetővé tételével a legfelsőbb szintű politikai/katonai vezetés elfogadja annak lehetőségét, hogy a küldetés végrehajtásának lehetnek súlyosabb következményei is.

A ROE által közvetlenül befolyásolható a parancsnokok által igénybe vehető eszközök típusa, ily módon az alkalmazás lehetséges következményei is. Annak érdekében, hogy a küldetés végrehajtása ne csak katonai szempontból legyen eredményes, hanem megfeleljen a kitűzött stratégiai célnak és a politikai igényeknek egyaránt, elengedhetetlen, hogy a művelettervezők a ROE rendelkezések megfogalmazásakor kellő körültekintéssel határozzák meg az alkalmazható eszközök körét, szükség esetén feltételek rögzítésével jelöljék ki az erőalkalmazás korlátait. Különös tekintettel a műveleti területen előforduló váratlan szituációkra, a konkrét helyzetek megítélésének bonyolultságára, a veszély valósága felismerésének nehézségére, a körülmények miatt felfokozott stresszállapokra, továbbá a fegyveralkalmazás súlyos és visszafordíthatatlan következményeire, jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy a „*fokozatos*” és a „*megítélés alapján történő*” erőalkalmazás kombinációja nyújthat megoldást a túlzott mértékű, szükségtelen erőalkalmazással szemben.

A fokozatossághoz való merev ragaszkodás ugyanis indokolatlanul béklyóba köti a „*reagálásra ítélt*” katonát. A *fokozatos erőalkalmazás* koncepciójának lényege ugyanis nem az előre rögzített cselekvési fokozatokhoz történő irracionális, görcsös ragaszkodás, és az elvvel nem áll ellentétben az, ha valamely – nyilvánvalóan súlyos

következményekkel fenyegető – veszély megszüntetése érdekében a kevésbé súlyos fokozatok kihagyásával rögtön egy, a veszély súlyosságával arányos következménnyel fenyegető válaszlépés kerül alkalmazásra. Lehet ugyanis, hogy ebben az esetben ez a „szükséges és arányos” mód és mérték. Erre utal a *fokozatos erőalkalmazás* koncepciójában az „*amennyiben a rendelkezésre álló idő és a konkrét körülmények ezt lehetővé teszik*” megfogalmazás. Az is előfordulhat, hogy – műveleti szempontok miatt – maga a ROE korlátozza a kevésbé súlyos következményekkel járó cselekvési módokigénybe vételét, például megtiltja figyelmeztető lövések alkalmazását.³²⁷ Erre elsősorban lakott településeken való műveletek során kerülhet sor, amikor fennáll a veszélye annak, hogy a figyelmeztetésként leadott lövés – akaratlanul – személyi sérülést, vagy szükségtelen anyagi kárt okoz.

Mindazonáltal a tisztán *megítélés alapján történő erőalkalmazás* koncepciója – bármennyire is szimpatikusan hangzik a megbízhatóságra és a józan ítélőképességre hivatkozás – ugyancsak számos veszélyt rejt magában, ezért több érv is felhozható ellene. Például:

- a) a műveleti területen tevékenykedő katonák jelentős része nem hivatásos, több missziót megjárta katona, kiképzettségük, tapasztalataik sok esetben jelentősen elmarad a műveleti területen való feladat-végrehajtáshoz szükséges szinttől;
- b) stresszhelyzetben még missziós tapasztalattal rendelkező katonák számára is komoly kihívás a veszély nagyságának megítélése, az erőalkalmazással, illetve annak mértékével kapcsolatban a megfelelő döntés meghozatala.

Fentiek alapján, csatlakozva Odierno tábornoknak, az Irakban állomásozó szövetséges erők egykori parancsnokának véleményéhez³²⁸, jelen értekezés szerzője az erő fokozatos alkalmazása mellett teszi le a voksát, annak megemlítésével, hogy bizonyos szituációk indokolttá tehetik a reagálási folyamat felgyorsítását, a begyakorolt cselekvéssor egyes elemeinek átlépését. Mindezekre tekintettel, a jogilag helyes és gyakorlati szempontból is célravezető megoldás az lehet, ha megteremtjük a

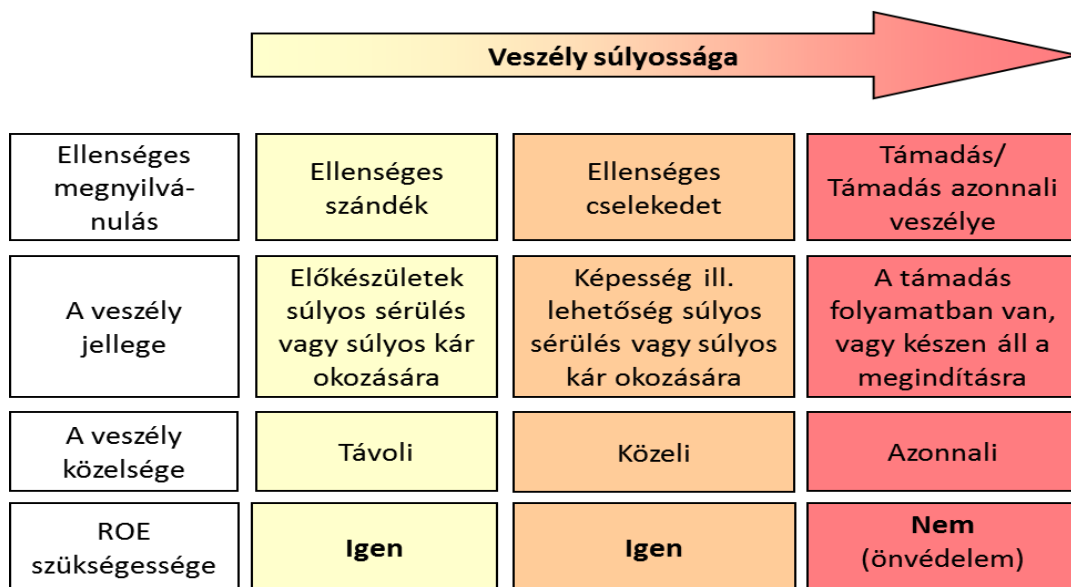
³²⁷ Vö. IHL Rules of Engagement Handbook, p. 24.

³²⁸ Eszerint: „*Mindenki tartsa szem előtt, hogy a fokozatos erőalkalmazás nem helyettesítheti a józanész szerinti megítélést és döntéshozatalt. A ROE, valamint a fokozatos erőalkalmazás alapján az ellenséges cselekményeket elkövető, vagy ellenséges szándékot mutató személyekkel szemben fel lehet lépni a veszély megszüntetése céljából anélkül, hogy végig kellene menni a fokozatos erőalkalmazás minden egyes fázisán. A fennálló veszély megszüntetése érdekében a másodperc tört része alatt meghozandó, megalapozott döntés azonban a katonákra, közvetlen elöljáróikra, valamint a magasabb beosztású parancsnokokra marad.*” Memorandum for all members of the Multi-National Corps-Iraq from Commanding General Raymond Odierno – In. Escalation of Force Handbook, p.2.

lehetőségét annak, hogy egyértelmű helyzetekben a katona bizonyos „lépcsőfokokat” átlépve, de mégis a fokozatosság „útján” haladva cselekedjen. Bonyolultabb megítélésű szituációkban tanácsos a fokozatossághoz való erősebb ragaszkodás.

A válságreagáló erők számára – még akkor is, ha a politikai vezetés kijelölte, hogy mely erő(ke)t kell ellenségnek tekinteni – a műveleti területen komoly kihívást jelenthet a barát és ellenség megkülönböztetése, valamely cselekmény vagy szándék ellenségessé minősítése, illetve ezek elhatárolása az önvédelem eseteitől. Többnemzeti műveletekben résztvevő alakulatok számára fontos információ lehet, hogy ez az a terület, amellyel kapcsolatban a hivatalos amerikai felfogás leginkább eltér a kontinentális megközelítéstől, tekintettel arra, hogy az amerikai fegyveres erők önvédelemre hivatkozással fognak cselekedni – a hagyományos (pl. NATO) értelmezés szerint önvédelemnek nem minősülő – ellenséges cselekmények, vagy ellenséges szándék észlelésekor is.

Nem vitatható, hogy e körben az ellenséges szándék megállapítása az egyik legnehezebb döntés, amelyet egy parancsnoknak meg kell hoznia. Mindazonáltal, ellenséges szándék, de még ellenséges cselekmény esetében sincs általában olyan kényszer, amely az azonnali döntéshozatalt indokolná, hiszen ilyenkor – legalábbis a kontinentális értelmezés szerint – nincs önvédelmi helyzet.

11. ábra

Az ellenséges szándék, ellenséges cselekedet és támadás összefüggései³²⁹

³²⁹ Az ábrát jelen értekezés szerzője készítette.

Amennyiben tehát nincs azonnal reagálási kényszer, a parancsnoknak van lehetősége alaposabban mérlegelni, és megalapozottan dönteni valamely cselekmény, vagy annak végrehajtására irányuló szándék ellenségessé minősítése kérdésében. A döntés nagymértékben függ – az adott parancsnok személyes habitusán és tapasztalatain túl – a konkrét körülményektől, a rendelkezésre álló információktól, valamint az azok alapján kialakított szakértői véleményektől (feltéve természetesen, hogy a parancsnok kész meghallgatni az alárendelt állomány szakértőinek a véleményét).

A megalapozott döntéshozatalra való felkészítés érdekében mindenképpen javasolt tehát, hogy a művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozó oktatási segédanyagok részletesen foglalkozzanak az ellenséges cselekmény, illetve az ellenséges szándék azonosításának kérdéseivel, szükség esetén műveleti példák révén elősegítve a felismerést, és megfelelő reagálást.

7. AZ ÖNVÉDELEM JOGA

Az emberi létezés egyik ősidőktől fogva létező princípiuma a támadással szembeni védekezés lehetőségének biztosítása. A szakirodalom (és a közfelfogás is) egyértelműen úgy foglal állást, hogy az önvédelem velünk született (inherens) jog, amelynek gyakorlásához kapcsolódnak bizonyos szabályok. Ezek elsősorban a további erőszak alkalmazásának korlátok közé szorítását szolgálják, és főként azt hivatottak biztosítani, hogy a jogszerűen védekezőből ne váljon jogellenes támadó.

A római jog vívmánya a jogos védelem indokolásaként sokat hangoztatott Paulus tétel, miszerint „[a]z erőszakot erőszakkal visszaverni minden törvény és minden jog megengedi”.³³⁰ Érdemes megemlíteni, hogy az idézet teljes változata tartalmaz egy feltételt is, amely a magyar fordításokban általában nem szokott megjelenni. A szabály ugyanis így kezdődik: „Az, aki másként cselekedni nem tud”.³³¹ Mindez egyértelművé teszi, hogy már a jogtörténet korai szakaszában a jogos védelemben való erőszak alkalmazásának egyik fontos feltétele volt az, hogy ne kínálkozzon más mód a védekezésre.

Az emberi jogok újkori deklarációi (pl. az Egyesült Államok 1776-ban elfogadott Függetlenségi Nyilatkozata³³², vagy az 1789-es francia Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata) új perspektívát nyitottak az önvédelemhez való jog megerősítésében, hiszen minden embert egyenlőnek nyilvánítva már az elidegeníthetetlen jogok között említették az élet, a szabadság, az emberi méltóság és a biztonság védelméhez való jogot.³³³ Másfél évszázaddal később ezeket az alapjogokat

³³⁰ „*Vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt.*” Ld. Domini Nostri Sacratissimi Principis Iustiniani Iuris Enucleati Ex Omni Vetere Iure Collecti Digestorum Seu Pandectarum, Liber Nonus, 9.2.45 – Internet: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Corpus/d-09.htm> (Letöltés: 2013. július 11.)

³³¹ „Qui, cum aliter tueri se non possent”

³³² „Magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőként teremtett, az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen Jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az Élethez és a Szabadsághoz, valamint a jog a boldogságra való törekvésre.” Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata (1776) (Ford: VECSEKLŐY J.) – Budapest, Magyar Amerikai Társaság, Rózsavölgyi és Társa – Internet: <http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.pdf> (Letöltés: 2013. július 2.)

³³³ Érdemes megemlíteni, hogy a néhány nappal korábban született Virginiai Nyilatkozat már rögzítette az említett jogokat. Ld. The Virginia Declaration of Rights [Final Draft, 12 June 1776] – Internet: http://www.gunstonhall.org/georgemason/human_rights/vdr_final.html (Letöltés: 2013. július 2.). Ld. még Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789 – Internet: <http://www.textes.justice.gouv.fr/textes-fondamentaux-10086/droits-de-lhomme-et-libertes-fondamentales-10087/declarati-on-des-droits-de-lhomme-et-du-citoyen-de-1789-10116.html> (Letöltés: 2013. július 2.).

mege erősítette az ENSZ Közgyűlése által 1948-ban elfogadott Emberi jogok egyetemes nyilatkozata is, amelynek 3. cikke szerint „*Mindenkinek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.*”³³⁴

Az említett jogok univerzális elismeréséből nyilvánvalóan következik az azokat sértő, veszélyeztető magatartásokkal szembeni védekezés lehetősége, amit a nemzeti büntetőjogi kódexek is elismernek, és az ilyen esetekkel kapcsolatos bírói gyakorlat figyelembe vesz.³³⁵ Mindazonáltal rögzítenünk kell, hogy a jogos védelem körébe tartozó cselekmények megítélése rendkívül bonyolult, mert – a konkrét eset összes körülményének mérlegelése körében – az objektív tényezők (pl. támadás jogszerűtlensége, elkövetés módja) mellett számos szubjektív faktornak (arányosság, ijedtség, felindultság stb.) is komoly jelentősége van. Nyilvánvaló emellett, hogy a jogos védelmi helyzetek egyik neuralgikus pontja az időtényező. Az esetek nagy százalékában a megtámadott személynek – függően természetesen a támadás eszköztől és más körülményeitől is – rendkívül rövid időn belül kell döntenie a védekezés lehetséges módjai, esetleg eszközei között. Nincs ez másképpen az olyan személyek esetében sem, akik veszélyes körülmények között, az életük vagy testi épségük elleni támadások által közvetlenül veszélyeztetve tevékenykednek. Tipikusan ilyenek tekinthetők a műveleti területen feladatot végrehajtó katonák, akik számára a védekezés nem csak lehetőség, hanem sok esetben kötelesség is.

7.1 AZ ÖNVÉDELEM JOGA ÉS A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK KÖZÖTTI KAPCSOLAT

A művelet-végrehajtási szabályok alkalmazása során – még tapasztalt, esetleg külföldi missziót megjárt katonák körében is – félreértésekre adhat okot az önvédelem és a ROE közötti kapcsolat téves értelmezése. Tipikus hiba a ROE szabály keresése önvédelmi szituációkra, ezzel összefüggésben esetleg a ROE primátusának hangsúlyozása az önvédelem joga felett, de előfordul ennek ellenkezője is, az

³³⁴ Universal Declaration of Human Rights – Internet: <http://www.ohchr.org/en/udhr/pages/language.aspx?langid=eng> (Letöltés: 2013. július 2.)

³³⁵ A hatályos magyar Büntető Törvénykönyv (Btk.) indokolásában a jogos védelem szabályaival kapcsolatban ezt olvashatjuk: „*A jogellenes cselekmények elhárítására az állami szervek jogosultak és kötelesek. Minden olyan esetben, amikor az állami szervek e kötelezettségüknek nem tesznek eleget, a megtámadott részére biztosítani kell a védekezés jogát. A jogos védelemmel a törvény ennek a védekezésnek a jogát biztosítja. A jogszerűen védekező ezért valójában nemcsak a saját, hanem a társadalom érdekében is cselekszik.*” Ld. Indokolás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez – Internet: <http://konyvtar.bpugyvedikamara.hu/wp-content/uploads/2012/02/BTKeloterjesztes-tervezet.pdf> (Letöltés: 2013. július 14.)

önvédelem jogának túldimenzionálása, ezáltal a mielőbbi cselekvés sürgetése a veszély észlelésének már a legkorábbi szakaszában.

A szabályok helyes értelmezése, és – ebből következően – a ROE megfelelő alkalmazása feltétlenül megkívánja az önvédelem témakörének vizsgálatát és a művelet-végrehajtási szabályokkal való kapcsolatának részletesebb elemzését. Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy mennyiben tekintjük az önvédelem problematikáját művelet-végrehajtási kérdésnek? Más szavakkal, kell-e, hogy foglalkozzon a ROE az önvédelem témakörével? A feltett kérdésekkel kapcsolatban eltérő nemzeti és nemzetközi válaszokat találhatunk:

- a) Az egyik álláspont szerint az önvédelem nem ROE kérdés, vagyis ez utóbbi rendelkezések nem foglalkoznak részletesen az önvédelem szabályaival, arra külön jogi normák vonatkoznak. Ezt az álláspontot képviseli a NATO, amelynek ROE doktrínája³³⁶ elvi szinten érinti ugyan az önvédelem jogának gyakorlását, a konkrét ROE rendelkezések között azonban már nem találunk önvédelemmel foglalkozó szabályokat.
- b) A másik megközelítés szerint az önvédelem témaköre csupán egy a szerteágazó ROE vonatkozású ügyek közül, és e szabályrendszernek ki kell térnie az önvédelem jogának gyakorlásával kapcsolatos kérdésekre is. Ezt az utat követi az USA fegyveres erőinek 2005-ben kiadott ROE alapidokumentuma (2005), amelynek célja, hogy – egyebek emellett – az önvédelem gyakorlásával kapcsolatban is végrehajtási iránymutatást adjon.³³⁷

Általánosságban elmondható, hogy erőalkalmazásra (és különösen fegyverhasználatra) önvédelemben, vagy pedig akkor és olyan feltételekkel kerülhet sor, amikor és ahogyan ezt a konkrét művelet végrehajtási szabályai megengedik. Sok esetben viszont problémát jelent annak megállapítása, hogy hol kezdődik és hol ér véget az önvédelmi helyzet, illetve hasonlóképpen, hol kezdődik és hol ér véget a ROE által engedélyezett erőalkalmazás?

Amint a fentiekben részletesen kifejtésre került, általánosan elismert jogelv, hogy a jogtalanul megtámadottnak joga van megvédeni magát.

³³⁶ MC 362/1, p. 4.

³³⁷ Standing Rules of Engagement (SROE), Enclosure A, para. 1.a.

Az önvédelem joga egyaránt megilleti az egyént, egyének csoportját, de akár egy egész országot is. Ez utóbbi esetben az önvédelem joga az ENSZ Alapokmány 51. cikkén alapul, amely rögzíti, hogy a „*jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát*”. A rendelkezésből az is következik, amennyiben egy adott ország esetében az önvédelem feltételei fennállnak (pl. támadás éri), annak kérelme alapján a többi ország is a megtámadott fél segítségére siethet. Az említett alapelven nyugszanak egyes nemzetközi megállapodások kollektív védelmi klauzulái is (pl. Észak-atlanti Szerződés 5. cikk)³³⁸, jóllehet ezek önmagukban még nem feltétlenül jelentenek nemzetközi jogi alapot a fegyveres erők – más ország érdekében történő – alkalmazására. Az említett megállapodások csupán kölcsönös, keretjellegű kötelezettségvállalást jelentenek meghatározott feltételek teljesülése esetén kollektív védelem nyújtására, a fegyveres erők igénybevételenek konkrét lehetőségét a nemzetközi jog – e megállapodásokon kívüli – egyéb forrásai biztosítják.

Műveleti feladat teljesítése során a válságreagáló erőknek és tagjaiknak ugyancsak joguk van az önvédelemhez. A NATO művelet-végrehajtási szabályait meghatározó doktrína például egyértelműen rögzíti, hogy a ROE nem korlátozza az önvédelem inherens jogának érvényesülését³³⁹, sőt – a beavatkozásnak még a látszatát is elkerülendő – kifejezetten a nemzeti jogrendszerekre bízta az említett jog gyakorlásának szabályozását. Következésképpen, NATO műveletek esetén nem kell művelet-végrehajtási szabályokra hivatkozni, ha az egyén/alakulat önvédelemből cselekszik, ennek feltételei ugyanis a nemzeti szabályozás szerint vizsgálandók.

Elfogadva e téren a nemzeti szabályozás elsődlegességét, de mégis felismerve a tagországok vonatkozó jogszabályaiban meglévő szignifikáns különbségeket, a hivatkozott NATO dokumentum – az egységes megközelítés érdekében – megfogalmazza, hogy a NATO értelmezése szerint mit kell önvédelemnek tekinteni. Eszerint, „önvédelem” „*a NATO erők és személyzetük elleni támadással vagy*

³³⁸ A témáról részletesebben ld. VARGA A. F.: *Az európai kollektív önvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében, különös tekintettel az EU kollektív önvédelmi klauzulájára, és annak lehetséges alkalmazási körére* – In. Hadtudomány, 2010. elektronikus szám – Internet: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2010/2010_elektronikus/2010_e.html (Letöltés: 2013. július 14.)

³³⁹ „*ROE do not limit the inherent right of self-defence*”. Ld. MC 362/1, p. 4.

*közvetlenül fenyegető támadással szembeni védekezés érdekében történő szükséges és arányos erő – ide értve a halálos erőt is – alkalmazása”.*³⁴⁰

A NATO ROE doktrína a fenti definíció legfontosabb elemeivel kapcsolatban az alábbiakat rögzíti:

- a) „*támadás*” alatt a fegyveres erőnek a NATO erőkkel szembeni alkalmazását kell érteni;
- b) „*közvetlenül fenyegető*” a támadás, amennyiben az ellene való védekezés szükségessége nyilvánvaló, azonnali és mindenekfelett álló;
- c) a NATO erők által kifejtendő védekező tevékenység az ellenük intézett támadás, illetve az azzal közvetlenül fenyegető veszély elhárításában nyilvánul meg;
- d) „*szükséges*” a fegyveres erő használata, amennyiben az önvédelem biztosításához elengedhetetlen (pl. amikor a békés megoldás lehetőségeit már kimerítették, de azok eredménytelenek maradtak);
- e) „*arányos*” a fegyveres erő használata, ha a válaszlépés megfelel az észlelt veszély szintjének. Arányosságról csak akkor beszélhetünk, ha a védekező magatartás (szükség esetén fegyverhasználat) fokozatában, intenzitásában és időtartamában nem lépi túl az önvédelemhez szükséges mértéket.³⁴¹ Amennyiben a védekezés szükségessége fennáll, az arányosság elve szerint kell meghatározni a védekező tevékenység formáját és terjedelmét. Az arányosság elvét természetesen nem lehet a „*szemet szemért, fogat fogért*” felfogás szerint értelmezni. Az önvédelmi helyzetben tanúsított magatartás arányosságához minden esetben a támadás, illetve annak közvetlen veszélye elhárításához szükséges mértéket kell figyelembe venni. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a fegyverhasználat – még önvédelemben is – csak végső megoldásként jöhet szóba. Feltéve, hogy ezt a körülmények lehetővé teszik, a támadót figyelmeztetni kell a támadás abbahagyására, és csak ennek sikertelensége esetén kerülhet sor az erő arányos alkalmazására.

A fenti definíció, illetve elemeinek meghatározása a NATO műveletet irányító parancsnok szempontjából főként azért fontos, mert rögzíti, hogy a többnemzeti erők milyen esetekben jogosultak megvédeni magukat, továbbá, hogy kik tartoznak abba a személyi körbe, akikre kiterjed a NATO erőkkel megillető önvédelem joga. Ez utóbbi körülménynek elsősorban az olyan országok esetében van jelentősége, amelyek

³⁴⁰ Uo.

³⁴¹ Uo.

nemzeti jogrendszere korlátozásokat állít fel más fegyveres erők tagjainak megvédésére.

Mindemellett, a fogalom-meghatározás azt is egyértelművé teszi, hogy a NATO erők már a támadás közvetlen veszélye esetén, vagyis konkrétan meghatározható és megindításra készen álló támadás elhárítása érdekében is hivatkozhatnak önvédelemre. Ezzel összefüggésben látnunk kell, hogy az ún. *megelőző önvédelem*³⁴², vagyis a fenyegető támadás megindítását közvetlenül megelőző időben történő védekezés rögzítése valamelyest túlmutat ugyan az ENSZ Alapokmány 51. cikkében foglalt önvédelem jogának betű szerinti értelmezésén, ma már azonban egyre szélesebb körben elfogadottnak tekinthető, hogy az önvédelemhez nem kell elszenvedni az első támadást, elég annak közvetlen veszélyére hivatkozni.

Természetesen, az elv jogszerű alkalmazása lényegesen tényfüggő, hiszen konkrét adatokkal, információkkal kell alátámasztani azt, hogy az önvédelmi helyzet rövid időn belül történő bekövetkezésére racionálisan számítani lehet(ett). A *megelőző önvédelemre* történő hivatkozáskor igazolni kell a szemben álló fél részéről a támadásra való képesség meglétét, a támadás megindítására irányuló előkészületi tevékenységek bizonyítottságát, vagy legalább a támadásra irányuló konkrét szándékot. Emellett, más jellegű, támadásnak nem minősülő ellenséges cselekmények is megalapozhatják a védekezéshez való jogot. Minden esetben vizsgálandó a fenyegetettség közvetlensége, a védekező tevékenység szükségessége és a fenyegető támadással való (időbeli és mértékbeli) arányossága.

E körben érdemes megemlíteni, hogy a *megelőző önvédelem* elvének gyökerei az 1837-s ún. *Caroline*-ügyig nyúlnak vissza, amelynek kapcsán rögzítették, hogy mindazon körülmények megalapozhatják az önvédelem jogát, amelyekben a fegyveres erő alkalmazásának szükségessége azonnali, mindent elsöprő, és más eszközök igénybe vételére vagy további mérlegelésre nincs lehetőség.³⁴³

³⁴² Az angol nyelvű szakirodalom az *anticipatory self-defence* kifejezést használja.

³⁴³ A *Caroline*-ügyről részletesen ld. ROUILLARD, L.-P. (2004): *The Caroline Case: Anticipatory Self-Defence in Contemporary International Law* – In. Miskolc Journal of International Law, Volume 1., No. 2., pp. 104-120. – Internet: <http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdrint/mjil2/20042rouillard1.pdf> (Letöltés: 2012. szeptember 20.) Megvizsgálva a konkrét esetet, a védekezésre hivatkozással megindított támadás inkább volt „*megelőző csapás*” (*pre-emptive use of force*), mint egy közvetlenül fenyegető támadás elhárítása. A „*megelőző csapás*”-ként történő erőalkalmazás esetében ugyanis a támadás várható idejének és helyének pontos ismerete sem szükséges. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez a módszer több nemzetközi jogi alapelvvel is ellenkezik, sőt, bizonyítékokkal nem kellően alátámasztott alkalmazása magában rejti annak veszélyét, hogy éppen az önvédelemre hivatkozó fél lesz agresszornak tekintendő, a „*megelőző csapást*” elszenvedő fél pedig esetleg önvédelemre fog hivatkozni. A kérdéstről

Fontos körülmény, hogy a már hivatkozott NATO ROE doktrína az önvédelem körében igénybe vehető eszközként ugyan nem fogadja el a „megelőző csapás” lehetőségét, alkalmazását mégsem zárja ki teljesen. Egyrészt, a tágabb körű nemzeti értelmezéseket is respektálja annak rögzítésével, hogy az önvédelem szövetségi szintű megfogalmazása nem korlátozza az adott alakulat nemzeti előírásai szerinti joggyakorlást. Másrészt, maga a ROE is tartalmazhat olyan szabályt, amely megengedi támadás indítását *ellenséges cselekmény*, vagy *ellenséges szándék* észlelése esetén. Mindezek alapján, amennyiben a körülmények ezt indokoltá teszik, az arra jogosult NATO parancsnok az önvédelem korlátozottabb értelmezését követő nemzetek alakulatait is olyan helyzetbe hozhatja, hogy időben megtegyék a szükséges védekező intézkedéseket.

Amint a fentiekben erre már utalás történt, a NATO ROE önvédelem fogalma – tekintettel a Szövetség egyéb alapelveire is – magában foglalja az ún. *kiterjesztett önvédelem*³⁴⁴ lehetőségét is, amely szerint a NATO erőknek jogukban áll megfelelő intézkedéseket tenni – ide értve a szükséges és arányos fegyveres erő alkalmazását is – támadás vagy annak közvetlen veszélye esetén más NATO alakulatok és személyzetük védelme érdekében. E körben NATO alakulatok alatt kell értenünk a nem NATO-tagállam által rendelkezésre bocsátott, de az adott műveletben NATO irányítás alatt feladatot végrehajtó erőket is.³⁴⁵

Előfordulhat, hogy a NATO erők *per se* nem hivatkozhatnak önvédelemre, sem kiterjesztett önvédelemre, de a művelet céljai más, nem katonai személyek vagy tulajdon védelmét is szükségessé teszik. Ilyen szituáció adódhat például olyan művelet végrehajtása során, amelynek célja az etnikai tisztogatások megakadályozása, a menekültek védelme, illetve civil személyek válságkövetből való kimenekítése (NEO)³⁴⁶. Hasonlóképpen, egyes katonai műveletek kiterjedhetnek nem katonai objektumok, illetve kiemelt fontosságú egyéb tulajdon védelmére is (pl. humanitárius segélyküldemények, egészségügyi felszerelés, kommunikációs vagy közlekedési eszközök védelme). Ilyen esetekben a ROE felhatalmazása alapján a kijelölt NATO

részletesebben ld. GUIORA, A. N. (2008): *Anticipatory Self-Defence and International Law – A Re-Evaluation* – In. Journal of Conflict & Security Law, Oxford University Press, Vol. 13, No. 1, pp. 3–24.

³⁴⁴ Az angol nyelvű szakirodalom az *extended self-defence* kifejezést használja. Nem keverendő össze a *kollektív önvédelem* (*collective self-defence*) elvével, amely alapján államok nemzetközi kötelezettséget vállalnak arra, hogy bármelyiküket ért támadás esetén a megtámadott ország segítségére sietnek.

³⁴⁵ MC 362/1, p. 4.

³⁴⁶ Non-combatant Evacuation Operation

parancsnok meghatározott személyi kört, illetve tulajdont speciális státusszal (P(R)DSS) ruházhat fel, amelynek megtörténte után a NATO alakulatok a vonatkozó ROE rendelkezésre hivatkozva már megtehetik a szükséges védelmi intézkedéseket.

Mindazonáltal, az önvédelem jogának gyakorlására vonatkozó NATO rendelkezésekkel kapcsolatban – főként a gyakorlati végrehajtás oldaláról – több kérdés is felmerül, amelyek egyértelmű megválaszolása a NATO-n belül feltétlenül indokolt (lenne). Ezek közül az alábbiakat emelem ki:

- a) A NATO szabály az egyének és az alakulatok önvédelemhez fűződő jogát biztosítja, egyszersmind rögzítve azt, hogy a cselekvés szabadságát a nemzeti joguk határozza meg. Egyének, illetve azonos nemzetből álló katonák alkotta alakulat esetében a nemzeti jog kijelölése, és a vonatkozó szabályok determinálása nem jelenthet különösebb problémát. Nem ennyire egyszerű azonban annak eldöntése, hogy melyik nemzet joga lesz irányadó egy többnemzeti alakulat esetében, ha pedig egyiké sem, akkor hogyan biztosítható az egységes fellépés egy többnemzeti alakulatnál? A kérdésre a megoldást csak a nemzeti szabályok előzetes összehasonlítása, a szabályozási differenciák feltérképezése, és az egységes fellépés megfelelő koordinálása jelentheti.
- b) Nem vitatva azt, hogy a műveleti alárendeltségben tevékenykedő, többnemzeti alakulat állománya is köteles az előljáró parancsát végrehajtani, kérdésesnek tűnik, hogy mennyiben érvényesíthető az alakulat ténylegesen önvédelmi helyzetbe került tagjának önvédelemhez való joga abban az esetben, ha az alakulat más országból származó parancsnokának nemzeti joga lényegesen eltérően – főként, ha korlátozóbban – szabályozza az önvédelem jogának gyakorlását?
- c) A NATO szabály csak az önvédelem jogát rögzíti, de van-e önvédelmi kötelezettség? Tudatában annak, hogy egyének esetében a kérdés talán kicsit erőltetettnek tűnik, hiszen mindenkinek jól felfogott érdeke megvédeni saját magát egy támadással szemben, de a fő dilemmával összefüggésben az alábbi alkérdések megvizsgálása a NATO szintjén mindenképpen indokolt lenne:
 - ca) Van-e arra nézve kötelezettsége a NATO katonának, vagy bármely NATO alakulatnak, hogy az ún. *kiterjesztett önvédelem* alapján segítséget nyújtson más NATO katonának vagy alakulatnak?

- cb) Van-e a NATO parancsnoknak (bármilyen szintű alakulat parancsnoka legyen is) kötelezettsége arra, hogy megvédje a neki alárendelt, de más nemzethez tartozó katonákból álló alakulatot?
- cc) Milyen következményei lehetnek annak, ha a NATO katona nem védi meg más nemzethez tartozó társát, illetve, ha a NATO parancsnok nem védi meg a több nemzet katonájából álló alakulatát, nem intézkedik szükség szerint, vagy nem veszi igénybe a rendelkezésére álló eszközöket?
- d) A NATO definíció az erőalkalmazást³⁴⁷ értékeli támadásként. Jóllehet, a rendelkezés külön nem tér ki rá, de nem lehet kétséges, hogy a nem reguláris erő (vagy akár civil személyek) által elkövetett agresszív cselekmények is értékelhetők támadásként, továbbá, a nem fegyverrel (pl. botokkal, kövekkel, egyéb súlyos sérülés okozására alkalmas tárgygal) elkövetett akció is megalapozza a védelmi jogosultságot, amelynek gyakorlásakor természetesen a veszély elhárításához szükséges és arányos erő alkalmazható.

Nyilvánvaló, hogy a fenti kérdések többségének megválaszolása az egyes nemzeti szabályozások függvénye, és adott esetben azon múlik, hogy a vonatkozó nemzeti szabályok mennyiben térnek ki a többnemzeti műveletekben való részvétel különböző aspektusaira. A NATO műveletekre vonatkozó egységes rendelkezések hiányában – álláspontom szerint – a fő veszély a nemzeti rendelkezések sokszínűségéből adódhat.

A misszió-specifikus nemzetközi szabályok, valamint a nemzeti eljárások és fogalomrendszer konfliktusa komoly félreértésekre adhat okot az érintett állomány körében a vonatkozó szabályok értelmezését és alkalmazását illetően. Sőt, Stafford (2000) – összehasonlítva az önvédelem texasi és kaliforniai értelmezését – arra is felhívja a figyelmet, hogy e témakörben még az USA különböző államainak jogszabályaiban is jelentős különbségek vannak.³⁴⁸

Jogi szempontból emellett elgondolkodtatók azok a sajátos nemzeti rendelkezések is, amelyek megkérdőjelezzik az önvédelem jogának feltétel nélküli érvényesülését és elidegeníthetlenségét, lehetőséget nyújtva ezzel a parancsnokok – illetve adott esetben a politikai vezetők – számára, hogy a ROE rendelkezések vagy más szabályozók kiadása révén lényegesen befolyásolják, esetleg korlátozzák az

³⁴⁷ Az angol nyelvű szöveg a *use of force* kifejezést használja.

³⁴⁸ STAFFORD, W. A. (2000): *How to Keep Military Personnel from Going to Jail for Doing the Right Thing: Jurisdiction, ROE & the Rules of Deadly Force*. – In. *The Army Lawyer*, pp. 5-6., 16-18.

önvédelem gyakorlásának lehetőségét.³⁴⁹ Példaként említhető még, hogy a kanadai fegyveres erők alkalmazásának szabályait taglaló kézikönyv (2005) szerint nincs *per se* kötelezettség a fegyveres erők önvédelemre történő felhasználására, így a parancsnokok jogszerűen utasíthatják az alárendeltségükbe tartozó egyént vagy alakulatot, hogy ne reagáljanak az őket közvetlenül fenyegető veszélyre.³⁵⁰ Ugyancsak hivatkozható az USA fegyveres erőinek állandó ROE dokumentuma (2005), amely rögzíti, hogy az egyéni önvédelem joga akkor gyakorolható, ha az egységparancsnok másként nem rendeli. Amikor ugyanis az egyének egy alakulat tagjaiként tevékenykednek, az egyéni önvédelmet az alakulat önvédelmének részeként kell értelmezni. Ebből következően, a doktrína lehetővé teszi, hogy az alakulat parancsnoka egyéb szempontokra tekintettel korlátozza az alakulat tagjainak egyéni önvédelmi jogának gyakorlását.³⁵¹

Fentiekkel összefüggésben azonban ki kell emelni, hogy az önvédelem jogának korlátozása semmi esetre sem tekinthető általánosan elfogadottnak, és csak akkor indokolható, ha fontosabb érdekek (ld. több személy) védelmét biztosítja.

7.2 A KATONA MINT ELSŐDLEGES CÉLPONT

A hadijog szerint fegyveres konfliktus során közvetlenül támadást indítani jogszerűen csak katonák, illetve katonai célpontok ellen lehet. Emberek, objektumok elleni fegyveralkalmazás logikus következménye pedig az érintett személyek sérülése vagy halála, illetve a tárgyakban bekövetkező kár.³⁵²

Jóllehet az emberi jogi szakértők éppen az élethez való jog kapcsán szokták hangoztatni a hadijog és az emberi jogok közötti különbséget³⁵³, még az 1950-ben

³⁴⁹ Ezt támasztja alá Woodward admirálisnak, a falklandi háború idején az Egyesült Királyság fegyveres erői parancsnokának kijelentése, miszerint *“ténylegesen elvettem néhány parancsnokom önvédelemhez való jogát, tovább korlátoztam az otthonról kapott szabályokat, amelyek megengedték nekik, hogy visszalőjenek. De nem akartam, hogy ez a „háborús fegyver elsüljön”, mert az valószínűleg katasztrofális kavargást és az ellenőrzés elvesztését okozta volna.”* Ld. NATO Legal Deskbook, p. 137. és pp. 248-251.

³⁵⁰ Peace Support Operations, Field Book Version 3 (2005) – Peace Support Training Centre, B-GG-007-001/FP-001, para 1.2.4.

³⁵¹ Standing Rules of Engagement (SROE), Enclosure A, para. 3.a.

³⁵² Fegyveres konfliktus során *„az emberölés, a halál történhet erőszakosan vagy nem erőszakosan, szándékosan vagy véletlen következtében, jogszerűen vagy jogellenesen, alapelvszerűen (inkább talán méltányolhatóan) vagy lovagiatlanul”* JACHEC-NEALE, A. (2010): *The Right to Take Life: Killing and Death in Armed Conflict* – In. YORKE, Jon: *The Right to Life and the Value of Life: Orientations in Law, Politics and Ethics* – Ashgate Publishing, Ltd., pp. 119-142., p. 119.

³⁵³ Az emberi jogok és a hadijog szabályainak konfliktusáról részletesebben ld. KOVÁCS P. (2010): *Emberi jogok és humanitárius nemzetközi jog: versengés vagy kiegészítés* – In. Föd-rész, Nemzetközi és

elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye³⁵⁴ is elismeri, hogy az élettől való megfosztás tilalma³⁵⁵ nem vonatkozik a jogszerűen folytatott háborús cselekmények következtében történő emberölésre.³⁵⁶

Harccselekmény során a katona megölése – legalábbis a hadijog szerint – „megengedett”. A hadviselés e tragikus következményébe az érintett államok előzetesen „beleegyeztek”, és önmagában e cselekmény a belső jog szerint sem minősül büntetendőnek. Mi több, az érintett kormányok – összhangban egyébként a hadijog szabályaival – kifejezetten feljogosítják a fegyveres erők tagjait – és csakis őket – arra, hogy az ellenséges hadsereg tagjait megöljék, ezzel egyidőben pedig meghatározzák a halálos erő alkalmazásával kapcsolatos korlátokat is.

A katona tehát – mint a művelet végrehajtásának eszköze – egyidejűleg az ellenséges támadások fő célpontja, elszenvetője is.³⁵⁷ Ennek megfelelően, ellenséges katona vagy katonák csoportja akkor is megtámadható, ha például a táborban alszik, támadásból visszavonul (és nem adta meg magát), vagy éppen szabadságon van.³⁵⁸ Továbbá, a hadijog nem tartalmaz *expressis verbis* kötelezettséget a hadviselő felek számára tekintetben, hogy a szemben álló fegyveres erőnek okozott veszteségeket minimalizálják. Minthogy az arányosság kérdése a civileknek történő sérülés vagy károkozás – mint járulékos kár – esetében merül csak fel, katonák esetében az aránytalan pusztítás jogilag nehezen értelmezhető, de a katonai szükségesség absztrakt fogalmára, vagyis a katonai előny megszerzésének indokoltságára hivatkozással viszonylag könnyen megmagyarázható.

Jóllehet nincs ilyen jellegű, konkrét kötelezettségük a hadviselő feleknek, a humanitás, az emberi méltóság tisztelete, illetve a potenciális áldozatok iránti szánalom arra kell(ene), hogy ösztönözze őket, hogy csak az olyan katonák ellen

Európai Szemle, No. 1-2., pp. 57-65. Ld. még DOSWALD-BECK, L. (2006): *The right to life in armed conflict: does international humanitarian law provide all the answers?* – In. International Review of the Red Cross, Vol. 88, No. 864, pp. 881-904.

³⁵⁴ European Convention on Human Rights (ECHR, 1950), Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome – European Court of Human Rights, Council of Europe – Internet: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (Letöltés: 2013. július 18.)

³⁵⁵ ECHR 2. cikk

³⁵⁶ Uo., 15. cikk 2. bekezdés

³⁵⁷ Blum (2010) megfogalmazása szerint „a hadijog üzletet kötött a hadviselés miatt szükséges emberölés és a humanitárius megfontolásból megvédendő emberek életének megóvása tekintetében: lehetővé teszi a kombattánsok és a katonai célok feláldozását a civil személyek és objektumok megóvásáért cserébe”. Ld. BLUM, G. (2010): *The Dispensable Lives of Soldiers* – In. Journal of Legal Analysis, Vol. 2, No. 1., pp. 69-124. – Internet: <http://dash.harvard.edu/handle/1/4324405> (Letöltés: 2013. július 17.), p. 81.

³⁵⁸ BLUM, p. 71.

indítsanak támadást, akik valóban veszélyt jelentenek. Az egyébiránt jogszerűen megtámadható katonák körének szűkítéséhez egyik praktikus eszköz lehet a műveleti ROE, amelyben az előjáró konkrét korlátozások révén kifejezésre juttathatja a humanitással kapcsolatos megfontolásait is.

7.3 JOGOS VÉDELEM KATONÁK ESETÉBEN

Amennyiben a védekezés jogát katonák esetében vizsgáljuk, az egész témakör sajátos megvilágításba kerül, ezért külön értelmezést igényel.

Az országok közötti vitarendezés erőszakos módjait a nemzetközi jog tiltja, ugyanakkor – minthogy ilyen esetek ma sem zárhatók ki teljes bizonyossággal – az államok egyéni és kollektív önvédelemhez való joga generálisan elismert. Egy állam fegyveres erejének legfőbb küldetése kezdetektől fogva az erőszakos támadások elleni hatékony védelem, a külső hatalommal szembeni függetlenség, az önrendelkezés, a saját ügyekben való döntési autonómia biztosítása. Nem véletlen, hogy az állam szuverenitásának egyik garانتálója a saját hadserege, amely révén megvédheti magát a külső támadásoktól. Az Alaptörvény³⁵⁹ 45. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy a „*Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme*”. A konkrét, akár fegyverhasználattal is járó védelmi feladatokat a honvédelmi törvény³⁶⁰ 36. § (1) bekezdése sorolja fel. Röviden tehát, az állam nevében történő védekezés a katonák feladata, hivatásuk fontos része, amelynek minden körülmények között történő teljesítését esküjünkkel is megerősítik.³⁶¹

Mondhatnánk, hogy ez semmiben sem különbözik a jogos védelem azon esetétől, amikor valaki mások élete, testi épsége vagy anyagi javai ellen intézett, vagy azt fenyegető támadás elhárítása érdekében cselekszik.³⁶² Ebben a megközelítésben

³⁵⁹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

³⁶⁰ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (Hvt.)

³⁶¹ A hivatásos, illetve a szerződéses tiszti és altiszti állomány arra tesz esküt, hogy Magyarország függetlenségét, az állampolgárok jogait és szabadságát bátran, a törvények betartásával és betartatásával, a rá bízott honvédek és fegyverek erejével, élete árán is megvédi. Emellett, a Koronaőrseget adó katonák az esküjük szerint a Szent Koronát, amely Magyarország alkotmányos folytonosságát testesíti meg, minden körülmények között, minden veszélytől megóvják, illetéktelen kézre jutását életük árán is megakadályozzák, harcban pedig honvédhez méltón, vitéz módon küzdenek és halnak meg. Ld. a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény (Hjt.) 3. mellékletében foglaltakat.

³⁶² Ezt a nézetet képviseli Lawrence (1976) is, aki szerint háborúban az ellenség – akár katona akár civil személy – megölése nem más, mint a jogos védelem gyakorlása, a védekező állam katonája részéről az országot fenyegető veszély elhárítása. Álláspontja szerint a jogos védelem koncepciója túlmutat a hadijog szigorúan vett szabályain, mert sok esetben indokoltabb például a stratégiai döntéseket

azonban csak a frontvonalban küzdő katonák lennének megtámadhatók, a barakkokban pihenő katonák ellen – minthogy nem jelentenek közvetlen veszélyt – önvédelemre hivatkozással nem lehetne jogszerűen támadást indítani.

Az állam nevében történő védekezés, és a konkrét személy, illetve vagyontárgy ellen irányuló, közvetlen veszélyt elhárító, önvédelmi tevékenység között azonban van néhány fontos különbség, nevezetesen:

- a) a katonák általában nem magukat, saját életüket vagy testi épségüket, illetve konkrét személy(eke)t vagy tárgya(ka)t védnek, hanem az országot, annak intézményeit, illetve az állam nevében az állampolgárokat és azok anyagi javait általánosan;³⁶³
- b) a katona fő szabály szerint nem szabad elhatározásából, egyéni mérlegelés alapján, hanem parancsra, a rá vonatkozó szabályzatok és egyéb utasítások alapján cselekszik. Ebből az is következik, hogy amennyiben a védekezés szükségessége felmerül, a katona számára a védekező magatartás tanúsítása nem lehetőség, hanem vállalt, vagy parancsban kapott kötelesség, még akkor is, ha ezzel saját életét, testi épségét veszélyezteti;
- c) kiterjedt fegyveres cselekmények esetén, különösen, amikor a védekezésre hivatkozással már támadó műveletek végrehajtására is sor kerül, nehéz egyértelműen megállapítani, hogy melyik fél a támadó és melyik a védekező. Ilyen esetekben már nem értelmezhető a jogos védelemre történő hivatkozás;
- d) jogos védelmi helyzetben általában elvárható, hogy a védekező a folyamatban levő, vagy közvetlenül fenyegető veszély elhárításához szükséges legkisebb mértékű erőszakot (pl. nem halálos erőt) alkalmazzon. Fegyveres konfliktus esetén ez az elvárás – némileg eltérő tartalommal ugyan, de – a hadijogi alapelvekben is megjelenik (ld. a katonai cél eléréséhez szükséges legkisebb erő alkalmazásának kötelezettségét a katonai szükségesség elvének megfelelően).

meghozó, vagy a hadsereg működését önként biztosító, „bűnös” civil személyek megölése, mint a katonáskodásra kényszerített, a hadviseléssel érzelmileg nem azonosuló, „ártatlan” sorkatonák elpusztítása. Emellett úgy véli, hogy a jogos védelemben cselekvés megállapításához az is szükségeltetik, hogy aki ellen a katona védekezik, az valódi veszélyt jelentsen Ld. LAWRENCE, A. A. (1976): *Self-Defense and the Killing of Noncombatants: a Reply to Fullinwider* – In. Princeton University Press, Philosophy and Public Affairs, Vol. 5. No. 4., pp. 408-415. – Internet: <http://www.sps.sdu.edu.cn/sps60/cms/attachment/080528093214.pdf> (Letöltés: 2013. július 15.), p. 412.

³⁶³ Az államnak a polgáraival szembeni védelmi kötelezettsége jelenik meg az Alaptörvény G) cikk (2) bekezdésében.

Érdemes azt is megemlíteni, hogy – ellentétben a veszélyre alapozott önvédelmi teóriákkal – egyes országok katonai doktrínái szerint fegyveres konfliktus esetén az erre feljogosított felettes hatóság által ellenségesnek minősített fegyveres erők³⁶⁴ tagjai arra tekintet nélkül megtámadhatók, hogy az adott időpontban és körülmények között jelentenek-e tényleges veszélyt, végrehajtanak-e támadást vagy bármilyen ellenséges cselekményt, illetve tanúsítanak-e bármilyen ellenséges szándékot. Az erők megtámadásának alapja tehát már nem a cselekményeik által jelentett veszély, hanem az ellenséges erőkhöz való tartozásuk (státuszuk).³⁶⁵

Fenti megközelítést nyilvánvalóan árnyalja a hadijog azon kógens szabálya, miszerint nem intézhető támadás a fegyveres erők ún. *harcon kívüli*³⁶⁶ tagjai ellen, vagyis akik effektív helyzetükből adódóan már nem jelentenek veszélyt (ld. sebesült vagy magukat megadó katonák, hajótöröttek, működésképtelen repülőgépből ejtőernyővel menekülők stb.), illetve akik foglalkozásuk miatt nem vehetnek részt ellenséges cselekmények végrehajtásában (pl. tábori lelkészek, egészségügyi személyzet, polgári védelem állománya stb.).

A katonákkal kapcsolatos, státusz alapú megközelítés nem vonatkozik a katonai objektumokra: ezek vonatkozásában a megtámadhatóság attól függ, hogy ténylegesen hozzájárulnak-e az ellenséges erő harci cselekményeinek eredményességéhez. Következésképpen, a katonai célponttá minősítés – amelynek mindig eseti alapon kell történnie – indoka az adott objektum tényleges működése, nem pedig a fegyveres erőkhöz tartozás.

Az államok nevében gyakorolt önvédelem jogától meg kell különböztetni az egyéneket megillető jogos védelmet, azokat a védekezésre okot adó helyzeteket, amikor a katonát, vagy annak katonatársát éri vagy fenyegeti támadás. Joggal tehető fel azonban a kérdés, hogy – a hagyományos felfogás szerint – erőszak alkalmazása céljából létrehozott szervezet (hadsereg) erőszak alkalmazására kiképzett, és ehhez alkalmas eszközökkel felszerelt tagjai az ellenük irányuló erőszakos fellépés (támadás) esetén milyen mértékben és keretek között jogosultak gyakorolni az önvédelem jogát?

³⁶⁴ Az angol nyelvű szakirodalom a *declared hostile forces* kifejezést használja. Részletesebben ld. az ellenségessé nyilvánítással kapcsolatos fejezetet.

³⁶⁵ Vö. Legal Support to the Operational Army, U.S. Army Field Manual, FM 1-04 (2013) – Washington, DC, Headquarters, Department of the Army, 126 p., p. 7-5.

³⁶⁶ A nemzetközi (nem csak francia) szakirodalom hagyományosan a „*hors de combat*” kifejezést használja.

Mindenekelőtt, nem szabad elfelejtenünk azt a tényt, hogy – legalábbis addig, amíg a rohamosan fejlődő hadiipari kutatások eredményeként a robotkatonák át nem veszik teljesen az élőerő szerepét a hadseregekben – a katona is emberi lény, és mint minden más természetes személynek, vele született joga van az élethez, az emberi méltósághoz, amelynek biztosítását – a már említett nemzetközi egyezmények mellett – hazánk Alaptörvényének II. cikke minden ember, így a katonák számára is biztosítja. Következésképpen, a katonának is alapvető joga van az életét, testi épségét veszélyeztető jogtalan támadással szembeni egyéni vagy kollektív védelemhez.

Emellett, a honvédek jogállását szabályozó törvény (Hjt.) 78. § (1) bekezdés c)-e) pontjai a munkáltató kötelezettségeként határozzák meg az egészséges és a biztonságos szolgálatteljesítés feltételeinek megteremtését, a szolgálati feladatok ellátásának olyan módon történő megszervezését, hogy az állomány tagja a szolgálati viszonyból eredő jogait gyakorolni, kötelezettségeit teljesíteni tudja, továbbá a feladatok elvégzéséhez szükséges tájékoztatás megadását, a szolgálatteljesítés megfelelő irányítását vagy vezetését.

Következésképpen, a katonáknak is joguk van a – körülményektől függően – biztonságos környezetben való szolgálatteljesítéshez, valamint ahhoz, hogy parancsnokuk mindazokat a feltételeket biztosítsa számukra, amelyek a biztonságos feladat-végrehajtáshoz szükségesek (ld. megfelelő kiképzés, felszerelés, információ, támogatás stb.).

7.4 A NAGYOBB VESZÉLY VÁLLALÁSÁNAK KÖTELEZETTSÉGE

A fentiekben kifejtettekkel nem áll ellentétben az, hogy katonák élethez, illetve testi épséghez való joga – sajátos küldetésük, speciális feladataik miatt – nem tekinthető abszolútnak. Az állam érdekeinek védelme, az ezzel összefüggésben meghatározott feladat végrehajtása ugyanis a katonától *in extremis* a saját életének feláldozását is megkívánhatja. Ez jelenik meg abban a Hjt. rendelkezésben³⁶⁷, amely – az Alaptörvény egy másik előírására³⁶⁸ hivatkozással – rögzíti, hogy az állomány tagja az ország függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak

³⁶⁷ Hjt. 17. § (1) bekezdés

³⁶⁸ Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése szerint az alapvető jog „*más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható*”.

külső támadással szembeni fegyveres védelme, a Szent Korona és a hozzá tartozó egyes jelvények őrzése és védelme, továbbá szükségállapot idején az erőszakos cselekmények elhárításában való részvétel keretében a feladatok végrehajtására kapott parancsot önfeláldozásig terjedő bátorsággal köteles végrehajtani.

Az említett áldozatvállalás némileg csekélyebb fokát várja el az említett törvényhely a katonától, amikor úgy rendelkezik, hogy a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó és humanitárius feladatok – teljesítése, az egyes kijelölt létesítmények őrzése és védelme, továbbá a talált robbanótestek tűzszerészeti mentesítése, és egyéb tűzszerészeti feladatok térítés ellenében való végrehajtása érdekében kapott parancsot az állomány tagja akkor is köteles teljesíteni, ha az az életét vagy a testi épségét közvetlenül vagy súlyosan veszélyezteti. A Hjt. 78. § (2) bekezdés c) pontja szintén megerősíti a kockázatvállalási kötelezettséget, amikor kimondja, hogy az állomány tagja köteles *„a szolgálati feladatait (...) szükség esetén a veszély vállalásával (...) végrehajtani”*.³⁶⁹

A katonai hivatás szükségszerű velejárója tehát az átlagosnál nagyobb veszély vállalása, a kapott parancs, a meghatározott feladat akár olyan körülmények között történő végrehajtása, amelyek kockázatot jelentenek a katona életére vagy a testi épségére. A fokozottabb veszély vállalására irányuló elvárást erősíti egyébként a Hjt. rendelkezése³⁷⁰ is, amely szerint az igazán veszélyes feladatok (ld. országvédelem, békeműveletek, létesítmények őrzése-védelme, szükségállapot idején erőszakos cselekmények elhárításában való közreműködés, tűzszerészeti feladatok, katasztrófavédelemben való közreműködés, valamint fegyveres szolgálat ellátása) végrehajtása során a katona végszükségre nem hivatkozhat. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a szolgálati feladatát egyébként is veszélyes körülmények között ellátó katona a saját, illetve mások személyének vagy javainak mentése során nem okozhat sérelmet pusztán a miatt, mert veszélyes helyzetben kell cselekednie. A rendelkezés egyébiránt teljesen összhangban van a Btk. 23. § (3) bekezdésében foglaltakkal, amely szerint nem állapítható meg végszükség annak javára, akinek a veszély vállalása foglalkozásánál fogva kötelessége. Amennyiben tehát indokolt, a feladat-végrehajtás

³⁶⁹ Mindemelllett, a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának 19. pont 1) alpontja szerint a katona *válságos körülmények között se hagyhatja el a helyét parancs nélkül, semmiképpen se hagyja cserben bajtársait, vagy azokat a polgári személyeket, akik védelmére parancsot kapott*. Ld. 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet

³⁷⁰ Hjt. 17. § (2) bekezdés

folytatása akkor is elvárható a katonától, ha a veszély magasabb foka miatt mások már a saját életük megmentésével, testi épségük védelmével törődnének. Ez igaz a jogos védelmi, illetve a végszükséget megalapozó helyzetekre egyaránt.

Le kell azonban szögeznünk, hogy a feladat-végrehajtás érdekében akár testi sérüléssel is járó kockázat vállalásának kötelezettsége, végső esetben pedig az önfeláldozás egyáltalán nem jelenti azt, hogy a katonának felemelt kézzel, önpusztító módon kellene a veszélybe rohannia, vagy ne kellene gondoskodnia a saját, illetve társai, alárendeltjei megfelelő védelméről. Általánosságban elmondható, hogy a katonák túlnyomó többsége számára egy művelet során nem csupán egy feladat létezik, amelyet végre kell hajtani, hanem még számos más, fontos küldetést is teljesíteni kell. Ez pedig elengedhetlenné teszi azt, hogy a katona – a feladat végrehajtásának fontosságát szem előtt tartva – lehetőségeihez, képességeihez, az adott körülményekhez mérten törekedjen fenntartani a további feladatok végrehajtására irányuló képességet, megvédeni magát, társait – ide értve a szövetséges erők tagjait is – alárendeltjeit, a feladat végrehajtásához szükséges eszközöket stb.

Mindezzel összefüggésben talán nem szükségtelen megemlíteni a hatályos Btk. tételét³⁷¹, amely szerint előljárói gondoskodás elmulasztása miatt vonható felelősségre az, aki ilyen minőségében kötelességét azáltal szegi meg, hogy elmulasztja megtenni azokat az intézkedéseket, amelyek szükségesek az alárendeltjének fenyegető veszélytől való megóvásához vagy megmentéséhez. Ugyancsak az alárendelt katonák biztonságát hivatott szolgálni az a szabály³⁷², amely szerint parancsnoki kötelességzegés miatt büntetendő, aki harchelyzetben, parancsnoki kötelességének megszegésével az alárendelt katonákat az ellenségnek megadja, vagy elfogni engedi.

7.5 AZ ÖNVÉDELEMHEZ VALÓ JOG MŰVELETI TERÜLETEN

Összhangban az előbbieken kifejtettekkel, megállapítható, hogy a katonákat művelettől függetlenül alapvetően megilleti az önvédelemhez való jog. Nyilvánvaló azonban, hogy az önvédelem kérdése más hangsúllyal jelenik meg az olyan műveletek esetében, amikor a fegyveres erő alkalmazására kizárólag önvédelmi helyzetben kerülhet sor (ld. békefenntartás), mint azokban a műveletekben, amelyekben a felhatalmazás (mandátum) kiterjed az önvédelmen túli fegyverhasználatra is (pl.

³⁷¹ Btk. 451. § (1) bekezdés

³⁷² Uo., 455. § a) pont

kényszerítő műveletek). Az is magától értetődő, hogy a védekezésnek egy sokkal proaktívabb formája valósul meg olyan esetekben, amikor a felek között nyílt fegyveres összeütközés, esetleg háború van, és a *ius in bello* szabályai érvényesülnek.

Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy néhány szakértő³⁷³ szerint a válságreagáló erők (pl. ENSZ alakulatok) önvédelme sokkal inkább az egyéneket megillető önvédelem körébe tartozik, mások³⁷⁴ viszont úgy foglalnak állást, hogy a műveletet irányító nemzetközi szervezetet – az államokhoz hasonlóan – önmagában megilleti az önvédelem természetes joga, és az egyének védekező cselekménye csupán e jog kivetítése.

A katonákat békeműveletek során megillető önvédelem jogának gyakorlása számos kérdést felvet, amelyek megnyugtató megválaszolása nélkül az ilyen jellegű válságkezelés teljes fundamentuma bizonytalanra válik. Néhány kérdés ezek közül:

- 1) Miért katonákat alkalmaznak békefenntartásra?
- 2) Miért küldenek fegyver nélküli, vagy önvédelemhez sem elegendően felszerelt katonákat veszélyes (békehiányos) környezetbe?
- 3) Miért viselnek fegyvert katonák bizonyos műveletekben, ha mégsem, vagy csak korlátozottan használhatják azokat?
- 4) Egy katona mikortól és meddig hivatkozhat önvédelemre?
- 5) Milyen eszközök és hogyan használhatók önvédelem céljából?

A fenti kérdések közül az első viszonylag egyszerűen megválaszolható: a békefenntartás sohasem teljesen biztonságos, a válságterületen való tartózkodásnak vannak kockázatai. Az ilyen műveleti környezetre általában elmondható, hogy a korábban kialakult politikai konfliktus még nem oldódott meg teljesen, sok esetben az egymással szembeni fegyveres harcot időlegesen beszüntető felek még fel vannak fegyverkezve, a műveleti terület egy részét nagy valószínűséggel elaknásították, a helyi lakosság a válságreagáló erőkkel szemben bizalmatlan, vagy akár nyíltan elutasító stb.

Ebben a bizonytalan, mi több, veszélyes műveleti környezetben leginkább a katonák azok, akik hivatásuk, kiképzettségük, szervezethez való tartozásuk és felszerelésük révén képesek feladatukat ellátni, szükség esetén megvédeni magukat és másokat, valamint végrehajtani – illetve a konfliktusban érintett felekkel végrehajtatni – a nemzetközi

³⁷³ FINDLAY, p. 15.

³⁷⁴ Uo.

közösség akaratát. Ezt foglalta össze Dag Hamarskjöld, az ENSZ egykori főtitkára, miszerint „*a békefenntartás nem a katonák dolga, de csak a katona tudja azt végrehajtani*”.³⁷⁵ Ez a megállapítás egyébként nem mond ellent annak a trendnek, hogy a válságkezelő műveletekben egyre nagyobb számban vesznek részt rendvédelmi/rendészeti erők³⁷⁶, nem-kormányzati szervezetek, profitorientált gazdasági társaságok, civil személyek.

A második kérdés mögött már sokkal összetettebb helyzet áll: a fegyver nélküli egyenruhások műveleti területre küldésével a nemzetközi közösség a katonai szerepvállalási készségét jelzi, de annak egyértelmű kifejezésre juttatásával, hogy – elemezve a művelet biztonsági környezetét – nem számít arra, hogy az egyenruhásoknak ténylegesen meg kellene védeniük magukat, vagyis, hogy támadás éri őket.³⁷⁷ Sir Brian Urquhart (1987), az ENSZ egykori főtitkár-helyettese szerint „*a békefenntartó erők valódi ereje nem a fegyverek alkalmazásának képességében rejlik, hanem éppen a fegyverek nem használásában, aminek köszönhetően a konfliktus fölé helyeződnek, és megőrizhetik sajátos pozíciójukat és presztízsüket*”.³⁷⁸

A harmadik kérdésre adandó válasz elsősorban nem katonai, hanem politikai vonatkozású: a békefenntartók rendelkeznek ugyan a védekezéshez szükséges katonai eszközökkel, de egyéb megfontolások – pl. a konfliktusban érintett felek részéről kinyilvánított, a békefenntartók jelenlétével való egyetértés megőrzése – arra készíthetik a politikai és a katonai vezetőket, hogy az alárendelt alakulatok fegyverhasználatát, akár önvédelmi helyzetben is, korlátozzák.

A negyedik és ötödik kérdésre a válasz az – egymástól sokszor lényegesen eltérő – nemzeti előírásokban keresendő, tekintettel arra, hogy az önvédelem jogának gyakorlásával kapcsolatban a nemzetközi műveletekre vonatkozó normák többnyire csak a főbb elveket rögzítik, a részleteket illetően pedig visszautalnak a művelethez katonai erővel hozzájáruló nemzetek belső szabályaira.

³⁷⁵ “*Peacekeeping is not a job for soldiers but only a soldier can do it.*”

³⁷⁶ A rendvédelmi erők válságkezelő műveletekben való részvételéről részletesebben ld. BODA J. (2006): *A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században* (Doktori (PhD) értekezés) – Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

³⁷⁷ Findlay (2002) kifejti, hogy a konfliktusban érintett felek egyetértése lehetővé teszi a békefenntartók számára, hogy jelentősebb katonai képességek nélkül települjenek a műveleti területre és hajtsák ott végre feladataikat. A békefenntartóknak – legalábbis a fogalom eredeti értelme szerint – csak a személyes önvédelmükhöz szükséges fegyverrel kellene rendelkezniük, vélelmezve azt, hogy kevésbé felfegyverkezve és pártatlanul fellépve nagyobb lehetőségük lesz szabadabban mozogni és objektíven tárgyalni. FINDLAY, p. 4.

³⁷⁸ URQUHART, B. (1987): *A Life in Peace and War* – London, Weidenfeld & Nicolson, pp. 178–79.

7.6 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Összefoglalva, békeidőben, illetve a fegyveres konfliktust megelőzően végrehajtott műveletek során, továbbá mindazokban az esetekben, amikor önvédelemről (illetve kiterjesztett önvédelemről) nem beszélhetünk, erőalkalmazásra csak a művelet-végrehajtási szabályok alapján kerülhet sor. Következésképpen, más a helyzet a fegyveres konfliktusok idején, amikor a szembenálló felek által történő erőalkalmazás korlátait a hadijog szabályai határozzák meg. Ugyancsak eltérően alakulnak az erőalkalmazás szabályai az önvédelmi helyzetekben, amikor nincs szükség ROE rendelkezésre, hanem a nemzeti szabályok szerint megengedett a veszély elhárítása érdekében szükséges és arányos erő alkalmazása.

Tekintettel azonban a nemzeti jogrendszerek eltérő szabályaira, nincs minden esetben teljes összhang a multilaterális műveletben részt vevő nemzetek között tekintetben, hogy pontosan hol a határa az önvédelem és a kiterjesztett önvédelem joga gyakorlásának, és mely ponttól kell tudnunk hivatkozni valamely ROE rendelkezésre? A kérdés gyakorlati oldalról úgy merül fel, hogy egy adott szituációban a NATO erők önvédelemre hivatkozva, konkrét felhatalmazás nélkül is alkalmazhatnak-e erőt, esetleg használhatják-e fegyvereiket, vagy az erőalkalmazás csak valamelyik ROE szabály alapján történhet, mert éppen nincs önvédelmi helyzet.

Fontos ismételten hangsúlyozni, hogy semmilyen inkonzisztencia esetén sem lehet a művelet-végrehajtási szabályokat úgy értelmezni, mint amelyek korlátoznák az önvédelem jogának – nemzeti szabályok szerinti – gyakorlását, következésképpen, a nemzetközi műveletek során minden lehetséges eszközzel támogatni kell az önvédelem jogának lehető legteljesebb érvényesülését. Az is egyértelműen megállapítást nyert, hogy az önvédelemhez való jog katonák esetében sajátos megvilágításba kerül. Ennek oka egyrészt a katonai hivatáshoz kapcsolódó nagyobb veszély vállalásának kötelezettsége, másrészt – különösen műveleti területen – egyéb szempontok is szerepet játszhatnak abban, hogy az alapvetően önvédelmi helyzetben levő katonák mikor és milyen feltételekkel gyakorolhatják a védekezéshez való jogukat.

8. MODERN TECHNOLÓGIA ÉS ERŐALKALMAZÁS

Az erőalkalmazással kapcsolatban – különösen, ha fegyveres erő használatáról van szó – mind a mai napig számos dilemmával találkozunk. Még tapasztaltabb katonák számára is komoly kihívást jelent azoknak a konkrét helyzeteknek a megítélése, amelyekben végül fegyverhasználatra kerül sor. Ilyen esetekben a reagálási idő kulcsfontosságú tényező, ami azt jelenti, hogy a lehető legrövidebb időn belül kell számtalan körülményt mérlegelni: ismerni kell a műveleti helyzetet és az elérendő katonai (és politikai) célt, tisztában kell lenni a fegyverhasználat nemzeti és – nemzetközi művelet esetében – többnemzeti szabályaival, korlátaival. Mindeközben a döntéshozatalt befolyásolják a többé-kevésbé adekvát felderítési információk, a katona személyes ismeretei, tapasztalatai, megérzései és más emberi tényezők (félelem, bátorság, hazafiság, együttérzés, bosszú, előítéletek, neveltetés stb.).

Fentiek fenntartása mellett jelen értekezés szerzője elismeri azt, hogy egy számítógép által vezérelt eszköz talán könnyebben „fejben tartja” a fegyverhasználattal kapcsolatos szabályokat, amelyek átlátása, minden egyes részletének megértése nem is várható el egy „átlagos” harctéri katonától. Ebben a rendkívül összetett normarendszerben ugyanis figyelemmel kell lenni a nemzetközi jog (pl. hágai és genfi jog, emberi jog) vonatkozó dokumentumainak előírásaira, a nemzeti (a küldő, a fogadó, vagy akár a tranzit ország) jogszabályi rendelkezéseire, de itt kell megemlítenünk az olyan, nem jogi értelemben vett normákat is, mint az erkölcs, az etika, a kultúra, a hagyományok, vagy a szokások, amelyek szintén meghatározzák a fegyverhasználatot.

Jóllehet minden szituáció más és más, amelyekben lényegesen eltérhetnek egymástól a megfelelőnek ítélt cselekvési módozatok, a korrekt döntések időben történő meghozatalát nagyban elősegíti az alapos felkészítés, kiképzés, a felhalmozott műveleti tapasztalatok felhasználása. A tipikus esetekre történő felkészülés (bizonyos fokú standardizálás) mégsem jelenthet teljes automatizálást, hiszen mindig szükség lesz a megszokottól eltérő, esetleg előre nem látható, ezért nem is programozható helyzetek, és az azokban való cselekvés megfelelőségének egyéni mérlegelésére, amelyben a humán gondolkodás és döntéshozatal alapvető.

Feltételezve, hogy majdan döntés születik a harci feladatokra alkalmazandó gépek bizonyos fokú önállóságának lehetővé tételéről, a parancsnokoknak továbbra is meg kell tartaniuk arra vonatkozó képességüket, hogy – küldetéstípustól vagy akár egy küldetésen belül bizonyos fázisoktól függően – szabályozzák azt az önállóságot, amelyet a gépek kaphatnak, hasonlóképpen ahhoz, ahogyan meghatározzák a parancsnoklásuk alá tartozó személyek művelet-végrehajtási szabályait.

8.1 ÖNVÉDELEM EGY ROBOT ESETÉBEN

Az önvédelem kapcsán részletesen kifejtésre került, hogy az emberi élethez, létezéshez való jog velünk született, annak jogellenes veszélyeztetése esetén minden embernek természetes joga van a védekezésre, a támadás arányos elhárítására. Robotok³⁷⁹ esetében az önvédelem kérdése több szempontból is sajátos megvilágításba kerül. Feltételezve, hogy egykor majd robotok veszik át az emberek szerepét a harcmezőn, érdemes mielőbb megvizsgálnunk az alábbi kérdéseket:

- a) Megvédhetjük-e robotunkat az őt ért támadással szemben esetleg úgy, hogy ezáltal emberi életet, vagy testi épséget veszélyeztetünk?
- b) Van-e a robotnak önvédelemhez való joga, más szóval, megvédheti-e a robot saját magát az őt támadó, veszélyeztető emberrel szemben, amelynek potenciális következménye a támadó ember sérülése vagy halála?

Jól érzékelhető, hogy mindkét kérdéses esetben emberi élet, testi épség veszélyeztetése áll konfliktusban valamely dologban, technikai eszközben bekövetkező (anyagi) károsodás veszélyével. Úgy gondolhatnánk, hogy a kétféle védendő érték között aránytalan különbség van, ezért nem is állíthatók egymással szembe. A kérdésekre adandó válaszok viszont távolról sem ennyire egyértelműek, hiszen a katonai technikai eszközök egyre inkább kiváltják a humán erőt a „csatasorban”, és – talán nem is olyan sokára – ugyanolyan vagy nagyobb harcértéket képviselnek majd,

³⁷⁹ A szakirodalomban nincs egységes meghatározás arra, hogy mit kell „robot”-nak tekinteni. A „robot” szót (ami a *rabota* szóból ered, és a cseh nyelvben szolgámat jelent), először Karel Čapek használta az 1920-ban írt *R.U.R.: Rossum's Universal Robots (Rossumovi univerzální roboti)* című művében. A hagyományos felfogás szerint a „robot” kifejezés olyan eszközt jelent, amely közvetlen emberi irányítástól nagymértékben (vagy akár teljesen) függetlenül működik, képes a környezeti hatásokat észlelni, információkat feldolgozni, és azok alapján önállóan reagálni. A robotok katonai alkalmazásának előnyeiről és hátrányairól részletesebben ld. VARGA, A: (2013): *Pro és kontra a robotok és más, önműködő technikai eszközök katonai alkalmazásával kapcsolatban* – In. *Hadtudomány*, 2013. évi 1. elektronikus szám – Internet: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2013_e_Varga_Attila_Fe_renc.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)

mint az élő ember. Jelen értekezés szerzője ezért úgy véli, hogy az emberi élet és a harcképes robot értékének összevethetősége a jövő hadviselési szabályozásának egyik kulcsfontosságú dilemmája lesz.

ad a) Az első kérdésre adandó válasz csak látszólag egyszerű, még akkor is, ha a robotot a fegyveres erők tulajdonában vagy használatában levő olyan tárgynak tekintjük, mint bármely más műszaki eszközt (pl. gépjárművek, fegyverek, egyéb technikai felszerelés), amelynek megvédésére a haderő a saját erők védelme keretében általában jogosult. Érdekes arra a körülményre is felhívni a figyelmet, hogy nemzetenként eltérő állásponttal találkozunk a tulajdonvédelem érdekében történő erőalkalmazás, különösen a halálos erő alkalmazásával kapcsolatban. A brit nemzeti jog például nem teszi lehetővé halálos erő alkalmazását hazai területen, kizárólag tulajdonvédelem érdekében, ugyanakkor külföldi műveleti területen, szűk keretek között ezt mégis megengedi. Ugyancsak tartalmaz bizonyos korlátozásokat a belga nemzeti szabályozás: a halálos erő erőalkalmazása tulajdonvédelem érdekében csak akkor megengedett, ha az adott dolgok természetüknél fogva kifejezetten veszélyesek (pl. fegyverek, robbanóanyagok), és emiatt fegyveres védelmük egyébként is indokolt.³⁸⁰

Az IIHL ROE Kézikönyv (2009) szerint ezt a kérdést az adott művelet végrehajtási szabályainak kell rendezniük. A kiadvány – amely egyébként a kijelölt tulajdonnal szembeni támadást, vagy másfajta erőalkalmazást az ellenséges cselekmény körében említi – meghatározza, hogy amennyiben a tulajdon elleni támadás egyidejűleg emberi életet közvetlenül fenyegető veszélyt is jelent, a tulajdonvédelem az egyéni önvédelem, az *egység önvédelme*³⁸¹, vagy meghatározott

³⁸⁰ Legal Lessons Learned from Afghanistan and Iraq: Volume. I, Major Combat Operations (11 September 2001 to 1 May 2003) – CLAMO, The Judge Advocate General's Legal Center & School, United States Army, Charlottesville, Virginia (1 August 2004) – Internet: <http://www.fas.org/irp/doddir/army/clamo-v1.pdf> (Letöltés: 2013. október 3.), p. 89., 119. Ld. még NATO Legal Deskbook, p. 257.

³⁸¹ Az angol nyelvű szakirodalom a „*unit self-defense*” kifejezést használja, megkülönböztetve a védekezés e csoportos formáját az egyéni önvédelemtől. Az IIHL ROE Kézikönyv szerint az egységparancsnokoknak jogukban áll megvédeni a saját egységüket, valamint az azonos nemzethez tartozó más egységeket támadással vagy közvetlenül várható támadással szemben. A dokumentum utal arra, hogy bizonyos nemzetek számára az *egység önvédelem* koncepciója egyidejűleg jog és kötelesség, míg mások számára ez a koncepció csupán jog (lehetőség). Ld. IIHL Rules of Engagement Handbook, p. 3. para 8.b. Az *egység önvédelem* kérdéseiről részletesebben ld. TRUMBULL, C. P. (2012): *The Basis of Unit Self-Defense and Implications for the Use of Force* – Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 23, No. 1., pp. 121-148. – Internet: <file:///E:/PhD/dolgozat/The%20Basis%20of%20Unit%20Self-Defense%20and%20Implications%20for%20the%20Use%20of%20Fo.pdf> (Letöltés: 2013. december 2.)

személyek – ide értve más fegyveres erő tagjait, nemzetközi szervezetek képviselőit, saját ország állampolgárait, bármely más civil személyt – megvédeése jogának gyakorlását is jelenti.³⁸² Mindezekén túl, a ROE a művelet sikeres végrehajtása érdekében megengedheti az – akár halálos – erő alkalmazását tulajdonvédelem érdekében olyan esetekben is, amikor emberi életet közvetlenül fenyegető veszély nem áll fenn. Nyilvánvaló, hogy az erőalkalmazás szintje magasabb lehet akkor, ha létfontosságú és/vagy a küldetés végrehajtása szempontjából elengedhetetlen tulajdon megvédéséről van szó.

ad b) Sokkal összetettebb a második kérdésre adandó válasz. Egyre gyakoribb, hogy a robotokkal összefüggő jogi, illetve etikai kérdések kapcsán szakértők olyan humanoid, szuperintelligens gépekre gondolnak, amelyek „emberi” tulajdonságokkal rendelkeznek (kommunikálnak, tájékozódnak, „gondolkodnak”, éreznek stb.). Az a – fentiekben említett – kérdés pedig, hogy a robotok helyettesíthetik-e majd az embereket, szükségszerűen maga után vonja annak megválaszolását is, hogy vannak/lehetnek-e jogai egy robotnak?

Egyes vélemények³⁸³ szerint, ha egy robotot olyan, emberihez hasonló képességekkel látnak el, amelyek a robot öntudatosságának kialakulásához járulnak hozzá, akár már feltételezhetjük is, hogy a robot valóban rendelkezik öntudattal. Ettől a ponttól pedig el fog indulni a robotok jogait védő mozgalom.³⁸⁴ Logikusan következik a kérdés: ha a robotok majd öntudattal rendelkeznek, érezni lesznek képesek, valóban teljes személyiséggel és az emberek minden képességével rendelkezni fognak, akkor ugyanolyan jogaik lesznek-e, mint most az embereknek, vagyis mindazok, amelyek szerepelnek például az 1948. évi ENSZ emberi jogi nyilatkozatban?³⁸⁵

Jelen értekezés szerzője szerint a jogok (és a kötelességek is) emberi attribútumok, és – legalábbis a mai viszonyok között – nehéz elképzelni, hogy

³⁸² IIHL Rules of Engagement Handbook, p. 31.

³⁸³ VAN DER PLAS, A., SMITS, M., WEHRMANN, C. (2010): *Beyond Speculative Robot Ethics: A Vision Assessment Study on the Future of the Robotic Caretaker* – In: *Accountability in Research*, Taylor & Francis, Vol. 17, No. 6, pp. 299-315., Internet: http://depot.knaw.nl/8454/1/BSRE_november_2011.pdf (Letöltés: 2013. augusztus 11.), p. 300.

³⁸⁴ SINGER, P., SAGAN, A. (2009): *When robots have feelings* – The Guardian – Internet: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2009/dec/14/rage-against-machines-robots> (Letöltés: 2013. október 1.)

³⁸⁵ CAPURRO, R., NAGENBORG, M., WEBER, J., PINGEL, C. (2007): *Analysis of national and international EU regulations and ethical councils opinions related with technologies for the integration of human and artificial entities* – ETHICBOTS (30-04-2007) – Internet: <http://ethicbots.na.infn.it/restricted/doc/D4.pdf> (Letöltés: 2012. december 18.)

gépeknek jogaik, így akár önvédelemhez fűződő, inherens jogaik legyenek. Mindenképpen figyelemre méltók ugyanakkor azok a kezdeményezések, amelyek a robotok jogainak rögzítésére irányulnak. Példaként említhető, hogy a technológiailag fejlett távol-keleti országok (pl. Japán) egyes gyáraiban a robotokat a dolgozó kollektíva tagjának tekintik, és nagy tisztelet övezi őket.³⁸⁶ Az Egyesült Államokban pedig – saját honlapjuk szerint – 1999. óta létezik egy szervezet, amely a robotok jogainak védelme érdekében, a robotokkal szembeni kegyetlenségek ellen emeli fel a szavát. Jóllehet a szervezet honlapján található információk szerint ma még nincsenek olyan robotok, amelyeknek jogaik lennének, de – úgy vélik – nincs messze az az idő, amikor lesznek olyan robotok, amelyek érezni fognak és megfelelő öntudattal rendelkeznek, tehát létrehozásuktól kezdve jogok illetik majd meg őket. A szervezet jelszava: „*a robot is ember, vagy legalábbis egyszer majd az lesz*”.³⁸⁷

Az önvédelem azonban önmagában is rendkívül komplex kérdés, hiszen ugyanolyan vagy hasonló magatartások támadásként, avagy védekezésként való megítélése sok esetben csak apró részleteken múlik. A fentiekben (ld. az önvédelemről szóló részt) már részletesen kifejtésre került, hogy az önvédelemben cselekvőnek olyan absztrakt fogalmakat kell a másodperc tört része alatt értelmezni, mint „arányosság” és „szükségesség”, amelyek tartalma szituációnként változhat, és olyan fokú elvonatkoztatást kívánnak meg, amelyre egy gép – legalábbis még ma – nem képes.

Míg egy ember esetében teljességgel elfogadható és – emberileg – érthető az élet és testi épség megóvásának igénye, addig ez a problematika némiképp eltérően jelentkezik robotok esetében: katonai robotokat azért használnak előszeretettel a hadseregek, mert a veszélyes feladatok végrehajtásával nem kell kockáztatni az állomány testi épségét. Egy géptől „elvárható”, hogy ne a saját épségének megóvásával legyen elfoglalva, hanem a veszély jóval magasabb fokát „vállalva” hajtsa végre a kapott utasítást.³⁸⁸

³⁸⁶ SINGER, P. W. (2010): *The Ethics of Killer Applications: Why Is It So Hard To Talk About Morality When It Comes to New Military Technology?* – In. *Journal of Military Ethics*, Vol. 9, No. 4, pp. 299-312. – Internet: http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2010/12/robotics%20ethics%20singer/12_robotics_ethics_singer.pdf (Letöltés: 2012. december 18.), p. 307.

³⁸⁷ American Society for the Prevention of Cruelty to Robots – Internet: <http://www.aspcr.com/index.html> (Letöltés: 2012. december 18.)

³⁸⁸ Bland (2012) szerint a harci robotot önvédelmi helyzetben nem a félelem vezérli, hanem szigorú matematikai képletek szerint cselekszik. Egy példával élve: ha egy toronyban levő mesterlövész leküzdése a feladat, akkor egy katona lehet, hogy fel fogja robbantani az egész tornyot, mert így biztonságosabb számára, míg egy robotba betáplálható, hogy minden körülmények között kerülje a szükségtelen károkozást, ezért a robot – emberi mércével mérve – kockázatosabb, de a jog

Tovább árnyalja a képet, hogy az önvédelmi helyzetek nemzetenkénti meghatározásában is komoly eltéréseket tapasztalhatunk. Míg például a magyar jog alapvetően a védekező (reaktív) magatartást tartja elfogadhatónak, amely egy már folyamatban levő, vagy a végrehajtást közvetlenül megelőző stádiumban levő támadás elhárításához szükséges, addig az amerikai jog nagyobb teret enged a preventív fellépésnek azáltal, hogy megengedi az önvédelemre történő hivatkozást már ellenséges szándék tapasztalása esetén is. Mindebből szükségszerűen következik a kérdés, hogy:

- a) Meg tudja-e ítélni egy robot, mi minősül ellenséges cselekménynek, vagy mit kell ellenséges szándéknak tekinteni?
- b) Meg tudjuk-e ítélni azt, hogy egy robot esetében mi az ellenséges cselekmény, vagy mikor alakul ki a robotban ellenséges szándék?

ad a) Az első kérdéssel kapcsolatban előre kell bocsátanunk, hogy az ellenséges szándékra utaló jelek műveletenként eltérőek lehetnek, és mindig az adott körülmények között értelmezendők. Amennyiben indokolt, a felettes hatóság iránymutatást adhat az ellenséges szándékra utaló jelek azonosításának megkönnyítésére.³⁸⁹ Jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy a tipikusan ellenségesnek tartott manőverek, cselekmények meghatározása révén programozható az automatizált reakció is. A nagyfokú absztrakció miatt azonban kétséges, hogy egy robot képes lenne felismerni az emberi gondolat, szándék ellenségességét, még akkor is, ha adott körülmények között az ellenségességre utaló jelek viszonylag jól körbeírhatók.

ad b) A második kérdés – talán – könnyebben megválaszolható, amennyiben a harci robot tevékenységét olyan szempontok szerint értékeljük, mintha élő ember hajtaná végre. Nyilvánvaló, hogy robot esetében „szándékról” a szó humán értelmében nem beszélhetünk, hiszen a gép egy előre megadott parancssort, vagy annak bizonyos kombinációit hajtja végre. A kérdésnek ez a vetülete majd akkor fog előtérbe kerülni, ha a gépek elkezdnek emberi ráhatás nélkül, önállóan „gondolkodni” és „dönteni”.

szempontjából mégis elfogadhatóbb módon fog cselekedni. BLAND, E. (2012): *Robot warriors will get a guide to ethics* – Internet: <http://www.nbcnews.com/id/30810070/> (Letöltés: 2012. december 18.)

³⁸⁹ Erről a témáról részletesebben ld. az ellenséges szándékról szóló fejezetet).

8.2 ROBOT-SPECIFIKUS MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK

Katonai műveleti környezetben az egyes feladatok végrehajtásának – és köztük a fegyverhasználatnak – a „mikor és hogyan?”-ját alapvetően a művelet-végrehajtási szabályok határozzák meg. A technológia legújabb vívmányaival összefüggésben fel kell tennünk a kérdést: ha majd robotokat használnak arra, hogy katonai (harci) feladatokat hajtsanak végre, akkor mit fognak tartalmazni a művelet-végrehajtási szabályok?

Tekintettel arra, hogy a katonai művelettel elérni kívánt politikai célok lényegesen befolyásolják a művelet végrehajtásának módját és az alkalmazott eszközöket (pl. fegyvereket), a művelet-végrehajtási szabályok fontos szerepet fognak játszani a jövő fegyveres konfliktusaiban is. E rendelkezéseknek kell majd meghatározniuk azt, hogy a műveletet végrehajtó parancsnokok – tekintettel a konkrét műveleti környezetre, az ott kialakult politikai és katonai helyzetre – használhatnak-e egyáltalán roboteszközöket, és ha igen, mikortól, milyen feltételek bekövetkezése esetén „kapcsolhat át a hadsereg robot üzemmódba”.

Az alárendelt fegyveres erő – ide értve a katonákat és az alkalmazott robotokat is – cselekményeiért viselt felelősség tudatában különös hangsúlyt kap az a kérdés, hogy a felettes/parancsnok hogyan határozza meg a művelet-végrehajtás kereteit, mennyiben enged teret az önálló döntéshozatalnak, illetve milyen mértékben szándékozik fenntartani magának a döntés jogát konkrét esetekben?

Sok érv szól amellett, hogy a robotok alkalmazására speciális művelet-végrehajtási szabályok kerüljenek meghatározásra. A legkritikusabb terület a halálos erő alkalmazásának engedélyezése, illetve az engedélyezés delegálhatósága. Lazarski (2002) szerint a közvélemény ma még idegenkedik attól a gondolattól, hogy önműködő rendszerek fegyvert használjanak, de a technológia fejlődésével az ilyen szerkezetekkel szembeni félelem és kulturális ellenállás enyhülni fog. A művelet-végrehajtási szabályoknak is változniuk kell annak megfelelően, ahogy a világ közvéleménye és a kulturális előítéletek képviselői hozzászoknak az autonóm eszközök általi hadviseléshez. Úgy véli, hogy a ROE rendelkezéseknek nagyon konzervatívnak kell lenniük mindaddig, amíg a rendszer teljesen ki nem fejlődik. Álláspontja szerint nem kerülhet sor az önműködő eszközök harci bevetésére mindaddig, amíg fegyverhasználatukkal kapcsolatos valamennyi kérdés nem kerül

megnyugtatóan rendezésre, függetlenül attól, hogy harctéri jelenlétük és alkalmazásuk mennyire hasznos az élet megóvásában, vagy mennyire tekinthetők költségkímélőnek.³⁹⁰ A robotokat alkalmazó fegyveres erők részére kiadandó műveletvégrehajtási szabályok lehetséges tartalmát illetően, és különösen az önműködő rendszerek erőalkalmazásával kapcsolatban Canning (2006) szerint jó kiinduló alapot jelenthet az alábbi – a szerző szerint műveleti koncepciónak szánt – felsorolás:

- a) gépek csak gépeket jelöljenek meg célpontként, ennek keretében:
 - a fegyverhasználatra képes önműködő rendszerek automatikusan azonosítják és kijelölik a célt, semlegesítik vagy megsemmisítik az ellenség által használt fegyvereket – de nem a fegyvereket használó személyeket. Kérdésként itt elsősorban az merül fel, hogy a gépek meg tudják-e majd különböztetni a támadó fegyverektől az önvédelemből, vagy vadászat céljából használt fegyvereket?
 - lehetőség van az ellenséges alakulat lefegyverzésére anélkül, hogy szükség lenne megölni az állományába tartozó személyeket;
 - lehetőség van arra, hogy a gépeket *nem halálos* technológiával szereljék fel, és ennek révén elérhető, hogy az ellenséges fegyveres erők tagjai letegyék a fegyvereiket, mielőtt a gépek elpusztítják őket;
- b) embereket emberek jelöljenek meg célpontként, vagyis azokban az esetekben, amikor szükséges az emberek célpontként való kijelölése (ide értve a parancsnoki rendszer működésképtelenné tételét is), az ember jelenléte nélkül működő, felfegyverzett eszközöknél fenn kell tartani a távirányítás lehetőségét. Ennek segítségével egy operátor közvetlenül ellenőrizheti a gépek – előre megadott koordináták szerinti – fegyverhasználatát, és ha szükséges, beavatkozhat a végrehajtásba,³⁹¹
- c) változtatható üzemmód biztosítása, amelynek révén
 - befolyásolható az önműködő rendszer önállósága;
 - szükség esetén a teljesen önműködő üzemmódból át lehet kapcsolni emberi irányítással történő működésbe.³⁹²

³⁹⁰ LAZARSKI, A. J. (2002): *Legal Implications of the Uninhabited Combat Aerial Vehicle* – In. Air & Space Power Journal, Chronicles Online Journal, Vol. XVI, No. 2. – Internet: <http://www.au.af.mil/au/afri/aspj/airchronicles/apj/apj02/sum02/lazarski.html> (Letöltés: 2012. december 9.)

³⁹¹ Az angol nyelvű szakirodalom a *human in the weapons control loop* kifejezést használja.

³⁹² CANNING, J. S. (2006): *A Concept of Operations for Armed Autonomous Systems* – NAVSEA Warfare Centers – Internet: http://www.dtic.mil/ndia/2006disruptive_tech/canning.pdf (Letöltés: 2013. január 3.), p. 14

Látható, hogy a teljesen önálló működés, a „robot üzemmód” az emberi döntéshozatal hiánya miatt felvet bizonyos aggályokat. Az emberi irányítás nélkül működő harci eszközöknek, robotoknak ugyanis meglehetősen nagyfokú fejlettségi szinten kell(ene) lenniük ahhoz, hogy megfelelően értelmezzék azt az aktuális helyzetet, amelyben a feladatot végre kell hajtani, valamint, hogy alkalmazzák a kiadott és hatályos művelet-végrehajtási szabályokat, és azok alapján erőt (akár fegyvert) alkalmazzanak. Ezzel összefüggésben talán a legnagyobb kihívás az, hogy meg tudjuk-e kellő pontossággal fogalmazni azokat az utasításokat, amelyeket szeretnénk egy géppel végrehajtatni? Mindaddig, amíg egy harcoló gép nem lesz képes komplex helyzeteket, elvont fogalmakat, irracionális emberi megnyilvánulásokat értelmezni és kezelni, elengedhetetlen, hogy a végrehajtás szabályait (módját és eszközeit) a lehető legegyszerűbben határozzuk meg.

Egyes szerzők³⁹³ szerint az Egyesült Államok tengerészgyalogsága részére kiadott Közelharc Kézikönyvben³⁹⁴ szereplő, az erőalkalmazás fokozatosságán alapuló koncepció jó alap lehet önműködő gépek számára is az erő (fegyver) használatával kapcsolatos egyszerű parancsnok meghatározásához. A koncepció lehetséges cselekvési módokat sorol fel, kezdve a szóbeli utasítástól egészen a halálos erő alkalmazásáig, amelyek – akár egy robot által is – igénybe vehetők egy potenciálisan veszélyes szituációban. Az említett koncepció az alábbi öt cselekvési fokozatot különbözteti meg, amelyek megfelelnek az érintett személy magatartásának, és annak az elvárásnak, ahogyan egy tengerészgyalogosnak az adott helyzetet kezelnie kell:

1. szint: utasítást teljesítő (együtműködő) – az alany reagál, és követi a szóbeli utasításokat. Közelharctechnika nem alkalmazandó;
2. szint: ellenálló (passzív) – az alany ellenáll a szóbeli utasításnak, de határozottabb cselekvésirányítás esetén azonnal teljesíti azt. Közelharctechnika nem alkalmazandó;
3. szint: ellenálló (aktív) – az alany kezdetben fizikai ellenállást tanúsít. A helyzet irányítása érdekében együtműködést kikényszerítő technikák alkalmazandók. A 3. szint magában foglal közelharctechnikákat, egészen a fizikai erőszakig annak érdekében, hogy az alany kövesse az utasítást;

³⁹³ Ld. Military Robot Laws: A Continuum of Force? – Internet: <http://akikok012uml.wordpress.com/military-robot-laws-a-continuum-of-engagement/> (Letöltés: 2012. december 10.)

³⁹⁴ Manual Close Combat (MCRP 3-02B) – United States Marine Corps, 1999 – Internet: <http://www.combatival.com/> (Letöltés: 2012. december 10.)

4. szint: támadó (testi sérülés) – az alany fizikailag támad, de nem használ fegyvert. Védekező közelharctechnikák alkalmazandók a veszély elhárítása érdekében;
5. szint: támadó (halálos erő) – az alannál fegyver van, és megöl vagy megsebesít valakit, ha azonnal nem állítják meg, és nem veszik át felette az irányítást. Az alany feletti irányításhoz tűzfegyverrel vagy anélkül történő halálos erő alkalmazása szükséges.

8.3 A FEGYVERRENDSZEREK ÖNÁLLÓSÁGÁNAK KORLÁTOZÁSA

A robottechnika katonai alkalmazásának szabályozását a témával foglalkozó szakértők egyre hangosabban követelik³⁹⁵, és ezen az sem változtat sokat, hogy a kodifikáció terén vannak már biztató jelek is. A szabályozási törekvések egyik legutóbbi és leghatározottabb példájaként említhetjük az USA Védelmi Minisztériuma által 2012. november végén kiadott rendeletet³⁹⁶, amelynek célja, hogy iránymutatást adjon azok számára, akik felelősek a teljesen vagy félig önműködő fegyverrendszerek³⁹⁷ kifejlesztéséért és alkalmazásáért, továbbá megoldási javaslatokkal szolgáljon arra vonatkozóan, hogyan lehet csökkenteni az ilyen fegyverrendszerek rendellenes működésének lehetőségét, és annak nem kívánatos következményeit. A dokumentum legfontosabb rendelkezései röviden az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- a teljesen vagy félig önműködő fegyverrendszereket úgy kell kialakítani, hogy megmaradjon a parancsnok és a működtető személyzet lehetősége arra, hogy meg tudja ítélni a fegyveralkalmazás szükségességét;

³⁹⁵ „Tekintettel az ilyen eszközök lehetséges elterjedésére a konfliktusok egyre növekvő számú szereplői között (...), a társadalmunk részéről jelentkező nehézségekre azzal kapcsolatban, hogy megtegyük a szükséges intézkedéseket saját magunk megvédésére ilyen támadásokkal szemben, jobb lenne elmozdulni egy olyan nemzetközi rezsim felé, amely ellenőrzi, vagy korlátozza, csökkenti az ilyen eszközök használatát.” Ld. HENRY, C. (2012): *Robots Changing Modern Battlefields* – Internet: <http://www.indepthnews.info/index.php/global-issues/1373-robots-changing-modern-battlefields> (Letöltés: 2012. december 14.)

³⁹⁶ *Autonomy in Weapon Systems* – Department of Defense, Directive Number 3000.09 (November 21, 2012) – Internet: <http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/300009p.pdf> (Letöltés: 2012. december 20.)

³⁹⁷ A direktíva szerint *önműködő fegyverrendszernek* minősül az, amely aktiválását követően humán irányítószemélyzet további beavatkozása nélkül ki tudja választani és meg tudja semmisíteni a célpontokat. A fogalomba beleértendők az olyan, emberi felügyelet alatt működő rendszerek is, amelyek képesek az önálló célkiválasztásra és megsemmisítésre, de úgy vannak kialakítva, hogy a felügyeletüket ellátó személy bármikor megszakíthatja a művelet végrehajtását. Ld. *Autonomy in Weapon Systems*, pp.13-14.

- a fegyverrendszereknek a feladatot a parancsnok és a működtető személyzet által meghatározott időintervallumban kell végrehajtania, és ha erre nem kerülhet sor, legyenek képesek arra, hogy megszakítsák a feladat-végrehajtást, vagy kérjenek további emberi utasítást, mielőtt folytatnák a műveletet;
- az emberek és a fegyverrendszerek között olyan kapcsolatnak kell fennállnia, amely folyamatos adatszolgáltatást biztosít a rendszer állapotáról;
- megfelelő kiképzésben kell részesíteni a rendszert működtető személyzetet, és egyértelmű eljárásrendet kell biztosítani számukra az alkalmazást illetően;
- azok, akik rendelkeznek az ilyen fegyverrendszerek alkalmazásának, vagy az alkalmazásra való utasítás adásának jogával, e jogukat kellő körültekintéssel, a hadijog, a vonatkozó nemzetközi megállapodások, a fegyverrendszerekre vonatkozó biztonsági előírások, és a vonatkozó művelet-végrehajtási szabályok szerint gyakorolhatják;
- az olyan félig önműködő fegyverrendszereket, amelyeket pilóta nélküli járművekre vagy járművekbe szerelnek, úgy kell kialakítani, hogy azokban az esetekben, ha elromlik vagy megszakad a kommunikációs kapcsolat az irányító személyzettel, a rendszer nem választ ki és nem semmisít meg önállóan olyan egyedi célpontokat vagy célpontcsoportokat, amelyeket korábban az arra felhatalmazással rendelkező személy(ek) nem választott(ak) ki;
- az emberi felügyelet alatt álló önműködő fegyverrendszerek alkalmazhatók célpontkiválasztásra és megsemmisítésre, kivéve az élő erő által használt objektumok elleni támadásokat;
- a fegyverrendszereket működésük és alkalmazásuk tekintetében előzetes jogi vizsgálatnak kell alávetni.³⁹⁸

A direktíva külön mellékletet szentel az alkalmazói felelősség kérdésének. E körben elsősorban a gépekkel kapcsolatos technikai követelmények és az alkalmazással kapcsolatos iránymutatások részletes kidolgozásáért, az érintett személyek megfelelő felkészítéséért, valamint a működtetés ellenőrzéséért felelő személyek kijelölése történik meg. Mindemellett, a harctéri parancsnokok számára a dokumentum előírja, hogy:

- a teljesen vagy félig önműködő fegyverrendszereket a direktívával összhangban, továbbá úgy kell alkalmazni, hogy az megfeleljen a rendszer kialakításának, a

³⁹⁸ Autonomy in Weapon Systems, pp. 2-3.

- tesztelt és bizonyított képességeinek, a működtető személyzet kiképzésének, a vonatkozó doktrínáknak és a fegyverrendszer teljes vagy félig önműködő jellegének;
- az ilyen fegyverrendszereket kellő körültekintéssel és a vonatkozó jogi előírások szigorú betartásával alkalmazhatják;
 - biztosítaniuk kell azt, hogy a fegyverrendszereket nem alkalmazzák oly módon, ami ellentétes a direktívában foglaltakkal, illetve nem alakítják át úgy, hogy a direktívában foglaltakkal ellentétesen működjenek;
 - amennyiben – figyelembe véve a harcoló alakulatok prioritásait és a műveleti szükségleteket – ilyen fegyverrendszereket kívánnak alkalmazni, akkor ezt be kell építeni a műveleti tervezésbe.³⁹⁹

Látható, hogy a dokumentum – jóllehet továbbra is szabad utat enged az olyan fegyverek fejlesztésének, amelyek nem tesznek szükségessé emberi irányítást – alapvetően osztja az önműködő fegyverrendszerekkel kapcsolatos aggályokat, miszerint veszélyesek lehetnek a civilekre nézve, mert nem képesek megkülönböztetni a katonákat a civil személyektől, a *harcosokat* a *nem harcosoktól*⁴⁰⁰. Erre tekintettel követelményként fogalmazza meg, hogy mindazokban az esetekben, amikor a robotok halálos erőt alkalmaznak, maradjon fenn a működés feletti közvetlen emberi irányítás.⁴⁰¹

³⁹⁹ Autonomy in Weapon Systems, p. 12.

⁴⁰⁰ A hadijogban használatos „*harcos*” (*combatant*) és „*nem harcos*” (*non-combatant*) kifejezések az alapján tesznek különbséget emberek között, hogy közvetlenül részt vesznek-e az ellenségeskedésben. Ennek megfelelően, kombatánsoknak minősülnek a konfliktusban részes országok fegyveres erőinek tagjai, kivéve a harcon kívüli (*hors de combat*) személyeket (részletesebben ld. fentebb). Ebben az összefüggésben a fegyveres erőt kísérő civil személyek sem minősülnek *nem harcosoknak*, minthogy nem tagjai a fegyveres erőnek. Ellenben, az ellenségeskedésben közvetlenül részt vevő civil személyek elvesztik védett státuszukat, és kombatánsoknak tekintendők. Ld. Distinction between Civilians and Combatants, Customary IHL – ICRC – Internet: http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_cha_chapter1 (Letöltés: 2013. november 30.)

⁴⁰¹ Ezt az elvárást erősíti egyébként az USA Védelmi Minisztériuma által 2011-ben kiadott, az emberi irányítás nélkül működő rendszerek 2036-ig szóló integrált terve is, amely szerint „*jelenleg az emberi irányítás nélkül működő rendszerek halálos erőt kizárólag teljes emberi irányítás és ember általi döntéshozatal alapján alkalmazhatnak. Az ilyen rendszerek esetében mind az erőalkalmazásra, mind pedig a konkrét célpont kiválasztására vonatkozó döntést ember hozza meg, és a belátható jövőben e döntések továbbra is emberek által fognak megszületni*”. Unmanned Systems Integrated Roadmap FY 2011-2036 – USA Department of Defence (Ref.No. 11-S-3613) – Internet: <http://info.publicintelligence.net/DoD-UAS-2011-2036.pdf> (Letöltés: 2012. december 15.), p. 17.

8.4 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Ma még a legtöbb emberben komoly aggodalmat ébreszt annak vizionálása, hogy önállóan működő gépek saját döntésük alapján fegyvert használjanak, adott esetben emberekkel szemben. Az ellenérzések nem csupán napjaink technológiai színvonalának hiányosságaiból, a fegyveralkalmazással járó, komplex szituációk gépek általi „meg nem érthetőségéből” adódnak, hanem annak általános elutasításából is, hogy gépeket – legyenek bármennyire is önállóak – emberekkel egyenrangúként kezeljünk, számukra jogokat biztosítsunk, ide értve akár az önvédelem jogát is. Mégis, jól látható tendencia, hogy a modern hadseregek egyre nagyobb számban használnak robotokat a humán állomány épségének megóvása érdekében, amely maga után vonja a robottechnológia katonai alkalmazása szabályozásának szükségességét is. Ezek az irányadó rendelkezések megjelenhetnek egyrésztől valamely művelet végrehajtási szabályaiban, vagy olyan általánosan kötelező rendelkezésekben, amelyek konkrét művelettől függetlenül szabják meg a robotok katonai alkalmazásának kereteit, feltételeit.

Figyelembe kell azonban venni, hogy a ma használatos művelet-végrehajtási szabályok olyan fogalmakkal operálnak, amelyek nem, vagy csak nehezen értelmezhetők és alkalmazhatók robotok esetében. Egyre inkább felmerül annak szükségessége, hogy az önműködő gépeket alkalmazó hadseregek robot-specifikus ROE rendelkezéseket dolgozzanak ki. E szabályoknak – egyebek mellett – arra is ki kell térniük, hogy az illetékes parancsnok milyen körülmények között alkalmazhat robotokat, mik azok a – nemzetközi hadijognak is megfelelő – feltételek, amelyek teljesülése esetén a robot önállóan erőt alkalmazhat (akár fegyvert is használhat), továbbá arra is, hogy mik azok az élethelyzetek, konkrét szituációk, amelyekben az erőalkalmazás kérdésében „vissza kell venni” a humán irányítást, a döntéshozatalt.

Az ugyancsak részletesen ismertetett amerikai direktívát biztató kísérletnek tekinthetjük a fegyverek jövőbeli, sokkal önállóbb generációjára vonatkozó, általános szabályok felállítására. Mindazonáltal, vannak olyanok, akik éppen az USA szuperhatalmi képességeire utalva várnának el konkrétabb lépéseket a robotfegyverek korlátozása terén. Singer (2013) szerint például a dokumentum – ugyan jó kezdetnek

számít, de – egy kicsit „félresikerült” és legfeljebb előkészítő anyagnak felel meg.⁴⁰² Ami pedig a legfontosabb hátránya, hogy nem az USA elnöke írta alá, így még az Egyesült Államokban sem bír összkormányzati szinten releváns politikai kötőerővel.

Mindezekon túl azt is meg kell említenünk, hogy az említett direktíva „csupán” egy – jóllehet kétség kívül a katonailag legjelentősebb – nemzet részéről tett megnyilvánulás, vagyis távolról sem tükrözi a nemzetközi közösség egységes álláspontját, amelynek kialakítása során komoly vitákra lehet számítani. A téma nemzetközi jogi szabályozásakor vélhetően kulcskérdés lesz, hogy mely országok tudják majd a tárgyalások során kellő hatékonysággal érvényesíteni politikai és jogi érveiket, érdekeiket, etikai értékrendjüket, és melyek lesznek azok, amelyek nem fogadják majd el a közös szabályozásban részt vevők álláspontját, és a távolmaradás mellett döntenek.

⁴⁰² SINGER, P. W., WRIGHT, T. (2013): *Memorandum to President Obama, Big Bet: An Obama Doctrine on New Rules of War* – In. *Big Bets and Black Swank, A Presidential Briefing Book, Foreign Policy at Brookings*, January 2013, pp. 41-44. – Internet: <http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2013/1/big%20bets%20black%20swans/big%20bets%20and%20black%20swans%20a%20presidential%20briefing%20book.pdf> (Letöltés: 2013. január 25.), p. 42.

9. GONDOLATOK A MAGYAR ROE SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

A Magyar Honvédség egyik kiemelt, szükség esetén fegyverhasználati joggal ellátandó feladata a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó és humanitárius feladatok – teljesítése.⁴⁰³ Magyar katonák 1897-től vesznek részt válságreagáló műveletekben⁴⁰⁴, eredményesen együttműködve a külföldi partnerekkel, kiváltva a nemzetközi közösség szakmai elismerését és tiszteletét. Napjainkban – az afganisztáni ISAF műveletről való kivonulás ellenére is – 3 kontinensen⁴⁰⁵ 22 misszióban szolgálnak magyar katonák, összesen 654 fő.⁴⁰⁶ A magyar katonai alakulatok külföldi feladat-végrehajtása eddig is főleg többnemzeti (szövetségi vagy koalíciós) műveletek keretei között valósult meg, és várhatóan ez nem fog változni a jövőben sem.⁴⁰⁷

A XXI. századi válságreagáló műveletekben való részvételt nem csupán az – egyébként sem egyszerű – többnemzeti együttműködési kényszer nehezíti meg, hanem az is, hogy különösen bonyolult műveleti viszonyok között kell rendkívül komplex, sok esetben nem (vagy nem kizárólagosan) katonai feladatokat végrehajtani. Mindezek mellett azt is meg kell említeni, hogy a korábban „megszokott”, főként támogató funkciók „alacsony intenzitású konfliktusokban” való ellátásán túl a Magyar

⁴⁰³ Hvt. 36. § (1) bekezdés c) pont

⁴⁰⁴ ISASZEGI J. (2008): *Magyar katonák a nemzetközi béketámogató műveletekben (1895-2000)* – Internet: http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/publikacio/isaszegi/isaszegi_pub_2008_01.pdf (Letöltés: 2013. december 10.), p. 2.

⁴⁰⁵ Európa, Afrika és Ázsia (ide értve a Közel-Kelet térségét is).

⁴⁰⁶ 2014. április 7-i adat. Forrás: Békeműveletek – Párbeszéd Lap, Magyar Honvédség Tájékoztató Portál – Intranet: http://parbeszed/sites/kulso/informaciosbazis/bekemuveletek/Lapok/missiok_letsama.aspx (Letöltés: 2014. április 7.) Ez a létszám értelemszerűen nem azonos a külföldön szolgálatot teljesítő összes magyar katona számával. Az mindenesetre figyelemre méltó, hogy 2007-2008 fordulóján még 28 misszióban 1034 fő magyar katona teljesített szolgálatot (ebbe a számba beleértendő az egyéni vagy törzstiszti beosztásokban szolgálatot teljesítők, valamint a nemzeti kontingensek állománya is). Ld. SZENES Z. (2008): *Koncepcióváltás a magyar békefenntartásban* – In. Bp., Nemzet és biztonság, I. évf. 4. sz., pp. 67-80., p. 68. A magyar katonai missziós részvételről ld. még ISASZEGI, J. (2007): *A Magyar Honvédség részvétele a nemzetközi műveletekben* – Szentendre, MH Központi Kiképző Bázis, 2007. szeptember 05. – Internet: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/publikacio/isaszegi/isaszegi_pub_2007_02.pdf (Letöltés: 2013. december 4.)

⁴⁰⁷ A Magyar Honvédség jelenleg hatályos Összhaderőnemi Doktrínája (MH ÖHD) szerint „A NATO nemzetközi jellegéből adódóan többnemzeti összetételű parancsnokságokkal és kötelékekkel hajtja végre feladatait. Magyarország NATO-tagságának köszönhetően az MH is jellemzően ilyen műveletekben vesz részt, esetenként – alkalmi koalícióban – nem NATO-tag partnerekkel is. Ezek során messzemenően figyelembe kell venni a nemzetközi szempontokat és a koalíciós társak nemzeti sajátosságait, esetleg eltérő normáit és szokásait a közös siker elérése érdekében.” Ld. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína (Ált/43) (2012) – A Magyar Honvédség Kiadványa, 3. kiadás, p. 2-24.

Honvédség egyre bátrabban vállalkozik valós harci feladatok végrehajtására képes alakulatok műveleti területre küldésére is.⁴⁰⁸

Éppen ezért, a további eredményes együttműködés biztosítása érdekében kiemelt hangsúlyt kell fektetni a műveleteket irányító nemzetközi szervezetek, illetve a többnemzeti műveletben résztvevő országok által kiadott művelet-végrehajtási szabályok tanulmányozására, megismerésére, és nemzeti szabályainknak e rendelkezésekhez történő közelítésére, a velük való összhang megteremtésére.⁴⁰⁹

A Magyar Honvédségre vonatkoztatva a művelet-végrehajtási szabályok kérdéskörét, mindenképpen fel kell tennünk az alábbi kérdéseket:

- 1) Vannak-e a nemzeti szabályozásban a Magyar Honvédségre vonatkozó művelet-végrehajtási szabályok? Ha igen, hol, milyen normá(k)ban található(k) meg ezek a szabályok?
- 2) Aggály nélkül alkalmazhatók-e ezek a szabályok a békeidejű működéstől eltérő helyzetekben, illetve külföldi műveleti területen?
- 3) Milyen külföldi szabályokat kell alkalmazniuk a magyar katonáknak külföldi feladat-végrehajtás során? Alkalmazhatják-e a külföldi fél (ld. nemzetközi szervezet) által kiadott művelet-végrehajtási szabályokat?
- 4) Milyen formai, tartalmi követelményeknek kellene megfelelniük a magyar művelet-végrehajtási szabályoknak? A Magyar Honvédség esetében alkalmazható lenne-e egy NATO ROE doktrínához hasonló dokumentum?⁴¹⁰

9.1 A MAGYAR HONVÉDSÉGRE VONATKOZÓ, ROE JELLEGŰ RENDELKEZÉSEK

Jelen értekezés szerzőjének tapasztalatai szerint a nemzeti ROE létezésével kapcsolatos alapkérdés többnyire a Magyar Honvédség alakulatainak külföldi

⁴⁰⁸ Példaként ld. az afganisztáni Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erők (ISAF) műveleteiben történő további magyar katonai szerepvállalásról szóló 2186/2008. (XII. 29.) Korm. határozatot, amelynek 1. pontjában a Kormány hozzájárult ahhoz, hogy a Magyar Honvédség állományából egy legfeljebb 50 fős (váltási időszakban 100 fős) Különleges Műveleti Kontingens vegyen részt az ISAF keretében működő különleges műveleti erők feladataiban.

⁴⁰⁹ A magyar katonai alakulatok nemzetközi missziókban való részvételét elősegítő kodifikációs tevékenységről, a békeműveleteknek a Magyar Honvédségre gyakorolt pozitív hatásairól, a magyar haderő „nemzetköziesedéséről” részletesebben ld. SZENES Z. (2006): *A békefenntartás hatása a magyar haderőre* – In. Budapest, Hadtudomány, Magyar Hadtudományi Társaság, XVI. évf. 3. sz. – Internet: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2006/3/2006_3_1.html (Letöltés: 2013. december 1.)

⁴¹⁰ E témakörrel a következő fejezet részletesen foglalkozik.

válságkezelő műveletekben való részvételével, továbbá azzal összefüggésben szokott felmerülni, hogy magyar részről maradéktalanul elfogadhatók-e annak a nemzetközi műveletnek (misszióknak) a végrehajtási szabályai, amelyekben a magyar részvételre – a katonai és politikai döntés-előkészítést követően – közjogi engedély van vagy lesz? Amennyiben a felajánlott magyar részvétel jogi, politikai, katonai-szakmai akadályokba ütközik, a megoldáskeresés egy bizonyos fázisában fel szokott vetődni az a javaslat is, hogy a nemzeti ROE révén a felmerülő problémák esetleg könnyebben kezelhetők lennének.

A magyar jogrendszerben nincs egy olyan homogén, a művelet-végrehajtás módjára, eszközeire vonatkozóan felhatalmazásokat vagy korlátozásokat tartalmazó dokumentum, mint amellyel a ROE rendszert követő angolszász országok rendelkeznek, illetve amelyet a válságreagálásban leginkább érdekelt nemzetközi szervezetek (NATO, EU, ENSZ) alkalmaznak. Figyelembe kell venni ugyanakkor azt a sokszor hangoztatott tételt is, miszerint a Magyar Honvédség alakulatai nem csupán a külföldi válságkezelés során, hanem békében (normál időszakban) is hajtanak végre feladatokat, műveleteket, amelyeknek meg vannak (meg kell, hogy legyenek) a sajátos szabályai. Ilyen, békeidőben is végrehajtandó feladatnak (műveletnek) tekinthetjük a légtérelőőrzést, az őrzés-védelmi, a tűzszerész, a katonai rendész feladatokat, vagy a katasztrófavédelmi feladatokban való közreműködés számos fajtáját. E tevékenységek különböző jogszabályokban részletesen szabályozásra kerültek.

A Magyar Honvédség által ellátandó feladatok (végrehajtandó műveletek) szabályaival kapcsolatban összefoglalóan megállapítható, hogy a jogforrási hierarchia teljes skáláján, a legváltozatosabb formában megjelennek. Ez önmagában még nem baj, és nem is áll ellentétben a nemzetközi joggyakorlattal, hiszen konkrét jogi kérdésekben az országok eltérő kodifikációs megoldásokat preferálnak. Az sem ritka, hogy a művelet-végrehajtási szabályokat nem egy homogén dokumentumban összefoglalva, hanem egymástól független jogalkotó szervek által kiadott, különböző szintű normákban találjuk.

Értelemszerű, hogy minél magasabb szinten helyezkedik el egy norma, annál általánosabb a megfogalmazás, és minél alacsonyabb szinten jelenik meg az adott jogforrás, a szabályozás annál részletesebb, szakmaibb. Az alábbiakban néhány kiragadott példa alapján könnyen megvilágítható, mely szabályok tekinthetők ROE jellegű rendelkezéseknek.

- 1) A feladat-végrehajtás földrajzi meghatározásával kapcsolatban.
- a) Az Alaptörvény 47. cikk (1) bekezdése a Kormányhoz telepíti azt a jogot, hogy döntsön a Magyar Honvédség határátlépéssel járó csapatmozgásairól. E körben csapatmozgásnak minősül a Magyar Honvédségnek az államhatár átlépésével járó olyan tevékenysége, amely
- alaprendeltetésből fakadó feladatok (be)gyakorlására vagy végrehajtására irányul,
 - a fenti feladatokra vonatkozó katonai szabályzatok előírásai alapján történik, és
 - szervezett formában, katonai vezetés vagy egyes külföldi fegyveres erőkre érvényesülő más felelős vezetés alatt valósul meg.⁴¹¹
- Magyar katonai alakulatok – fő szabály szerint – csak a Kormány által előzetesen hozott közjogi döntés birtokában léphetik át az államhatárt.⁴¹²
- b) Amennyiben a Honvédség erőinek külföldi alkalmazásáról⁴¹³, illetve állomásozásáról⁴¹⁴ is dönten kell, ehhez már Alaptörvény 47. cikk (2) bekezdése szerint a parlamenti képviselők kétharmada által megszavazott országgyűlési határozatra van szükség. Ha azonban az alkalmazásra, valamint más csapatmozgásra az EU vagy a NATO döntése alapján kerül sor, akkor a döntés ismét a Kormány kezében van.⁴¹⁵
- c) Rendkívüli állapot idején a Honvédelmi Tanács – amely ilyenkor gyakorolja az Országgyűlés által átruházott jogköröket, valamint a köztársasági elnök és a Kormány teljes jogkörét⁴¹⁶ – dönt a Magyar Honvédség külföldi vagy magyarországi alkalmazásáról, békefenntartásban⁴¹⁷ való részvételéről, külföldi

⁴¹¹ Ld. a határátlépéssel járó csapatmozgások engedélyezésének kormányzati feladatairól szóló 190/2000. (XI. 14.) Korm. rendelet 1. § (1) bekezdését.

⁴¹² A 190/2000. (XI. 14.) Korm. rendelet 1. § (2) bekezdése – az említett ún. *három kritérium* valamelyikének hiányára utalva – példalózó felsorolást ad azokra az esetekre, amelyek nem minősülnek csapatmozgásnak, tehát végrehajtásuk érdekében a katonai alakulatok határátlépéséhez nincs szükség közjogi engedélyre.

⁴¹³ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (Hvt.) 80. § a) pontja szerint „*alkalmazás*” a fegyveres erő rendeltetészerű használata, harctevékenység

⁴¹⁴ A Hvt. 80. § c) pontja szerint „*állomásozás*” az átvonuláshoz szükséges időt, illetve a gyakorlat és hozzá kapcsolódó államhatár-átlépés időtartamát meghaladó tartós külföldi jelenlét. A Hvt. 80. § b) pontja alapján pedig „*államhatár átlépése*” alatt kell érteni az alakulatok Magyarország területére történő belépését, az országból való kilépését, valamint az átvonulást.

⁴¹⁵ Alaptörvény 47. Cikk (3) bekezdés

⁴¹⁶ Alaptörvény 49. Cikk (2) bekezdés

⁴¹⁷ A Hvt. 80. § e) pontja szerint „*békefenntartás*” a Honvédség nem alkalmazás körébe tartozó, a szemben álló felek hozzájárulásával történő tevékenysége, amelynek célja a felek megállapodása

hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenységéről⁴¹⁸, valamint külföldi állomásozásáról.⁴¹⁹

Fentiekkel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy a csapatmozgást elrendelő közjogi döntés elengedhetetlen tartalmi elemei a feladat-végrehajtás földrajzi megjelölése, időtartama, a feladat fő jellege, a végrehajtó állomány maximális létszáma (beleértve a váltás időszakát is). Az említett paraméterek értelemszerűen ki is jelölik a végrehajtás kereteit. Mindezekben a feladat-végrehajtás folyamán csak akkor történhet változás, ha a közjogi engedélyt kiadó szerv a döntését megváltoztatja.

2) A végrehajtandó feladatokkal kapcsolatban.

- a) Az Alaptörvény 45. cikk (1) bekezdése szerint a Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése. Emellett, az Alaptörvény 45. cikk (3) bekezdése – valamint a Hvt. 36. § (2) bekezdés a) pontja – szerint a Magyar Honvédség közreműködik a katasztrófák megelőzésében, következményeik elhárításában és felszámolásában is.
- b) Az Alaptörvényben említett főbb katonai feladatcsoportokat a Hvt. 36. § (1) és (2) bekezdései bontják ki részletesebben, a végrehajtás módját illetően megkülönböztetve fegyverhasználati joggal, illetve e nélkül ellátandó honvédségi feladatokat. E körben a Honvédség erői fegyverhasználati joggal látják el:
 - Magyarország függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelmét,
 - a Szent Korona és a hozzá tartozó egyes jelvények őrzését és védelmét,

végrehajtásának elősegítése, valamint közreműködés a lakosság biztonságos életfeltételeinek helyreállításában.

⁴¹⁸ A Hvt. 80. § j) pontja alapján „külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenység”-nek minősül a Honvédség részvétele a szemben álló felek fegyveres összeütközése miatt veszélyeztetett területen, a polgári lakosok élete, testi épsége, egészsége, az életfenntartáshoz szükséges alapvető javak biztosítása érdekében.

⁴¹⁹ Alaptörvény 49. Cikk (3) bekezdés a) pont

- a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó és humanitárius feladatok – teljesítését,
- a honvédelem szempontjából fokozott védelmet igénylő létesítmények őrzését és védelmét,
- egyes kijelölt létesítmények őrzését és védelmét,
- a szükségállapot idején az erőszakos cselekmények elhárításában való részvételt,
- talált robbanótestek tűzszerészeti mentesítését, és egyéb tűzszerészeti feladatok térítés ellenében való végrehajtását.

E körben érdemes megemlíteni, hogy a hatályos honvédelmi törvény a Honvédség fegyverhasználati joggal ellátandó feladatai között már nem említi meg a nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai feladatainak ellátásában való közreműködést, amelynek végrehajtását a korábbi jogszabály⁴²⁰ az arra kijelölt és felkészített erőkkel írta elő, illetve tette lehetővé.⁴²¹

Fentiekkel ellentétben, a magyar katonák nem használhatnak fegyvert

- a katasztrófavédelemmel összefüggő feladatok végrehajtásában való közreműködés során,
- katonai szakértelmet és speciális eszközöket igénylő feladatok ellátásakor,
- az állami protokolláris feladatok teljesítésében való részvétel során,
- a nemzetközi megállapodásban vagy jogszabályban meghatározott hadisírok, katonai és hősi emlékművek fenntartásával kapcsolatos feladatok végrehajtásában és a kegyeleti tevékenységben való közreműködés során, valamint
- az állami közfoglalkoztatás feladatainak végrehajtásában való közreműködéskor.

A fegyverhasználati jog nélkül ellátandó feladatok esetében a legfeljebb 200 fő, illetve 21 napi időtartamot meg nem haladó igénybevételről a Honvéd Vezérkar főnöke, az ezt meghaladó létszámú vagy időtartamú igénybevételről a honvédelmi miniszter dönt. A 3000 főt meghaladó igénybevételről a

⁴²⁰ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény

⁴²¹ 2004. évi CV. törvény 70. § (1) bekezdés

honvédelemi miniszter – a döntéssel egyidejűleg – az Országgyűlés honvédelmi ügyekkel foglalkozó bizottságát tájékoztatja.⁴²²

- c) Az ellátandó feladatok között, pontosabban a feladatellátásra vonatkozó sajátos korlátozásként érdemes megemlíteni az Alaptörvény 50. cikk (1) bekezdésében rögzített szabályt, miszerint a Magyar Honvédséget szükségállapot⁴²³ idején akkor lehet felhasználni⁴²⁴, ha a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok alkalmazása nem elegendő.
- 3) A feladat-végrehajtás módja vonatkozásában.
- a) A Hjt. szerint az állomány tagja köteles a szolgálati feladatait a jogszabályoknak, a közjogi szervezetszabályozó eszközöknek, a parancsoknak és az intézkedéseknek megfelelően, szükség esetén a veszély vállalásával, elvárható szakértelemmel és gondossággal, pártatlanul és igazságosan végrehajtani.⁴²⁵
- b) A Hvt. 54-62. §-ai meghatározzák az őrzés-védelem és a Katonai Rendészeti Szolgálat ellátásának, a katonai szervezetek és a katona fegyverhasználatának, a fegyver és más kényszerítő eszközök alkalmazásának szabályait, továbbá a légiereőre vonatkozó különös fegyverhasználati szabályokat.
- c) A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának⁴²⁶ rendelkezései – amelyek *„egységesen érvényesek a katonaelet és tevékenység valamennyi területére”*⁴²⁷, vagyis alkalmazni kell belföldön és külföldön, továbbá békeidejű és ettől eltérő működés során egyaránt – meghatározzák a katonák (külön kiemelve a parancsnokok) általános kötelességeit, a katonai szervezetek, illetve azok részei működésének, valamint az egyes katonai feladatok végrehajtásának legfontosabb szabályait. Ezek közül kiemelve, ROE jellegű szabálynak tekinthetjük például azt a rendelkezést, amely a katona számára kötelezővé teszi, hogy – hazai és külföldi feladatai teljesítésének időszakában – *„harcban küzdjön bátran és*

⁴²² Hvt. 37. § (3) bekezdés

⁴²³ Alaptörvény 48. Cikk (1) bekezdés b) pontja szerint az Országgyűlés a törvényes rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos cselekmények esetén szükségállapotot hirdet ki.

⁴²⁴ A Hvt. 36. § (1) bekezdés f) pontja szerint a Honvédség „felhasználás”-ának minősül szükségállapot idején az erőszakos cselekmények elhárításában való részvétel. A Honvédség felhasználása esetén meg kell határozni annak célját, időtartamát, a kirendelt erők feladatait, létszámát és eszközeit, fegyverzetét, továbbá földrajzilag körülírt területét. A kirendelt erők a Honvédség állományába tartozó kijelölt parancsnok vezetésével hajtják végre a feladatot. Ld. Hvt. 37. § (1) bekezdés

⁴²⁵ Hjt. 78. § (2) bekezdés c) pont

⁴²⁶ A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról szóló 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet

⁴²⁷ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet 3. §

állhatatosan, keresse az ellenség legyőzésének legcélszerűbb módját, ésszerűen használja ki és hatékonyan alkalmazza az összes rendelkezésre álló eszközt, cselekedjen határozottan”.⁴²⁸ Ugyancsak ide sorolható a katona arra vonatkozó kötelezettsége, hogy *„harcban vagy más veszélyes helyzetben parancs nélkül ne hagyja el a helyét, semmiképpen se hagyja cserben katonatársait, illetve élete kockáztatásával is mentse meg őket, ha életveszélybe kerülnek*”.⁴²⁹ Továbbá, *„a katona harcban harcképességének birtokában nem adhatja meg magát az ellenségnek. Ha önhibáján kívül mégis fogságba került, használjon ki minden lehetőséget, hogy kiszabaduljon, katonatársait is kiszabadítsa, és visszatérjen csapatához*.”⁴³⁰ Megjegyzendő, hogy ez utóbbi rendelkezések inkább a jogos védelem – ide értve mások megvédését is – kérdéskörébe tartoznak.

A Szolgálati Szabályzat külön fejezetet szentel a külföldi szolgálatteljesítés kérdéseinek, kiemelve és egymástól elkülönítve a műveleti és a nem műveleti területen⁴³¹ történő szolgálatteljesítés sajátos szabályait.⁴³² A műveleti területen történő feladat-végrehajtással összefüggésben érdemes kiemelni, hogy a katona köteles:

- beosztása szerint tervezni, szervezni, végrehajtani az alakulat objektumainak, fegyverzetének, veszélyes anyagainak (lőszerek, robbanó-, pirotechnikai, sugárzó anyagok), egyéb javainak őrzését, védelmét, tömegpusztító fegyverek, terrorcselekmények elleni védelmét és légoltalmi szaktevékenységét;⁴³³
- harctevékenységet vagy más, veszélyben folytatott műveleti tevékenységet szükség esetén a szövetséges vagy partner fegyveres erők tagjaival együttműködve végrehajtani, a vonatkozó előírások korlátozottsága esetén harci és más közvetlen döntési helyzetben rugalmasan, szükség esetén önálló harctevékenységet kezdeményezni;⁴³⁴ továbbá

⁴²⁸ Uo., Melléklet, 8.b. pont

⁴²⁹ Uo., 8.c. pont

⁴³⁰ Uo., 9. pont

⁴³¹ A Hvt. 80. § 1) pontja szerint „műveleti terület” az a földrajzi terület és a felette levő légtér, ahol a szemben álló felek konkrét fegyveres cselekményei megvalósulnak, vagy ennek veszélye fennáll, illetve a szemben álló felek fegyveres összeütközése miatt veszélyeztetett terület.

⁴³² Ld. 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet, Melléklet, 17.1-19. pontok

⁴³³ Uo. 19. pont g) alpont

⁴³⁴ Uo., 19. pont j) alpont

- válságos körülmények között is – ellenkező parancs hiányába – helyén maradni, és semmiképpen se hagyhatja cserben bajtársait, vagy azokat a polgári személyeket, akik védelmére parancsot kapott.⁴³⁵

Fentiekén túl, a Szolgálati Szabályzat talán legnagyobb erőssége, hogy – jóllehet összefoglalóan rögzíti, hogy a katona köteles tiszteletben tartani a hadviselésről és a háború áldozatainak védelméről szóló nemzetközi szabályokat⁴³⁶ – külön Függelékben részletezi is a katonák kötelességeit az alapvető nemzetközi humanitárius szabályok (hadijog) megtartásával kapcsolatban. Annak ellenére, hogy az említett rendelkezéseket rögzítő nemzetközi egyezményeknek Magyarország korábban már részesévé vált, és a nemzeti jogalkotás révén betartásuk minden magyar állampolgár kötelessége, a hadijog legfontosabb szabályainak – a katonai szolgálattelátás „Bibliájában” történt – praktikus, rövidített, és közérthető összefoglalása jelentősen hozzájárulhat a műveletek nemzetközi normákkal konform végrehajtásához. Mindazonáltal azt is hangsúlyozni kell, hogy e szabályok – a fentekben részletesen kifejtettek okán – nem tekintendők ROE rendelkezésnek, sokkal inkább azok humanitárius jogi és elvi megalapozását szolgálják.

- d) A Szolgálati Szabályzat kifejezetten utal arra, hogy az egyes katonák részletes kötelmeit a Szabályzat rendelkezésein túlmenően doktrínák, szakutasítások, törzsszolgálati és egyéb szabályzatok, valamint a szolgálati előjárók rendelkezései tartalmazzák.⁴³⁷ Ezek kimerítő felsorolása, rendelkezéseik részletes ismertetése messze meghaladná a jelen értekezés kereteit. A hivatkozott utaló szabály azonban rávilágít arra, hogy a katonáknak mennyire szerteágazó, komplex jogi környezetben kell végrehajtaniuk a feladataikat.

9.2 A MAGYAR SZABÁLYOK ALKALMAZHATÓSÁGA KÜLFÖLDI MŰVELETI TERÜLETEN

A fentiekben már több alkalommal utalás történt arra, hogy a magyar katonáknak külföldi szolgálatteljesítésük során is be kell tartaniuk a nemzeti

⁴³⁵ Uo., 19. pont l) alpont

⁴³⁶ Uo., 10. pont., 19. pont a) alpont

⁴³⁷ Uo., 12.1. pont

jogszabályok rendelkezéseit. E körben a kérdés csupán az, hogy mennyire alkalmasak a nemzeti előírások arra, hogy külföldi műveleti területen alkalmazásra kerüljenek.

Összehasonlítva a nemzeti szabályokat és a műveletet irányító nemzetközi szervezet által kiadott rendelkezéseket, megállapítható, hogy a fent ismertetett nemzeti előírások – a végrehajtandó (és alapvetően nem harci) feladatok rutinszerűsége, a békés műveleti körülmények, a hazai társzervekkel, civil hatóságokkal, nem kormányzati szervezetekkel való szorosabb együttműködés lehetősége, a politikai érzékenység viszonylag csekélyebb foka, a szakmai döntéshozatali centrum(ok) földrajzi közelsége, ugyanakkor a hazai közvélemény esetleg közvetlenebb érintettsége és élénkebb érdeklődése miatt – részletesebbek, kevésbé „megengedőbbek”, néha talán túlszabályozottak is. Emellett, számtalan példa hozható fel annak alátámasztására, hogy az alapvetően békeviszonyokra megalkotott jogszabályok és más, alacsonyabb szintű rendelkezések műveleti körülmények között sok tekintetben csak korlátozottan alkalmazhatók, illetve, szigorú betartásuk nem segíti elő az operativitást, a hatékony feladat-végrehajtást.

Jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy (had)műveleti (válságkezelési) viszonyok között – a fegyelem legmagasabb szintjéről természetesen nem engedve, a műveleti körülmények viszonylag gyors változása, a végrehajtás optimális feltételeinek esetleges korlátozottsága, a nemzetközi együttműködésben rejlő bizonytalansági tényezők, és a nemzeti döntéshozatali centrumok földrajzi távolsága, és ebből következően a hosszabb döntéshozatali eljárás miatt – sokkal rugalmasabb, operatívabb, a döntési kompetenciákat alacsonyabb szintre delegáló, a küldetés eredményességére összpontosító szabályokra van szükség.

9.3 KÜLFÖLDI FELADAT-VÉGREHAJTÁS SORÁN ALKALMAZANDÓ KÜLFÖLDI SZABÁLYOK

A külföldi szolgálatteljesítés során figyelembe veendő szabályok körét szintén nehéz taxatív módon felsorolni. Az e témával foglalkozó magyar jogszabályok sem vállalkoznak erre, csupán – több-kevesebb precizitással – megjelölik azokat a fő normakategóriákat, amelyek a külföldi feladat-végrehajtással kapcsolatban előírásokat tartalmaznak. Sajnálatos módon napjaink kodifikációs irányvonala még a korábinál is kisebb mértékben segíti csak elő katonáink ez irányú tájékozódását, így a vonatkozó

szabályok azonosításában az e téren jártas jogi szakértő közreműködésére mindenképpen szükség van.

Az említett körbe tartozó szabályok azonosítását érdemes a Hvt. 47. §-ával kezdenünk, amely egyrészt lehetővé teszi, hogy a külföldi szolgálatot teljesítő egyes katonai szervezetek, valamint egyéni beosztást betöltő katonák más nemzetközi parancsnokság élén álló parancsnok hadműveleti irányítása és vezetése alá kerüljenek, másrészt rögzíti, hogy a szövetséges fegyveres erők közös parancsnokságának alárendeltségébe kerülő magyar katonai szervezetek vezetése során a katonai szervezetek hadműveleti irányítására és vezetésére vonatkozó előírásokat a szövetséges fegyveres erőkre vonatkozó szabályok figyelembevételével kell alkalmazni.⁴³⁸

Ugyancsak találunk utaló rendelkezést a Hjt-ben, amelynek 200. §-a úgy rendelkezik, hogy a külföldi szolgálatot teljesítőkre a nemzetközi szerződéseket, a nemzetközi megállapodásokat, a nemzetközi szervezet által kiadott szabályzatokat, a fogadó országnak a külföldi fegyveres erők tagjaira is vonatkozó előírásait, az adott nemzetközi missziót működtető nemzetközi szervezet által kiadott Egységes Műveleti Szabályokat, valamint e törvény rendelkezéseit megfelelően kell alkalmazni.

Valamivel bővebb tájékoztatást szoktak adni az ún. személyügyi rendeletek. A külföldi szolgálatba vezényeltekkel kapcsolatos személyügyi feladatokról és jogállásuk egyes kérdéseiről szóló – ma már nem hatályos – 26/2002. (IV. 12.) HM rendelet viszonylag részletesen kitért a külföldi műveleten magyar katonák által figyelembe veendő normákra, továbbá utalt arra is, hogy a főbb – az adott külföldi szolgálattípusra konkrétan vonatkozó – szolgálatteljesítési előírásokat a külföldi szolgálatban részt vevő magyar kontingens, illetve szervezet parancsnoka, ezek hiányában a vezénylési hely állományilletékes parancsnoka a misszióba érkező valamennyi váltás esetére intézkedésben határozza meg.⁴³⁹

⁴³⁸ Hvt. 47. § (3)-(4) bekezdés

⁴³⁹ A jogszabály a külföldi szolgálat teljesítése során alkalmazandó előírások és azok alkalmazása címszó alatt úgy rendelkezett, hogy „[a] külföldi szolgálatot a hazai jogszabályok, a vonatkozó nemzetközi megállapodások rendelkezéseinek és a fogadó országnak a külföldi fegyveres erők tagjaira is vonatkozó előírásai, az adott nemzetközi missziót működtető nemzetközi szervezet által kiadott Egységes Műveleti Szabályok (SOP) és a Munkaköri leírásokban foglaltak (...) szerint kell teljesíteni”. A parancsnok köteles gondoskodni arról, hogy a szükséges dokumentumokat a beosztásához és feladatai ellátásához szükséges mértékben valamennyi alárendeltje tanulmányozhassa és megismerje. Ld. a külföldi szolgálatba vezényeltekkel kapcsolatos személyügyi feladatokról és jogállásuk egyes kérdéseiről szóló 26/2002. (IV. 12.) HM rendelet 8. § (1)-(2) bekezdéseit.

A hivatkozott HM rendelet legnagyobb hibája jelen értekezés témakörében az volt, hogy az általa alkalmazott normafelsorolásban szereplő dokumentumok egyike sem volt megfeleltethető a művelet-végrehajtási szabályoknak (a ROE nem SOP), ily módon nyitva hagyta azt a kérdést, hogy magyar katonáknak a feladatteljesítés során mennyiben kell figyelembe venniük a konkrét művelet végrehajtási szabályait, és e rendelkezéseknek milyen a viszonyuk a nemzeti szabályokkal.

Fentiekkel szemben, a 26/2002. (IV. 12.) HM rendelet helyébe lépő, a külföldi szolgálatteljesítés kérdéseit komplex módon kezelő, jelen értekezés megírásakor hatályos 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet⁴⁴⁰ a külföldi szolgálat teljesítése, tartalma címszó alatt – sommásan – már csak úgy fogalmaz, hogy az állomány tagja köteles betartani a fogadó fél szervezeti és működési szabályzatában, a tervezett szolgálati beosztás munkaköri leírásában rögzített szabályokat, a fogadó féllel kötött kétoldalú megállapodásokat, valamint a fogadó fél által megadott – a külföldi szolgálatteljesítéssel összefüggő – előírásokat.

Az új megfogalmazásnak vannak erényei és gyengeségei is. Pozitívumként értékelhető, hogy szóhasználatában a korábbi szabályozáshoz képest jobban érzékelteti a külföldi rendelkezések jogi kötőerejét, kötelező jellegét (ld. „köteles betartani”). Komoly hiányosság viszont, hogy a tágabb megfogalmazás (ld. „a fogadó fél által megadott előírások”) továbbra is nyitva hagyja azt a kérdést, hogy a ROE az említett rendelkezések körébe tartozik-e?

Szintén a külföldi szolgálatteljesítés során figyelembe veendő normatív rendelkezések körét igyekszik meghatározni a Szolgálati Szabályzat, amikor rögzíti, hogy műveleti területen az egyes katonák részletes kötelmeit a műveletirányító parancsnokság egységes műveleti előírásai is meghatározhatják.⁴⁴¹ Emellett, a Szabályzat kimondja, hogy a katona harctevékenységet vagy más, veszélyben folytatott műveleti tevékenységet a műveletirányító parancsnokság által meghatározott cél, tartalom és harctevékenységi formák keretei között kell végrehajtani.⁴⁴² Továbbá, a katona a fegyverének használatakor a jogszabályok és a műveletirányító parancsnokság által meghatározott szakmai követelmények alapján köteles eljárni.⁴⁴³

⁴⁴⁰ A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet

⁴⁴¹ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet, Melléklet, 12.1. pont

⁴⁴² Uo., 19. pont j) alpont

⁴⁴³ Uo., 19. pont k) alpont

Sajnálatos módon, a Szolgálati Szabályzat hivatkozott rendelkezései közül egyik sem olyan, amelyik egyértelműen utalna a ROE rendelkezések alkalmazására.

Az irányadó normák felsorolásában – legalábbis címe alapján – fontos helyet foglalhatna el a Magyar Köztársaság határain kívüli válságreagáló és béketámogató műveletekkel kapcsolatos Magyar Honvédséget érintő feladatokról szóló a 78/2007. (HK 15.) HM utasítás. E szabályozó azonban nem ad eligazítást a művelet-végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatban.⁴⁴⁴ További negatívum (legalábbis jelen értekezés tárgyköre szempontjából), hogy hatályon kívül helyezte a nemzetközi szervezetek által irányított válságreagáló és béketámogató műveletekben történő részvétellel kapcsolatos feladatok végrehajtásának részletes szabályairól szóló 147/2005. (HK 21.) HM KÁT–HVKF együttes intézkedést, amely – amellet, hogy részletesen szabályozta a válságreagáló és béketámogató műveletekben történő részvétellel kapcsolatos döntés-előkészítés folyamatát, ide értve a nemzetközi felkérés vizsgálatát, a szükséges dokumentumok beszerzését, a jogi háttér elemzését, valamint a végrehajtandó feladatok tisztázását is – konkrétan hivatkozott a ROE rendelkezésekre is.⁴⁴⁵

Kifejezetten a katonai szervezetek, illetve a katonák fegyverhasználatával kapcsolatos szabályokat találhatunk a honvédelmi törvényben, amelyek közül az alábbiakat érdemes kiemelni:

- a katonai szervezetek fegyverhasználati joghoz kötött feladataik végrehajtására rendszeresített fegyverzetüket a törvényben, a nemzetközi szerződésekben, valamint a jogszabályoknak megfelelő előjárói parancsokban meghatározottak szerint használják;⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ A dokumentum 4. § (3) bekezdése csupán annyit rögzít, hogy az ideiglenes katonai szervezet a Honvéd Vezérkar főnök által jóváhagyott állománytáblával, felszerelési jegyzékkel és műveleti utasítással rendelkezik, továbbá, hogy a műveleti utasítás tartalmazza a szervezet feladatait, szervezeti felépítését, a vezetés rendjét, a jog- és hatásköröket, a szervezeti elemek részletes feladatait és a működés rendjét.

⁴⁴⁵ A 2. § (2) bekezdés *k*) pontja szerint „*Harcérintkezési szabályok/fegyverhasználati szabályok (ROE – Rules of Engagement): az illetékes katonai hatóság (a műveletet működtető nemzetközi szervezet) vagy az MH által kiadott előírások, amelyek meghatározzák azokat a körülményeket és korlátokat, melyek alapján a más fegyveres erőkkel összeütközésbe kerülő saját erők harctevékenységet vagy harctevékenységet is kiváltó tevékenységet kezdeményezhetnek és/vagy folytathatnak. A műveletre kiadott nemzetközi harcérintkezési szabályokat a nemzeti fegyverhasználati szabályokkal összhangban kell alkalmazni.*”

⁴⁴⁶ Hvt. 55. § (1) bekezdés

- a honvédelemért felelős miniszter által kijelölt katonai szervezetek fegyveresen, fegyverhasználati joggal teljesítik a nemzetközi szerződésben foglalt katonai kötelezettségeket;⁴⁴⁷
- ha a többnemzeti katonai szervezet műveleti utasítása, harctevékenységi előírásokat tartalmazó dokumentuma és az ezek alapján kiadott parancsok szerint harctevékenységet kell végezni, a fegyverhasználat és más kényszerítő eszközök alkalmazása során e dokumentumoknak a hazai jogszabályokban nem szabályozott előírásait is érvényesíteni kell;⁴⁴⁸
- a katona a fegyverhasználatát az általa kezelt harceszköz használatára vonatkozó szabályzatok szerint, az ellenállás leküzdéséhez szükséges és arányos erőt alkalmazva, a nemzetközi hadijogban foglalt előírások és elvek figyelembevételével végzi;⁴⁴⁹
- műveleti területen végzett katonai tevékenység során a katona, amennyiben azt a műveletet folytató többnemzeti katonai szervezet műveleti utasítása, harctevékenységi előírásokat tartalmazó dokumentuma megengedi, az abban foglaltak szerint, a nemzetközi jog normáival összhangban testi sérülés okozására alkalmas kényszerítő eszközt is használhat.⁴⁵⁰

A fent hivatkozott jogszabályi rendelkezések terminológiája alapján összefoglalóan megállapítható, hogy a külföldi szolgálatot teljesítő katonának az alábbi rendelkezéseket, dokumentumokat kell figyelembe vennie:

- a szövetséges fegyveres erők hadműveleti irányítására és vezetésére vonatkozó szabályok;
- nemzetközi szerződések, megállapodások;
- a nemzetközi szervezet által kiadott szabályzatok;
- a fogadó országnak a külföldi fegyveres erők tagjaira is vonatkozó előírásai;
- az adott nemzetközi missziót működtető nemzetközi szervezet által kiadott Egységes Műveleti Szabályok;
- a fogadó fél szervezeti és működési szabályzata;
- a tervezett szolgálati beosztás munkaköri leírása;
- a fogadó féllel kötött kétoldalú megállapodások;

⁴⁴⁷ Hvt. 55. § (3) bekezdés

⁴⁴⁸ Hvt. 55. § (4) bekezdés

⁴⁴⁹ Hvt. 55. § (5) bekezdés

⁴⁵⁰ Hvt. 61/A. § (1) bekezdés

- a fogadó fél által megadott – a külföldi szolgálatteljesítéssel összefüggő – előírások;
- a műveletirányító parancsnokság egységes műveleti előírásai;
- a műveletirányító parancsnokság által meghatározott cél, tartalom és harctevékenységi formák keretei, egyéb szakmai követelmények;
- a többnemzeti katonai szervezet műveleti utasítása, harctevékenységi előírásokat tartalmazó dokumentuma és az ezek alapján kiadott parancsok (de csak a hazai jogszabályokban nem szabályozott kérdések);
- harceszköz használatára vonatkozó szabályzatok;
- a nemzetközi hadijogban foglalt előírások és elvek;
- a nemzetközi jog normái.

A felsorolt megjelölések közül több talán egyedül a „harctevékenységi előírásokat tartalmazó dokumentum” megjelölés illik arra a szabályrendszerre, amelyet a ROE magában foglal. Ezzel összefüggésben rendkívül figyelemre méltó, hogy – a magyar törvényi előírás szerint – a ROE rendelkezéseit csak akkor kell figyelembe venni, ha az adott kérdést a hazai jog nem szabályozza. Következésképp, az erőalkalmazással kapcsolatos magyar szabályozás a nemzeti jogot helyezi előtérbe, így a magyar katona műveleti területen is – az alapvetően békeidejű – magyar szabályokhoz van kötve, és csak joghézag esetén alkalmazhatja a többnemzeti erők művelet-végrehajtási szabályait. A többnemzeti művelet parancsnoka ugyanakkor elsősorban azzal számol, hogy a nemzeti kontingensek alkalmazni fogják a többnemzeti ROE rendelkezéseit, kivéve azokat az eseteket, amelyekkel kapcsolatban nemzeti korlátozás hivatalos közlése megtörtént.

Jelen értekezés szerzőjének határozott álláspontja szerint a Hvt. fent említett előírása – még ha formállogikailag összhangban is áll azzal a koncepcióval, hogy a többnemzeti műveleti irányítás alatt álló nemzeti kontingensek tagjai a külföldi szolgálattelátás ideje alatt is kötve vannak a nemzeti jogszabályi előírásokhoz – rendkívül megnehezíti a műveleti területen történő feladat-végrehajtást, ugyanis azt várja el a katonától, hogy a gyorsan változó, kiszámíthatatlan műveleti környezetben, a kialakult szituáció miatti stresszhelyzet nyomása alatt hasonlítgassa össze az adott cselekvésre vonatkozó magyar előírásokat a többnemzeti művelet végrehajtási

szabályaival, és döntsön arról, hogy melyik rendelkezés szerint jár el.⁴⁵¹ Az ilyen irreális követelmény alól az állomány tagjai a műveleti parancsnoksággal hivatalosan közölt nemzeti fenntartások révén mentesíthetők lennének. E korlátozások pontos megfogalmazáshoz pedig nyilvánvalóan a többnemzeti ROE kellő időben végrehajtott, alapos és mindenre kiterjedő vizsgálata lenne szükséges.

Mindezekon felül érdemes megemlíteni, hogy a Hjt. 209. § (1) bekezdése szerint fegyelmi eljárás keretében kell elbírálni az állomány tagja által nemzetközi műveletre vonatkozóan kiadott, az állomány tagjára is kötelező szabálynak a külföldi szolgálat ideje alatt elkövetett megsértését, továbbá a külföldi szolgálati ideje alatt, külföldön elkövetett bármely szabálysértést, ha annak elbírálását nemzetközi szerződés lehetővé teszi. E rendelkezésekkel összefüggésben értelmezési nehézséget jelent mindenekelőtt az, hogy a megjelöltek szerinti „kötelező szabály”-nak tekintendő-e a ROE? Az interpretálás különösen annak fényében okoz gondot, hogy – amint a fentiekben ez a parancs/utasítás/irányelv dilemma kapcsán már részletesen kifejtésre került – a többnemzeti ROE rendelkezések a kötelező erő kérdésében nem foglalnak állást, hanem azt a nemzeti jogra bízzák. Minthogy azonban önmagában gondot okoz a ROE megfeleltetése a – külföldi szolgálatteljesítési szabályokat rögzítő – magyar jogszabályokban felsorakoztatott valamelyik norma-megjelölésnek, jelen szabályozás alapján nem tehető egyértelmű nyilatkozat a ROE jogi kötelező erejével, és megszegésének következményeivel kapcsolatban sem.

9.4 A MAGYAR KATONAI DOKTRÍNÁK MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOKKAL KAPCSOLATOS RENDELKEZÉSEI

A magyar katonák szakmai felkészültségéről, külföldi szolgálatteljesítése során tanúsított odaadásáról és elkötelezettségéről a nemzetközi erők parancsnokai, és a magyar alakulatokkal közösen feladatot végrehajtó, más nemzetek fegyveres erőinek illetékes parancsnokai rendre elismerően nyilatkoznak. Ez a siker azonban – a jelenlegi

⁴⁵¹ A ROE kiemelt, más szabályt megelőző fontossága mellett érvelve Dworken (1993) emlékeztet arra, hogy a somáliai Restore Hope műveletben számos esetben félreértésre adott okot az, hogy a ROE nem jelölte meg kifejezetten, hogy mi a viszonya más nemzeti normákhoz, illetve katonai szabályzathoz, és ezt a kérdést a műveletet megelőző felkészítésen sem sikerült tisztázni. A szerző szerint műveleti területen erőalkalmazás kérdésében a művelet-végrehajtási szabályoknak kell lenni az irányadóknak. DWORKEN, pp. 16-17.

jogszabályi környezetben – csak komoly erőfeszítések árán, a jogi útvesztők sűrűjében botorkálva, a folyamatosan jelentkező akadályokat leküzdve érhető el.

Amint az előző fejezetben megállapítást nyert, a magyar katonai alakulatok külföldi műveleti területen történő feladat-végrehajtásának kérdéseit számos jogszabály, közjogi szervezetszabályozó eszköz, egyéb dokumentumban kiadott szabályzat rendezi. Az e körbe tartozó magyar szabályozás rendkívül sokrétű, túlzottan részletes, és rugalmatlan a műveleti területen történő hatékony és aggályoktól mentes feladat-végrehajtáshoz.

Megvizsgálva a válságreagáló műveletek különböző aspektusaival foglalkozó, napjainkban használatos magyar katonai doktrínák⁴⁵² és egyéb kiadványok vonatkozó részeit is, megállapítható, hogy e dokumentumok sem halmozzák el gyakorlatban is alkalmazható ismeretekkel a művelet-végrehajtási szabályok hazai értelmezése, végrehajtása iránt érdeklődőket:

- a Magyar Honvédség Szárazföldi Parancsnokága által 2004-ben kiadott, korábban már hivatkozott Békefenntartó segédlet – eltekintve attól, hogy kifejezetten az ENSZ típusú békefenntartási módból indul ki – számos, a mai ismeretek alapján komoly kritikával illelhető megállapítást tesz,⁴⁵³
- a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság által 2010-ben kiadott Missziós Alapismeretek Kézikönyv⁴⁵⁴ a művelet-végrehajtás szabályaival egyáltalán nem foglalkozik;
- a 2012-ben kiadott MH Összhaderőnemi Doktrína egy külön alfejezetet⁴⁵⁵ szentel a fegyverhasználat jogával kapcsolatos tudnivalóknak, ez azonban meglehetősen „tankönyv ízüre” sikeredetett, tekintettel arra, hogy – néhány szó eltéréssel –

⁴⁵² Az egységesítési, szabványosítási tevékenységről és a NATO egységesítési dokumentumok feldolgozásáról és végrehajtásáról szóló 102/2008. (HK 19.) HM utasítás 2. § (6) bekezdése szerint doktrína a „katonai erőket a célkitűzéseik elérésében támogató irányító alapelvek leírása. Felhatalmazó jellegű, de az alkalmazásához külön megítélés és döntés szükséges.”

⁴⁵³ A „Korlátozások és tiltások” cím alatt szó szerint ez szerepel: „A békefenntartásban résztvevő katonai erők korlátozások és tiltások közepette hajtják végre feladataikat. Pl. a hadműveleti területen szigorúan meghatározott és a Fegyveres Erőnek Alkalmas szabályai általában az önvédelmet kivéve tiltják a halált okozó fegyverek használatát. Az egységeknek és személyeknek ezen korlátozásokra mindig tekintettel kell lenniük.” A „Fegyveres erő alkalmazása” cím alatt ez áll: „A békefenntartás során a parancsnokoknak az erő alkalmazását utolsó, végső megtorlásként kell kezelniük.” Az „Önvédelem” cím az e körben megengedett erőalkalmazást a következőképpen részletezi: „A fegyvert önvédelmi céllal lehet használni, de addig nem, amíg más lehetőség van annak elkerülésére. (...) Ugyanakkor, általános irányelvként lehet elfogadni azt, hogy nem használunk fegyvert, mielőtt ellenünk használnának fegyvert.” Ld. Békefenntartó segédlet, p. 12., 14., 17.

⁴⁵⁴ Missziós Alapismeretek Kézikönyv (2010) – A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokságának Kiadványa, Nyt.sz: 237/142.

⁴⁵⁵ ÖHD, 3.3.8 fejezet, pp. 3.32-3.35.

gyakorlatilag megismétli a válságreagáló műveletekkel kapcsolatban 2004-ben kiadott egyetemi jegyzet ide vonatkozó részét.⁴⁵⁶

A 2013-ban kiadott, korábban már hivatkozott MH ÖMD⁴⁵⁷ részletesebben is foglalkozik az erőalkalmazás kérdéseivel, konkrétan megemlítve a ROE rendelkezéseket.⁴⁵⁸ A dokumentum némiképp tovább megy elődeinél, és a „fegyveres erő korlátozása” témakörben utal a mandátum fontosságára, a parancsnoki felelősség súlyára, de megemlíti a ROE és az önvédelem közötti összefüggést is.⁴⁵⁹ E rendelkezéseken túl az MH ÖMD már csak a célkezelés⁴⁶⁰ témakörénél említi a ROE szabályokat, mint amelyeket figyelembe kell venni „*valamennyi halálos vagy nem halálos eszközzel végrehajtott céltámadás*” kivitelezésekor.⁴⁶¹ Ezzel összefüggésben – jelen értekezés szerzője szerint váratlan fordulatként – az MH ÖMD azt is rögzíti, hogy „*honi területen önállóan végrehajtott műveletben a ROE kiadása nemzeti feladat*”.⁴⁶²

Úgy tűnik tehát, hogy az elmúlt évek nem hoztak igazi elmozdulást a művelet-végrehajtási szabályok doktrínákba ültetése, az e tárgykörben használható információk megosztása terén, és a Magyar Honvédség vonatkozásában továbbra sincs egy olyan dokumentum, amely kizárólag a művelet-végrehajtás szabályaival, ezen belül az erőalkalmazás, vagy adott esetben a fegyverhasználat kötelező vagy megengedett módjaival, eszközeivel foglalkozna. Ma még csak reménykedhetünk abban, hogy a

⁴⁵⁶ Vö. PADÁNYI et al., pp. 121-123.

⁴⁵⁷ Az ÖMD rendelkezései miatt is figyelemre méltóak, mert a dokumentum – saját megfogalmazása szerint – „*tartalmazza mindazon alapvető elveket és eljárási módokat, amelyek a Magyar Honvédség összhaderőnemi erői önállóan és szövetségi kötelékben vívott hadműveletei előkészítésével és megvívásával kapcsolatosak*” Ld. MH ÖMD, p. IX.

⁴⁵⁸ A dokumentum megfogalmazása szerint „*[a]z erő alkalmazása hatással van a műveletek teljes spektrumára, ezért folyamatos felülvizsgálatot követel meg a katonai vezetők részéről a küldetés sikeres teljesítése érdekében. Az erő alkalmazása minden esetben a nemzetközi jog, a humanitárius törvények, illetve a művelet egészére speciálisan kialakított bevetés/harcérintkezés szabályai (rules of engagement, ROE) betartásával történhet. A művelet végrehajtását szem előtt tartva az alkalmazott erő nagysága nem lehet nagyobb, mint ami a műveletek céljainak az eléréséhez minimálisan elegendő. A bevetés szabályai nem korlátozhatják az önvédelem jogát. Az önvédelem az erők és eszközök támadások elleni védelmét szolgálja, nem lehet megtorló.*” MH ÖMD, p. 1-15.

⁴⁵⁹ „*A fegyveres erőt szigorúan csak az adott műveletre megállapított mandátum alapján szabad alkalmazni. Indokolatlan vagy nem megengedett erő alkalmazása akár az egész művelet sikerét is veszélybe sodorhatja a konfliktus eskalálásával. A megfelelő katonai fegyveres erő alkalmazása nehéz feladat, és nagy felelősséget ró a parancsnokokra. Az alapszabályokat és eljárási rendet a ROE tartalmazza, melyet a műveleti területen lévő minden katonának ismernie és alkalmaznia kell. A ROE betartása azonban nem jelenti azt, hogy például a béketámogató erő nem alkalmazhat fegyveres erőt, mikor azt a helyzet megköveteli (pl. önvédelemből). A fegyveres erő alkalmazásának mellőzése is veszélyezteti a művelet sikerét.*” MH ÖMD, p. 1-16.

⁴⁶⁰ Az angol nyelvű szakirodalom a *targeting* kifejezést használja.

⁴⁶¹ MH ÖMD, p. 4-28.

⁴⁶² Uo.

2014 júliusáig kidolgozandó, és a tervek szerint 2014 szeptemberében jóváhagyásra kerülő MH Válságreakáló műveletek doktrína 1. kiadása⁴⁶³ a művelet-végrehajtási szabályoknak nagyobb figyelmet fog szentelni.

9.5 JAVASLAT NEMZETI MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI DOKTRÍNA KIADÁSÁRA

Nem elfeledve vagy kétségbe vonva az eddig elért sikereket és eredményeket, jelen értekezés szerzőjének álláspontja szerint a magyar katonák válságreakáló műveletekben való részvételének hatékonyságát jelentősen előmozdítaná egy egységes szerkezetű, a művelet-végrehajtás alapvető szabályait összefoglalóan rögzítő dokumentum. A művelet-végrehajtási szabályok témaköre sokkal fontosabb és összetettebb annál, minthogy valamely általános kérdésekkel foglalkozó doktrína egyik fejezetében néhány bekezdéssel „elintézhető” lenne. A fentiekben részletesen kifejtettek rávilágítanak arra, hogy a ROE téma több olyan kérdést is magában rejt, amellyel kapcsolatban egyértelmű szakmai (és politikai) állásfoglalás, iránymutatás szükséges. Indokolt tehát, hogy a művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozó nemzeti iránymutatások önálló helyet kapjanak a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína Hierarchiájában.⁴⁶⁴

Célszerű lenne tehát egy olyan nemzeti ROE doktrína kidolgozása, amely megfelelő kiinduló alapot és szakmai segítséget nyújthatna bármilyen műveleti környezetben, bármilyen nagyságú és összetételű katonai erő által végrehajtandó, bármilyen típusú válságreakáló művelet konkrét végrehajtási szabályainak összeállításához. E javaslat – értelemszerűen – magában foglalja azt is, hogy a Magyar

⁴⁶³ A kiadásra kerülő doktrína célja, hogy meghatározza a válságreakáló és béketámogató műveletek végrehajtásának elveit, típusait, a tervezés, az előkészítés, a felkészítés, a támogatás, a biztosítás, az irányítás és vezetés, valamint a végrehajtás kereteit, alapot szolgáltatva a témával kapcsolatos további szabályozó tevékenységhez. Ld. a Válságreakáló műveletek doktrína 1. kiadásának elkészítéséről szóló 20/2013. (HK 4.) HVKFKH szakutasítás 10. pont d. alpont.

⁴⁶⁴ A doktrína hierarchia rendszerbe foglalja az összhaderőnemi, haderőnemi és szakági doktrínákat, bemutatva a köztük levő kapcsolatot. A Magyar Honvédség Doktrína Hierarchiája a nemzeti katonai doktrínákat háromszintű rendszerben építi fel:

- az első szinten a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína helyezkedik el, amely összefoglalja a Honvédség alkalmazásának, műveleteinek, vezetésének, és irányításának alapelveit, általános szempontjait, és követelményeit, integráló jelleggel egységbe foglalja a haderőnemekhez tartozó csapatok együttes, összhaderőnemi alkalmazásával kapcsolatos ismereteket;
- a második szint a haderőnemi, hadműveleti, támogató és funkcionális doktrínákat foglalja magába;
- a harmadik szintre a műveleti, a támogató, a védelmi jellegű, valamint a fegyvernemek és szakcsapatok alkalmazásával kapcsolatos doktrínák kerülnek. Ld. A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína Hierarchiája – MH Műveleti és Doktrínális Központ, Nyt.sz. 154-1/2001.

Honvédség alakulatainak külföldi művelet-végrehajtásával kapcsolatban át kellene térni a nemzetközi gyakorlatban egyre elterjedtebb ROE rendszer alkalmazására, figyelembe véve természetesen a magyar sajátosságokat. A javasolt nemzeti ROE doktrínában – hasonló tárgyú külföldi vagy nemzetközi dokumentumok rendelkezésre állása esetén ezek tartalmának figyelembe vételével – elsősorban a magyar sajátosságokra kell helyezni a hangsúlyt. Ennek megfelelően, nem elfogadható valamely külföldi dokumentum egyszerű „tükörfordítása”, a cél a magyar eljáráshoz való hathatós segítségnyújtás. A dokumentum tartalmát illetően jelen értekezés készítője az alábbiakat javasolja mindenképpen megjeleníteni:

1) A ROE fogalma, jogi kötőereje, megszegésének jogi következményei. Ebben a részben indokolt definiálni, hogy a magyar értelmezés szerint milyen rendelkezések tartoznak a ROE fogalma alá. A fogalmat úgy kell kialakítani, hogy tartalma összeegyeztethető legyen a ROE nemzetközileg elfogadott definíciójával, céljával, de szóhasználata tükrözze a magyar jogrendszer sajátosságait és feleljen meg a katonai terminológia követelményeinek. A definíció megalkotásával egyidejűleg indokolt meghatározni a ROE rendelkezések kötelező erejét, megszegésüknek vagy be nem tartásuknak a jogi következményeit.

2) A ROE kidolgozásakor figyelembe veendő jogi, politikai, stratégiai dokumentumok. Ebben a részben összefoglalóan meg kell jelölni azokat a főbb jogi (nemzetközi és nemzeti), politikai, stratégiai dokumentumokat, amelyek rendelkezései, szabályai, a bennük szereplő döntések általában meghatározzák a ROE tartalmát. Ilyenek lehetnek többek között:

- a) a mandátum alapjául szolgáló ENSZ BT határozat(ok), a fogadó nemzet hivatalos kérése a válságreagáló erők telepítésére;
- b) a válságrendezést célzó diplomáciai dokumentumok (pl. béke-, vagy tűzszüneti megállapodás);
- c) a hadijog vonatkozó egyezményei (hágai és genfi jog, egyéb fegyvertilalmi egyezmények), a katonai részvételt befolyásoló egyéb nemzetközi megállapodások;
- d) jogállási megállapodások (SOFA);⁴⁶⁵
- e) a magyar fegyveres erők külföldi műveleti területre telepítését engedélyező közjogi döntés;

⁴⁶⁵ Status of Forces Agreement

f) stratégiai szintű katonai-szakmai döntések, tervezési dokumentumok.

3) A ROE kidolgozásakor figyelembe veendő főbb elvek, iránymutatások. Ebben a részben meg kell jelölni azokat a legfelsőbb politikai szinten megfogalmazandó iránymutatásokat, stratégiai döntéseket, amelyek általában kijelölik a magyar fegyveres erők válságreagáló műveletekben való részvételével kapcsolatos politikai irányvonalat, a stratégiai célkitűzéseket és diplomáciai törekvéseket. Indokolt utalni arra, hogy a konkrét művelet végrehajtásával összefüggésben elfogadható politikai kockázat mértékét⁴⁶⁶ az adott művelet végrehajtási szabályai tartalmazzák.

4) A ROE kidolgozásáért felelős szakmai szerv megjelölése. A doktrínában célszerű kijelölni azt a szakmai szervet, amely fő felelősként végzi a művelet-végrehajtási szabályok kidolgozását. Indokolt, hogy ez a szerv a Magyar Honvédség stratégiai művelettervezéséért felelős szerve legyen.

5) A ROE szakértői csoport létrehozása, javasolt összetétele. Annak érdekében, hogy a kidolgozásra kerülő ROE a végrehajtandó művelet valamennyi fontosabb aspektusára kiterjedjen, és az érintett szakterületek álláspontját megfelelően tükrözze, javasolt létrehozni egy nem túl nagy létszámú, de megfelelő szakmai tapasztalattal rendelkező szakértőkből álló kidolgozó csoportot, amely elkészíti a konkrét művelettel kapcsolatos ROE tervezetét. Célszerű, hogy a szakértői testületet a hadművelési szakterület képviselője vezesse, a csoportnak pedig tagja legyen a művelet-végrehajtás különböző aspektusaival foglalkozó szakterületek (témakörök) egy-egy képviselője.⁴⁶⁷

6) A konkrét művelet végrehajtási szabályainak megfogalmazására vonatkozó általános iránymutatás, a ROE korlátozó vagy megengedő jellegével kapcsolatos magyar álláspont. Ebben a részben kell rögzíteni az azzal kapcsolatos nemzeti álláspontot, hogy:

- a) a művelet során bármilyen feladat végrehajtható-e, kivéve azokat, amelyekkel kapcsolatban a ROE kifejezett tiltó rendelkezést tartalmaz („tiltó típusú”⁴⁶⁸ ROE);
vagy
- b) csak azok a feladatok hajthatók-e végre, amelyekkel kapcsolatban a ROE lista engedélyező rendelkezést tartalmaz („felhatalmazó típusú”⁴⁶⁹ ROE).

⁴⁶⁶ Ld. fentebb a PPS/PPI céljával és tartalmával foglalkozó részt.

⁴⁶⁷ Indokolt, hogy a csoport tagjai legyenek különösen a felderítés, a hadművelet (ld. művelettervezés), a haderőtervezés, a híradó/informatika (ide értve az elektronikai hadviselést is), a civil-katonai-rendvédelmi kapcsolatok, a jog, a sajtó, a politikai tanácsadás, továbbá a különböző haderőnemek képviselői.

⁴⁶⁸ Az ilyen stílusban írt angol nyelvű szövegek a „*prohibited*” kifejezést használják.

A ROE nyelvezetének, szóhasználatának értelemszerűen igazodnia kell a két megoldás valamelyikéhez. Látni kell azonban, hogy a fenti kérdésben való állásfoglalás stratégiai jelentőségű. Amennyiben ugyanis a ROE nyelvezete „tiltó típusú”, abban az esetben:

- a) a megfogalmazásakor elegendő csupán a konkrét művelet végrehajtása szempontjából politikailag, szakmailag, vagy jogilag nem kívánatos módszerekre és eszközökre koncentrálni és a felsorolásban ezeket megjeleníteni;
- b) az illetékes parancsnok – az általános jogi keretek között – a rendelkezésére álló bármely eszközt és módszert igénybe veheti a feladat végrehajtásához, kivéve azokat, amelyeket a ROE kifejezetten megtilt;
- c) a küldetés sikeres teljesítése jelentős mértékben a parancsnok képességein és lehetőségein múlik, ugyanakkor a nagyobb cselekvési szabadsághoz nagyobb felelősség is párosul a kivitelezés eredményességéért és jogszerűségéért.

Ezzel szemben, „felhatalmazó típusú” ROE esetében sokkal nagyobb körültekintésre, előre látásra, alapos és minden lehetséges körülményre kiterjedő tervező munkára van szükség, hiszen:

- a) az eredményes feladat-végrehajtás szempontjából szükséges valamennyi eszközt és módszert fel kell sorolni – értelemszerűen kihagyva a ROE listából a politikailag, szakmailag, vagy jogilag nem kívánatosakat –, mert megemlékezésük elmaradása az alkalmazás engedélyezésének hiányát (*de facto* tiltását) jelenti;
- b) az illetékes parancsnok csak azokat az eszközöket és módszereket alkalmazhatja, amelyeket a ROE kifejezetten felsorol, másként megfogalmazva, a ROE lista „kész tények elé állítja” a parancsnokot, lényegesen korlátozva az igénybe vehető módszereket és eszközöket;
- c) a döntési jogkör leszűkítése miatt a küldetés sikeres és jogszerű teljesítéséért való felelősség nagyobb részben magasabb parancsnoki szinten marad.

7) A ROE kötelező elemeinek felsorolása. Indokolt meghatározni a művelet-végrehajtási szabályoknak azt a közös magját, amely minden műveletre érvényes, tehát a különböző ROE listák kötelező tartalmi eleme, függetlenül a művelet típusától, jellegétől, a műveleti környezettől (ld. légi vagy szárazföldi, ezen belül város, sivatag, dzsungel, magas hegység stb.) illetve attól, hogy milyen konkrét feladatot kell

⁴⁶⁹ E megközelítést alkalmazó angol nyelvű szövegek az „*authorized*” kifejezést használják.

végrehajtani. Ez kiindulási alapot jelenthet a művelet-, környezet-, és feladat-specifikus ROE későbbi kidolgozásához.

8) A ROE tervezet alkalmazhatóságának vizsgálata. Annak érdekében, hogy az egyes szakterületek által javasolt ROE rendelkezések összhangban álljanak egymással, ne legyenek ellentmondások, felesleges átfedések, továbbá az azonosított rendelkezések adott műveleti környezetben lehetővé tegyék a konkrét feladatok végrehajtását, indokolt meghatározni a ROE tesztelésére, alkalmazhatóságának vizsgálatára, rendelkezéseinek összevetésére vonatkozó eljárás általános szabályait. E körben rögzíteni kell azt is, hogy a műveleti területre telepítést megelőzően mikor és milyen felkészülési mozzanatok, gyakorlatok keretében kell kipróbálni a ROE alkalmazhatóságát.

9) A ROE véleményezésére, aláírásra történő felterjesztésére vonatkozó szabályok. Meg kell határozni, hogy a ROE szakértői csoport milyen eljárás szerint, mely vezetők bevonásával terjeszti fel a ROE tervezetet aláírásra. Indokolt, hogy a felterjesztés során valamennyi érintett szakmai és politikai vezetőnek lehetősége legyen a tervezetet megvizsgálni, tanulmányozni, a tervezettel kapcsolatban véleményt formálni, egyetértését vagy észrevételeit kinyilvánítani.

10) A művelet-végrehajtási szabályokat aláíró vezető kijelölése. Fontos rögzíteni azt, hogy – legalábbis fő szabály szerint – ki jogosult a magyar fegyveres erőkre vonatkozó, konkrét művelet-végrehajtási szabályok aláírására. Tekintettel a ROE tartalmára és kiemelt szerepére a küldetés végrehajtási módjának és eszközeinek meghatározása terén, indokolt, hogy az aláíró a legfelsőbb szintű katonai-szakmai vezetés köréből kerüljön kijelölésre (pl. Honvéd Vezérkar főnök, vagy helyettese), de megfontolandó a Honvédség működéséért politikai felelősséggel tartozó, a magyar fegyveres erőket irányító és vezető honvédelmi miniszter kijelölése is. Ezzel egyidejűleg célszerű rögzíteni azt a jogforrást is, amelyben a konkrét művelet végrehajtási szabályai majd kiadásra kerülnek (pl. intézkedés, parancs, utasítás stb.)⁴⁷⁰

11) A művelet-végrehajtási szabályokat jóváhagyó politikai vezető (irányító testület) megjelölése. Abban az esetben, ha a konkrét művelet-végrehajtási szabályokat nem a honvédelmi miniszter írja alá, javasolt meghatározni azokat a művelettípusokat,

⁴⁷⁰ A Hvt. 22. § (1)-(2) bekezdései szerint a honvédelemért felelős miniszter a Kormánynak a válságkezelés katonai feladatai végrehajtásáért, valamint a Honvédség irányításáért és vezetéséért felelős tagja. Felelős a Honvédség rendeltetésszerű, szakszerű és jogszerű működését meghatározó döntések meghozataláért, e döntések végrehajtásának irányításáért. A honvédelemért felelős miniszter – egyebek mellett – ellátja a Honvédség irányításával és vezetésével kapcsolatos feladatokat.

amelyek esetében – különös tekintettel e műveletek politikai súlyára, az elérni kívánt politikai stratégiai célokra – a katonai-szakmai döntést követően, a művelet-végrehajtási szabályok hatályba lépéséhez szükséges a legfelsőbb szintű politikai vezetés jóváhagyása is. Ilyen esetben a jóváhagyó személy lehet a honvédelmi miniszter, vagy a miniszterelnök, de akár a fegyveres erők felett politikai irányítást gyakorló testület (kormány, vagy az Országgyűlés illetékes bizottsága).⁴⁷¹ Arra is érdemes kitérni, hogy mely esetekben nem szükséges a ROE politikai jóváhagyása (pl. katonai alakulatok katasztrófavédelmi feladatokban való közreműködése⁴⁷²).

12) A jóváhagyott ROE adatvédelmi minősítése. Különös tekintettel a katonai művelet-végrehajtás pontos részleteinek korlátozott megismeréséhez fűződő érdekekre, indokolt meghatározni a ROE – fő szabály szerinti – adatvédelmi minősítési szintjét, egyidejűleg megjelölve a minősítésre jogosult személyt is. Meg kell vizsgálni, hogy teljes terjedelemben szükség van-e a ROE minősítésére, vagy bizonyos részek tartalma szélesebb körben is megosztható.

13) A többnemzeti ROE vizsgálatának eljárása. A nemzeti ROE doktrínában indokolt helyet kapnia azoknak a szabályoknak, amelyek rögzítik, hogy többnemzeti műveletben történő magyar katonai részvétel esetén:

- milyen kommunikációs csatornán mely nemzeti szervekhez kell megküldeni a többnemzeti ROE tervezetét;
- milyen eljárásban és mely szakértői szervek nyilvánítanak véleményt a többnemzeti ROE tervezetéről, és tesznek javaslatot az esetleges nemzeti korlátozásokra (fenntartásokra);⁴⁷³
- ki jogosult megtenni a hivatalos nyilatkozatot a tervezettel kapcsolatos nemzeti álláspontról, az esetleges magyar korlátozásokról;

⁴⁷¹ A politikai döntésnek nem feltétlenül szükséges (sőt, adatvédelmi szempontból talán kifejezetten káros is lenne) közjogi rendelkezésben (hivatalos lapban) megjelennie. Elegendő talán, ha az erre irányuló előterjesztésben foglaltakat a politikai vezető (testület) jóváhagyólag tudomásul veszi. A jóváhagyás nem csupán formalitás, de nem is az a rendeltetése, hogy a felelősséget áthárítsa. A jóváhagyó döntéssel a politikai vezetés kinyilvánítja, hogy ismeri az adott művelet végrehajtási szabályaiban foglaltakat, és azokkal egyetért. Ezáltal, a katonai vezetés szakmai döntései politikai megerősítést nyernek.

⁴⁷² Mindez természetesen nem érinti a Hvt. 37. § (3) bekezdésében foglaltak érvényesülését, amely szerint a fegyverhasználati jog nélkül végrehajtható, 200 fős létszámot, illetve 21 napi időtartamot meghaladó katonai igénybevételeiről a honvédelmi miniszter dönt.

⁴⁷³ E körben indokolt figyelemmel lenni arra, hogy bizonyos korlátozások kérdésében a nemzeti állásfoglalás meghaladhatja a honvédelmi tárca hatáskörét, ezért szükséges lehet más minisztériumok, hatóságok szakértőinek a bevonása, végül akár kormányzati szintű döntés meghozatala is.

- milyen kommunikációs csatornán történik meg a többnemzeti műveletet irányító szervezet, parancsnokság hivatalos tájékoztatása.

14) A ROE megismertetésének szabályai. Annak ellenére, hogy a fegyveres erők kijelölt állományának műveleti feladatokra való felkészítésével külön dokumentumok részletesen foglalkoznak, indokolt a ROE doktrínában hangsúlyozni az e tárgykörre vonatkozó felkészítés fontosságát, rendszerességét, megjelölni a felkészítések megszervezéséért és végrehajtásáért felelős szerve(ke)t, a képzéseken kötelezően résztvevő állomány körét.

15) A ROE kártya. Tekintettel arra, hogy a végrehajtó állomány számára a megismerés egyik hasznos eszköze a – legfontosabb rendelkezéseket rövidített és közérthető formában megjelenítő, minősített adatot nem tartalmazó – ROE kártya, indokolt rögzíteni e dokumentum tartalma kidolgozásának módszerét, a kártyán feltüntetendő információkat, az azokkal kapcsolatos elvárásokat is.

16) A művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos média-kommunikáció. Öröndetes, hogy a magyar katonák külföldi tevékenységéről az utóbbi időben egyre több médium egyre részletesebben beszámol, így a szélesebb közvélemény is tájékoztatást kaphat a külföldi katonai feladatokról, a végrehajtás eredményességéről. Az élénk sajtóérdeklődést azonban a művelet-végrehajtás szempontjából is tudni kell kezelni. Ez csak akkor lehet sikeres, ha a Honvédség média-kommunikációval foglalkozó szakértői is tisztában vannak a művelet-végrehajtási szabályok lényegével és jelentőségével, szükség szerint és az indokolt mértékig a konkrét műveletre vonatkozó ROE rendelkezésekben foglaltakkal. Ezáltal elkerülhető a művelet-végrehajtásra káros, esetleg kifejezetten téves információk sajtóban megjelenése, továbbá, megfelelő időben és módon reagálni lehet az ilyen tájékoztatásokra, vagy a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos egyéb kérdésekre.

Indokolt tehát, hogy a ROE doktrína külön figyelmet szenteljen a sajtó-kommunikáció kérdéseinek, különös tekintettel az adatvédelmi szempontokra is. E körben érdemes meghatározni a ROE témában nyilatkozni jogosult személyek körét, a nyilatkozattétel módját, eszközeit, esetleg engedélyhez kötését, vagy a nyilatkozat tartalmának előzetes szakmai véleményeztetését.

9.6 JAVASLAT A MŰVELETI TERV ROE MELLÉKLETÉNEK KIDOLGOZÁSÁHOZ⁴⁷⁴

Jelen értekezés korábbi fejezeteiben már történt arra utalás, hogy valamely művelet konkrét végrehajtási szabályainak kialakítását a műveleti terv (OPLAN) kidolgozásával egyidejűleg, illetve ahhoz kapcsolódóan célszerű elvégezni. Az is rögzítésre került, hogy a ROE dokumentum önmagában nem alkalmas arra, hogy magyarázó szövegek, kiegészítő információk segítségével részletes tájékoztatást adjon a művelet jogi környezetére, vagy az egyes ROE rendelkezések tartalmára vonatkozóan. Mindez azonban megtehető az OPLAN részének tekintett ROE mellékletben, amely segítséget nyújthat a rendelkezések jogi hátterének megismeréséhez, különböző definíciók rögzítése révén pedig megkönnyítheti a szabályok értelmezését és alkalmazását. Annak érdekében azonban, hogy a dokumentum eredményesen betölthesse célját:

- törekedni kell arra, hogy megfelelően tagolt és könnyen megérthető legyen;
- el kell kerülni, hogy stratégiai vagy doktrinális kérdésekkel foglalkozzon (e témák a műveleti terv fődokumentumában kapnak helyet);
- kerülni kell a konkrét taktikai utasítások, feladat-koordinálási intézkedések megfogalmazását, vagy a művelet egyes fázisait egymástól elkülönítő határpontok megjelölését.

A dokumentumot célszerű a konkrét művelet mandátumának ismertetésével kezdeni. Itt röviden be kell mutatni a küldetés jellegét meghatározó politikai, diplomáciai és jogi kereteket. Utalni kell a nemzeti és nemzetközi szabályok egyidejű alkalmazására, kiemelve az adott művelet végrehajtására vonatkozó nemzetközi szabályok, valamint a művelethez katonai erővel hozzájáruló országok nemzeti joga közötti összefüggést. Amennyiben erre lehetőség van, célszerű röviden bemutatni az egyes nemzetek által bejelentett nemzeti korlátozásokat, vagy más, a nemzeti alakulatok alkalmazásának feltételeit meghatározó rendelkezéseket, és azoknak a művelet végrehajtására gyakorolt lehetséges hatásait. Fontos kiemelni, hogy a nemzeti kontingensek a műveleti területen is kötelesek figyelembe venni a hazai jogrendszerük szabályait, és nem kötelezhetők olyan feladat végrehajtására, amely ellenkezik a nemzeti előírásaikkal.

⁴⁷⁴ A javaslat kidolgozása a NATO Legal Deskbook vonatkozó részében (pp. 259-260.) foglaltak figyelembe vételével történt.

Tekintettel arra, hogy maga a ROE részletesebb magyarázó szövegek megjelenítésére nem alkalmas, célszerű a műveleti terv e mellékletében kitérni a feladat-végrehajtást meghatározó általános elvekre, ide értve a hadijog legfontosabb elveit is. Mindenképpen utalni kell a hadijog szabályainak kötelező betartására, továbbá célravezető lehet – a konkrét művelet kontextusába helyezve – kiemelni bizonyos hadijogi szabályokat, vagy megmagyarázni azokat az alapelveket, amelyek figyelembe vétele a végrehajtandó feladatok vagy a műveleti környezet specialitásai miatt különösen fontosak. Indokolt külön is tárgyalni az arányosság és a katonai szükségszerűség kérdését, különös tekintettel a művelet-végrehajtási szabályokkal való szoros összefüggésükre, a ROE rendelkezések tartalmát és végrehajtási módját meghatározó jellegükre. Mindezek mellett törekedni kell arra, hogy a ROE melléklet ne váljon a bonyolult és más dokumentumokban részletesen kifejtett hadijogi szabályok pusztá felsorolásává.

Jóllehet a művelet-végrehajtási szabályoknak – általában – nem tárgya az önvédelemre vonatkozó szabályok részletes ismertetése, a műveleti terv ROE mellékletében – a szükséges mértékig – érdemes kitérni az önvédelem joga gyakorlásának kérdéseire. E körben:

- röviden be kell mutatni a ROE rendelkezések alkalmazásának és az önvédelem joga – mint inherens jog – gyakorlásának összefüggéseit;
- meg kell jelölni, hogy a többnemzeti értelmezés szerint mi minősül önvédelmi helyzetnek;
- szükséges utalni az önvédelem joga körüli eltérő nemzeti értelmezésekre;
- hangsúlyozni kell, hogy a művelet-végrehajtási szabályok nem korlátozzák az önvédelem nemzeti jogszabályok alapján történő gyakorlását;
- utalni kell a kiterjesztett önvédelem (baráti erők megvédése) lehetőségére, szükség szerint értelmezve a „fegyveres erők” vagy a „NATO által irányított fegyveres erők”⁴⁷⁵ kifejezéseket.

⁴⁷⁵ Az angol nyelvű dokumentumokban szereplő „*NATO-led forces*” kifejezés egy konkrét műveletben részt vevő számos, a NATO-val különböző formában együttműködő ország fegyveres erejét magában foglalhatja. NATO által irányított műveletben részt vehetnek NATO tagállamok, békepartner (PfP) országok, a mediterrán dialógus (MD) országai, vagy az ún. isztanbuli együttműködési kezdeményezés (ICI) országai is. Az is előfordulhat, hogy ilyen formalizált kapcsolatban nem lévő országok csatlakozzanak egy NATO művelethez. Példaként ld. a NATO afganisztáni ISAF műveletét, amelyben 48 ország – köztük például Bahrein, El Salvador, vagy Dél-Korea – több mint 51 ezer katonája vesz részt. (2014. április 1-i adat) Forrás: Troop numbers and contributions – Internet: <http://www.isaf.nato.int/troop-numbers-and-contributions/index.php> (Letöltés: 2014. április 5.) A NATO partnerségi

Az önvédelem kérdésétől elkülönítve kell kezelni azt, ha a ROE más (pl. civil) személyek megvédésére is felhatalmazást ad, illetve ha speciális státuszúként megjelölt személyek vagy javak (P(R)DSS) védelméről kell gondoskodni. Amellett, hogy a lehető legpontosabban meg kell jelölni, hogy kik vagy mik tartoznak ebbe a védendő körbe, és ki jogosult ezt a kört meghatározni, azt is nyomatékosítani kell, hogy ez ROE kérdés, vagyis a végrehajtásához külön ROE rendelkezésre van szükség. Amennyiben indokolt, ki kell térni a tulajdonvédelem kérdéskörére, ide értve az e célból alkalmazható erő mértékét, esetleg hivatkozva az ezzel kapcsolatban eltérő nemzeti álláspontokra.

Célszerű, ha a ROE melléklet tartalmazza azokat a legfontosabb definíciókat, amelyek vagy gyakran fordulnak elő a misszió művelet-végrehajtási szabályaiban, vagy különösen hangsúlyos szerepük van a rendelkezések értelmezésében, tartalmuk megállapításában. E definíciók összegyűjtéséhez, illetve szükség szerinti kidolgozásukhoz segítséget nyújthat maga a ROE doktrína, vagy a nemzetközi szervezet által használt definíciógyűjtemény (pl. NATO esetében az AAP-6 jelű kiadvány). Különösen indokolt valamely fogalom jelentésének rögzítése abban az esetben, ha tartalmát különböző dokumentumok eltérően határozzák meg. Még fontosabbá, a közös értelmezés fő forrásává válik a fogalom-meghatározás akkor, ha egy többnemzeti műveletben valamely nemzetközi szervezet (pl. NATO) tagjai mellett nem tagállamok is részt vesznek, tekintettel a nemzetközi szervezet által kiadott doktrínák korlátozott megismerhetőségére.

Annak ellenére, hogy a művelet-végrehajtási szabályokkal foglalkozó doktrínák általában rögzítik a ROE kérelmek felterjesztésének menetét, valamint az alárendeltek tájékoztatására és esetleg további korlátozások megjelölésére vonatkozó szabályokat, praktikus lehet a ROE mellékletben is bemutatni a ROE eljárással – ide értve a módosítások kezdeményezését is – kapcsolatos legfontosabb szabályokat.

programjáról a mediterrán együttműködésről, valamint közel-keleti országokal kialakított kapcsolatokról bővebben ld. SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY K. (2012): *A NATO partnerségi kapcsolatainak áttekintése* – In. Hadtudomány elektronikus szám, 2012. p. 1-16. http://mhht.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Kecskemethy_Klara2.pdf (Letöltés: 2014. március 20.)

9.7 A MAGYAR MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK KIALAKÍTÁSÁNAK JAVASOLT FOLYAMATA

A művelet-végrehajtási szabályok kidolgozása a művelet-tervezési eljárás része. A műveleti tervek és a végrehajtást szabályozó rendelkezések összhangjának biztosítása érdekében szükséges, hogy a művelettervezésért felelős személyek folyamatosan kapcsolatot tartsanak a ROE tartalmáért felelős szakértőkkel, képviselőjük révén részt vegyenek a ROE kidolgozásának folyamatában.

Egy konkrét művelet végrehajtási szabályainak kialakításakor mindig szem előtt kell tartani a ROE fő funkcióját („parancsnokok szabálya”), célját (az erőalkalmazás korlátok között tartása), a rendelkezésekkel kapcsolatos formai (rövid, érthető, alkalmazható) és tartalmi követelményeket (korlátozások és engedélyek).

A konkrét ROE lista összeállítását megelőzően célszerű tanulmányozni más műveletek végrehajtási szabályait, a műveleteket irányító nemzetközi szervezetek által kidolgozott doktrínákat, vagy – feltéve hogy rendelkezésre állnak – más nemzetek által kialakított és alkalmazott, állandó ROE rendelkezéseket. Amennyiben ezek információvédelmi minősítésük miatt nem elérhetők, hasznos segédanyag a Sanremo-i IIHL által kiadott ROE Kézikönyv (2009), amely mind a kidolgozási eljáráshoz, mind a ROE tartalmának kialakításához segítséget nyújthat.⁴⁷⁶

A kidolgozási folyamat alapvetően az alábbi részekből áll:

1) A küldetés (misszió) elemzése. Ebben a kezdeti fázisban át kell tekinteni:

a) a művelet jellegét meghatározó stratégiai dokumentumokat, úgymint:

- a vonatkozó ENSZ BT határozato(ka)t,
- a válság rendezését célzó megállapodásokat (fegyverszünet, békekötés stb.),
- a legfelsőbb politikai irányító testület által kiadott indító utasítást, közjogi döntést,
- a művelet végrehajtásával kapcsolatban megfogalmazott politikai iránymutatást, az elérendő politikai-stratégiai célkitűzést,
- a stratégiai parancsnokság által kidolgozott műveleti koncepciót,
- a műveletet irányító parancsnok által kiadott tervezési iránymutatást,
- a hadműveleti parancsnokság által kidolgozott műveleti tervet, vagy – ha még nem került jóváhagyásra – annak tervezetét;

⁴⁷⁶ Ld. IIHL Rules of Engagement Handbook, pp. 28-30.

- b) a műveletet irányító nemzetközi szervezet által a hasonló műveletek végrehajtására kiadott, általános érvényű doktrínákat, iránymutatásokat, tervezési okmányokat;
- c) a nemzetközi joganyagok a hasonló műveletekre vonatkozó dokumentumait (pl. hadijog, emberi jogok, tengerjog, repülési szabályok stb.), elemezni kell magát a konfliktust (nemzetközi vagy nem nemzetközi, fegyveres vagy nem fegyveres stb.);
- d) az erőalkalmazással, illetve a fegyverhasználattal kapcsolatban
- a felettes parancsnokság által,
 - a nemzetközi megállapodásokban,
 - a többnemzeti műveletben részt vevő alakulatok nemzeti hatóságai által, illetve
 - a fogadó nemzet által két- vagy többoldalú megállapodásban meghatározott korlátozásokat.

Fentiek mellett, még ebben a korai szakaszban ki kell választani azokat a ROE rendelkezéseket, amelyekre a válságrendezés különböző stádiumaiban (ld. konfliktus előtt, elrettentés időszaka, a fegyveres összeütközés megszüntetése, illetve a konfliktus után) általában szükség van. Ugyancsak hasznos már ilyenkor kialakítani az együttműködési kapcsolatot a műveletben részt vevő magasabb, azonos, vagy alacsonyabb szintű parancsnokságokkal, a válság rendezésében érdekelt más nemzetközi szervezetek vezető szerveivel vagy parancsnokságaival, a nemzeti kontingenseket rendelkezőre bocsátó országok védelmi minisztériumaival, vezérkaraival, a fontosabb közreműködő nem kormányzati szervek képviselőivel stb.

2) A ROE koncepciójának kialakítása. A küldetés jellegének, céljának elemzését követően, ebben a szakaszban kell behatárolni, hogy milyen típusú ROE rendelkezésekre lehet szükség a művelet céljának eléréséhez. Ehhez a lehető legteljesebb mértékben figyelembe kell venni a művelettel kapcsolatban kapott felsőbb szintű döntéseket (politikai iránymutatások, parancsnok szándéka stb.), a művelet célját (pl. jelenlét demonstrálása, valamely terület elfoglalása, biztonságos környezet garantálása, ellenségeskedések megakadályozása, tűzszüneti megállapodás betartatása, embargó kikényszerítése, repüléstilalmi zóna vagy fegyvermentes övezet érvényesítése stb.), a végrehajtandó feladatokat, művelet-típusokat (pl. objektumörzés, konvojkísérés, szállítás, rendfenntartás, nem harcolók kimenekítése, kutató-mentés stb.), a rendelkezésre álló erőket (létszám, eszközök, képességek, ugyanez a szövetséges erők részéről is), a műveleti körülményeket (földrajzi korlátozások, műveleti helyszínek, éghajlat, időjárás stb.), a művelet végrehajtását nehezítő vagy

akadályozó tényezőket (ellenséges erők, nem támogató lakosság stb.), és mindazokat a feladatokat, amelyeket e feltételek ismeretében, a művelet koncepciója szerint várhatóan végre kell majd hajtani.

Célszerű már ebben a szakaszban megalakítani azt a szűk körű ROE szakértői csoportot, amely elkészíti a ROE tervezetét, valamint a jóváhagyott ROE módosításait.

3) ROE tervezet elkészítése. A kitűzött stratégiai célok elérését biztosító műveleti koncepcióhoz leginkább illeszkedő végrehajtási módozat, valamint a műveleti terv alapján, ebben a szakaszban kell részletesen kidolgozni a ROE lista tervezetét, pontosan megfogalmazva az egyes rendelkezéseket, megindokolva az elfogadás szükségességét, illetve az el nem fogadás hátrányait. A rendelkezések felsorolásakor figyelembe kell venni a fokozatos erőalkalmazás követelményét, vagyis a csekélyebbtől az egyre súlyosabb következményt kilátásba helyező cselekvési módok beemelése révén biztosítani kell, hogy az illetékes parancsnok a cél eléréséhez még szükséges, legkisebb súlyú erőt alkalmazhassa.

A ROE kidolgozásakor célszerű az alábbi metodika követése:

- meg kell határozni azokat a rendelkezéseket, amelyeket a ROE listának mindenképpen – műveleti környezettől, illetve végrehajtandó feladattól függetlenül – tartalmaznia kell;
- ki kell választani a környezet-specifikus (szárazföldi, légi, kiber stb.) szabályokat. Több haderőnemnek ugyanabban a műveletben való részvétele esetén, a túl nagy terjedelem és felesleges bonyolultság elkerülése érdekében megfontolandó haderőnemenként külön ROE kiadása, ilyenkor azonban biztosítani kell az egyes ROE listák összhangját;
- fel kell sorolni a feladat-specifikus szabályokat. E körben – a művelettervezők aktív közreműködésével – át kell tekinteni azokat a lehetséges feladat-típusokat, amelyeket a műveletben résztvevő alakulatoknak végre kell hajtaniuk;
- indokolt áttekinteni a művelet-végrehajtási doktrínákban szereplő egyéb szabályok alkalmazhatóságát is, szerepeltetésük szükségességét;
- a kialakított ROE listát össze kell vetni a végrehajtandó küldetéssel, feladatokkal, és meg kell állapítani, hogy elősegíti-e a küldetés végrehajtását, nincsenek-e ellentmondások, hiányosságok;
- javasolt meghatározni az egyes ROE rendelkezések végrehajtásának engedélyezési szintjét. Ez különösen abban az esetben lehet célszerű, ha *halálos erő*

alkalmazásáról van szó, vagy az adott feladat végrehajtásának felsőszintű politikai vagy diplomáciai következményei lehetnek.⁴⁷⁷

Tekintettel a végrehajtás egyes fázisainak esetleg lényegesen eltérő karakterére – ld. először békekikényszerítés, majd békefenntartás, vagy éppen fordítva – szükséges, hogy a hatályos ROE az éppen végrehajtandó művelet jellegzetességeit tükrözze vissza. A körülményeknek a művelet végrehajtása folyamán bekövetkező lényeges változása esetén kezdeményezni kell a ROE módosítását. Mindemellett, a ROE jóváhagyási procedúra időigényessége miatt megfontolandó, hogy a művelet-végrehajtási szabályok tervezete fogja át a küldetés végső célja eléréséig terjedő teljes időszakot. E körben, már a tervezés korai szakaszában hasznos lehet meghatározni azokat a tartalék-rendelkezőket, amelyek végrehajtására a művelet aktuális szakaszában nincs szükség, jóváhagyásuk mégis – a művelet jellegének esetleges gyors változása miatt – indokolt lehet (ld. „alvó ROE”). Rögzíteni kell a tartalék rendelkezések aktiválásának szabályait is.

A ROE lista elkészítésével párhuzamosan ki kell dolgozni a műveleti terv erőalkalmazással kapcsolatos mellékletét (ROE melléklet), szükség szerint kiegészítő magyarázatokat fűzve az egyes rendelkezésekhez, különösen az ellenséges cselekmény, illetve ellenséges szándék megállapításának kérdéséhez, az önvédelem témaköréhez, egyéb hadijogi szabályok alkalmazásához stb.

A ROE tervezetet, illetve a műveleti terv hivatkozott mellékletének tervezetét célszerű véleményezésre felterjeszteni a felettes hatósághoz, amelynek esetleges módosító észrevételei alapján még a végleges tervezet elkészítését megelőzően elvégezhetők a szükséges változtatások. Külön hangsúlyt kell fektetni annak ellenőrzésére, hogy minden végrehajtandó feladathoz megvan-e a szükséges ROE szabály, illetve, hogy a rendelkezések nem akadályozzák-e valamely fontos feladat végrehajtását, továbbá, hogy a ROE rendelkezések nem állnak-e ellentétben egymással.

Indokolt lehet a végrehajtást megelőző végső felkészülési fázisban a véglegesnek szánt rendelkezések tesztelése, különösen akkor, ha a kidolgozás korábbi szakaszaiban erre nem került sor. Célrevezető például a kiválasztott ROE rendelkezések alkalmazhatóságának kipróbálása a végrehajtásban érintett

⁴⁷⁷ A ROE kidolgozásában további hasznos segítséget nyújthat a mozzanatok folyamatábrában összefoglaló, jelen értekezés 2. mellékletében szereplő ellenőrző lista.

haderőnemek, fegyvernemek, esetleg más nemzeti kontingensek képviselőinek részvételével, törzsvezetési gyakorlat keretében, ami lehetőséget nyújt a szükséges módosításokra, kiegészítésekre. A ROE alkalmazhatóságának ellenőrzése jó alkalmat teremt az egyes rendelkezések delegálhatóságának tesztelésére, a megfelelő döntéshozói szint beazonosítására is. A gyakorlat ugyancsak lehetőséget nyújt több, eltérő ROE profillal rendelkező végrehajtási módozat kipróbálására, és a cél elérésére legalkalmasabb kiválasztására is.

A véglegesnek tekintett tervezeteket a parancsnoki láncolaton keresztül fel kell terjeszteni aláírásra, majd pedig jóváhagyásra az arra illetékes katonai, valamint politikai hatóságokhoz.

4) A végrehajtás szakasza. A jóváhagyott ROE listából, illetve a kért, de nem engedélyezett rendelkezésekből számos következtetést le lehet vonni azzal kapcsolatban, hogy a politikai vezetés milyen módon, milyen eszközökkel kívánja elérni a küldetés célját. Ennek megfelelően elemezni kell magát a ROE engedélyezési dokumentumot, a stratégiai parancsnokság által a ROE végrehajtására kiadott intézkedést, parancsot, továbbá az egyes rendelkezéseknél meghatározott engedélyezési szinteket.

A ROE listáról megfelelően tájékoztatni kell az alárendelt parancsnokságokat. Amennyiben valamely ROE szabály végrehajtásának engedélyezése alacsonyabb parancsnoki szintre kerül delegálásra, a felettes parancsnokság által a végrehajtással kapcsolatban további korlátozások, utasítások, iránymutatások állapíthatók meg, de ezek nem lehetnek ellentétesek a magasabb szintű parancsokkal, iránymutatásokkal.

5) Nemzeti korlátozások vizsgálata. Többnemzeti műveletekkel kapcsolatban sokszor hangoztatott negatívum, hogy a művelet-végrehajtási szabályok jóváhagyását követően derül fény a nemzeti korlátozásokra, a többnemzeti ROE rendelkezéseinek a nemzeti joggal, sajátos politikai törekvésekkel, katonai képességekkel való összeegyeztethetlenségére. Következésképpen, a tervezési folyamat lehető legkorábbi fázisában, illetve ismertté válásukat követően haladéktalanul elemezni kell a nemzeti korlátozásokat, valamint azoknak az együttműködésre, a közös feladat-végrehajtásra gyakorolt hatását.

6) A végrehajtás ellenőrzése. A művelet végrehajtása során:

- folyamatosan figyelemmel kell kísérni a jóváhagyott ROE lista egyes rendelkezéseinek alkalmazhatóságát;

- ellenőrizni kell, hogy az alárendelt parancsnok(ság)ok döntései összhangban vannak-e a jóváhagyott ROE rendelkezésekkel;
- az illetékes parancsnoknak konzultálnia kell az alárendelt parancsnokokkal a ROE egységes értelmezésének biztosítása érdekében;
- elemezni kell az esetleges értelmezésbeli különbségeket, szükség esetén részletesebb magyarázattal segítséget kell nyújtani az egységes értelmezéshez;
- a félreértések elkerülése érdekében folyamatosan pontosítani kell a hatályos ROE katalógust, de hasznos információt nyújt a kért, de jóvá nem hagyott rendelkezések listája is;
- figyelemmel kell kísérni a nemzeti kontingensek ROE felkészítéseit, és ha szükséges, szakértői segítséget kell nyújtani a megfelelő színvonalú kiképzés végrehajtásához;
- érdemes ellenőrizni, hogy nyelvi és szakmai szempontból megfelelőek-e a ROE rendelkezések, valamint az erőalkalmazással kapcsolatos iránymutatások fordításai.

A könnyebb áttekinthetőség érdekében hasznos eszköz lehet egy olyan ROE mátrix (táblázat) kidolgozása, amely röviden összefoglalja a jóváhagyott művelet-végrehajtási szabályokat, speciális korlátozások (pl. engedélyezés meghatározott parancsnoki szinthez kötése) esetén ezek megjelölését, többnemzeti művelet esetén a partnerek által alkalmazott külön rendelkezéseket. Az alábbi (hipotetikus és jelentősen leegyszerűsített) táblázat bemutatja a hatályos ROE rendelkezések célszerű összefoglalását.

ROE száma	Rendelkezés (szöveges rész)	Engedélyező parancsnok*	Megjegyzés
10 A	Erőalkalmazás, beleértve a halálos erő alkalmazását is, egyéni önvédelemben megengedett.		A helyszínen lévő parancsnok a halálos erő alkalmazását egység önvédelem céljából korlátozhatja.
10 E	Nem halálos erő alkalmazása tulajdonvédelem esetén megengedett		
10 F	Erőalkalmazás, beleértve a halálos erő alkalmazását is, tulajdonvédelem esetén megengedett akkor, ha: (a) katonai tulajdonról van szó; (b) fennáll a lehetősége annak, hogy e tulajdon megsemmisítése, vagy megrongálása személyek életét közvetlenül veszélyeztetni fogja.	Haderónemi parancsnok. (<i>komponens pk.</i>)	Törekedni kell a halálos erő nem halálos eredménnyel történő alkalmazására.
50 A	„X” ország területére belépés tilos.		

50 B	„Y” ország területére való belépés nem katonai feladat végrehajtása érdekében (pl. tranzit áthaladás, szigetközi tengeri útvonalon való áthaladás, valamint segítségnyújtás céljából történő belépés, kutatás-mentés, nem-harcolók kimenekítésére irányuló művelet) érdekében, megengedett.	Vezérkar főnök (<i>a művelet parancsnoka</i>)	(a) A belépési (áthaladási) szándékról „Y” ország illetékes hatóságait kellő időben tájékoztatni kell; (b) Diplomáciai csatornák igénybe vétele szükséges; (c) A feladat végrehajtásáról a szövetséges erők parancsnokát tájékoztatni kell.
80 A	Olyan fegyveres erők elleni támadás, amelyek a saját erőkkel szemben ellenséges szándékot mutatnak, megengedett.	Vezérkar főnök (<i>a művelet parancsnoka</i>)	A támadást a hadijog szabályainak figyelembe vételével kell végrehajtani. Nem támadhatók meg például: - az egészségügyi személyzet; - a fegyveres erőkhöz tartozó papok; - azok, akik harcon kívülieknek tekintendők.
80 B	Olyan fegyveres erők elleni támadás, amelyek a saját erőkkel szemben ellenséges cselekményt hajtanak vagy hajtottak végre, megengedett.	Haderónemi parancsnok (<i>komponens pk.</i>)	A támadást a hadijog szabályainak figyelembe vételével kell végrehajtani. Nem támadhatók meg például: - az egészségügyi személyzet; - a fegyveres erőkhöz tartozó papok; - azok, akik harcon kívülieknek tekintendők.
80 C	Ellenségesnek nyilvánított erők és más katonai célpontok elleni támadás megengedett.		Ellenségesnek nyilvánított erők: (a) ... nemzet fegyveres erejéhez tartozó kombattánsok; (b) saját erők elleni ellenségeskedésekben közvetlenül részt vevő polgári személyek; (c) ... csoport, szervezet stb.

* Amennyiben engedélyező parancsnok nincs megjelölve, engedélyező parancsnoknak a helyszínen tartózkodó egység/alegység parancsnokot kell érteni.

12. ábra

Példa a hatályban levő ROE rendelkezéseket összefoglaló táblázatra⁴⁷⁸

7) Módosítások kezdeményezése. Amennyiben ez szükséges (pl. a műveleti körülmények lényegesen megváltoznak), megfelelő indokolás kíséretében kezdeményezni kell a ROE módosítását, vagy új rendelkezések jóváhagyását. A „menet közbeni” ROE módosítás lehetősége mindazonáltal nem helyettesíti a kezdeti szakaszban végrehajtandó alapos és körültekintő tervezést. A rendelkezések gyakori változása ugyanis zavart okozhat a hatályos szöveg megállapításában, és hátrányosan befolyásolhatja a végrehajtás szakmai színvonalát.

⁴⁷⁸ Az ábrát jelen értekezés szerzője az IHL ROE Kézikönyv B mellékletének felhasználásával készítette.

A módosítások megtörténtét követően erről haladéktalanul tájékoztatni kell az alárendelt parancsnokságokat. A kiadott ROE tájékoztató anyagokat (pl. ROE kártya) a változásoknak megfelelően aktualizálni kell.

9.8 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Megvizsgálva a Magyar Honvédség által külföldön végrehajtandó műveletek jogszabályi hátterét, összefoglalóan az alábbi következtetések vonhatók le, és javaslatok fogalmazhatók meg.

1) Következtetések.

- a) A magyar katonáknak rendkívül szerteágazó, komplex jogi környezetben kell végrehajtaniuk a feladataikat.
- b) A Magyar Honvédség által ellátandó feladatok szabályai a jogforrási hierarchia teljes skáláján, a legváltozatosabb formában jelennek meg.
- c) A magyar viszonyokra vonatkozó szabályozás túl részletes és rugalmatlan ahhoz, hogy műveleti területen a hatékonyság és az operativitás sérelme nélkül alkalmazni lehessen.
- d) A magyar katonai doktrínák hierarchiájában jelenleg nincs olyan dokumentum, amely kizárólag a művelet-végrehajtás szabályaival, ezen belül az erőalkalmazás, vagy adott esetben a fegyverhasználat kötelező vagy megengedett módjaival, eszközeivel foglalkozna.

2) Javaslatok.

- a) Indokolt a békeidejű szabályozástól elkülönült, önálló jogszabályban rögzíteni a külföldön történő művelet-végrehajtás során figyelembe veendő szabályokat. Ezek között a művelet-végrehajtási szabályokat *expressis verbis* meg kell említeni.
- b) A szabályozásban fel kell oldani azt a bizonytalan jogi helyzetet, amely szerint a külföldi ROE rendelkezéseit csak akkor kell figyelembe venni, ha az adott kérdést a hazai jog nem szabályozza. Emellett, egyértelműen rögzíteni kell a ROE szabályok megszegésének, be nem tartásának jogi következményeit.
- c) Indokolt kidolgozni egy olyan, a katonai doktrínák hierarchiájába tartozó, homogén dokumentumot, amely a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos stratégiai iránymutatásokat összefoglalóan rögzíti.

10. A ROE ISMERETEK ÁTADÁSA ÉS A KÉPZÉS FONTOSSÁGA

A nemzetközi műveletekben való eredményes részvétel ma már nehezen képzelhető el alapvető ROE ismeretek nélkül. Ennek oka nem csupán az, hogy a válságreagáló műveleteket irányító nemzetközi szervezetek saját ROE rendszert alkalmaznak, hanem az is, hogy a nemzetközi műveletek során szerzett, és az angolszász országok gyakorlata által is visszaigazolt műveleti tapasztalatok alapján egyre több ország dönt a nemzeti ROE rendszer kialakításáról. A művelet-végrehajtás nemzeti szabályaiban értelemszerűen visszatükröződnek sajátos nemzeti hagyományok, aktuális katonai képességek, kül- és belpolitikai törekvések, biztonságpolitikai megfontolások, szövetségi státuszok és kapcsolatok. A ROE témában korábban kiadott kézikönyvek – érthető okokból – elsősorban az adott ország szakértői (fegyveres erők művelettervezői, katonajogászai, esetleg politikusok, újságírók stb.) részére készültek, és a nemzeti sajátosságokat vették figyelembe.

Többnemzeti műveletben való részvételkor az egymás mellett létező nemzeti ROE rendszerek különbségei feszültségeket okozhatnak a feladat-végrehajtásában, és nemkívánatos következményekkel járhatnak, úgymint:

- a) veszélyeztethetik az együttműködő fegyveres erők tagjainak, eszközeinek biztonságát, csökkentve a műveleti képességet (fizikai következmény);
- b) negatív hatással lehetnek a többnemzeti erő hazai és külföldi megítélésére, ami akár közvetlenül is befolyásolhatja a politikai és pénzügyi támogatás megszerzését és megtartását (politikai/gazdasági következmény);
- c) komolyabb ellentét esetén rombolhatja a partnerek közötti szolidaritást, aminek következményeként akár meg is hiúsulhat a közösen meghatározott műveleti cél elérése (műveleti következmény).⁴⁷⁹

Éppen az említett nemzeti különbségek miatt, az interoperabilitás fokozása érdekében elengedhetetlen az együttműködő felek vonatkozó szabályainak, témával kapcsolatos gyakorlatának, értelmezésbeli megközelítéseinek kölcsönös megismerése. A ROE információk terjesztése, a felkészülés/felkészítés, valamint a ROE alapokon nyugvó gyakorlat-, illetve művelettervezés azonban nem egyszerű azokban az

⁴⁷⁹ MILLER, p. 18.

országokban, amelyek alapvetően nem az angolszász országokban meghonosodott ROE rendszerben gondolkodnak.

10.1 AZ UNIVERZÁLIS ROE KÉZIKÖNYV

Érzékelve a művelet-végrehajtási szabályok értelmezésével kapcsolatban egyidejűleg jelen levő különböző nemzeti álláspontokat a többnemzeti műveletek végrehajtása során, valamint tapasztalva a vonatkozó ismeretek nemzetenként eltérő szintjét, továbbá az egyre nagyobb igényt a művelet-végrehajtási szabályok megértésére és gyakorlására, Dennis Mandsager 2007-ben egy nemzetközi szakértőkből álló csoport felállítását kezdeményezte abból a célból, hogy kidolgozzanak egy olyan segédletet, amelyet bármely nemzet, vagy nemzetek csoportja felhasználhat a ROE kiképzések, gyakorlatok során, de akár valós műveletek előkészítése és végrehajtása érdekében is. A szerzők a kiadványt olyan – adatvédelmi megfontolásokra vagy korlátozásokra tekintet nélkül felhasználható – munkaeszköznek szánták, amelynek nem célja valamely kormány vagy nemzetközi szervezet hivatalos véleményének vagy álláspontjának bemutatása, illetve képviselete. A fő törekvés az volt, hogy a dokumentum iránymutatást adjon a művelet-végrehajtási szabályok általánosan elfogadott és széles körben elterjedt koncepciójában való eligazodáshoz, elősegítse a kölcsönös megértést, ezáltal megkönnyítse és megerősítse a nemzetközi együttműködést.⁴⁸⁰ A több mint három évig készített tervezetet a világ számos országának jeles szakértői véleményezték: a Sanremo-i IIHL támogatásával és szervezésében a tervezetet több munkaműhely (workshop) is megvitatta, emellett nemzetközi gyakorlatok és tanfolyamok keretében is tesztelésre került, amelynek eredményeként – legalábbis a kiadvány bevezetője⁴⁸¹ szerint – *„megjeleníti a Föld valamennyi országának legjobb gyakorlatát”*.

A 2009-ben kiadott IIHL ROE Kézikönyv egyedülállónak tekinthető abban a tekintetben, hogy a javasolt ROE rendelkezések mellett több, a művelet-végrehajtás

⁴⁸⁰ Az amerikai, brit, kanadai és ausztrál szakértőkből álló kidolgozó csapat – Mandsager szerint – komoly kihívás előtt állt, hiszen sokan kétségbe vonták egy olyan művelet-végrehajtási szabályrendszer kialakíthatóságát, amely elfogadható a nemzetközi közösség számára. Mindez abból adódik, hogy az egyes országok különböző nemzetközi megállapodások részesei, ezért másféleképpen értelmezik a nemzetközi jogi kötelezettségeiket, és – a többi nemzettől eltérő belső jogi előírásaik miatt – másként közelítik meg a parancsnoki hatáskör és felelősség témakörét is. Ld. IIHL Rules of Engagement Handbook, p. v.

⁴⁸¹ Uo.

szempontjából hasznos dokumentumot bemutat, ide értve a ROE kártyát, a figyelmeztető üzeneteket és az azokra adandó válaszüzeneteket, és más hasonlókat. A kidolgozó csoport figyelembe vette azt is, hogy sok ország rendelkezik e kérdésekre saját formanyomtatvánnyal, ellenben más országokban nem léteznek ilyenek, vagy a téma iránt érdeklődőknek nincs hozzáférésük ezekhez.

Mindebből következően a Kézikönyv több – akár egymással ellentétes – lehetőséget is kínál a ROE rendelkezések kialakításához, ismertetve a meghatározott környezetben vagy feladatra javasolt művelet-végrehajtási szabályokat, továbbá azok jóváhagyásának és végrehajtásának eljárásait a haderőnemi, az összhaderőnemi vagy a többnemzeti műveletek esetében. A szerzők egyértelművé tették, hogy nem tartják feltétlenül szükségesnek azt, hogy a kiadványban bemutatott valamennyi rendelkezéssel kapcsolatban széles körű egyetértés alakuljon ki. Ami elengedhetetlen, az a művelet-végrehajtási szabályokkal, különösen az eltérő nemzeti gyakorlattal vagy az esetleges nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos információk megosztása a többnemzeti erők parancsnokával.

Tartalma szerint a Kézikönyv – a bevezetőt követően – bemutatja az erőalkalmazással kapcsolatos kulcsfontosságú jogi megfontolásokat, az önvédelem koncepcióját, a ROE kidolgozását befolyásoló politikai tényezőket, az alkalmazott módszereket, valamint a ROE eljárásokat. Az „A” melléklet segítséget nyújt a művelet-végrehajtási szabályok megtervezéséhez és kidolgozásához, specifikus iránymutatást ad a meghatározott műveleti környezethez vagy műveleti feladatokhoz szükséges művelet-végrehajtási szabályokra, eligazítást nyújt az ellenséges szándék és – önvédelem esetében – az erőalkalmazás kiterjesztésének megértéséhez, továbbá bemutatja a célpontkiválasztás és a művelet-végrehajtási szabályok közötti kapcsolatot. A „B” melléklet felsorolja a ROE rendelkezéseket, amelyek a különböző küldetések igényeitől függően választhatók ki. A „C” melléklet és függelékei bemutatnak egy ROE példát, továbbá más, művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos dokumentumokat. Végül, a „D” melléklet tartalmazza a dokumentumban használt kifejezések definícióját.

A Kézikönyv legnagyobb erénye a ROE ismeretek széleskörű terjesztésére való képessége. Az a tény, hogy nem képviseli egyik válságkezelésben érintett nemzetközi szervezet hivatalos álláspontját sem, és – jóllehet felhasználja a válságkezelésben szerzett nemzetközi tapasztalatokat – nem utal konkrét műveletekre, lehetővé tette az

információvédelmi minősítés nélküli megjelentetést. A kiadvány komoly hibája, hogy nem különíti el fogalmilag az önvédelem kérdését az ellenséges cselekmény és ellenséges szándék eseteitől, hanem kifejezetten rögzíti, hogy „*az önvédelemben történő erőalkalmazás joga az ellenséges cselekményre (támadásra) és/vagy a tanúsított ellenséges szándéokra (közvetlenül várható támadással való fenyegetésre) történő reagálásból ered.*”⁴⁸² Ezzel a kijelentéssel gyakorlatilag összemossa a különböző megítélés alá eső helyzeteket, hiszen az ellenséges cselekményeket azonosítja a támadással, jóllehet a két esetkör meglehetősen jól elkülöníthető egymástól.⁴⁸³

A felvetett aggály ellenére a Kézikönyv hasznos segédeszköz lehet a ROE oktatásában, gyakorlásában. A kiadvány minél szélesebb körben történő bemutatása és alkalmazása érdekében a kidolgozó csoport tagjai bátorították a különböző országok szakértőit, hogy – amennyiben ez a művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozó ismeretanyag terjesztését elősegíti – kezdeményezzék a dokumentum nemzeti nyelvre fordítását. Ennek megfelelően a kézikönyv magyar nyelvre történő fordítása is elkészült, és 2011 márciusa óta elérhető az U.S. Naval War College honlapján.⁴⁸⁴

A magyar nyelvű változat elősegítheti azt, hogy a művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozó legfontosabb tudnivalók a magyar katonák műveleti felkészítésének szerves részévé váljanak. Nyilvánvaló azonban, hogy a legfontosabb ismeretek megszerzésén túl a ROE szabályok készség szintjén történő alkalmazása csak úgy érhető el, ha a célfelkészítés során a katonák megfelelően előkészített, a műveleti körülményeket valósághűen tükröző szituációs gyakorlatok végrehajtása révén tesztelhetik elméleti tudásukat. Ilyen ROE helyzetgyakorlatok során ugyanis nemcsak a többnemzeti művelet-végrehajtási szabályok körüli értelmezési nehézségek kerülnek felszínre, hanem az oktatók a többnemzeti ROE végrehajtását megnehezítő, esetleg kizáró nemzeti szabályokra (korlátozásokra) is felhívhatják a figyelmet. Mindez hozzásegíti a magyar katonákat ahhoz, hogy továbbra is eredményesen, a nemzetközi közösség elismerése mellett vegyenek részt többnemzeti válságkezelő műveletekben.

⁴⁸² IHL Rules of Engagement Handbook, p. 3.

⁴⁸³ A témáról részletesebben ld. az ellenséges cselekmény, ellenséges szándék témájával foglalkozó fejezetet.

⁴⁸⁴ A művelet-végrehajtási szabályok kézikönyve – Internet: [www.usnwc.edu/getattachment/60eba3d1-b475-4820-a15d-fae3f5563da4/Rules-of-Engagement-Handbook---\(Hungarian\)](http://www.usnwc.edu/getattachment/60eba3d1-b475-4820-a15d-fae3f5563da4/Rules-of-Engagement-Handbook---(Hungarian)) (Letöltés: 2013. szeptember 1.)

10.2 A ROE FELKÉSZÍTÉS „LEVÁLÁSA” A HADIJOGI KÉPZÉSRŐL

Műveleti területre vezénylést megelőzően az érintett katonáknak megfelelő hadijogi képzésben kell részesülniük.⁴⁸⁵ A NATO erők tekintetében, a hadijogi képzés fontosságát külön NATO Egységesítési Egyezmény (STANAG)⁴⁸⁶ nyomatékosítja.⁴⁸⁷ E dokumentum szerint a katonák számára rendszeres hadijogi képzést kell biztosítani, emellett, a NATO műveletben részt vevő állomány számára a nemzetközi műveleti területre történő telepítést megelőzően, majd pedig az alatt is külön hadijogi kiképzést kell tartani.⁴⁸⁸ Az említett STANAG szerint a ROE felkészítést a hadijogi képzési programba kell beilleszteni.⁴⁸⁹

Nem kétséges, hogy a ROE és a hadijog sokféleképpen kapcsolódnak egymáshoz (pl. mindkettőnek az a célja, hogy biztosítsa a műveletek jogszerűségét, legitimitációját), „eszközeik” tekintetében mégis lényeges különbségek vannak. Bármelyikről is legyen szó, e két területen az átfogó, de mégis kellően részletes kiképzés fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Éppen emiatt figyelemre méltó, hogy a hadijogi képzéssel kapcsolatban kiadott legújabb NATO egységesítési dokumentum⁴⁹⁰ már nem említi a ROE témát, ellenben, kidolgozásra került egy új STANAG⁴⁹¹ tervezete, amely kifejezetten a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos felkészítésre koncentrál. Úgy tűnik, hogy a NATO illetékesei a két témakör szétválasztásával, valamint a ROE képzés színvonalának egységesítése érdekében kidolgozott új dokumentummal is alá akarták támasztani e két terület (ld. hadijog és ROE) jelentőségét, és önálló oktatásának létjogosultságát.

⁴⁸⁵ Amint ezt a nemzetközi humanitárius jog előmozdítására vonatkozó, 2009-ben kiadott EU irányelv is előírja, „a hadijogi kiképzésre szükség van annak biztosítása érdekében, hogy fegyveres konfliktus idején a hadijog szabályai betartásra kerüljenek. A kiképzést és az ez irányú oktatást békeidőben is végre kell hajtani. Ez a teljes lakosságra vonatkozik, jóllehet (...) a katona személyek kiképzésével kapcsolatban többletkötelezettségek is megjelennek”. Updated European Union Guidelines on promoting compliance with international humanitarian law (IHL), 2009/C 303/06 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihmlang=en&lng1=en.hu&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv.&val=505470:cs&page> (Letöltés: 2013. április 10.), III. cikk, B bekezdés, h) pont

⁴⁸⁶ Standardization Agreement

⁴⁸⁷ STANAG 2449 (Edition 1), Training in the law of armed conflict – NATO Standardization Agency, 29 March 2004.

⁴⁸⁸ Uo., p. 3., para. 12.

⁴⁸⁹ Uo., Annex C, D.

⁴⁹⁰ ATrainP-2, Training in the Law of Armed Conflict (Edition A, Version 1) – NATO Standardization Agency, 20 March 2013

⁴⁹¹ STANAG 2597, Training in Rules of Engagement (Edition 1, Draft) – NATO Standardization Agency

A NATO és békepartner országok, valamint meghívott nemzetközi szervezetek képviselőiből álló, 2013. január 28-án megalakult munkacsoport által kidolgozott ROE tréning STANAG – jelen értekezés írásakor már előrehaladott állapotban levő – tervezete hangsúlyozza, hogy a NATO válságreagáló műveletekben részt vevő országok (tagállamok és partnerek) közötti műveleti hatékonyság és interoperabilitás előmozdítása érdekében kiemelten fontos a ROE képzés egységes elvek mentén, standard tartalommal történő végrehajtása. Felismerve tehát az ezzel kapcsolatos műveleti követelményeket, a dokumentum a NATO ROE doktrína (MC 362/1) megértésének előmozdítása céljából képzési iránymutatások, valamint minősített információkat nem tartalmazó oktatási segédlet rendelkezésre bocsátása révén kíván segítséget nyújtani a NATO tagállamok által végrehajtandó, egységes felkészítéshez.

A dokumentum mindazonáltal külön megemlíti, hogy a ROE képzés nemzeti felelősség, vagyis a végrehajtás megszervezése és lebonyolítása az adott állam feladata. A ROE tréning STANAG-ben foglalt tananyag oktatási minimumként szolgál, ennek megfelelően a képzést értelemszerűen ki kell egészíteni az adott ország sajátosságaival, nemzeti jogrendszerének egyéb előírásaival, az egyes ROE rendelkezésekkel kapcsolatos nemzeti állásponttal, értelmező magyarázatokkal stb.⁴⁹²

Jelen értekezés készítőjének határozott álláspontja szerint a ROE tréning STANAG kidolgozása jelentős lépés a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos ismeretek terjesztésében, és a NATO tagállamokban e témakörrel kapcsolatos tudásszint azonos szintre emelésében. Minthogy a szövetséges fegyveres erők működését, feladat-végrehajtását meghatározó szabályok között az egységesítési egyezmények kiemelt szerepet töltenek be, a ROE képzés ilyen dokumentumban való megjelenítése kiemeli a ROE rendelkezéseknek a művelet-végrehajtásban betöltött szerepét, és fokozottan ráirányítja a figyelmet a ROE témakör oktatásának fontosságára.

Pozitívként értékelhető a ROE tréning STANAG azzal kapcsolatos célkitűzése, hogy a ROE képzésben való részvétel ne csupán a katonák „kiváltsága” legyen, hanem a felkészítésben – a beosztás, feladatkör ellátásához szükséges mértékig – vegyen részt a fegyveres erökhöz tartozó teljes személyi állomány (a civil foglalkoztatottak is). Hasznos segítség, hogy a képzési anyag – tekintettel a feladatellátáshoz szükséges ROE ismeretek eltérő szintjére – a megfelelő részekben

⁴⁹² Uo, p. 1.

megjelöli a javasolt „célközönség”-et, vagyis azon személyek körét, akik számára az adott témakör ismerete fontos lehet.

Külön örvendetes, hogy a tervezett képzési anyag – annak érdekében, hogy valóban betölthesse szerepét – törekszik a nem minősített információk szintjén maradni. Ezzel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet, hogy a képzés alapjául szolgáló MC 362/1 dokumentum minősítésének megfelelő „*NATO unclassified*” jelzés csak a NATO tagállamok számára fog segítséget nyújtani, a NATO által vezetett műveletekben részt vevő egyéb (pl. a békepartner, a mediterrán dialógusban vagy az isztanbuli együttműködési kezdeményezésben részt vevő) országok számára komoly korlátot jelenthet a szükséges információkhoz való hozzáférésben.

10.3 SZEMPONTOK A ROE KÉPZÉS VÉGREHAJTÁSÁHOZ

Annak biztosítása érdekében, hogy művelet-végrehajtási szabályokat az érintett katonák megértsék és megfelelően alkalmazzák, a különböző rendfokozatokhoz, beosztásokhoz és feladatokhoz igazodó ROE képzést kell biztosítani.⁴⁹³ A képzés megvalósításával kapcsolatban azonban két kérdést mindenképpen tisztázni kell: kik és mikor hajtják végre ezeket a kiképzéseket?

Az első kérdéssel kapcsolatban fontos ismételten rögzíteni, hogy a ROE tréningnek már a műveleti területre történő vezénylést megelőzően meg kell történnie azok esetében, akik ilyen műveletben való részvétel céljából tervezésre kerültek. Amint arra fentebb már utalás történt, a ROE a művelet folyamán is változhat, ezért ugyanilyen fontos, hogy a műveleti területen levő katonák is rendszeres ROE felkészítésen vegyenek részt. Az időszakos ROE képzés akkor sem hanyagolható el, ha

⁴⁹³ A ROE képzés fontosságát jól szemlélteti például, hogy egy műveleti területen levő katonának a ROE figyelembe vételével, de a rá vonatkozó nemzeti szabályok keretei között kell reagálnia a katonai tulajdon megrongálására vagy eltulajdonítására irányuló cselekmények esetén, illetve akkor, ha a rongáló vagy eltulajdonító személy – eredeti szándékát megváltoztatva – immár a katonára ellen lép fel erőszakosan. Nyilvánvaló, hogy a két esetben más eszközökkel és/vagy más módon kell a támadóval szemben fellépni. Értelmezni kell – egyebek mellett – a támadás és annak elhárítása fogalmait, a minimálisan szükséges erő alkalmazásának elvét, ide értve azt is, hogy a halálos erő alkalmazásának korlátozása vagy tilalma nem zárja ki a nem halálos, egyéb erő alkalmazását, továbbá azt, hogy a halálos erő is alkalmazható nem halálos módon, stb. Mindezekon túl, egyéni mérlegelés alapján kell eldönteni, hogy fennáll-e önvédelmi szituáció, vagy a ROE szabályai alkalmazandók. Ezt a döntést a helyszínen levő parancsnoknak, vagy adott esetben (pl. egyéni feladatteljesítés során) magának a szolgálatot teljesítő katonának kell meghoznia a konkrét körülmények figyelembe vételével. Nyilvánvaló, hogy csak a megfelelő képzés segíthet kiépíteni a feladatot végrehajtó állományban az ilyen felelősségteljes döntések haladéktalan és helyes meghozatalához szükséges (ön)bizalmat, amely elengedhetetlen a stressz-helyzetben való megfelelő reagáláshoz. V.ö. Joint Task Force Commander's Handbook for Peace Operations, p. 41.

a ROE nem változik a művelet folyamán: ebben az esetben a képzés célja az ismeretek szinten tartása. Mindemellett, bizonyos ROE kérdéseket nem lehet azok felmerülésekor rögtön megválaszolni, és előfordulhat, hogy a bonyolultabb esetek további és mélyebb elemzést igényelnek. Ez esetben a műveleti parancsnokság képviselőinek, vagy akár a küldő nemzet szakértőinek kell értelmezni a felmerült ROE helyzetet és megfelelő választ adni a felmerült kérdésekre.

Ami a második kérdést illeti, jelen értekezés szerzője úgy véli, hogy a válasz több ellentmondást is magában hordoz. A kialakult gyakorlatnak megfelelően a ROE képzéseket általában a jogi tanácsadók tartják, többnyire csupán azért, mert „szabályok”-ról van szó, és – a közfelfogás szerint – ez a kérdés úgymond „a jogászhoz tartozik”. Kétségtelen, hogy bizonyos fogalmak (ld. jogos védelem, ellenséges szándék, ellenséges cselekmény, vagy a hadijogi alapelvek) elmagyarázása szükségessé tehet jogi előképzettséget, de az e téren ismeretekkel rendelkező katonajogászok többségének véleménye szerint szerencsésebb, ha az ilyen típusú felkészítést a művelettervezők, illetve a konkrét művelet irányítói (hadművelet/J3, haderőtervezés/J5 szakértők) a jogi szakértő szakmai támogatása mellett tartják, tekintettel arra, hogy ők rendelkeznek (vagy kellene rendelkezniük) a ROE által taglalt műveleti szakmai ismeretekkel (ld. harcászati eljárások és módszerek).⁴⁹⁴

Mindezekon túl, jóllehet a jogi szakértőnek kulcsfontosságú szerep jut a ROE megértésében, azt is alá kell húznunk, hogy a parancsnok felelőssége a neki alárendelt állomány számára megfelelő, misszió-specifikus felkészítés nyújtása, ide értve a ROE képzést is. Kétségtelen viszont, hogy – amennyiben ez szükséges – a jogi tanácsadó egyik fontos feladata a parancsnok figyelmének felhívása a kiképzési kötelezettség teljesítésére, ezen belül a ROE képzés fontosságára, valamint arra a tényre, hogy a ROE egy nagyon összetett kérdéskör, amely mindenfajta művelethez kapcsolódik, ezért a ROE képzésnek a lehető legátfogóbbnak kell lennie.

⁴⁹⁴ Erre a következtetésre jutott a fentiekben már hivatkozott Sanchez tábornok is, aki a koszovói műveletekkel kapcsolatos visszaemlékezései között példaként hozza fel azt az esetet, amikor az egyik katonai rendész alakulat parancsnoka annak ellenére, hogy egységét megtámadták a tömegbe verődő szerbek, nem fejtett ki ellenállást, hanem visszavonulásra adott utasítást, miközben alárendeltjei komoly sérüléseket szenvedtek. A parancsnok arra hivatkozott, hogy nem akart a tömegbe lövetni, mert nők és gyerekek is voltak köztük, egyébként pedig nem tudta, hogy a ROE megengedte volna számára, hogy ilyen támadás esetén védekezhet. Továbbá attól is félt, hogy vizsgálatot indítanak ellene, ha katonái a védekezés során esetleg megölnek valakit. Sanchez az eset kapcsán levonta a következtetést: *„Ami Koszovóban történt, fontos tanulság volt mindkettőnk számára. Megállapítottam, hogy a műveletvégrehajtási szabályokra vonatkozó felkészítést harcosok, nem pedig jogászok által kell végrehajtani.”* SANCHEZ, p. 125.

A ROE képzés egyik széles körben alkalmazott formája a tantermi, ún. „címkés”⁴⁹⁵ felkészítés, amelynek során a trénerek által előre elkészített, elképzelt és valóságghű, vagy a múltból vett valós helyzetek rövid leírásai helyezik reflektorfénybe a megoldandó helyzet problémás részét, ily módon segítséget nyújtanak ahhoz, hogy – a korábbi tapasztalatok és természetesen a vonatkozó jogi normák alapul vételével – kialakíthatók legyenek a lehetséges válaszok, és rögzíthetők legyenek ezek közül a legmegfelelőbbek. A szabályok ismerete ugyanis kétségkívül fontos (mi több, elengedhetetlen), de a valódi cél a rendelkezések megfelelő alkalmazása a műveleti területen kialakuló zavaros, gyorsan változó, sokszor veszélyes körülmények között.⁴⁹⁶ Az ún. címkés tréningnek – számtalan előnye (pl. olcsó, könnyen kivitelezhető, standardizálható) mellett – konkrét hátránya, hogy nem érzékelteti a valós szituációban kialakuló stresszhelyzetet.⁴⁹⁷

Nyilvánvalónak tűnik, hogy hagyományos tantermi környezetben, pusztán a legfontosabb ROE kérdéseket taglaló előadások megtartásával nem lehet hatékonyan felkészülni a konkrét ROE szituációkban való cselekvésre. A valóban hathatós ROE képzéshez szükség van kellően előkészített, a különböző értelmezési problémákat realisztikus környezetben bemutató helyzetbeállításokra, valamint – feltéve hogy ilyenek rendelkezésre állnak – olyan szerepjátékosokra, amelyek révén a legérzékletesebben megvilágíthatók a műveletben résztvevő katonák számára azok a kérdések és döntési súlypontok, amelyekkel a feladat-végrehajtás során találkozhatnak (ld. jogos védelmi helyzet, fokozatos erőalkalmazás, tömegkezelési technikák, elfogás és fogva tartás stb.). Csupán az ilyen jellegű felkészítés képes kiépíteni a műveletben résztvevő katonákban azt az önbizalmat, amely ahhoz szükséges, hogy a gyorsan változó stresszhelyzetekben képesek legyenek haladéktalanul megfelelő döntéseket

⁴⁹⁵ A „címkék” (*vignettes*) röviden összefoglalt helyzetek, szituációk kontextusába helyezik a „száraz” ROE rendelkezéseket, amelyek gépies memorizálása vélhetően nem hozná meg a kívánt eredményt.

⁴⁹⁶ Amint az USA Szárazföldi Erőinek Tapasztalat-feldolgozó Központja által e témában kiadott Kézikönyv (2011) találóan megfogalmazza: „*A címkegyűjtemény alkalmazása ott kezdődik, ahol a jogi felkészítés véget ér. (...) A jogi tanácsadó által végrehajtott ROE felkészítés sokszor frusztráló lehet mind a katonáknak, mind az előadónak. A jogi tanácsadó hajlamos a ROE témát akadémikus kérdésnek – paragrafusoknak és fogalmaknak – tekinteni. A katonák ellenben a tananyagot szeretik műveletesíteni (a szabályokat valami olyan szituációba helyezni, amely megtörtént, vagy olyan tényekkel összefüggésbe hozni, amelyeket vizualizálni tudnak.) (...) Ezek a címkés helyzetleírások segítenek a jogi tanácsadó számára áthidalni a két megközelítés közötti különbséget.*” Rules of Engagement Vignettes Handbook (2011) – Center for Army Lessons Learned (CALL), No. 11-26, p. 3.

⁴⁹⁷ Ezt érzékelteti a következő vélemény is: „*A ROE címkés felkészülés sokban hasonlít a focihoz. Gyakorlunk a címkék alapján, de a valós játék során a fanatikus szurkolók is ott ülnek a lelátón.*” Joint Task Force Commander’s Handbook for Peace Operations (1997) – Virginia, Joint Warfighting Centre, p. I-17.

hozni.⁴⁹⁸ Az ilyen típusú ROE képzések lehetnek önállóak, vagy beépíthetők egyéb katonai képességek gyakorlását célzó felkészítésbe, esetleg olyan szituációs gyakorlatok közé, amely során a katonák a hadijogi ismereteket gyakorolják. Ez utóbbi esetben azonban – a fentebb részletesen kifejtettek okán – nem szabad elfelejteni a ROE kérdések és a hadijogi ismeretanyag határozott szétválasztását, azzal az értelemszerű megjegyzéssel, hogy a hadijog alapelvei befolyásolják a ROE szabályok tartalmát is, így e két terület számos vonatkozásban szorosan összefügg.

10.4 KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A nemzetközi válságkezelő műveletek során a művelet-végrehajtási szabályok alkalmazásával összefüggő problémák, ellentmondások egyik nyilvánvaló oka az érintett állomány ezirányú ismereteinek hiánya, a képzés, felkészítés nem megfelelő, de legalábbis országonként jelentősen eltérő színvonala. Az e témával kapcsolatban tapasztalt tájékozatlanság ráirányította a figyelmet a ROE képzés fontosságára és összehangolásának szükségességére.

A művelet-végrehajtási szabályok lényegét érintő általános ismeretek megszerzése a válságreagáló műveletekkel foglalkozó, azt tervező vagy abban részt vevő katonák és civilek elemi érdeke. Csak a legkézenfekvőbb találkozási területeket megemlítve: a ROE listát ki kell dolgozni (meg kell írni), megfelelő módon fel kell terjeszteni, össze kell hasonlítani, véleményezni kell, dönteni kell róla, értelmezni kell, és végre kell hajtani. Fontos, hogy a szervezeti hierarchiában elfoglalt helytől függetlenül, de mégis a beosztáshoz, a rendfokozathoz, az ellátandó feladatkörhöz, vagyis a szükséges ismeretszinthez igazítottan minden érintett személy megfelelő módon és kellő időben ROE felkészítésben részesüljön.

Hangsúlyozni kell, hogy a hipotetikus, vagy múltból kiragadott valós helyzetek elemzése és megoldása csupán általános felkészítésre alkalmas, és nem feltétlenül fedile a konkrét műveletben potenciálisan előforduló eseteket. Ebből következően, valamely válságkezelő műveletben részt vevő állomány tekintetében elengedhetetlen, hogy a műveleti területre történő vezénylést megelőzően, majd pedig a műveleti területen tartózkodás ideje alatt a felkészítés az általános ismeretek mellett célirányosan annak a műveletnek a speciális szabályaira is kiterjedjen, amelyben az érintett állomány ténylegesen részt vesz, vagy a tervek szerint részt fog venni.

⁴⁹⁸ Uo., p. I-15.

A képzés eredményessége szempontjából hasznos lehet, ha a felkészítés módja, konkrét tárgya és mélysége igazodik a hallgatóság információigényéhez. Ennek megfelelően, parancsnokok, jogi tanácsadók, művelettervezők, hadműveleti szakértők stb. esetében indokolt lehet az alapfelkészítést speciális képzésekkel is kiegészíteni.

Bármilyen ROE képzés megtartására kerüljön is sor – legyen az tantermi (címkés), vagy a szituációkat valós környezetben imitáló gyakorlás –, a helyzetek és a reakciók utólagos megvitatása, a tanulságok levonása nem hagyható el. A felkészítésnek ez a része legalább annyira fontos, mint maga az oktatás, mivel ilyenkor az oktatók és a felkészítésen résztvevők közösen vitathatják meg a felmerült kérdéseket és a megoldási alternatívákat, amelyek alapján a nem ROE konform vagy egyébként szabályellenes reakciók kijavíthatók.

11. BEFEJEZÉS

Az elmúlt közel három évtized során végrehajtott nemzetközi válságreagáló műveletek (ld. Balkán, Irak, Afganisztán) számos tapasztalattal gazdagították a többnemzeti keretek között történő művelet-végrehajtással kapcsolatos ismeretanyagot. Az egyik legfontosabb tanulság annak megállapítása volt, hogy a nemzetközi irányítás alá tartozó nemzeti kontingensek nem függetleníthetik magukat a nemzeti jogrendszerüktől, vagyis saját nemzeti jogszabályaik külföldi műveleti területen is kötik őket. A nemzeti szabályozásokban meglévő, sokszor lényeges különbségek jelentősen megnehezítik az együttműködést, éppen ezért célszerű, ha a nemzetek a szabályaikat tartalmukban közelítik egymáshoz, valamint kidolgozzák a közös művelet-végrehajtásra vonatkozó normarendszert.

Ugyancsak lényeges felismerésnek tekinthető, hogy az egyes országok nem szándékoznak teljesen lemondani a nemzetközi műveletbe felajánlott nemzeti kontingenseik feletti irányítás jogáról, hanem fenn kívánják tartani maguknak azt a jogot, hogy a feladat-végrehajtás bizonyos kérdéseiben maguk dönthessenek, adott esetben kinyilváníthassák nemzeti álláspontjukat a nemzetközi irányító testület rájuk vonatkozó döntéseivel kapcsolatban.

Harmadsorban, jelentős fejleménynek tekinthető a katonai művelet-végrehajtási szabályok olyan rendszerének kidolgozása, amely röviden, lényegre törően, de mégis érthetően foglalja össze a felettes parancsnokság által az alárendelt állomány számára megfogalmazott legfontosabb, a feladat-végrehajtás lehetséges vagy kötelező módjaira és eszközeire vonatkozó utasításokat, felhatalmazásokat, illetve tilalmakat.

A válságreagálás terén élen járó nemzetközi szervezetek, valamint a nemzetközi katonai műveletekben hagyományosan aktív szerepet játszó államok közül sokan ma már eredményesen alkalmazzák a művelet-végrehajtási szabályrendszert. Ebből következően, nagy a valószínűsége annak, hogy magyar katonák a külföldi feladatellátásuk során találkozni fognak a „*Rules of Engagement*” kifejezéssel, valamint az e körbe tartozó rendelkezések alkalmazásának különböző kérdéseivel. Látni kell azonban, hogy a téma számos, a többnemzeti együttműködés során eddig felmerült problémát, megválaszolatlan kérdést, értelmezési nehézséget rejt magában, amelyek feltárása, elemzése, lehetőség szerint megoldása, és ezekről az érintettek

megfelelő tájékoztatása az illetékes döntéshozók kiemelt feladata. Ilyen területek – egyebek mellett – a katonák önvédelme, az ellenséges cselekmények és ellenséges szándék megítélése, az erő fokozatos alkalmazásának koncepciója, a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos nemzeti korlátozások szerepe és hatása a többnemzeti misszió eredményes működésére stb.

Mindazonáltal az is nyilvánvalóvá vált, hogy a művelet-specifikus ROE adatvédelmi minősítése – még ha ez biztonsági okok és művelet-stratégiai szempontok miatt szükséges is – komoly akadálya a vonatkozó ismeretek megszerzésének és megosztásának. Ebből következően, egyre határozottabb igény mutatkozik az általános (tehát nem egy konkrét műveletre vonatkozó) ROE információkat tartalmazó kiadványok, kézikönyvek, tanulmányok, tudományos értékkel bíró kutatási eredmények megjelentetésére, közlésére.

Jelen értekezés elkészítésével a szerző nem csupán a fent említett tájékoztatási célt kívánta szolgálni, hanem a témával kapcsolatban hozzáférhető, nyomtatott és elektronikus formában megjelent szakirodalmi források felhasználása révén, részletes vizsgálatok és elemzések elvégzése alapján olyan következtetések és javaslatok megfogalmazására törekedett, amelyek kiinduló alapul szolgálhatnak a művelet-végrehajtási szabályok rendszerének magyarországi bevezetéséhez, az ezzel kapcsolatos kodifikáció elvégzéséhez, a szükséges doktrínák és más belső szabályozók kiadásához.

A művelet-végrehajtási szabályok nemzeti alkalmazása mellett történő érvelés a látszat ellenére sem nyitott kapuk döngetése. Jóllehet a vonatkozó nemzeti jogszabályok, közjogi szervezetszabályozó eszközök, valamint a válságreagálás katonai feladataival foglalkozó doktrínák és egyéb, alacsonyabb szintű katonai dokumentumok megemlítik a művelet-végrehajtási szabályokat mint betartandó normákat, a rendelkezések jogi jellegével, (jogforrási hierarchiában elfoglalt helyével), tartalmával, értelmezésének és kidolgozásának, illetve végrehajtásának különböző aspektusaival azonban már nem foglalkoznak. Ez is oka annak, hogy a művelet-végrehajtási szabályok témaköre – hazánk 15 éves NATO tagsága ellenére – mindmáig homályba burkolódik.

A művelet-végrehajtási szabályok jogszerű és hatékony alkalmazása, az e körbe tartozó előljárói parancsok kiadása, valamint azoknak a beosztottak általi helyes értelmezése és végrehajtása a parancsnoki felelősség körébe tartozik. Mindez csak

abban az esetben lehet eredményes, ha az érintett állomány megfelelő színvonalú felkészítése kellő időben megtörténik. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egy többnemzeti művelet végrehajtási szabályainak felsőszintű katonai és politikai jóváhagyása sokszor az utolsó percre marad. Éppen ezért a ROE felkészítéssel nem szabad a jóváhagyásának pillanatáig várni. Sőt, a képzést – még ha csak az általánosságok szintjén is, de – már az általános katonai felkészítés keretében meg kell kezdeni, majd pedig – az érintett állomány vonatkozásában – a műveleti területre telepítést megelőzően ki kell egészíteni. A ROE ismeretek megfelelő szinten tartásáról a műveleti területen is gondoskodni kell.⁴⁹⁹

Az említett felkészítések során azonban nem elegendő a ROE listában szereplő szabályok gépies felsorolása, hanem – lehetőség szerint realiztikus helyzetbeállításokat is magukban foglaló gyakorlások keretében, a valós műveletek során szerzett tapasztalatok felhasználásával – részletesen ismertetni kell a rendelkezések tartalmát meghatározó tényezőket, és külön ki kell térni a ROE szabályok értelmezésére, alkalmazásukat nehezítő egyéb körülményekre.

Mindez kétség kívül eredményesebbé tenné a Magyar Honvédség alakulatainak, személyi állományának nemzetközi válságreagáló műveletekben való részvételét, tovább javítaná a nemzetközi együttműködés színvonalát, az interoperabilitási képességet.

11.1 A TUDOMÁNYOS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI, ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

- 1) A jelen értekezésben bemutatott példák azt igazolják, hogy a „Rules of Engagement” kifejezés katonai szaknyelvben használatos, magyar nyelvű fordításai nem adják vissza az ebbe a körbe tartozó rendelkezések valós természetét, tartalmát és célját. Erre tekintettel, új magyar megnevezés bevezetése indokolt.
- 2) Beazonosítható az írott joganyagnak, valamint az annak végrehajtásával kapcsolatos íratlan gyakorlatnak egy olyan köre, amelyre a szakirodalom –

⁴⁹⁹ Jelen értekezés 2. függeléke a művelet-végrehajtási szabályok gyakorlati alkalmazásával kapcsolatos esetek bemutatása révén kívánja felhívni a figyelmet az állomány felkészítésének fontosságára, továbbá a tárgykörrel kapcsolatos parancsnoki felelősség súlyára.

releváns definíció nélkül – összefoglalóan „műveleti jog”-ként hivatkozik. Ennek tartalma, az ide tartozó szabályok köre mindig az adott művelettől függ.

- 3) Megerősítést nyert, hogy a sajátos nemzeti érdekek, speciális nemzeti szabályozások számos területen befolyásolhatják a multilaterális együttműködést. Amennyiben a nemzetközi, illetve a nemzeti szinten megalkotott művelet-végrehajtási szabályok konfliktusba kerülnek, ezek az ellentétek a nemzeti korlátozások révén feloldhatók.
- 4) Részletesen bemutatásra került, hogy a hadijog és a művelet-végrehajtási szabályok bizonyos területeken összekapcsolódnak, mégis két, egymástól jól elkülöníthető rendszert alkotnak. A hadijog a ROE alkalmazásának kereteit jelöli ki, a ROE pedig egy hasznos eszköz annak biztosításához, hogy a hadijog szabályai ne sérüljenek.
- 5) Példák bemutatása révén igazolást nyert, hogy nem okoz különösebb gondot, ha a nemzeti ROE részletesebben kitér az önvédelem kérdéskörére. Mindez nem szerencsés a multilaterális ROE esetében, amelynél továbbra is javasolt, hogy az önvédelem témakörének részletes ismertetése helyett visszautaljon a nemzeti szintű szabályozásra.
- 6) Bemutatásra került, hogy az önvédelem kérdése katonák esetében sajátos megvilágításba kerül, és az önvédelem joga több vonatkozásban is másként értelmezendő, mint civil személyek esetében. Ennek oka egyrészt a veszély magasabb szintjének vállalása, másrészt az önvédelem jogának korlátozhatósága műveleti szempontokra tekintettel.
- 7) Részletesen kifejtésre került, hogy az ellenséges cselekményre, valamint az ellenséges szándékra történő reagálás a védekezési mechanizmusok körébe tartozik ugyan, mégsem azonos az önvédelemben történő cselekvéssel. Az is külön hangsúlyt kapott, hogy az önvédelem szűkebb, illetve tágabb nemzeti értelmezései miatt az eltérések – megfelelő kommunikáció nélkül – súlyosan veszélyeztethetik az eredményes feladat-végrehajtást.
- 8) A jelen értekezésben bemutatott számos érv azt támasztja alá, hogy a modern technikai eszközök katonai alkalmazásához olyan új típusú és tartalmú művelet-végrehajtási szabályokat kell kialakítani, amelyek kifejezetten a gépek alkalmazásának kérdéseivel foglalkoznak. Amennyiben viszont a feladatot a gépek

önállóan hajtják végre, olyan ROE rendelkezésekre lesz szükség, amelyeket a gépek is értelmezni tudnak, és az azokban foglaltakat végre tudják hajtani.

- 9) Rögzítésre került, hogy a Magyar Honvédség vonatkozásában nincs egy olyan homogén dokumentum, amely kizárólag a művelet-végrehajtás szabályaival, az erőalkalmazás kötelező vagy megengedett módjaival, eszközeivel foglalkozna. Az e körbe tartozó magyar szabályozás rendkívül sokrétű, túlzottan részletes, és rugalmatlan az eredményes művelet-végrehajtáshoz.
- 10) A külön e célból készített felmérő kérdésekre adott válaszokból arra lehet következtetni, hogy a Magyar Honvédség állománya körében a ROE ismeretek szintje nem megfelelő, ezért szükség van a speciálisan e tárgyra vonatkozó képzések, felkészítések számának növelésére, színvonalának emelésére.

11.2 ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A jelen értekezésben foglaltak alapján új tudományos eredménynek tekintem az alábbiakat:

1. Megalkottam a „művelet-végrehajtási szabályok” új definícióját, amely eltér a vonatkozó szabályzatokban és a témával foglalkozó, külföldi szakirodalomban fellelhető meghatározásoktól; definiáltam a „*műveleti jog*”-ot, meghatározva a szabályoknak azt a körét, amelyek egy konkrét művelet vonatkozásában e fogalom körébe érthetők.
2. Új megközelítésben ábrázoltam a művelet-végrehajtási szabályok tartalmát meghatározó tényezők és a ROE kapcsolatát, valamint ábrázoltam a ROE igények felterjesztésének, jóváhagyásának és a jóváhagyott ROE delegálásának a folyamatát.
3. Megfogalmaztam/szemléltettem a „fokozatos erőalkalmazás” koncepciója és a „megítélés alapján történő erőalkalmazás” koncepciója közötti különbséget, valamint az ellenségnek minősítés és a veszélyérzet nagyságának hatását a fegyverhasználat valószínűségére.
4. Összefoglaló táblázatban, a veszély súlyossága, jellege és közelsége, valamint a ROE szükségessége összefüggésében ábrázoltam az ellenséges cselekmény / ellenséges szándék / támadás fogalmakat.

5. A ROE ismeretek felmérésére szolgáló kérdőív segítségével megállapításokat tettem a válaszadók ROE ismereteire vonatkozóan, és javaslatokat fogalmaztam meg a ROE képzés megújítására, hatékonyságának növelésére.
6. Javaslatot fogalmaztam meg a jövőben kidolgozandó nemzeti ROE doktrína tartalmára, egy jövőben kidolgozandó műveleti terv ROE mellékletének tartalmára, továbbá a konkrét műveletekkel kapcsolatos nemzeti ROE kidolgozására vonatkozó eljárásra.

11.3 GYAKORLATI ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEK

Jelen értekezés, valamint az abban foglalt megállapítások felhasználhatók:

- a) a nemzeti szabályozás célirányos felülvizsgálatához, új kodifikációs javaslatok megfogalmazásához;
- b) a nemzeti ROE doktrína tartalmának kialakításához, valamely konkrét műveletre vonatkozó műveleti terv ROE mellékletének kidolgozásához, illetve egy adott művelet végrehajtási szabályainak megfogalmazására irányuló eljárás eredményes lefolytatásához;
- c) a Magyar Honvédség kijelölt állományának (parancsnoki beosztást betöltők, jogi szakterületen szolgálók) hatékony felkészítéséhez, valamint nem katona személyek (politikusok, újságírók, civil kutatók) oktatásához a művelet-végrehajtási szabályok témakörében;
- d) a ROE témakör további kutatásához.

11.4 A SZERZŐ AJÁNLÁSAI, JAVASLATAI

Jelen értekezés szerzőjeként, a fentiekben kifejtettek alapján az alábbi ajánlásokat, javaslatokat teszem:

1. Nemzeti szabályozók, doktrínák kidolgozása céljából külföldi dokumentumok felhasználása esetén a magyar nyelvű fordítást minden esetben szakmailag lektorálni kell, a tartalmat pedig a nemzeti sajátosságokhoz, jogszabályokhoz kell igazítani.
2. Ki kell alakítani a magyar ROE rendszert, az ahhoz tartozó eljárásokat és dokumentumokat, ki kell jelölni a döntéshozó személyeket, hatóságokat.

3. Rögzíteni kell a többnemzeti műveletben való magyar részvétellel összefüggő nemzeti korlátozások megfogalmazásának, az azokkal kapcsolatos döntéshozatalnak, és az illetékes nemzetközi szervezet tájékoztatásának szabályait.
4. Tovább kell vizsgálni a ROE tartalmát meghatározó tényezőket és azok hatását.
5. Vizsgálni kell a művelet-végrehajtási szabályok nem katonai vonatkozásait (pl. katonai alakulatok rendfenntartó vagy más rendvédelmi tevékenysége).
6. A ROE ismeretek felmérésére szolgáló kérdőív, vagy annak továbbfejlesztett változata segítségével indokolt szélesebb körben megvizsgálni a Magyar Honvédségen belül a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos ismeretek szintjét, beazonosítani az ismerethiányos területeket, meghatározni a képzés szükségességét, mélységét.
7. Ki kell dolgozni azokat az oktatási módszereket, segédleteket, amelyek révén az elméleti ROE ismeretek gyakorlati alkalmazás szintjére konvertálhatók.
8. Meg kell vizsgálni a ROE témakör nem katona személyek (politikusok, újságírók, civil kutatók) számára történő oktatásának lehetőségét.

A ROE ISMERETEKSEL KAPCSOLATOS VIZSGÁLAT

A magyar katonák művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos ismereteinek feltérképezése céljából jelen értekezés készítője egy általa kidolgozott kérdőív⁵⁰⁰ segítségével végzett kutatást. A kérdőívek kitöltésére 2011. január és 2012. április között, több szakaszban került sor. A megjelölt időszakban a kérdőívet összesen 296 fő töltötte ki, a válaszadók valamennyien katonák (hivatásos vagy szerződéses állományúak) voltak.

A kérdőív kitöltése céljából szándékosan négy személyi kör került megkeresésre:

- a szolnoki MH Béketámogató Kiképző Központban a műveleti területre (Balkán, Ciprus) vezénylest megelőző felkészítésen részt vevő személyek;
- katona jogászok;
- műveleti feladatokat tervezők;
- parancsnokok (vezérkari tanfolyamra beiskoláztak).

A kérdőívek kitöltése önkéntes alapon, anonim módon történt, a kitöltött kérdőív alapján a válaszadó konkrét személyére nem lehet következtetni.

A kérdőív 21 kérdést tartalmazott, amelyekre a válaszadás a felkínált lehetőségek közül történő választással történt.

1. A VIZSGÁLATI EREDMÉNY RELEVANCIÁJA

A válaszadók létszáma, és a Magyar Honvédségben a katonaállomány engedélyezett összlétszámához (22430 fő)⁵⁰¹ viszonyított aránya (mindösszesen 1,3 %) alapján a vizsgálat csupán célzott, és erőteljesen korlátozott mintavételnek tekinthető. Az alacsony reprezentációs arányból következően a kérdésekre adott válaszok nem feltétlenül tükrözik vissza az MH teljes katonaállományának a vizsgálat tárgyával kapcsolatos ismereteit, álláspontját, így a válaszokból levonható megállapítások,

⁵⁰⁰ Az e célból kidolgozott és felhasznált kérdőívet a jelen értekezés 2. melléklete mutatja be.

⁵⁰¹ 35/2013. (V. 16.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról

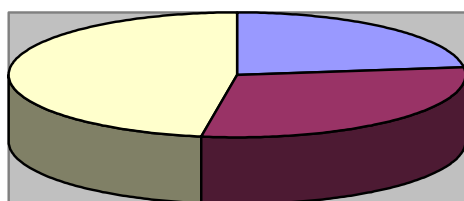
következtetések is csak korlátozott mértékben vonatkozathatók az MH teljes katonaaállományára.

Emellett fontos azt is megemlíteni, hogy a kérdőívre adott válaszok alapján tett megállapítások többnyire a megkérdezettek összévéleményét tükrözik, vagyis – néhány kivételtől eltekintve – nem történt meg az állománykategóriák, a szakterületek, az életkor, a nemek stb. alapján történő vizsgálat, ami nyilvánvalóan árnyalná a képet. További korlátozó körülmény lehet még, hogy a vizsgálat befejezése óta majdnem két év telt el, így a feltett kérdésekre ma már talán más válaszokat kapnánk.

Mindezek ellenére jelen értekezés készítőjének határozott álláspontja az, hogy a vizsgálat nem volt teljesen eredménytelen, és – jóllehet a fenti korlátozó körülményeket nem hagyhatjuk figyelmen kívül – alkalmas arra, hogy levonjunk bizonyos következtetéseket, amelyek alapul szolgálhatnak a témával kapcsolatban további javaslatok megtételéhez. Különösen azok a kérdések érdemelnek figyelmet, amelyekben a válaszadók véleménye vagy nagyon egységes, vagy teljesen eltérő.

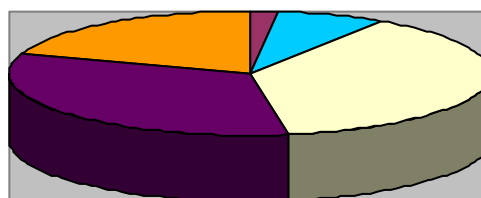
A kérdőívre adott válaszok vizsgálatakor érdemes azt is figyelembe venni, hogy válaszadók:

- majdnem fele főtishti rendfokozatba tartozik, és több mint 2/3-uk legalább 5 éve szolgál a Magyar Honvédségben;

altiszt tiszt főtiszt

13. ábra
A válaszadók megoszlása
rendfokozat szerint⁵⁰²

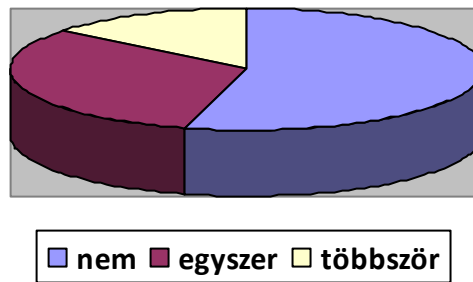
0-2 év 3-5 év 6-10 év
11-20 év 21-40 év

14. ábra
A válaszadók megoszlása
életkor szerint⁵⁰³

⁵⁰² Az ábrát jelen értekezés készítője szerkesztette.

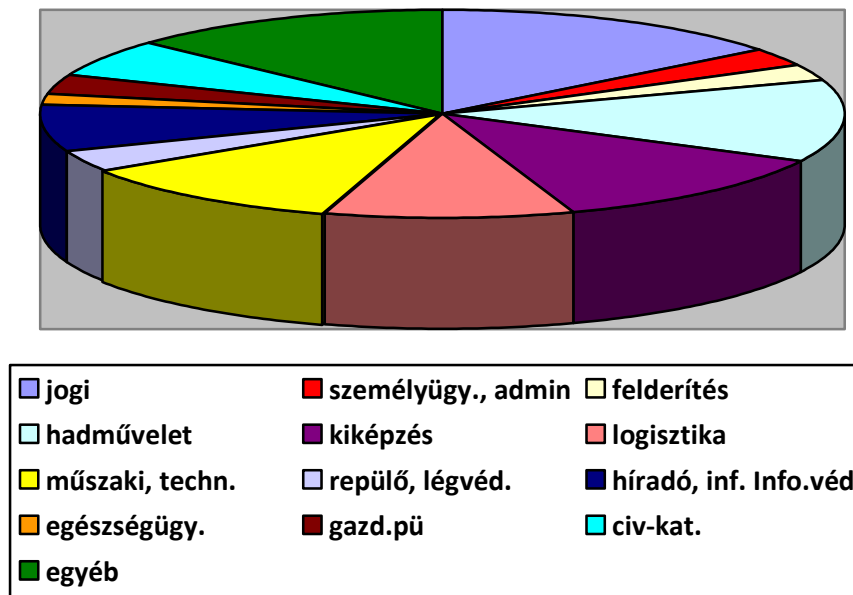
⁵⁰³ Ua.

- valamivel kevesebb, mint a felének van már külföldi missziós tapasztalata, sőt, az e csoportba tartozók majdnem 1/3-a legalább egyszer már járt misszióban;

15. ábra
A válaszadók megoszlása missziós tapasztalat szerint⁵⁰⁴

- szakterülete meglehetősen változatos, de jelentősebb létszámban adtak választ jogi, hadműveleti, kiképzési, logisztikai és műszaki szakemberek.

16. ábra
A válaszadók megoszlása szakterületek szerint⁵⁰⁵

2. MEGÁLLAPÍTÁSOK

A feltett kérdésekre adott válaszok alapján az alábbi főbb megállapítások tehetők:

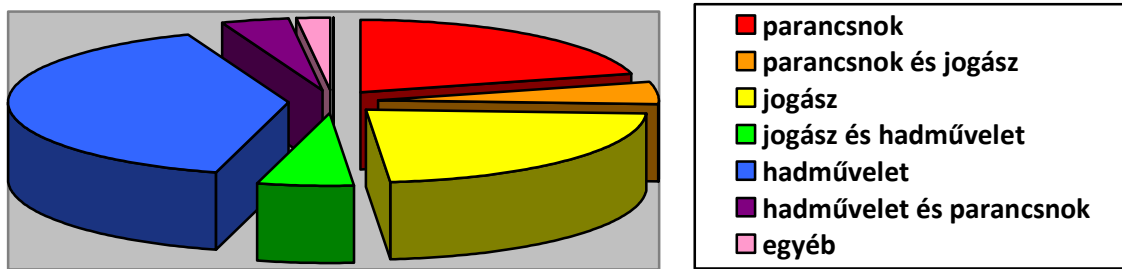
⁵⁰⁴ Ua.

⁵⁰⁵ Az ábrát jelen értekezés készítője szerkesztette

- a) a válaszadók nagy többsége hallotta már a „művelet-végrehajtási szabályok”, vagy a „rules of engagement” kifejezést, annak tartalmát illetően azonban minden második válasz a „fegyverhasználati szabályok”-at, vagy a „harcérintkezési szabályok”-at jelölte meg. Nem elhanyagolható azok száma sem, akik a művelet-végrehajtási szabályokat a fegyveres konfliktusok jogának szabályaival, esetleg az önvédelem szabályaival azonosítják;
- b) a válaszadók egyharmada nem kapott még felkészítést ROE témából, de ezeknek fele már olvasott, vagy legalább hallott róla a kollégáitól;
- c) minösszesen 23-an nyilatkoztak úgy, hogy a ROE kérdések vizsgálata a munkájukhoz tartozott. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy ebből a létszámból összesen csak 9-en jelölték meg a művelet-végrehajtási szabályokat úgy, mint „az illetékes parancsnok által az alárendeltek részére kiadott, a művelet végrehajtására vonatkozó felhatalmazások és korlátozások”;
- d) több olyan személy is volt, aki – állítása szerint – kapott ROE felkészítést, ennek ellenére a ROE lényegét a „fegyveres konfliktusok joga”-ként határozta meg;
- e) a válaszadók 6%-a nyilatkozott úgy, hogy pályafutása során volt már olyan helyzetben, amikor a ROE értelmezésével kapcsolatban problémái adódtak. E személyek fele nem kapott segítséget a probléma megoldásához. Akik kaptak, azok többnyire a parancsnokuktól, és csak elvétve a jogász kollégától;
- f) az összes válaszadó 1/4-e szerint szükség van ROE rendelkezésre az önvédelem jogának gyakorlásához, körülbelül ugyanannyi viszont egyáltalán nem tudja, hogy kell-e? Feltűnő, hogy a bizonytalanok között magas (70%) az altisztek aránya. Az is figyelemre méltó, hogy a legalább 20 év szolgálati idővel rendelkező főtiszteknek csupán 40%-a tudja azt, hogy nem kell az önvédelemhez ROE rendelkezés, 35%-uk egyértelműen szükségesnek tartja ROE rendelkezés meglétét az önvédelem jogának gyakorlásához, a maradék 25% nem tudja, hogy kell-e vagy sem;
- g) a válaszadók 40%-ának ismerős a „nemzeti korlátozás”, illetve a „national caveat” kifejezés, de lényegét tekintve főként jogi és hadműveleti jellegű korlátozásoknak tartják ezt. Jellemzően a főtisztek nyilatkoztak úgy, hogy nemzeti korlátozás a felsoroltak közül bármelyik lehet;
- h) az összes válaszadó 55%-a jelölt meg valamit arra a kérdésre, hogy ki jogosult nemzeti fenntartást megfogalmazni. A válaszok egyenlő arányban oszlanak meg az Országgyűlés, a Kormány, a honvédelmi miniszter és a Honvéd Vezérkar főnök között;

- i) még ennél is kevesebben (48%) vállalkoztak annak megválaszolására, hogy kell-e, és ha igen, kit kell tájékoztatni a korlátozásokról. A megadott válaszok túlnyomó többségében a nemzetközi erők parancsnoka került megjelölésre. E témakörben egyébként az információval nem rendelkezők közül jelentős az altisztek aránya, de a főtisztoknak is csak 1/3-a válaszolt a kérdésre;
- j) a válaszadók túlnyomó többsége (74%) megengedné a támadást az aknatelepítőkkel szemben, de ezt többnyire a ROE rendelkezéstől teszi függővé. Ellenben, 14%-uk egyáltalán nem tartja az aknatelepítést ellenséges cselekménynek;
- k) a csapatösszevonást a nyilatkozók 30%-a önmagában nem tartja olyan ellenségesnek, ami miatt támadást lehetne indítani, de akik ezt megengednék, azoknak több mint fele (51%) a ROE kifejezett rendelkezésétől tenné ezt függővé;
- l) a válaszadók 93%-a igennel felelt arra a kérdésre, hogy befolyásolja-e a ROE képzés a feladatellátást;
- m) a megkérdezettek valamivel több, mint fele (51%) szerint a ROE képzés nem megfelelő, egy jelentős hányaduk (38%) pedig nem tudja ezt megítélni. Következésképpen, csupán 11% van megelégedve a ROE felkészítéssel. Figyelemre méltó, hogy a ROE képzést megfelelőnek minősítők csaknem fele (48%) a főtisztok köréből került ki. Érdekes az is, hogy akik szerint a ROE képzés színvonala megfelelő, azoknak 87%-a a művelet-végrehajtási szabályokat fegyverhasználati szabályoknak tekinti;
- n) a nagy többség (89%) szükségesnek tartana részletesebb ROE képzést, elenyésző azok aránya (3%), akik szerint nincs ilyenre szükség, 8% nem tudja ezt megítélni. Ezzel összefüggésben az érdemel figyelmet, hogy még azok közül is sokan, akik megfelelőnek ítélték a ROE felkészítést, indokoltnak tartanának ennél részletesebb képzést;
- o) arra a kérdésre, hogy elsősorban kiknek kellene bővebb felvilágosítást kapniuk, a válaszadók 97%-a két kategóriából választott: azok vannak többségben (56%), akik szerint a Magyar Honvédségben mindenkinek részletesebb tájékoztatást kellene kapnia ROE témában, szemben azokkal (44%), akik azt gondolják, hogy az alaposabb felkészítés a külföldi szolgálatra vezényelt személyek számára lenne csupán indokolt;
- p) meglehetősen változatos kép alakult ki azzal kapcsolatban, hogy a válaszadók szerint kinek a feladata a ROE felkészítés végrehajtása. Az mégis egyértelműen kiolvasható, hogy a többségi vélemény szerint a feladatot a hadműveleti szakembereknek kell

végrehajtaniuk, de sokan szánnak kulcsszerepet e kérdéskörben a parancsnoknak és a jogi szakértőnek is.

17. ábra

A ROE elkészítésének feladata a válaszadók szerint⁵⁰⁶

3. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A magyar katonák célirányosan felkért csoportja által a ROE ismeretszint felmérésére szolgáló kérdőívre adott válaszok alapján az alábbi általános következtetések vonhatók le:

- a megkérdezettek általában hallottak már a „Rules of Engagement” témaköréről, ezzel kapcsolatos ismereteik mégis szűk körűek, sok esetben tévesek. Mindez vélhetően abból is következik, hogy a válaszadók jelentős része még egyáltalán nem kapott ROE felkészítést. A ROE hadijogként, vagy önvédelmi szabályokként történő beazonosítása komoly képzési hiányosságra utal;
- a megfelelő ROE ismeretek hiánya különösen aggályos a parancsnoki beosztást betöltők, illetve a jogi szakterületen szolgálatot teljesítők esetében, tekintettel arra, hogy az ő feladatuk lenne a ROE szabályok értelmezése, az értelmezéshez történő segítségnyújtás, az állomány ezirányú felkészítése;
- a válaszadók nagy többsége nem tartja megfelelőnek a ROE témakör jelenlegi oktatását, és szükségesnek tartana további képzést ezen a területen.

A lefolytatott vizsgálat eredményének figyelembe vételével az alábbi javaslatok fogalmazhatók meg:

1. A katonák képzése, kiképzése, felkészítése során nagyobb hangsúlyt kell fordítani a művelet-végrehajtási szabályok témakörének oktatására, gyakorlására. Különösen fontos ez a külföldi műveleti területen való szolgálatteljesítés érdekében vezénylésre kerülő állomány tekintetében.

⁵⁰⁶ Az ábrát jelen értekezés készítője szerkesztette

2. A parancsnoki beosztást betöltők, illetve a jogi szakterületen szolgálók továbbképzésének legyen kötelező része a ROE témakör.
3. A ROE téma kapjon külön képzési időt, ne csak úgy jelenjen meg, mint a hadijogi oktatás egyik tárgyköre a sok közül.
4. A gyakorlatok, kiképzések során legyen lehetősége a parancsnokoknak és a jogi tanácsadóknak – együttműködve a hadműveleti szakértőkkel – részt venni egy katonai feladat, vagy akár egy konkrét művelet végrehajtási szabályainak összeállításában. A gyakorlatok helyzetbeállítása tegye szükségessé a jóváhagyott ROE módosításának kezdeményezését.
5. A ROE témakör oktatását lehetőség szerint ki kell egészíteni valóság-hű helyzetbeállításokkal, amelyek során megfelelően begyakorolhatók a különböző szituációkban tanúsítandó magatartások, helyes reakciók. A képzés minden esetben adjon lehetőséget a tapasztaltak megvitatására.
6. Színvonalas oktatási, képzési anyagok (kiadványok, segédletek, ROE címkék gyűjteménye stb.) kidolgozásával és rendelkezésre bocsátásával biztosítani kell a ROE felkészítés megfelelő minőségét.

KÉRDŐÍV A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOKKAL KAPCSOLATOS TUDOMÁNYOS KUTATÁSHOZ

(A kérdőív kitöltése önkéntes. A kitöltéshez egyének beazonosítását lehetővé tevő személyes adatok megadása nem szükséges. A kitöltött kérdőívek feldolgozása, a következtetések levonása oly módon történik, hogy annak alapján konkrét személyek beazonosítására nem lesz lehetőség. A kérdőív kitöltése révén nyújtott információk szigorúan tudományos célra kerülnek csak felhasználásra.)

ADMINISZTRATÍV RÉSZ

1) Ön melyik rendfokozati állományba tartozik?

altiszt tiszt főtitest

2) Mennyi ideje szolgál a Magyar Honvédségben?

0-2 év 3-5 év 6-10 év 11-20 év 21-40 év

3) Volt-e már külszolgálatban?

nem igen, egyszer igen, többször

4) Melyik szakterületen szolgál?

jogi személyügyi, adminisztratív felderítés hadművelet kiképzés
 logisztikai műszaki-technikai repülő és légvédelmi híradó, informatikai,
információ védelem egészségügyi gazdasági, pénzügyi civil-katonai
kapcsolatok egyéb

ÉRDEMI RÉSZ

5) Hallotta-e / látta-e már a „Rules of Engagement” kifejezést vagy a „ROE” rövidítést, tudja-e, hogy mit takar leginkább ez a kifejezés?

nem igen hallottam/láttam már, de nem tudom, mit jelent

6) Ha az 5) kérdésre igennel válaszolt, Ön szerint mit takar leginkább ez a kifejezés? (szükség szerint több válasz is adható)

fegyverhasználati szabályok
 harcérintkezési szabályok
 az illetékes parancsnok által az alárendeltek részére kiadott, a művelet végrehajtására vonatkozó felhatalmazások és korlátozások
 a fegyveres konfliktusok jogának szabályai
 az önvédelem szabályai
 mások megvédésének szabályai

- a férfiak és nők egyenjogúságának szabályai
 konkrét harcászati feladatok meghatározása
 egyéb, mégpedig:.....
- 7) Ha az 5) kérdésre igennel válaszolt, honnan származnak a ROE-val kapcsolatos ismeretei?**
 a munkámhoz tartozik/tartozott kaptam ezzel kapcsolatos felkészítést olvastam róla kollégák emlegették egyéb
- 8) Volt-e már olyan helyzetben, amikor a Rules of Engagement (ROE) alkalmazásával (értelmezésével) kapcsolatban problémái adódtak?**
 igen nem
- 9) Ha a 8) kérdésre igennel válaszolt, kitől kapott segítséget?**
 a parancsnokomtól a jogásztól a hadműveleti tiszt(ek)től mástól
 nem kaptam segítséget
- 10) Ön szerint az önvédelem jogának gyakorlásához szükség van-e ROE-ban foglalt kifejezett engedélyre?**
 igen nem nem tudom
- 11) Hallotta-e már a „nemzeti korlátozás” vagy „national caveat” kifejezések valamelyikét, tudja-e, hogy mit takarnak leginkább ezek a kifejezések?**
 igen nem hallottam már, de nem tudom, mit jelent
- 12) Ha a 11) kérdésre igennek válaszolt, Ön szerint milyen jellegűek lehetnek a nemzeti korlátozások?**
 jogi politikai hadműveleti pénzügyi/gazdasági az előzőek közül bármelyik
- 13) Ha a 11) kérdésre igennek válaszolt, Ön szerint ki jogosult nemzeti fenntartást megfogalmazni?**
 Országgyűlés Kormány honvédelmi miniszter Honvéd Vezérkar főnök
 bármely illetékes parancsnok az előzőek közül bármelyik nem tudom
- 14) Ha a 11) kérdésre igennek válaszolt, Ön szerint a többnemzeti műveletben való részvétel esetén kell-e valakit tájékoztatni a nemzeti fenntartásokról?**
 nem, ez minősített információ igen, a közvetlen parancsnokomat a többnemzeti erők parancsnokát
- 15) Ön szerint megtámadhatók-e (és ha igen, mikor?) másik állam fegyveres erejének tagjai aknatelepítés közben?**
 nem, mert ez önmagában nem minősül ellenséges cselekménynek
 igen, ha a művelet-végrehajtási szabályok ezt lehetővé teszik
 igen, minden esetben, mert ha befejezik az aknatelepítést, akkor már nem tudunk ellene védekezni

nem tudom

16) Ön szerint megtámadhatók-e (és ha igen, mikor?) az ellenséges fegyveres erők tagjai, ha csapatösszevonást hajtanak végre?

nem, mert ez önmagában nem minősül ellenséges cselekménynek

igen, ha a művelet-végrehajtási szabályok ezt lehetővé teszik és adott a szükséges létszám, harceszköz

igen, általában, mert ha befejezik a csapatösszevonást, nehezebb lesz harcolni ellenük

nem tudom

17) Ön szerint befolyásolja-e a feladat-ellátást az, hogy valaki kap-e felkészítést a ROE-ról?

igen nem nem tudom

18) Ön szerint megfelelő színvonalú-e a ROE-val kapcsolatos felkészítés a Magyar Honvédségben?

igen nem nem tudom

19) Szükségesnek tartana-e részletesebb felkészítést a ROE-val kapcsolatban?

igen nem nem tudom

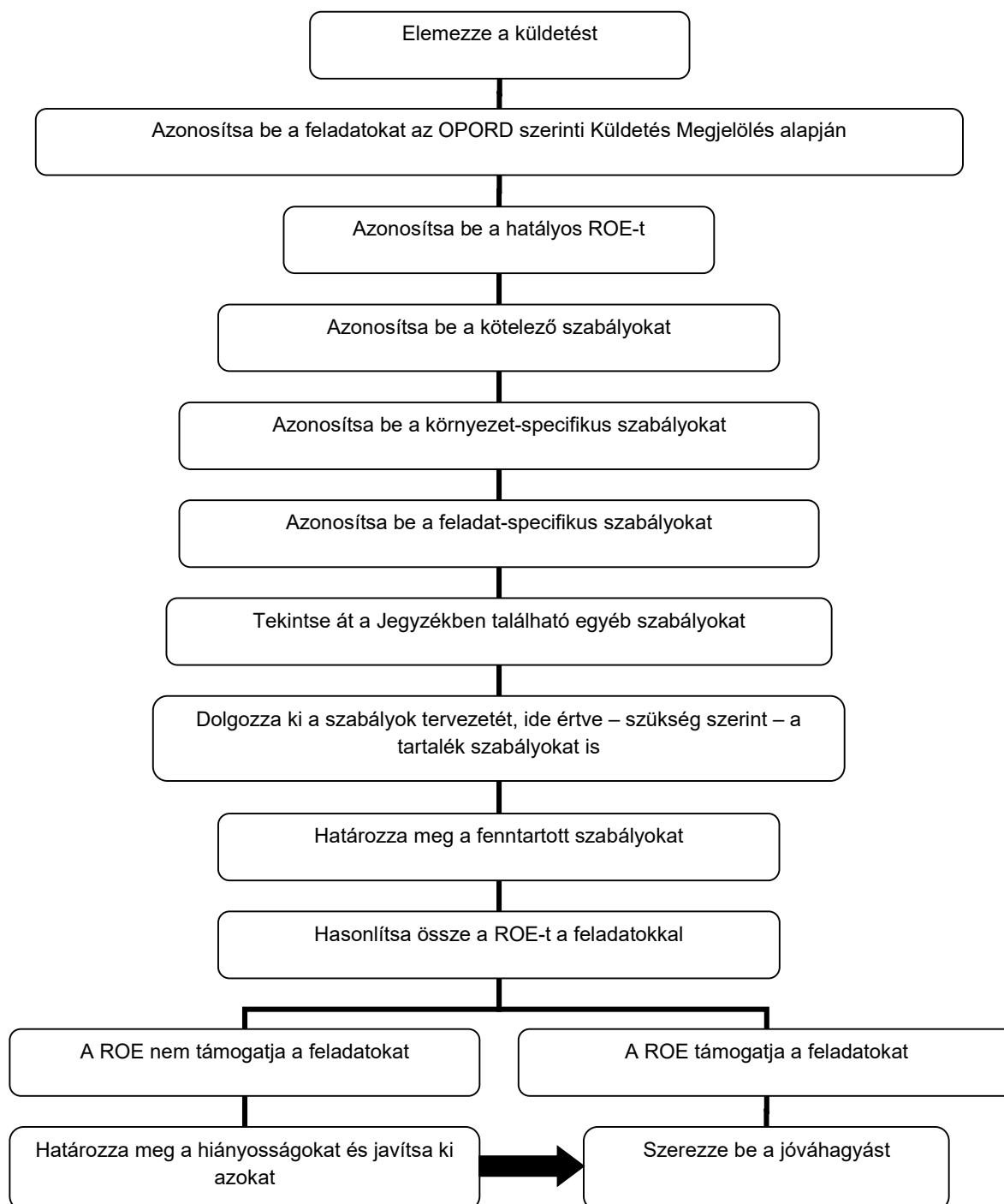
20) Ha a 17) kérdésre igennel válaszolt, Ön szerint elsősorban kiknek kellene bővebb felvilágosítást kapniuk?

magasabb rendfokozatú parancsnokoknak minden parancsnok akik fegyveres külföldi szolgálatot látnak el mindenkinek, akit külföldi szolgálatra vezényelnek a Magyar Honvédségben mindenkinek

21) Ön szerint kinek a feladata a ROE-val kapcsolatos felkészítés végrehajtása?

a parancsnoké a jogász(ok)é a hadműveleti tiszt(ek)é

A ROE KIDOLGOZÁSÁT ELŐSEGÍTŐ ELLENŐRZŐ LISTA⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ E melléklet kidolgozása az IIHL Rules of Engagement Handbook vonatkozó részei (p. 30.) alapján történt. (Az angol nyelvű szöveget jelen értekezés szerzője fordította magyarra)

A NEMZETI ROE JAVASOLT TARTALMI ELEMEI⁵⁰⁸

- I. Bevezető rendelkezések
- II. Konkrét ROE rendelkezések
/Sorszám – Rendelkezés/
- 10. Erőalkalmazás önvédelemben és mások megvédése során
 - 11. Erőalkalmazás egyéni önvédelemben
 - 12. Erőalkalmazás az egység/alegység védelme érdekében
 - 13. Erőalkalmazás mások védelme érdekében
 - 14. Erőalkalmazás nemzeti önvédelem során
 - 15. Tartalék
- 21. Erőalkalmazás a küldetés teljesítése céljából
 - 22. Személyek mozgásszabadságának védelme
 - 23. Repülőgép (hajó) zavarásának megelőzése
 - 24. Figyelmeztető lövések
 - 25. Működésképtelenné tevő tűz
 - 26. Személyek felkutatása és fogva tartása
 - 27. Erőalkalmazás személyek szabadon bocsátásának biztosítása céljából
 - 28. Közvetett tűz (nem megfigyelt és megfigyelt közvetett tűz)
 - 29. Tartalék
- 30. Célpontkiválasztás fegyveres konfliktus során
 - 31. Katonai célpontok (ide értve az ellenséges fegyveres erőket is) megtámadása
 - 32. Célpontok azonosítása
 - 33. Semleges személyek
 - 34. Tartalék
- 40. Tulajdonnal összefüggő műveletek
 - 41. Erőalkalmazás tulajdon védelme céljából
 - 42. Létfontosságú, a küldetés szempontjából elengedhetetlen, vagy más okból kijelölt tulajdon védelme
 - 43. Vagyontárgy megvizsgálása, lefoglalása, megsemmisítése
 - 44. Tartalék
- 50. Földrajzi helyzet-meghatározás
 - 51. A fegyveres erők egységei telepítési helyének földrajzi meghatározása, valamint határátlépéssel járó csapatmozgás
 - 52. Szárazföldi felderítés, légi felderítés
 - 53. A fegyveres erők egységeinek más egységekhez viszonyított helyzet-meghatározása
 - 54. Gyakorlatozás potenciális ellenség jelenlétében, közelében
 - 55. Kitérések
 - 56. Akadályok és sorompók alkalmazása
 - 57. Tilalmi zónák, zárt területek kijelölése

⁵⁰⁸ E melléklet kidolgozása az IHL Rules of Engagement Handbook vonatkozó részei (ix–xiii oldalak) alapján történt. (Az angol nyelvű szöveget jelen értekezés szerzője fordította magyarra.)

- 58. Navigáció szabadsága
- 59. Tartalék
- 60. Figyelmeztetések, zavarás, nyomon követés, megvilágítás
 - 61. Figyelmeztetések
 - 62. Zavarás
 - 63. Nyomon követés, megfigyelés és megjelölés
 - 64. Szenzorok és megvilágítás
 - 65. Tartalék
- 70. Fegyverviselés
 - 71. Fegyverviselés engedélyezése
 - 72. Tartalék
- 80. Szárazföldi aknák, kazettás lőszer és meglepő aknák
 - 81. Szárazföldi aknák alkalmazása
 - 82. Kazettás lőszer alkalmazásának tilalma
 - 83. Meglepő aknák alkalmazásának tilalma
 - 84. Tartalék
- 90. Tengeri műveletek (*a Magyar Honvédség esetében nem indokolt*)
- 100. Légi műveletek
 - 101. Levegő-föld rakéták alkalmazása
 - 102. Levegő-föld alatti rakéták alkalmazása
 - 103. Légi harc
 - 104. Tartalék
- 110. Polgári hatóságok támogatása
 - 111. Erőalkalmazás a polgári hatóságok támogatása céljából, ide értve a rendfenntartást is
 - 112. Személyek felkutatása, őrizetbe vétele, fogva tartása
 - 113. Őrizetbe vett, illetve fogva tartott személyekkel való bánásmód
 - 114. Tartalék
- 120. Zavargások kezelése és tömegoszlatás
 - 120. Zavargások kezelése
 - 121. Tömegoszlatás során alkalmazható vegyi anyagok
 - 122. Tömegoszlatás során alkalmazható eszközök (gumibot, lövedékek, vízágyúk stb.)
 - 123. Tartalék
- 130. Információs műveletek
 - 131. Elektronikai hadviselési eszközök
 - 132. Számítógép-hálózati műveletek
 - 133. Lélektani műveletek
 - 134. Katonai megtévesztés
 - 135. Tartalék
- 140. Világűrbeli műveletek (*a Magyar Honvédség esetében nem indokolt*)
- 150. Plusz csoport: Tartalék

AZ ISAF PARANCSNOKAI ÁLTAL KIADOTT, ROE HATÁSÚ HARCÁSZATI UTASÍTÁSOK

ROE hatással bíró egyéb dokumentumnak tekinthetők az ISAF három egykori parancsnoka által kiadott harcászati utasítások. A McKiernan tábornok által 2008. december 30-án kiadott utasítás⁵⁰⁹ szerint az ISAF erőknek minden esetben át kell gondolniuk, hogy milyen műveleteket és hogyan (milyen technikával és milyen eszközökkel) hajtanak végre, és ezeknek mindig az afgán nép és az afgán kormány támogatását kell szolgálniuk. A dokumentum konkrétan előírta, hogy:

- a műveleteket az afgán nemzeti biztonsági erőkkel (Afghan National Security Forces - ANSF) közösen kell végrehajtani, az önálló ISAF műveletek kivételesnek tekintendők;
- afgán épületekbe, mecsetekbe, vallásos helyekre vagy kulturális jelentőségű területekre belépni, illetve ott bármi után kutatni csak az ANSF tagjainak szabad, kivéve azokat az eseteket, amikor nyilvánvaló és egyértelműen beazonosítható veszély leselkedik valamelyik épületből az ISAF erőkre vagy az ANSF tagjaira. Amennyiben valamely veszélyre reagálni kell, a reakciónak arányosnak kell lennie, és a lehető legnagyobb figyelmet kell fordítani a károkozás minimalizálására;
- a közlekedés során az utakon, valamint a gépjárművekben az ISAF állományának tiszteletben kell tartania az afgán közlekedési szabályokat, valamint a járdákat;
- az erőalkalmazás fokozásának eredményeként bekövetkező ártatlan civil áldozatok vagy sérülések lehető legkisebbre csökkentése érdekében a parancsnokoknak ki kell dolgozniuk az erőalkalmazás technikájával és végrehajtásával kapcsolatos feltételeket, mindenekelőtt az alakulatok kiképzésének metodikáját arra vonatkozóan, hogyan lehet a minimumra csökkenteni a halálos erő alkalmazásának szükségességét. E körben a vizuális jeleknek, hangjelzéseknek, általános és speciális figyelmeztetéseknek egyértelműeknek kell lenniük, és szükség esetén – a civil személyek biztonságának megóvása érdekében – meg kell azokat ismételni;

⁵⁰⁹ Tactical Directive, 30 December 2008 – Headquarters ISAF, Kabul, HQ ISAF/COM/8 – Internet: http://www.nato.int/isaf/docu/official_texts/Tactical_Directive_090114.pdf (Letöltés: 2013. november 30.)

- tekintettel arra, hogy az ISAF erők olyan ellenséggel szemben harcolnak, amely előszeretettel vegyül el civil környezetben, és a harc is civil személyek és tulajdon közvetlen közelében zajlik, egyértelműen kifejezésre kell juttatni az arányosságot, az önkorlátozást, és a megkülönböztető módon történő fegyverhasználatot. Mindez nem korlátozza az ISAF erők tagjainak önvédelemhez fűződő jogát;
- amennyiben fennáll annak a lehetősége, hogy az ISAF erők civil személyeknek okoztak sérülést, vagy civil tulajdonban okoztak kárt, az esetet haladéktalanul ki kell vizsgálni. Ha megállapítást nyer, hogy a sérülést vagy kárt az ISAF okozta, ezt a tényt haladéktalanul el kell ismerni, a megfelelő parancsnoki szinten kommunikálva a média, a helyi vezetők, a népi tanács vagy más fórum irányába.

Az utasítás végezetül külön felhívta a figyelmet arra, hogy az afganisztáni fegyveres konfliktusban⁵¹⁰ a megoldás politikai, nem pedig katonai eszközökkel érhető el. Éppen ezért a nemzetközi erőknek minden esetben tisztában kell lenniük a cselekményeik következményeivel, és azzal, hogy mindehhez a közvélemény hogyan viszonyul.

A fenti harcászati utasítást kiegészítő, 2009. július 6-án McChristal tábornok által kiadott új utasítás⁵¹¹ célja szintén az volt, hogy iránymutatást adjon az ISAF művelet során történő erőalkalmazással kapcsolatban. A dokumentum – amellett, hogy ismételten felhívta a figyelmet a helyi lakosság támogatása megszerzésének stratégiai jelentőségére, amely mindenekelőtt a civil sérülések lehető legteljesebb elkerülésével érhető el – utasította a parancsnokokat, hogy minden esetben alaposan vizsgálják meg, és a szükséges mértékig korlátozzák az erőalkalmazást (kifejezetten a szárazföldi műveletek légi támogatását) lakott területen vagy olyan helyeken, ahol fennáll a veszélye civil személyek sérülésének. Ilyen területeken az erőalkalmazásra csak rendkívül korlátozott mértékben, és csak meghatározott feltételek esetén kerülhet sor. Emellett, az utasítás konkrétan rögzítette, hogy:

- afgán házba csak az ANSF tagjai léphetnek be, a helyi hatóságok támogatása mellett, és a nőkkel szembeni fokozott kulturális érzékenység figyelembe vétele mellett;
- az ISAF erők nem léphetnek be mecsetbe, illetve más vallásos vagy történelmi helyre, nem lőhetnek ezekre vagy ezekbe, kivéve az önvédelem esetét. Amennyiben bármilyen okból be kell ilyen helyre lépni, vagy ott valamit fel kell kutatni, ezt kizárólag az ANSF tagjai hajthatják végre.

⁵¹⁰ A szöveg a „háború” szót használja.

⁵¹¹ Tactical Directive, 6 July 2009 – Headquarters ISAF Kabul – Internet: http://www.nato.int/isaf/docu/official_texts/Tactical_Directive_090706.pdf (Letöltés: 2013. november 30.)

Az ISAF erők parancsnoka felhívta a figyelmet arra, hogy nem lehetséges egyetlen dokumentumban minden egyes esetre vonatkozóan meghatározni az erőalkalmazás megfelelő szintjét, de elvárja, hogy a műveletek a fentiekben részletezett parancsnoki szándékkal összhangban kerüljenek végrehajtásra. Ehhez gondolkodásbeli változásokra, és a parancsnoki szándék teljes megértésére van szükség az ISAF minden szintjén, a közkatonáig bezárólag. Az pedig az alárendelt parancsnokok felelőssége, hogy az ISAF parancsnok fenti elvárásairól az állományt megfelelően tájékoztassák, és érvényesülését folyamatosan biztosítsák.

Petraeus tábornok 2010 augusztusában kiadott új utasítása⁵¹² az előzményeinél még tovább ment. Mindenekelőtt rögzítette, hogy az alárendelt parancsnokok az utasításban foglaltakkal kapcsolatban további korlátozásokról csak az ISAF parancsnokának engedélyével dönthetnek, majd előírta, hogy folytatni kell, sőt, meg kell duplázni a civil sérülések elkerülése érdekében tett erőfeszítéseket, és az abszolút minimumra kell csökkenteni az ártatlan civil áldozatok számát. Az eltúlzott erő alkalmazása ellentétes a művelet elveivel, és az esetleges taktikai győzelem stratégiai kudarchoz vezethet. Egyéb rendelkezések mellett a dokumentum – konkrét utasításként – előírta, hogy:

- fegyverhasználat előtt a támadást engedélyező parancsnoknak meg kell győződnie arról, hogy nincsenek civilek a közelben. Amennyiben nem lehetséges megállapítani azt, hogy a támadás fenyeget-e civil személyeket, tilos végrehajtani a támadást, kivéve, ha teljesül két feltétel (*e két feltétel műveleti okok miatt a megtekinthető dokumentumból törlésre került*);
- valamennyi parancsnoknak meg kell erősítenie az önvédelemhez fűződő jogot és kötelességet a koalíciós erők, az afgán kormányzati erők, és mindazok vonatkozásában, akikre nézve a művelet-végrehajtási szabályok a védekezésre felhatalmazást adnak;
- ki kell képezni a fegyveres erőket arra, hogy ismerjék és értsék a művelet-végrehajtási szabályokat, valamint a taktikai utasításban foglaltakat;
- minden műveletet az ANSF erőkkel partnerségben kell végrehajtani, az afgán erőket be kell vonni a műveletek tervezési és végrehajtási fázisaiba. Ha felmerül olyan műveleti ok, ami miatt valamely konkrét művelet végrehajtásakor az említett partnerséget nem lehet érvényesíteni, erről a műveleti koncepciót jóváhagyó hatóságot tájékoztatni kell.

⁵¹² General Petraeus issues updated tactical directive: Emphasizes “Disciplined Use of Force” – Headquarters International Security Assistance Force, Afghanistan, Kabul, 2010-08-CA-004 – Internet: <http://www.isaf.nato.int/article/isaf-releases/general-petraeus-issues-updated-tactical-directive-emphasizes-disciplined-use-of-force.html> (Letöltés: 2013. november 30.)

A dokumentum végén az ISAF parancsnoka hangot adott azon elvárásának, hogy a parancsnoksága alá tartozó erők minden tagja betartja a harcászati utasításban foglaltakat, de nem csupán betű szerint, hanem mindenkor az utasítás szellemében fog eljárni.

A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK GYAKORLATI ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATOS TAPASZTALATOK

(KIEMELT ESETEK A NEMZETKÖZI VÁLSÁGREAGÁLÁS GYAKORLATÁBÓL)

Az alábbiakban röviden, a jelen értekezés témaköréhez szorosan kapcsolódó mértékig bemutatásra kerül néhány, komolyabb nemzetközi visszhangot kiváltó eset, amelyekben a művelet-végrehajtási szabályok, illetve gyakorlati alkalmazásuk kérdései különös hangsúlyt kaptak.

1. A kanadai Légiszállító Ezred szomáliai ügye (1993)⁵¹³
 - a) Az ügy. A szomáliai UNOSOM II műveletben részt vevő kanadai Légiszállító Ezred állományába tartozó katonák több szomáliai személyt megkínóztak, illetve megöltek.
 - b) Előzmények. A kanadai Légiszállító Ezredet 1992 decemberében telepítették Szomáliába az ENSZ BT 767-es határozatával⁵¹⁴ létrehozott UNOSOM műveletben való részvétel céljából. A biztonsági helyzet súlyosbodása miatt az ENSZ BT a 775-ös számú határozatában⁵¹⁵ megnövelte a válságreagáló erők létszámát, majd újabb határozattal⁵¹⁶ megváltoztatta a korábbi mandátumot⁵¹⁷ is, és – immár az Alapokmány

⁵¹³ Az ügy bemutatásához felhasznált irodalom: METZ, T. K., SASKATCHEWAN, R. (1997): *The Training of the Canadian Military and the Somalia Affair* – Thesis, Faculty of Graduate Studies and Research, University of Regina – Internet: http://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk2/tape15/PQDD_0005/MQ30520.pdf (Letöltés: 2013. október 4.) Ld. még WINSLOW, D.: *Between Dream and Reality: the Canadian Mission to Somalia* – Internet: http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/01_11pop_04_wins.pdf (Letöltés: 2013. október 4.) Az ügyről részletesebben ld. Report of the Somalia Commission of Inquiry – Internet: <http://qspace.library.queensu.ca/handle/1974/6881> (Letöltés: 2013. október 4.)

⁵¹⁴ United Nations Security Council Resolution 767 (24 July 1992) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/767> (Letöltés: 2013. október 4.)

⁵¹⁵ United Nations Security Council Resolution 775 (28 August 1992) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/775> (Letöltés: 2013. október 4.)

⁵¹⁶ „to use all necessary means to establish as soon as possible a secure environment for humanitarian relief operations in Somalia” Ld. United Nations Security Council Resolution 794 (3 December 1992) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/794> (Letöltés: 2013. október 4.)

⁵¹⁷ A szomáliai válságreagáló műveletet az ENSZ BT eredetileg az ENSZ Alapokmány VI. fejezetére hivatkozással indította meg azzal a céllal, hogy a békefenntartó alakulatok segítsék elő a humanitárius segélyszállítmányok biztonságos célba juttatását, szétosztását. Ld. United Nations Security Council Resolution 751 (24 April 1992) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/751> (Letöltés: 2013. október 4.)

VII. fejezete alapján – felhatalmazta a válságreagáló erőket, hogy „*felhasználjanak minden szükséges eszközt arra, hogy mielőbb biztonságos környezetet alakítsanak ki a szomáliai humanitárius műveletek végrehajthatóságához*”. Az 1993 márciusában meghozott újabb ENSZ BT határozat⁵¹⁸ létszámában és mandátumában is megerősítette az UNOSOM műveletet (UNOSOM II), vagyis a küldetés békfenntartás helyett – az ENSZ Alapokmány VII. fejezete szerinti – békekikényszerítés lett.

- c) Az ügy háttere. A Légiszállító Ezred 1993 januárjában települt Szomáliába abból a célból, hogy elősegítse a humanitárius műveletek végrehajtásához szükséges biztonságos környezet fenntartását. Az egyre romló biztonsági körülmények között folyamatos támadások érték a humanitárius szállítmányokat és az ENSZ alakulatokat is. Elszaporodtak a katonai táborokba éjjel, besurranva, vagy akár csoportosan elkövetett lopások (fegyverek, lőszer, ejtőernyők, rádióantennák stb.), amelyek már a békefenntartó alakulatok biztonságát veszélyeztették. A meghozott intézkedések nem jártak kellő eredménnyel, a lopások száma nem csökkent, ezért a Légiszállító Ezredes néhány tisztje hathatósabb akciók végrehajtása mellett döntött.
- d) A konkrét esetek. 1993. március 4-én kanadai katonák csapdát állítottak a katonai bázisról vagyontárgyakat eltulajdonító tolvajok elfogása érdekében. Az akció során két fegyvertelen szomáliai személyt hátba lőttek (közülük egy életét veszítette). Március 16-án kanadai katonák elfogtak egy szomáliai fiatalot, akit azzal gyanúsítottak, hogy lopni akart a táborból. Az elfogott személyt megkínozták, majd megölték.
- e) Következmények, megállapítások. A békefenntartó műveletekben hagyományosan vezető szerepet játszó, és a fegyveres erők e tevékenységére büszke Kanadában komoly felháborodást keltettek a szomáliai incidensek. Az ügyek kapcsán vizsgálat indult, amely számos, a művelet-végrehajtási szabályokkal is összefüggő hiányosságot állapított meg. Ezek közül az alábbiakat érdemes kiemelni:
- az eredetileg elit alakulatnak számító Légiszállító Ezred műveleti területre telepített állományának fegyelmi színvonala rendkívül alacsony volt (alakulaton belüli lopások, vandalizmus, alkoholfogyasztás, parancsnoki jogkörök megsértése, elöljárói tekintély hiánya);
 - a műveleti területre telepítést rövid határidőn belül kellett végrehajtani;

⁵¹⁸ United Nations Security Council Resolution 814 (26 March 1993) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/814> (Letöltés: 2013. október 4.)

- a szomáliai műveletre vonatkozó nemzeti művelet-végrehajtási szabályok jóváhagyása csak 1992. december végén, vagyis közvetlenül a műveleti területre telepítést megelőzően történt;
- az ENSZ az UNOSOM művelet mandátumát (békefenntartás) röviddel a kanadai alakulat műveleti területre telepítése előtt megváltoztatta (békekikényszerítés);
- a művelet irányításával kapcsolatos hatáskört az ENSZ az Amerikai Egyesült Államoknak adta át. Minthogy azonban az USA nem alakított ki többnemzeti művelet-végrehajtási szabályokat, a kanadai kormány kénytelen volt rohamléptekben kidolgozni a megváltozott mandátumú műveletben való részvétellel kapcsolatos új ROE rendelkezéseket;
- nem történt meg az állomány célirányos felkészítése sem az új műveletről, sem az abban alkalmazandó művelet-végrehajtási szabályokról;
- a ROE csak részleteiben vált ismertté a parancsnoki állomány számára, lassan és rendszertelenül jutott el az alárendeltékig, az állomány sok esetben csak szóban kapott tájékoztatást a ROE szabályokról;
- a műveletre kidolgozott kanadai nemzeti művelet-végrehajtási szabályok rendkívül gyenge szövegezésűek (túlzottan technikai szöveg, félreérthető nyelvezet stb.) és hiányos tartalmúak voltak (pl. nem adtak eligazítást az ellenséges szándék és ellenséges cselekmény megállapítására, vagy a lopások megakadályozása céljából alkalmazható intézkedésekre). Emellett, a ROE szövege és értelmezése rendszeresen változott a művelet ideje alatt is;
- az állomány egy része egyáltalán nem kapott ROE kártyát, másik része azonban egyidejűleg többféle, eltérő tartalmú ROE kártyával is rendelkezett;
- az állomány nem kapott megfelelő kiképzést a fokozatos erőalkalmazás alapján követendő eljárásról;
- a kanadai hadseregben hiányoztak azok a doktrínák, amelyek a válságreagáló műveletekben való részvételre történő felkészítéssel, kiképzéssel foglalkoztak volna.

Az ún. „szomáliai ügy” egyenes következményeként lemondott a kanadai fegyveres erők vezérkari főnöke, de néhány hónappal később utóda is kénytelen volt lemondani, mert felelőssé tették a – még korábbi beosztásában – neki alárendelt személyek cselekményei miatt. Az ügy elérte a kanadai védelmi minisztert is, akinek – nagy részben – ez ügy miatt kellett távoznia a hivatalából. A kanadai Légiszállító Ezredet feloszlatták.

2. A Kunduz-i incidens

- a) Az ügy. 2009. szeptember 4-én hajnalban, az észak-afganisztáni Kunduz tartomány Kunduz városa közelében Klein ezredes, az ISAF kötelékében működő német erők egyik parancsnoka légi támogatást kért állítólagos tálib lázadók megtámadásához, akik – a felderítés információi szerint – üzemanyag-szállító tartálykocsikat kerítettek hatalmukba.⁵¹⁹ Az F-15-ös repülőgépekről indított rakétákkal végrehajtott támadásban több mint 90, más források szerint közel 140 személy, többségükben civilek veszítették életüket.⁵²⁰
- b) Következmények, megállapítások. A tragikus incidens komoly nemzetközi visszhangot váltott ki, és a nemzeti hatóságok mellett a NATO is vizsgálatot indított. Az eset számos – a művelet-végrehajtási szabályok szempontjából is értékelhető – tanulssal szolgált. Ezek közül az alábbiakat érdemes kiemelni:
- a légi támadás „megrendelése” az „*ellenséges szándék*”-ra hivatkozással történt, amelynek megítélését nyilvánvalóan befolyásolta a területre akkor jellemző – a korábbihoz képest lényegesen megromlott – biztonsági helyzet, az egyre nagyobb számban végrehajtott tálib támadások sora és veszélyessége;⁵²¹
 - sem a támadás végrehajtására irányuló kérést, sem a támadás végrehajtására irányuló döntés meghozatalát nem előzte meg az információ visszaellenőrzése, illetve nem került sor más források igénybe vételére az információ megerősítéséhez;⁵²²
 - nem történt meg a megtámadott személyek pozitív beazonosítása (vagyis, hogy valóban tálib fegyveresekről van-e szó), és annak ellenőrzése sem, hogy vannak-e civil személyek a támadás helyszínén, vagy annak közelében;

⁵¹⁹ A légi támogatást kérő német döntés alapja olyan – más forrásokból nem megerősített – információ volt, amely szerint közel 100 tálib fegyveres gyülekezik és készül az ISAF erő elleni támadásra. Ld. CHANDRASEKARAN, R. (2009): *Decision on Airstrike in Afghanistan Was Based Largely on Sole Informant's Assessment* – Internet: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/09/05/AR2009090502832.html?hpid=topnews> (Letöltés: 2013. december 4.)

⁵²⁰ GEBAUER, M. (2010): *Aftermath of an Afghanistan Tragedy: Germany to Pay \$500,000 for Civilian Bombing Victims* – Internet: <http://www.spiegel.de/international/germany/aftermath-of-an-afghanistan-tragedy-germany-to-pay-500-000-for-civilian-bombing-victims-a-710439.html> (Letöltés: 2013. december 4.)

⁵²¹ GEBAUER, M., GOETZ, J. (2010): *Testimony to Parliamentary Inquiry: German Officer Defends Controversial Afghanistan Air Strike* – Internet: <http://www.spiegel.de/international/germany/a-677109.html> (Letöltés: 2013. december 4.)

⁵²² CHANDRASEKARAN, R. (2009): *NATO Orders Probe of Afghan Airstrike Alleged to Have Killed Many Civilians* – Internet: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/09/04/AR2009090400543.html?hpid=moreheadlines&sid=ST2009090400002> (Letöltés: 2013. december 4.)

- az incidenst megelőző hetekben adta ki McChristal tábornok, az ISAF erők parancsnoka a légitámadások korlátozásával és a civilek fokozott védelmével kapcsolatos harcászati utasítását.⁵²³

Az ügy miatt lemondásra kényszerült a német munkaügyi miniszter, aki a támadás idején védelmi miniszter volt, valamint távoznia kellett beosztásából – más magas rangú személyekkel együtt – a német vezérkari főnököknek is.⁵²⁴

Megemlítendő, hogy az eset kapcsán indult büntetőeljáráásban a német ügyészség ejtette a vádat Klein ezredes ellen, arra hivatkozva, hogy – a rendelkezésre álló információk alapján – a támadás nem sértette sem a nemzetközi, sem pedig a német nemzeti jogot.⁵²⁵ Az esetet vizsgáló ügyész az afganisztáni helyzetet nem-nemzetközi fegyveres konfliktusnak minősítette, amelyben a hadijog alkalmazandó. Az ügyész álláspontja szerint Klein ezredes döntése nem sértette a hadijog szabályait (az ügyész szerint a támadás a hadijog szerint „arányos” volt), ezért a büntetőjogi felelősségre vonást nem tartotta indokoltnak. A művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatban az ügyész megállapította, hogy e rendelkezések nem alkalmasak arra, hogy korlátozzák a hadijog által egyébként megengedett cselekményeket. Úgy vélte, hogy amennyiben a döntés a művelet-végrehajtási szabályokkal ellentétes lett volna, önmagában ez sem tette volna szükségessé a büntetőjogi felelősségre vonást mindaddig, amíg a cselekmény a hadijog szerint megengedettnek tekinthető.⁵²⁶

3. A Lorange-ügy

- a) Az ügy. Clint Lorange az USA fegyveres erejének hadnagya volt. Az ellene emelt vád szerint Lorange 2012 júliusában, az afganisztáni Kandahar tartományban a vonatkozó

⁵²³ Ld. fentebb az 1. függelék.

⁵²⁴ German minister Franz Josef Jung resigns over raid – Internet: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8382829.stm> (Letöltés: 2013. december 4.) Ld. még Germany's top soldier quits over Afghanistan raid – Internet: http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/8380226.stm (Letöltés: 2013. december 4.)

⁵²⁵ German prosecutors drop case against Kunduz airstrike colonel – Internet: <http://www.dw.de/german-prosecutors-drop-case-against-kunduz-airstrike-colonel/a-5483181-1> (Letöltés: 2013. december 4.) Ld. még German Military Drops Case Against Kunduz Airstrike Colonel – Internet: <http://www.defencetalk.com/german-military-drops-case-against-kunduz-airstrike-colonel-28213/> (Letöltés: 2013. december 4.)

⁵²⁶ VON DER GROEBEN, C.: *German Federal Prosecutor Terminates Investigation Against German Soldiers With Respect to NATO Air Strike in Afghanistan* – Internet: <http://www.ejiltalk.org/german-federal-prosecutor-terminates-investigation-against-german-soldiers-with-respect-to-nato-air-strike-in-afghanistan/> (Letöltés: 2013. december 4.) Ld. még Ermittlungsverfahren wegen des Luftangriffs vom 4. September 2009 eingestellt, 19.04.2010 - 8/2010 – Internet: <http://www.generalbundesanwalt.de/de/showpress.php?themenid=12&newsid=360> (Letöltés: 2013. december 4.)

ROE rendelkezéseket megszegve, szakaszparancsnokként utasította az alegysége tagjait, hogy nyissanak tüzet a vezetése alatt álló járőrkonvojhoz közeledő, 3 személyt szállító motorkerékpárra, és ezzel két ember halálát okozta.

- b) Megállapítások. A művelet-végrehajtási szabályok, valamint a fokozatos erőalkalmazás szempontjából az eset körülményeivel kapcsolatban az alábbiakat érdemes kiemelni:
- a területen, amelyen az eset történt, ellenséges felkelők több esetben hajtottak már végre támadást az amerikai erők ellen. A támadások gyakori eszközei az út menti rögtönzött robbanó eszközök voltak, a támadók pedig sokszor motorkerékpáron hajtottak el a helyszínről;
 - az út, amelyen a konvoj közlekedett, civilek elől lezárt útszakasz volt;
 - a motorkerékpár a „szokásosnál” nagyobb sebességgel közeledett a konvoj felé, és nem reagált a figyelmeztetésekre;⁵²⁷
 - a motorra leadott első lövés célt tévesztett; a motorosok leszálltak a motorról és fenyegetően közeledtek a konvoj felé;
 - a vonatkozó ROE rendelkezés szerint csak abban az esetben lehetett védekezésként halálos erőt alkalmazni, ha nyilvánvaló, hogy a fegyveres erők tagjai ellen ellenséges cselekményt követnek el, vagy egyértelműen megállapítható az ellenséges szándék.
- c) Következmények. Clint Lorange hadnagyot katonai bíróság elé állították. A „védekezésként” fegyvert használó katonák közül néhányan a bíróságon eskü alatt azt vallották, hogy a parancsot jogszerűnek tartották, mert a helyzet életveszélyes volt. Mások szerint a helyzet nem volt veszélyes, és csak azért lőttek, mert erre parancsot kaptak. Az ügyet vizsgáló katonai ügyészek szerint semmilyen jel nem utalt arra, hogy a motorosok részéről ellenséges cselekmény elkövetéséről, vagy ellenséges szándék tanúsításáról lehetne beszélni.⁵²⁸

Lorange hadnagyot lefokozták, a hadseregéből elbocsátották, és emberölés miatt 20 év börtönre ítélték. Az ügy kapcsán kommentátorok felhívják a figyelmet arra, hogy

⁵²⁷ További részleteket ld. About the case – Internet: <http://www.defendveteranlorance.com/About-the-Case.aspx> (Letöltés: 2014. január 5.)

⁵²⁸ Az ügyről részletesebben ld. Army officer gets 20 years' jail for murder after he ordered troops to open fire on Afghan men approaching their checkpoint - but his lawyers say he was protecting platoon – Internet: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2383037/Clint-Lorange-guilty-Army-officer-gets-20-years-jail-murder-ordered-troops-open-Afghan-men.html> (Letöltés: 2014. január 5.)

Lorance csupán a második amerikai katona volt az iraki és az afganisztáni műveletek megindítása óta, akit műveleti területen elkövetett emberölés miatt elítéltek.⁵²⁹

⁵²⁹ 1st Lt. found guilty in Afghan shootings; gets 20-year sentence – Internet: <http://www.armytimes.com/article/20130801/NEWS06/308010044/1st-lt-found-guilty-Afghan-shootings-gets-20-year-sentence> (Letöltés: 2014. január 5.)

IRODALOMJEGYZÉK

KÖNYVEK, TANULMÁNYOK, CIKKEK

- ÁDÁNY Tamás Vince, Dr. BARTHA Orsolya, Dr. TÖRŐ Csaba (Szerk.) (2009): *A fegyveres összeütközések joga* – Budapest, Zrínyi Kiadó, ISBN 978-963-7060-59-5, 463 p.
- ALMÁSI Ferenc (1990): *A hadijogról* – Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, ISBN 9633270707, 203 p.
- AUERSWALD, David P., SAIDEMAN, Stephen M., TIERNEY, Michael J. (2007): *Caveat Emptor! National Oversight and Military Operations in Afghanistan* – Internet: <http://mjtier.people.wm.edu/CaveatEmptor.doc> (Letöltés: 2013. október 21.), 25 p.
- BAGWELL, R. (2008): *The Threat Assessment Process (TAP): The Evolution of Escalation of Force* – In. The Army Lawyer, Headquarters, Department of the Army, DA PAM 27-50-419, pp. 5-16.
- BANUSIEWICZ, John D.: *'National Caveats' Among Key Topics at NATO Meeting* – Internet: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=25938> (Letöltés: 2009. október 17.)
- BELLAMY, Alex J. – WILLIAMS, Paul D. (2010): *Understanding Peacekeeping* – Polity Press, Second Edition, ISBN: 978-0-7456-4186-7, 447 p.
- BENNETT, D. A., MACDONALD, A. E. (1995): *Coalition Rules of Engagement* – In. In Brief, National Defense University, Institute for National Strategic Studies, Washington DC., pp. 124-125.
- BLAND, E. (2012): *Robot warriors will get a guide to ethics* – Internet: <http://www.nbcnews.com/id/30810070/> (Letöltés: 2012. december 18.)
- BLOCQ, Daniel S.: *The Fog of UN Peacekeeping: Ethical Issues regarding the use of Force to protect Civilians in UN Operations* (2006) – In. Journal of Military Ethics, Routledge, Vol. 5, No. 3, ISSN: 15027570, pp. 201-213.
- BLUM, Gabriella (2010): *The Dispensable Lives of Soldiers* – In. Journal of Legal Analysis, Vol. 2, No. 1., pp. 69-124. – Internet: <http://dash.harvard.edu/handle/1/4324405> (Letöltés: 2013. július 17.)

- BODA József (2006): *A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században (Doktori (PhD) értekezés)* – Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 138 p.
- BOLDIZSÁR Gábor (2008): *A békeműveletekben való részvétel hatása a Magyar Honvédségre (PhD értekezés)* – Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 132 p.
- BOLGÁR Judit, HAJDÚ István, SZTERNÁK György (2008): *A katonai műveletek háttere, megvívásuk jellemzői napjainkban (Egyetemi jegyzet)* – Bp., Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Szárazföldi Műveleti Tanszék, 175 p.
- BOWYER, Richard (2004): *Dictionary of Military Terms* – Oxford, Macmillan Education / Bloomsbury Publishing, Third Edition, 280 p.
- BRANSTEN, Jeremy (2006): *NATO: Afghanistan Overshadows Other Issues At Summit* – Internet: <http://www.rferl.org/content/article/1073040.html> (Letöltés: 2013. október 11.)
- CAMERON, David (2008): *Crossroads for NATO - How the Atlantic Alliance Should Work in the 21st Century (Transcript)* – Chatham House, London – Internet: http://www.chathamhouse.org.uk/files/11280_010408cameron.pdf (Letöltés: 2009. október 20.)
- CANNING, J. S. (2006): *A Concept of Operations for Armed Autonomous Systems* – NAVSEA Warfare Centers – Internet: http://www.dtic.mil/ndia/2006disruptive_tech/canning.pdf (Letöltés: 2013. január 3.), 32 p.
- CAPURRO, Rafael, NAGENBORG, Michael, WEBER, Jutta, PINGEL, Christoph (2007): *Analysis of national and international EU regulations and ethical councils opinions related with technologies for the integration of human and artificial entities* – ETHICBOTS (30-04-2007) – Internet: <http://ethicbots.na.infn.it/restricted/doc/D4.pdf> (Letöltés: 2012. december 18.)
- CHANDRASEKARAN, Rajiv (2009): *Decision on Airstrike in Afghanistan Was Based Largely on Sole Informant's Assessment* – Internet: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/09/05/AR2009090502832.html?hpid=topnews> (Letöltés: 2013. december 4.)
- CHANDRASEKARAN, Rajiv (2009): *NATO Orders Probe of Afghan Airstrike Alleged to Have Killed Many Civilians* – <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/>

- [article/2009/09/04/AR2009090400543.html?hpid=moreheadlines&sid=ST200909040002](http://www.fsu.edu/journals/transnational/vol19_2/christensen.pdf) (Letöltés: 2013. december 4.)
- CHRISTENSEN, Eric (2009): *The Dilemma of Direct Participation in Hostilities* – In: The Florida State University, Journal of Transnational Law & Policy, Vol. 19. No 2., pp. 281-309. – Internet: http://www.law.fsu.edu/journals/transnational/vol19_2/christensen.pdf (Letöltés: 2013. október. 8.)
- CLARK, Wesley K. (2001): *Waging Modern War* –Public Affairs, New York, ISBN 1-58648-139-8, 479 p.
- COOK, Frank (General Rapporteur) (2008): *NATO Operations: Current Priorities and Lessons Learned* – Committee Report (158 DSC 08 E bis), 2008 Annual Session – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=1476> (Letöltés: 2013. október 18.)
- COOPS, Cees M. (2008): *NATO and the challenge of non-lethal weapons* – In. NATO Research Paper, NATO Defense College, Research Division, Rome, No. 39., 7 p.
- CORN, Geoffrey S. (2009): *Multinational Operations, Unity of Effort, and the Law of Armed Conflict* – Harvard University, PCR Working Paper Series, International Humanitarian Law and Contemporary Conflicts – Internet: <http://www.ihl.org/ihl/Documents/multi%20national%20ops.pdf> (Letöltés: 2013. október 19.), 29 p.
- CREBOLDER, Jacquelyn, COATES, Curtis, TORENVLIET, Gerard, STEWART, Andrew (2009): *The Impact of Coalition on Command and Control in Joint Fires Operations* – 14th ICCRTS, “C2 and Agility” – Internet: http://www.dodccrp.org/events/14th_iccrts_2009/papers/021.pdf (Letöltés: 2013. október 20.), 21 p.
- DAMÓ László (Főszerk.) (1985): *Katonai Lexikon* – Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 620 p.
- DE BORCHGRAVE, Arnaud (2009): *Commentary: NATO caveats* – Internet: http://www.upi.com/Top_News/Special/2009/07/10/Commentary-NATO-caveats/UPI-47311247244125/ (Letöltés: 2013. október 12.)
- DOBBINS, James (2005): *A NATO szerepe a nemzetépítésben* – Internet: <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/hungarian/art1.html> (Letöltés: 2013. október 12.)

- DOSWALD-BECK, Louise (2006): *The right to life in armed conflict: does international humanitarian law provide all the answers?* – In. International Review of the Red Cross, Vol. 88, No. 864, pp. 881-904.
- DUPUY, T. N. et al. (1993): *International Military and Defense Encyclopedia* – Washington, Brassey's (US), Vol. 5., pp. 2083-2657.
- DWORKEN, Jonathan T. (1993): *Rules of Engagement (ROE) for Humanitarian Intervention and Low-Intensity Conflict: Lessons from Restore Hope* - Center for Naval Analyses, CRM 93-120/October 1993, 29 p.
- ESZES, Boldizsár, VASTAGH, László: *Gondolatok a NATO-csúcs kapcsán* – Internet: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/magyar_honved/gondolatok_a_nato-csucs_kapcsan (Letöltés: 2009. október 10.)
- EVERETT, Michael L. (2006): *Merging the International Security and Assistance Force (ISAF) and Operation Enduring Freedom (OEF): A Strategic Imperative* – USAWC Strategy Research Project, U.S. Army War College – Internet: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/ksil338.pdf> (Letöltés: 2013. október 19.), 21 p.
- FINDLAY, Trevor (2002): *The Use of Force in UN Peace Operations* – SIPRI, Oxford University Press, ISBN 0-19-829282-1, 486 p.
- GARAMONE, J. (2005): *Afghanistan NATO's Top Mission, Commander Says* – Internet: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=18020> (Letöltés: 2013. október 10.)
- GARAU, Pedro Perez-Seoane (2013): *NATO's Criteria for Intervention in Crisis Response Operations: Legitimacy and Legality* – Royal Danish Defence College's publications – Internet: <http://forsvaret.dk/FAK/eng/publications/Documents/NATO%20crisis%20intervention%20paper.pdf> (Letöltés: 2014. március 4.), 10 p.
- GEBAUER, Matthias (2010): *Aftermath of an Afghanistan Tragedy: Germany to Pay \$500,000 for Civilian Bombing Victims* – Internet: <http://www.spiegel.de/international/germany/aftermath-of-an-afghanistan-tragedy-germany-to-pay-500-000-for-civilian-bombing-victims-a-710439.html> (Letöltés: 2013. december 4.)
- GEBAUER, Matthias, GOETZ, John (2010): *Testimony to Parliamentary Inquiry: German Officer Defends Controversial Afghanistan Air Strike* – Internet: <http://www.spiegel.de/international/germany/a-677109.html> (Letöltés: 2013. december 4.)

- GRUNAWALT, R. J. (1997): *The JCS Standing Rules of Engagement: A Judge Advocate's Primer, II.* – In. The Air Force Law Review, Air Force Judge Advocate General School, Vol 42, AFPAM 51-106, pp. 245-258.
- GUIORA, Amos N. (2008): *Anticipatory Self-Defence and International Law - A Re-Evaluation* – In. Journal of Conflict & Security Law, Oxford University Press, Vol. 13, No. 1, pp. 3–24.
- HALL, D. B. (1997): *Rules of Engagement and Non-Lethal Weapons: A Deadly Combination?* – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Hall.htm> (Letöltés: 2013. március 3.)
- HARDING, Thomas (2007): *Do your fair share in Afghanistan, NATO told* – Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545099/Do-your-fair-share-in-Afghanistan-Nato-told.html> (Letöltés: 2013. október 11.)
- HAUTZINGER Zoltán (2010): *A katonai büntetőjog rendszertana* – AndAnn Kiadó, 224 p.
- HAUTZINGER Zoltán (2012): *A katonai jogi képzésről* – In. Sodorvonalon, Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére, Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, Határrendészeti Tagozat, pp. 85-94.
- HENDRICKSON, Alan G. (1995): *Somalia: Strategic Failures And Operational Successes* – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1995/HAG.htm> (Letöltés: 2012. október 2.)
- HENRY, Chas (2012): *Robots Changing Modern Battlefields* – Internet: <http://www.indepthnews.info/index.php/global-issues/1373-robots-changing-modern-battlefields> (Letöltés: 2012. december 14.)
- Dr. HERCZEGH Géza (1981): *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái* – Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, ISBN 9632210808, 348 p.
- HITTINGER, William R. (2000): *Rules of Engagement as a Force Multiplier* – CSC 2000 Subject Area, Strategic Issues – Internet: <http://www.smallwarsjournal.com/documents/hittinger.pdf> (Letöltés: 2012. december 10.), 53 p.
- HUMPHRIES, John G. (1992): *Operations Law and the Rules of Engagement in Operations Desert Shield and Desert Storm* – In. Airpower Journal, Vol. VI, No. 3 – Internet: <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/hump.html> (Letöltés: 2012. október 1.)

- HUNTER, R. E (2008): *NATO caveats can be made to work better for the alliance* – In. European Affairs, Jan 1, 2008 – Internet: <http://www.thefreelibrary.com/NATO+caveats+can+be+made+to+work+better+for+the+alliance.-a0182202617> (Letöltés: 2013. október 13.)
- ISASZEGI János (2007): *A Magyar Honvédség részvétele a nemzetközi műveletekben* – Szentendre, MH Központi Kiképző Bázis, 2007. szeptember 05. – Internet: http://unike.hu/downloads/konyvtar/digitgy/publikacio/isaszegi/isaszegi_pub_2007_02.pdf (Letöltés: 2013. december 4.)
- ISASZEGI János (2008): *Magyar katonák a nemzetközi béketámogató műveletekben (1895-2000)* – Internet: http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/publikacio/isaszegi/isaszegi_pub_2008_01.pdf (Letöltés: 2013. december 10.), 22 p.
- JACHEC-NEALE, Agnieszka (2010): *The Right to Take Life: Killing and Death in Armed Conflict* – In. YORKE, Jon: *The Right to Life and the Value of Life: Orientations in Law, Politics and Ethics* – Ashgate Publishing, Ltd., ISBN 9780754677611, pp. 119-142.
- KING, Glenn L. (2007): *From Salerno to Rome: General Mark W. Clark and the Challenges of Coalition Warfare* – Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College – Internet: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA471368&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> (Letöltés: 2012. október 17.), 92 p.
- KOENDERS, Bert (General Rapporteur) (2006): *Afghanistan and the Future of the Alliance, Committee Report (068 PC 06 E), 2006 Spring session* – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=924> (Letöltés: 2013. október 18.)
- KOVÁCS Péter (2010): *Emberi jogok és humanitárius nemzetközi jog: versengés vagy kiegészítés* – In. Föd-rész, Nemzetközi és Európai Szemle, No. 1-2., pp. 57-65.
- KUPCHAN, Charles A. (2009): *Opening Remarks by Polish Foreign Minister Radoslaw Sikorski at the Council on Foreign Relations "NATO At 60" Symposium* – Internet: http://www.cfr.org/publication/18666/opening_remarks_by_polish_foreign_minister_radoslaw_sikorski_at_the_council_on_foreign_relations_nato_at_60_symposium.html (Letöltés: 2013. október 14.)
- LAWRENCE, A. Alexander (1976): *Self-Defense and the Killing of Noncombatants: a Reply to Fullinwider* – In. Princeton University Press, Philosophy and Public Affairs,

- Vol. 5. No. 4., pp. 408-415. – Internet: <http://www.sps.sdu.edu.cn/sp60/cms/attachment/080528093214.pdf> (Letöltés: 2013. július 15.)
- LAZARSKI, Anthony J. (2002): *Legal Implications of the Uninhabited Combat Aerial Vehicle* – In. Air & Space Power Journal, Chronicles Online Journal, Vol. XVI, No. 2. – Internet: <http://www.au.af.mil/au/afri/aspj/airchronicles/apj/apj02/sum02/lazarski.html> (Letöltés: 2012. december 9.)
- LELLOUCHE, Pierre (General Rapporteur) (2004): *Operations in Afghanistan and the expanding NATO role* – Committee Report, 2004 Annual Session (158 DSC 04 E rev. 1) – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=504> (Letöltés: 2013. október 19.)
- LOBJAKAS, Ahto (2006): *Afghanistan: NATO Summit Stresses 'Progress'* – Internet: <http://www.rferl.org/content/article/1073084.html> (Letöltés: 2013. október 12.)
- LYNCH, Rick, JANZEN, Phillip D. (2006): *Looking to the Future: NATO Training Mission-Iraq* – Joint Force Quarterly, Issue 40 – Internet: http://www.army.mil/professionalWriting/volumes/volume4/may_2006/5_06_2_pf.html (Letöltés: 2013. október 12.)
- MATLARY, Janne Haaland (2007): *Dangerous Dysfunction? Governing Integrated Military Force in Europe* – Internet: <http://www.nupi.no/content/download/1369/37963/file/Matlarys%20bokbidrag%20Ashgate.pdf> (Letöltés: 2013. október 18.), 24 p.
- MATLARY, Janne Haaland, ØSTERUD, Øyvind (Szerk.) (2007): *Denationalisation of Defence: Convergence and Diversity* – Ashgate Publishing, ISBN: 9780754671190, 198 p.
- MELZER, Nils (2009): *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law* – Geneva, International Committee of the Red Cross – Internet: <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc-002-0990.pdf> (Letöltés: 2013. október. 8.), 85 p.
- METZ, Troy Kenneth, SASKATCHEWAN, Regina (1997): *The Training of the Canadian Military and the Somalia Affair* – Thesis, Faculty of Graduate Studies and Research, University of Regina – Internet: http://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk2/tape15/PQDD_0005/MQ30520.pdf (Letöltés: 2013. október 4.)
- MILLER, Eric. S. (1995): *Interoperability of Rules of Engagement in Multinational Maritime Operations* – Center for Naval Analyses, CRM 95-184, 47 p.

- MIRANDA-CALHA, Julio (General Rapporteur) (2006): *Lessons Learned from NATO's Current Operations* – Committee Report (061 DSC 06 E) – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=920> (Letöltés: 2013. október 18.)
- NAERT, Frederik (2011): *The Application of Human Rights and International Humanitarian Law in Drafting EU Missions' Mandates and Rules of Engagement* – Katholieke Universiteit Leuven, Faculty of Law, Institute for International Law, Working Paper No. 151 – Internet: <http://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/wp/wp151e.pdf> (Letöltés: 2013. március 3.), 18 p.
- NÉMETH, István (2006): *Filozófia-váltást az érdekek védelmében* – In. *Hadtudomány*, Bp., Magyar Hadtudományi Társaság, 2006/4., ISSN: 1215-4121, pp. 75-77. – Internet: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2006/4/2006_4_16.html (Letöltés: 2013. október 13.)
- NYE, Joseph S. (2006): *NATO after Riga* – Internet: <http://www.project-syndicate.org/commentary/nato-after-riga> (Letöltés: 2013. október 10.)
- ORBONS, Sjef (2010): *Do Non-Lethal Capabilities License to 'Silence'?* – In. *Journal of Military Ethics*, Routledge, Taylor & Francis Group, Vol. 9, No. 1., pp. 78-99.
- O'RORKE, Terence (2013): *Analyzing Implications of New Rules of Engagement at Scrums* – Internet: <http://bleacherreport.com/articles/1744452-analyzing-implications-of-new-rules-of-engagement-at-scrums> (Letöltés: 2013. október 11.)
- ORSZÁGH László, MAGAY Tamás (1998): *Angol-Magyar Nagyszótár* – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1779 p.
- PADÁNYI József, BENCZE Balázs, HEGEDŰS Zoltán, KOLOSSA Sándor, PRAVECZKI Zoltán, SZTERNÁK György: *A válságreakáló műveletek elmélete és gyakorlata a 21. században* (Egyetemi jegyzet) (2004) – Bp., Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Szárazföldi Műveleti Tanszék, 348 p.
- PATERSON, Tony. (2004): *German troops 'hid like rabbits' in Kosovo riots* – Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/1461366/German-troops-hid-like-rabbits-in-Kosovo-riots.html> (Letöltés: 2013. október 19.)
- PHILLIPS, G. R. (1993): *Rules of Engagement: A Primer* – In. *The Army Lawyer*, Headquarters, Department of the Army, July 1993., pp. 4-27., ISSN 0364-1287 – Internet: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/07-1993.pdf (Letöltés: 2012. december 1.)

- RASHID, Ahmed (2006): *A Taliban Comeback?* — Internet: <http://yaleglobal.yale.edu/content/taliban-comeback> (Letöltés: 2013. október 20.)
- ROACH, J. Ashley (1983): *Rules of Engagement* – In. Naval War College Review, Vol. XXXVI, No.1., pp. 46-55.
- ROSE, Stephen A. (1998): *Crafting the Rules of Engagement for Haiti* – In. International Law Studies, 72, The Law of Military Operations, Liber Amicorum Professor Jack Grunawalt, Naval War College Press, Newport, Rhode Island, ISBN 1-884733-10-7, pp. 225-238.
- ROUILLARD, Louis-Philippe (2004): *The Caroline Case: Anticipatory Self-Defence in Contemporary International Law* – In. Miskolc Journal of International Law, Vol. 1., No. 2., pp. 104-120. – Internet: <http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdrint/mjil2/20042rouillard1.pdf> (Letöltés: 2012. szeptember 20.)
- SAIDEMAN, S. M. (2009): *Caveats, Values and the Future of NATO Peace Operations* – CIPS Policy Brief, No. 6., October 2009 – Internet: http://www.socialsciences.uottawa.ca/cepi-cips/eng/documents/CIPS_PolicyBrief_Saideman_Oct2009_000.pdf (Letöltés: 2013. október 30.), 4 p.
- SAIDEMAN, Stephen M., AUERSWALD, David P. (2009): *NATO at War: Understanding the Challenges of Caveats in Afghanistan* – APSA 2009 Toronto Paper – Internet: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1450476 (Letöltés: 2013. október 13.), 39 p.
- SANCHEZ, Ricardo S. (Lt.Gen.) (2008): *Wiser in Battle, A Soldier's Story* – Harper Collins Publisher, ISBN: 9780061562426, 494 p.
- SCHMITT, Eric, GORDON, Michael R. (2008): *Cross-border chases O.K. for U.S. forces in Iraq* – Internet: <http://www.nytimes.com/2008/02/04/world/africa/04iht-military.1.9720381.html> (Letöltés: 2013. szeptember 16.)
- SHANKER, Thom (2006): *New Guidelines Are Reducing Iraqi Civilian Deaths, Military Says* – Internet: http://www.nytimes.com/2006/06/22/world/middleeast/22casualties.html?_r=0 (Letöltés: 2013. március 1.)
- SINGER, Peter, SAGAN, Agata (2009): *When robots have feelings* – The Guardian – Internet: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2009/dec/14/rage-against-machines-robots> (Letöltés: 2013. október 1.)
- SINGER, P. W. (2010): *The Ethics of Killer Applications: Why Is It So Hard To Talk About Morality When It Comes to New Military Technology?* – In. Journal of Military

- Ethics, Vol. 9, No. 4, pp. 299-312. – Internet: http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2010/12/robotics%20ethics%20singer/12_robotics_ethics_singer.pdf (Letöltés: 2012. december 18.)
- SINGER, Peter. W., WRIGHT, Thomas (2013): *Memorandum to President Obama, Big Bet: An Obama Doctrine on New Rules of War* – In. Big Bets and Black Swans, A Presidential Briefing Book, Foreign Policy at Brookings, January 2013, pp. 41-44. – Internet: <http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2013/1/big%20bets%20black%20swans/big%20bets%20and%20black%20swans%20a%20presidential%20briefing%20book.pdf> (Letöltés: 2013. január 25.)
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2012): *A NATO partnerségi kapcsolatainak áttekintése* – In. Hadtudomány elektronikus szám, 2012. pp. 1-16. – Internet: http://mhtt.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Kecskemethy_Klara2.pdf (Letöltés: 2014. március 20.)
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2013): *Mediterráneum - Az átalakuló NATO partnerség* – X. Mediterrán Világ Szimpózium, „A nemzetpolitika és identitás a Mediterráneumban és a Balkánon” című konferencián 2013. november 22-én elhangzott előadás
- STAFFORD, W. A. (2000): *How to Keep Military Personnel from Going to Jail for Doing the Right Thing: Jurisdiction, ROE & the Rules of Deadly Force.* – In. The Army Lawyer, Headquarters, Department of the Army, DA PAM 27-50-336, pp. 1-25.
- SZENES Zoltán (2006): *A békefenntartás hatása a magyar haderőre* – In. Budapest, Hadtudomány, Magyar Hadtudományi Társaság, XVI. évf. 3. sz. – Internet: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2006/3/2006_3_1.html (Letöltés: 2013. december 1.)
- SZENES Zoltán (2008): *Koncepcióváltás a magyar békefenntartásban* – In. Bp., Nemzet és biztonság, I. évf. 4. sz., pp. 67-80.
- TAYLOR, C. (2004): *NATO: The Istanbul Summit* – In. Research Paper 04/60, 26 July 2004, House of Commons Library, ISSN 1368-8456 – Internet: www.parliament.uk/briefing-papers/rp04-60.pdf (Letöltés: 2013. október 21.), 46 p.
- THRUENSEN, Peter Dahl (2007): *NATO in Afghanistan – What lessons are we learning, and are we willing to adjust?* – Danish Institute for International Studies, DIIS REPORT, 2007/4, ISBN: 978-87-7605-234-8 – Internet: <http://subweb.diiis.dk/>

- [graphics/Publications/Reports%202007/DIIS_2007-14_UK_F_WEB.pdf](#) (Letöltés: 2013. október 20.), 52. p.
- TRUMBULL, Charles P. (2012): *The Basis of Unit Self-Defense and Implications for the Use of Force* – Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 23, No. 1., pp. 121-148. – Internet: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1384&context=djcil> (Letöltés: 2013. december 2.)
- URQUHART, Brian: *A Life in Peace and War* (1987) – London, Weidenfeld & Nicolson, 390 p.
- VAN DER PLAS, Arjanna, SMITS, Martijntje, WEHRMANN, Caroline (2010): *Beyond Speculative Robot Ethics: A Vision Assessment Study on the Future of the Robotic Caretaker* – In. *Accountability in Research*, Taylor & Francis, Vol. 17, No. 6, pp. 299-315. – Internet: http://depot.knaw.nl/8454/1/BSRE_november_2011.pdf (Letöltés: 2013. augusztus 11.)
- VON DER GROEBEN, Constantin: *German Federal Prosecutor Terminates Investigation Against German Soldiers With Respect to NATO Air Strike in Afghanistan* – Internet: <http://www.ejiltalk.org/german-federal-prosecutor-terminates-investigation-against-german-soldiers-with-respect-to-nato-air-strike-in-afghanistan/> (Letöltés: 2013. december 4.)
- WATKIN, Kenneth W.: *The Operational Lawyer: An Essential Resource for the Modern Commander* – Internet: www.forces.gc.ca (Letöltés: 2009. szeptember 5.), 16 p.
- WILSON, Lynne (2002): „*Less-lethal*” *Weapons and the Fourth Amendment* – In. *Police Misconduct and Civil Rights Law Report*, Vol.7., No.1., pp. 217-227.
- WINSLOW, Donna: *Between Dream and Reality: the Canadian Mission to Somalia* – Internet: http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/01_11pop_04_wins.pdf (Letöltés: 2013. október 4.)
- WYRWICH, Roswitha, DENISON, Andrew: *Zivilmacht und Ohnmacht: Deutschlands Einsatz in Afghanistan* – Transatlantic Networks, Foreign Policy Analysis – Internet: http://www.transatlantic-networks.com/zivilmacht_und_ohnmacht.pdf (Letöltés: 2013. október 14.), 8 p.
- YOST, David S. (2008): *An interview with General James L. Jones, USMC, Retired, Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), 2003-2006* – In. NATO Defense College, Research Paper No. 34 – Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital->

Library/Publications/Detail/?ots591=CAB359A3-9328-19CC-A1D2-8023E646B22C&lng=en&id=55165 (Letöltés: 2013. október 20.), 8 p.

KÉZIKÖNYVEK

Air Force Operations and the Law: A Guide for Aerospace Forces (2002) – Washington, Judge Advocate General's Department, International and Operations Law Division, 700 p.

A művelet-végrehajtási szabályok kézikönyve – Internet: [\(www.usnwc.edu/getattachment/60eba3d1-b475-4820-a15d-fae3f5563da4/Rules-of-Engagement-Handbook---\(Hungarian\)\)](http://www.usnwc.edu/getattachment/60eba3d1-b475-4820-a15d-fae3f5563da4/Rules-of-Engagement-Handbook---(Hungarian)) (Letöltés: 2013. szeptember 1.), 85 p.

Bi-SC Operational Law Manual – Draft (July, 2001), 150 p.

Counterinsurgency Operations, Field Manual-Interim 3-07.22 (2004) – Department of the Army, Field Manual Headquarters – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-07-22/ch2-vi.htm> (Letöltés: 2012. december 11.)

Escalation of Force Handbook, Tactics, Techniques, and Procedures (2007) – Center for Army Lessons Learned, 90 p.

Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations (2003) – Peacekeeping Best Practices Unit, Department of Peacekeeping Operations, United Nations – Internet: <http://www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/Pbps/library/Handbook%20on%20UN%20PKOs.pdf> (Letöltés: 2012. október 1.), 213 p.

IIHL Rules of Engagement Handbook (2009) (Szerk.: COLE, Alain, DREW, Phillip, MANDSAGER, Dennis, MCLAUGHLIN, Rob) – International Institute of Humanitarian Law, Sanremo – Internet: <http://www.usnwc.edu/Research---Gaming/International-Law/References/Rules-of-Engagement-Handbook.aspx> (Letöltés: 2013. április 4.), 85 p.

Joint Task Force Commander's Handbook for Peace Operations (1997) – Virginia, Joint Warfighting Centre, 210 p.

JOHNSON, William J., GILLMAN, Andrew D. (Szerk.) (2012): *Law of Armed Conflict Deskbook* – International and Operational Law Department, The United States Army Judge Advocate General's Legal Center and School, Charlottesville, VA, 246 p.

Katonai Értelmező Szótár (1976) – Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, második, átdolgozott és bővített kiadás, 454 p.

- Legal Support to the Operational Army, U.S. Army Field Manual, FM 1-04 (2013) – Washington, DC, Headquarters, Department of the Army, 126 p.
- Legal Lessons Learned from Afghanistan and Iraq: Volume. I, Major Combat Operations (11 September 2001 to 1 May 2003) – CLAMO, The Judge Advocate General’s Legal Center & School, United States Army, Charlottesville, Virginia (1 August 2004) – Internet: <http://www.fas.org/irp/doddir/army/clamo-v1.pdf> (Letöltés: 2013. október 3.), 454 p.
- Manual Close Combat (MCRP 3-02B). United States Marine Corps, 1999 – Internet: <http://www.combatival.com/> (Letöltés: 2012. december 10.)
- NATO Legal Deskbook (2010) (Szerk.: BUMGARDNER, S. L., HEGEDÜS, Z., PALMER-DEGREVE, D.) – Belgium, ACT Staff Element Europe, Second Edition, 348 p.
- Operational Law Handbook (2013) – International and Operational Law Department, The Judge Advocate General’s Legal Center & School, U.S. Army, Charlottesville, Virginia – Internet: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/operational-law-handbook_2013.pdf (Letöltés: 2013. július 20.), 502 p.
- Peace Support Operations, Field Book Version 3 (2005) – Peace Support Training Centre, B-GG-007-001/FP-001, 549 p.
- Peace Support Operations, Joint Doctrine Manual B-GJ-005-307/FP-030 (2002) – National Defence – Internet: http://www.walterdorn.org/pdf/PSO-Manual_Canada-DND_6_Nov2002.pdf (Letöltés: 2013. augusztus 28.), 172 p.
- Rules of Engagement (ROE) Handbook for Judge Advocates (2000) – Center for Law and Military Operations (CLAMO), Charlottesville, Virginia – Internet: http://www.difesa.it/SMD/CASD/IM/ISSMI/Corsi/Corso_Consigliere_Giuridico/Documents/52952_roehandbook.pdf (Letöltés: 2013. március 1.), 536 p.
- Rules of Engagement Vignettes Handbook (2011) – Center for Army Lessons Learned (CALL), No. 11-26, 117 p.
- The Military Commander and the Law (2012) – The Judge Advocate General’s School (Eleventh Edition) – Internet: <http://www.afjag.af.mil/shared/media/document/AFD-120828-043.pdf> (Letöltés: 2013. szeptember 10.), 722 p.
- Unified Action Armed Forces (UNAAF), Joint Publication 2 (2001) – Joint Chiefs of Staff – Internet: http://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp0_2.pdf (Letöltés: 2013. szeptember 2.), 118 p.

US Army Field Manual, 100-23, Peace Operations (1994) – Headquarters, Department of the Army, 131 p.

War Department Field Manual 30-30, Recognition Pictorial Manual (1943) – Washington, D.C., Government Printing Office

SZERZŐ FELTÜNTETÉSE NÉLKÜLI MŰVEK, EGYÉB INTERNETES HIVATKOZÁSOK

About the case – Internet: <http://www.defendveteranlorance.com/About-the-Case.aspx>
(Letöltés: 2014. január 5.)

American Society for the Prevention of Cruelty to Robots – Internet: <http://www.aspcr.com/index.html> (Letöltés: 2012. december 18.)

Angol-Magyar Szótár – Internet: <http://angol-magyar-szotar.hu/engagement.html> (Letöltés: 2013. március 13.)

Army officer gets 20 years' jail for murder after he ordered troops to open fire on Afghan men approaching their checkpoint - but his lawyers say he was protecting platoon – Internet: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2383037/Clint-Lorance-guilty-Army-officer-gets-20-years-jail-murder-ordered-troops-open-Afghan-men.html> (Letöltés: 2014. január 5.)

Army's Future Land Operating Concept (2009) – Head Modernisation and Strategic Planning – Canberra, Australian Army Headquarters – Internet: http://www.army.gov.au/Our-future/~/_media/Files/Our%20future/DARA%20Publications/ACFLOC_2012%20main.ashx (Letöltés: 2013. március 1.), 82 p.

Békeműveletek – Párbeszéd Lap, Magyar Honvédség Tájékoztató Portál – Intranet: http://parbeszed/sites/kulso/informaciosbazis/bekemuveletek/Lapok/missiok_letszama.aspx (Letöltés: 2014. április 7.)

Blair calls on EU allies to bolster troops – Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545014/Blair-calls-on-EU-allies-to-bolster-troops.html> (Letöltés: 2009. október 11.)

Commanding United Nations Peacekeeping Operations (2004) – A Course Produced by the United Nations Institute for Training and Research, Programme of Correspondence Instruction (Course Author: Major General Tim FORD) – Internet: <http://j3.rtarf.mi.th/poc/Document/data/doc2/UNITAR%20Commanding%20PKO.pdf> (Letöltés: 2013. március 3.), 270 p.

Defence Business: View From Canberra - Rules of engagement – Internet: <https://www.australiandefence.com.au/322CC8BC-1DB7-11DE-919D0050568C22C9?&showresult=AD94BC5C-2308-11DE-915C0050568C22C9&showresult=6D1FF1CC-66D9-11DE-A46B0050568C22C9&showresult=6D1FF1CC-66D9-11DE-A46B0050568C22C9> (Letöltés: 2013. október 12.)

Definition of the military term "hostile act" – Internet: http://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.asp?term_id=2485 (Letöltés: 2013. október 1.)

Definition of the military term "hostile intent" – Internet: http://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.asp?term_id=2489 (Letöltés: 2013. október 1.)

Distinction between Civilians and Combatants, Customary IHL – ICRC – Internet: http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_cha_chapter1 (Letöltés: 2013. november 30.)

DoD Briefing on NATO Training Mission in Iraq – Presenter: NATO Training Mission Iraq Commander Lt. Gen. David Petraeus (February 10, 2005) – Internet: <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=1707> (Letöltés: 2013. október 13.)

Domini Nostri Sacratissimi Principis Iustiniani Iuris Enucleati Ex Omni Vetere Iure Collecti Digestorum Seu Pandectarum, Liber Nonus, 9.2.45 – Internet: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Corpus/d-09.htm> (Letöltés: 2013. július 11.)

Don't Fire until You See the Whites of Their Eyes? – Internet: <http://www.ask.com/question/don-t-fire-until-you-see-the-whites-of-their-eyes> (Letöltés: 2013. március 27.)

Ermittlungsverfahren wegen des Luftangriffs vom 4. September 2009 eingestellt, 19.04.2010 - 8/2010 – Internet: <http://www.generalbundesanwalt.de/de/showpress.php?themenid=12&newsid=360> (Letöltés: 2013. december 4.)

EU military mission to contribute to the training of the Somali Security Forces (EUTM Somalia) – Internet: http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eutm-somalia/pdf/02052013_factsheet_eutm-somalia_en.pdf (Letöltés: 2013. augusztus 4.)

European Governments Place Restrictions On Nato Forces In Afghanistan – Internet: <http://www.turkishweekly.net/news/87369/-european-governments-place-restrictions-on-nato-forces-in-afghanistan.html> (Letöltés: 2013. október 15.)

- Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo, March 2004 – Human Rights Watch, July 2004, Vol. 16, No. 6(D) – Internet: <http://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/3.htm> (Letöltés: 2013. október 18.), 65 p.
- Future COIN in Afghanistan – Small Wars Journal (December 18, 2007) – Internet: <http://smallwarsjournal.com/blog/2007/12/future-coin-in-afghanistan-1/> (Letöltés: 2013. október 13.)
- General Petraeus issues updated tactical directive: Emphasizes “Disciplined Use of Force” – Headquarters International Security Assistance Force, Afghanistan, Kabul, 2010-08-CA-004 – Internet: <http://www.isaf.nato.int/article/isaf-releases/general-petraeus-issues-updated-tactical-directive-emphasizes-disciplined-use-of-force.html> (Letöltés: 2013. november 30.)
- German Military Drops Case Against Kunduz Airstrike Colonel – Internet: <http://www.defencetalk.com/german-military-drops-case-against-kunduz-airstrike-colonel-28213/> (Letöltés: 2013. december 4.)
- German minister Franz Josef Jung resigns over raid – Internet: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8382829.stm> (Letöltés: 2013. december 4.)
- German prosecutors drop case against Kunduz airstrike colonel – Internet: <http://www.dw.de/german-prosecutors-drop-case-against-kunduz-airstrike-colonel/a-5483181-1> (Letöltés: 2013. december 4.).
- Germany's top soldier quits over Afghanistan raid – Internet: http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/8380226.stm (Letöltés: 2013. december 4.)
- ICRC position on the use of toxic chemicals as weapons for law enforcement – Internet: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/legal-fact-sheet/2013-02-06-toxic-chemicals-weapons-law-enforcement.htm> (Letöltés: 2013. október 1.)
- Indokolás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez – Internet: <http://konyvtar.bpugyvedikamara.hu/wp-content/uploads/2012/02/BTKeloterjesztes-tervezet.pdf> (Letöltés: 2013. július 14.)
- ISAF's Strategic Vision Declaration by the Heads of State and Government of the Nations contributing to the UN-mandated NATO-led International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan – Internet: http://www.summitbucharest.ro/en/doc_208.html (Letöltés: 2009. október 13.)
- Law of Armed Conflict, Executive Series ADDP 06.4 (2006) – Canberra, Defence Publishing Service, Department of Defence, – Internet: <http://www.defence.gov.au/>

- adfwc/Documents/DoctrineLibrary/ADDP06.4-LawofArmedConflict.pdf (Letöltés: 2013. március 1.)
- Military Robot Laws: A Continuum of Force? – Internet: <http://akikok012um1.wordpress.com/military-robot-laws-a-continuum-of-engagement/> (Letöltés: 2012. december 10.)
- NATO Summit – House of Lords debates, 30 November 2006, 3:16 pm – Internet: <http://www.theyworkforyou.com/lords/?id=2006-11-30c.910.0> (Letöltés: 2009. október 17.)
- Prague to Istanbul: Ambition versus Reality – 21st International Workshop on Global Security, Berlin, 7-10 May 2004, "Global Security: A Broader Concept for the 21st Century" – Internet: http://www.cedr.org/2004book/Gen_Jones.htm (Letöltés: 2013. október 20.)
- Report of the Panel on United Nations Peace Operations (2000) – United Nations General Assembly, Security Council, A/55/305–S/2000/809 – Internet: http://www.un.org/peace/reports/peace_operations/ (Letöltés: 2012. október 1.)
- Report of the Somalia Commission of Inquiry – Internet: <http://qspace.library.queensu.ca/handle/1974/6881> (Letöltés: 2013. október 4.)
- Resolution 336 on Reducing National Caveats – NATO Parliamentary Assembly, 15 November 2005, Copenhagen, Denmark – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=828> (Letöltés: 2013. október 20.)
- Riga Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006 – Internet: <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Letöltés: 2013. október 10.)
- Rules of Engagement definition – Internet: <http://www.businessdictionary.com/definition/rules-of-engagement.html> (Letöltés: 2013. április 11.)
- Rules of Engagement for Structural Firefighting, Increasing Firefighter Survival – Safety, Health and Survival Section International Association of Fire Chiefs (Draft 10, February, 2012) – Internet: http://safetyandhealthweek.org/wp-content/uploads/2012/05/Safety_ROE_Lesson_Plans.pdf (Letöltés: 2013. szeptember 3.), 258 p.
- Sharing the burden; Overview – Defence Management Journal, Issue 41 – Internet: http://www.defencemanagement.com/article.asp?id=342&content_name=Overview&article=10138 (Letöltés: 2013. október 16.)

Summit Declaration on Afghanistan, issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg/Kehl on 4 April 2009 – Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52836.htm (Letöltés: 2009. október 13.)

Tactical Directive, 30 December 2008 – Headquarters ISAF, Kabul, HQ ISAF/COM/8 – Internet: http://www.nato.int/isaf/docu/official_texts/Tactical_Directive_090114.pdf (Letöltés: 2013. november 30.)

Tactical Directive, 6 July 2009 – Headquarters ISAF Kabul – Internet: http://www.nato.int/isaf/docu/official_texts/Tactical_Directive_090706.pdf (Letöltés: 2013. november 30.)

The New Rules of Engagement: Measuring the Power of Social Currency – Forbes Insights, 2012. – Internet: http://www.iab.nl/wp-content/uploads/downloads/2013/02/ForbesInsights_Turn_New_Rules_of_Engagement.pdf (Letöltés: 2013. március 1.)

The Obama Administration and International Law – Internet: <http://www.state.gov/s/l/releases/remarks/139119.htm> (Letöltés: 2013. október 20.)

Treaties and States Parties to such Treaties – ICRC – Internet: http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesSign&xp_treatySelected=470 (Letöltés: 2013. október 12.)

Troop numbers and contributions – Internet: <http://www.isaf.nato.int/troop-numbers-and-contributions/index.php> (Letöltés: 2014. április 5.)

Unmanned Systems Integrated Roadmap FY2011-2036 – USA Department of Defence (Ref. No. 11-S-3613) – Internet: <http://info.publicintelligence.net/DoD-UAS-2011-2036.pdf> (Letöltés: 2012. december 15.), 108 p.

U.S. Congress, Office of Technology Assessment (1993): *Who Goes There: Friend or Foe?* (OTA-ISC-537) – Washington, DC, U.S. Government Printing Office, 84 p.

Visit to Afghanistan [Defence and Security Committee], 3-8 September 2007, Rev 1. – Internet: <http://www.nato-pa.int/default.Asp?SHORTCUT=1301> (Letöltés: 2009. október 11.)

War and International Humanitarian Law – Internet: <http://www.icrc.org/eng/war-and-law/overview-war-and-law.htm> (Letöltés: 2013. június 15.)

MAGYAR JOGSZABÁLYOK, SZERVEZETTSZABÁLYOZÓ ESZKÖZÖK, EGYÉB JOGI RELEVANCIÁJÚ DOKUMENTUMOK

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) – Internet: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (Letöltés: 2013. július 14.)

2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról (Hjt.)

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.)

2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről (Hvt.)

2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről

190/2000. (XI. 14.) Korm. rendelet a határátlépéssel járó csapatmozgások engedélyezésének kormányzati feladatairól

9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról

26/2002. (IV. 12.) HM rendelet a külföldi szolgálatba vezényeltekkel kapcsolatos személyügyi feladatokról és jogállásuk egyes kérdéseiről

35/2013. (V. 16.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról

2186/2008. (XII. 29.) Korm. határozat az afganisztáni Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erők (ISAF) műveleteiben történő további magyar katonai szerepvállalásról

102/2008. (HK 19.) HM utasítás az egységesítési, szabványosítási tevékenységről és a NATO egységesítési dokumentumok feldolgozásáról és végrehajtásáról

78/2007. (HK 15.) HM utasítás a Magyar Köztársaság határain kívüli válságreakáló és béketámogató műveletekkel kapcsolatos Magyar Honvédséget érintő feladatokról

147/2005. (HK 21.) HM KÁT–HVKF együttes intézkedés a nemzetközi szervezetek által irányított válságreakáló és béketámogató műveletekben történő részvétellel kapcsolatos feladatok végrehajtásának részletes szabályairól

20/2013. (HK 4.) HVKFBH szakutasítás a Válságreakáló műveletek doktrína 1. kiadásának elkészítéséről

A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína Hierarchiája – MH Műveleti és Doktrinális Központ, Nyt.sz. 154-1/2001.

MAGYAR KATONAI DOKTRÍNÁK, SZOLGÁLATI KIADVÁNYOK

Békefenntartó segédlet (2004) – A Magyar Honvédség Szárazföldi Parancsnokság Kiadványa, 294 p.

Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína (Ált/43) (2012) – A Magyar Honvédség Kiadványa, 3. kiadás, 206 p.

Magyar Honvédség Összhaderőnemi Műveleti Doktrína (Ált/38) (2013) – A Magyar Honvédség kiadványa, 1. kiadás, 158 p.

Missziós Alapismeretek Kézikönyv (2010) – A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokságának Kiadványa, Nyt.sz: 237/142., 126 lap.

KÜLFÖLDI SZABÁLYOZÓK, MEGÁLLAPODÁSOK, EGYÉB JOGI DOKUMENTUMOK

AAP-06 (Edition 2013), NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French) – North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Agency (NSA), 2013 – Internet: <http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/aap6/AAP-6.pdf> (Letöltés: 2013. október 20.), 439 p.

AJP-01(D), Allied Joint Doctrine (2010) – North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Agency (NSA) – Internet: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/33694/AJP01D.pdf (Letöltés: 2013. október 22.), 130. p.

AJP-3, Allied Joint Operations (2002) – NATO Standardization Agency, 150 p.

AJP-3.4, Non-Article 5 Crisis Response Operations (2005) – NATO Standardization Agency, 62 p.

AJP-3.4.1, Peace Support Operations (2001) – NATO Standardization Agency, 113 p.

ATrainP-2, Training in the Law of Armed Conflict (Edition A, Version 1) – NATO Standardization Agency, 20 March 2013

Autonomy in Weapon Systems – Department of Defense, Directive Number 3000.09 (November 21, 2012) – Internet: <http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/300009p.pdf> (Letöltés: 2012. december 20.), 15 p.

Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyv (I.

- Jegyzőkönyv) – Internet: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/0427E059-2A14-450A-8022-A52525A1357B/0/Prot1_hu.pdf (Letöltés: 2013. szeptember 30.)
- Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata (1776) (Ford: Vecseklőy József) – Magyar Amerikai Társaság, Rózsavölgyi és Társa, Budapest – Internet: <http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.pdf> (Letöltés: 2013. július 2.)
- Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya – Magyar ENSZ Társaság – Internet: http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya (Letöltés: 2013. július 14.)
- Az Európai Parlament 2013. szeptember 12-i állásfoglalása az EU katonai struktúráiról: jelenlegi helyzet és kilátások (2012/2319(INI)) – Internet: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0381&language=HU> (Letöltés: 2013. október 11.)
- Az Európai Unió Tanácsa 2013/87/KKBP Határozata (2013. február 18.) az Európai Uniónak a mali fegyveres erők kiképzéséhez hozzájáruló katonai missziója (EUTM Mali) elindításáról – Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 46/27 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:046:0027:0027:HU:PDF> (Letöltve: 2013. október 11.)
- Bi-SC Functional Planning Guide (FPG) for Rules of Engagement – North Atlantic Treaty Organization, Co-ordinated Draft (Nov 2000)
- Consolidated Version of the Treaty on European Union – Official Journal of the European Union, 26.10.2012, C 326/13 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0013:0046:EN:PDF> (Letöltés: 2012. november 3.)
- Convention on Cluster Munitions, 30 May 2008 – ICRC – Internet: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=00E3441C08D5B5B9C12574C6002EE0D3> (Letöltés: 2013. október 12.)
- Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, 18 September 1997 – Internet: http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=580 (Letöltés: 2013. október 12.)
- Council Decision 2008/918/CFSP of 8 December 2008 on the launch of a European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast (Atalanta) – Official Journal of the

- European Union, L 330/19. – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:330:0019:0020:EN:PDF> (Letöltés: 2012. szeptember 2.)
- Council Decision 2010/197/CFSP of 31 March 2010 on the launch of a European Union military mission to contribute to the training of Somali security forces (EUTM Somalia), OJ 2010 L 87/33 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:087:0033:0033:EN:PDF> (Letöltés: 2012. május 2.)
- Council Joint Action 2008/851/CFSP of 10 November 2008 on a European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast – Official Journal of the European Union, L 301, pp. 33-37. – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:301:0033:0037:EN:PDF> (Letöltés: 2012. szeptember 2.)
- Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789 – Internet: <http://www.textes.justice.gouv.fr/textes-fondamentaux-10086/droits-de-lhomme-et-libertes-fondamentales-10087/declaration-des-droits-de-lhomme-et-du-citoyen-de-1789-10116.html> (Letöltés: 2013. július 2.)
- EU Concept for the Use of Force in EU-led Military Operations – Council of the European Union, Brussels, 17168/09 ESDP (4 December 2009)
- European Convention on Human Rights (ECHR, 1950), Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome – European Court of Human Rights, Council of Europe – Internet: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (Letöltés: 2013. július 18.), 55 p.
- Joint Publication 1-02, Dictionary of Military and Associated Terms – Department of Defense (12 April 2001, as amended through 31 October 2009), 777 p.
- Joint Service Publication 383, The Joint Service Manual of the Law of Armed Conflict (2004 Edition) – UK Ministry of Defence, Joint Doctrine and Concepts Centre, 613 p.
- MC 362/1, NATO Rules of Engagement – North Atlantic Military Committee (23 July 2003), 52 p.
- NATO szakkifejezések és meghatározások Szógyűjteménye (angol és magyar), AAP-6, (2010) – MH Vezetési és Doktrinális Központ kiadvány
- PIA-05.203, Doctrine interarmées sur l'usage de la force en opération militaire à l'extérieur du territoire français, Les Regles d'Engagement (2006) – Etat-Major des Armees, Division Emploi, N 806/DEF/EMA/EMP.1/ NP

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. – ICRC – Internet: http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesSign&xp_treatySelected=470 (Letöltés: 2013. október 12.)

STANAG 2449 (Edition 1), Training in the law of armed conflict – NATO Standardization Agency, 29 March 2004

STANAG 2597 Training in Rules of Engagement (Edition 1, Draft) – NATO Standardization Agency

Standing Rules of Engagement (SROE)/ Standing Rules for the Use of Force (SRUF) for U.S. Forces – Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction (CJCSI) 3121.01B (13 June 2005)

The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols – ICRC – Internet: <http://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/index.jsp> (Letöltés: 2013. október 12.)

The North Atlantic Treaty, Washington D.C., 4 April 1949 – Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2013. október 13.)

The Virginia Declaration of Rights (Final Draft, 12 June 1776) – Internet: http://www.gunstonhall.org/georgemason/human_rights/vdr_final.html (Letöltés: 2013. július 2.)

United Nations Security Council Resolution 83 (1950) – Internet: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/83\(1950\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/83(1950)) (Letöltés: 2012. október 1.)

United Nations Security Council Resolution 169 (24 November 1961) – Internet: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/169\(1961\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/169(1961)) (Letöltés: 2012. szeptember 22.)

United Nations Security Council Resolution 678 (1990) – Internet: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/678\(1990\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/678(1990)) (Letöltés: 2012. október 1.)

United Nations Security Council Resolution 751 (24 April 1992) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/751> (Letöltés: 2013. október 4.)

United Nations Security Council Resolution 767 (24 July 1992) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/767> (Letöltés: 2013. október 4.)

United Nations Security Council Resolution 775 (28 August 1992) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/775> (Letöltés: 2013. október 4.)

United Nations Security Council Resolution 794 (3 December 1992) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/794> (Letöltés: 2013. október 4.)

United Nations Security Council Resolution 814 (26 March 1993) – Internet: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/814> (Letöltés: 2013. október 4.)

United Nations Security Council Resolution 1270 – S/RES/1270 (22 October 1999) – Internet: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/315/02/PDF/N9931502.pdf?OpenElement> (Letöltés: 2012. október 3.)

United Nations Security Council Resolution 1973 – S/RES/1973 (2011) – Internet: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Libya%20S%20RES%201973.pdf> (Letöltés: 2012. május 10.)

United Nations Security Council Resolution 2098 – S/RES/2098 (28 March 2013) – Internet: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2098\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2098(2013)) (Letöltés: 2013. június 10.)

Universal Declaration of Human Rights – Internet: <http://www.ohchr.org/en/udhr/pages/language.aspx?langid=eng> (Letöltés: 2013. július 2.)

Updated European Union Guidelines on promoting compliance with international humanitarian law (IHL), 2009/C 303/06 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihmlang=en&lng1=en,hu&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=505470:cs&page> (Letöltés: 2013. április 10)

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra – A ROE tartalmát befolyásoló fő tényezők	35. oldal
2. ábra – A ROE és a jogszerűség viszonya	41. oldal
3. ábra – A „műveleti jog”	47. oldal
4. ábra – A ROE tartalmát befolyásoló fontosabb tényezők	59. oldal
5. ábra – A ROE igények felterjesztése, jóváhagyása és jóváhagyott ROE delegálása	78. oldal
6. ábra – Példa a nemzeti korlátozásokat összefoglaló táblázatra az országok és a feladatok (ROE rendelkezések) függvényében	115. oldal
7. ábra – A hagyományos értelemben vett fokozatos erőalkalmazás	136. oldal
8. ábra – A „fokozatos erőalkalmazás” koncepciója	141. oldal
9. ábra – A „megítélés alapján történő erőalkalmazás” koncepciója	142. oldal
10. ábra – A fegyverhasználat valószínűsége az ellenségnek minősítés és a veszélyérzet nagyságának összefüggésében	147. oldal
11. ábra – Az ellenséges szándék, ellenséges cselekedet és támadás összefüggései	158. oldal
12. ábra – Példa a hatályban levő ROE rendelkezéseket összefoglaló táblázatra	228. oldal
13. ábra – A válaszadók megoszlása rendfokozat szerint	249. oldal
14. ábra – A válaszadók megoszlása életkor szerint	249. oldal
15. ábra – A válaszadók megoszlása missziós tapasztalat szerint	250. oldal
16. ábra – A válaszadók megoszlása szakterületek szerint	250. oldal
17. ábra – A ROE elkészítésének feladata a válaszadók szerint	253. oldal

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN KÉSZÍTETT SAJÁT PUBLIKÁCIÓK

- Gondolatok a robotok alkalmazásának hadijogszerűségéről – In. Sereg Szemle, MH ÖHP, XI. évf. 4. szám (2013. október-december), pp. 82-102.
- Gondolatok a robotok önálló döntéshozataláról és felelősségre vonhatóságáról – In. Hadtudomány, 2013. évi 2. elektronikus szám, pp. 11-21. – Internet: http://mhtt.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus_2/2013_e_2_Varga_Attila_Ferenc.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- Rules of Engagement in Robotic Warfare – In. Vojenske Reflexie, Akadémia Ozbroyených Síl Generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš, 1/2013, pp. 63-78. – Internet: http://www.aos.sk/casopisy/reflexie/vojenske_reflexieVIII_1.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- Robottechnológia és erőalkalmazás – In. Hadmérnök, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Bp. 2013/2., pp. 53-65. – Internet: http://www.hadmernok.hu/132_06_vargaaf.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- Pro és kontra a robotok és más, önműködő technikai eszközök katonai alkalmazásával kapcsolatban – In. Hadtudomány, 2013. évi 1. elektronikus szám – Internet: http://mhtt.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus/2013_e_Varga_Attila_Ferenc.pdf (Letöltés: 2013. november 20.), 15 p.
- A drónok, mint a kockázatmentes hadviselés eszközei – In. Hadtudományi Szemle, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2013/2., pp. 44-58. – Internet: http://unike.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_2/2013_2_hm_varga_attila.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- A fegyveres erő alkalmazása az ENSZ békefenntartó műveletek során – In. Hadtudomány, 2012. évi elektronikus szám – Internet: http://mhtt.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Varga_Attila_Ferenc.pdf (Letöltés: 2013. november 20.), 21 p.
- Rules of Engagement vis-à-vis International Humanitarian Law – In. Academic and Applied Research in Military Science (AARMS), National University of Public Service, Budapest, 2012/1, pp. 1-11. – Internet: <http://aarms.unike.hu/docs/Volume11/Issue1/pdf/01.pdf> (Letöltés: 2013. november 20.)

- A védelmi és a honvédelmi igazgatás rendszere, helye, szerepe a közigazgatás rendszerében – In. Magyarország és a védelmi igazgatás rendszere, Bp., Zrínyi Kiadó, 2012., ISBN: 9789633275405, pp. 59-98.
- Tudományos konferencia a NATO SOFA aláírásának 60. évfordulóján – In. Hadtudomány, Bp., 2011/4., pp. 100-111. – Internet: http://mhht.eu/hadtudomany/HT_2011_4_12.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- A NATO SOFA alapján történő magyar kárrendezési eljárás és az azzal kapcsolatos tapasztalatok – In. Hadtudomány, Bp., 2011/3., pp. 64-72. – Internet: http://mhht.eu/hadtudomany/2011/3/HT_2011_3_8.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- ROE kézikönyv magyarul, az USNWC honlapján – In. Honvédségi Szemle, 2010., 65. évf. 3. sz., ISSN 2060-1506, pp. 62-63.
- Nemzetközi küzdelem a szomáliai kalózkodás ellen /*A dolgozat a Magyar Hadtudományi Társaság 2010. évi pályázatán I. helyezést ért el.*/ Rövidített változat: In. Hadtudomány, Bp. 2011/1-2., pp. 91-98.; Teljes változat: In. Hadtudomány, 2011. elektronikus szám – Internet: http://mhht.eu/hadtudomany/2011/2011_elektronikus/2011_e_14.pdf (Letöltés: 2013. november 20.), 63 p.
- A nemzetközi katonai fellépés korlátozott eredményességének okai a szomáliai kalózk elleni küzdelemben – In. Sereg Szemle, MH ÖHP, 2011., IX. évf. 2. sz., ISSN: 2060-3924, pp. 185-203.
- A szomáliai kalózkodás kérdése az ENSZ BT határozatai tükrében – In. Honvédségi Szemle, Honvéd Vezérkar, 2011., 65. évf. 2. sz., ISSN 2060-1506, pp. 23-26.
- A Művelet-végrehajtási Szabályok Kézikönyve - Szakmai fordítás (2011) – Eredeti mű: COLE, Alan, DREW, Phillip, MCLAUGHLIN, Rob, MANDSAGER, Dennis: Rules of Engagemenet Handbook – International Institute of Humanitarian Law, Sanremo, November 2009 – Internet: [http://www.usnwc.edu/getattachment/60eba3d1-b475-4820-a15d-fae3f5563da4/Rules-of-Engagement-Handbook---\(Hungarian\)](http://www.usnwc.edu/getattachment/60eba3d1-b475-4820-a15d-fae3f5563da4/Rules-of-Engagement-Handbook---(Hungarian)) (Letöltés: 2013. november 20.), 86. p.
- Kísérletek és eredmények a kalózkodás bűncselekményének definiálásában – In. Hadtudományi Szemle, ZMNE Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Tudományos Online Kiadványa, 2011., 4. évf. 1. sz., pp. 30-43. – Internet: http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2011/2011_1/2011_1_br_varga_attila_30_43.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)

- A tengerek szabadságának védelme, különös tekintettel a szomáliai kalózkodás által okozott nehézségekre – Felderítő Szemle, MK Katonai Felderítő Hivatal, Bp., IX. évf. 3-4. sz., ISSN 1588-242X, pp. 185-202.
- Az európai kollektív önvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében, különös tekintettel az EU kollektív önvédelmi klauzulájára, és annak lehetséges alkalmazási körére – In. Hadtudomány, 2010., elektronikus szám – Internet: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2010/2010_elektronikus/2010_e_20.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- A német szindróma, avagy Németország korlátozott katonai részvétele az ISAF műveletben – In. Felderítő Szemle, MK Katonai Felderítő Hivatal, Bp., 2010., IX. évf., 1. sz., ISSN 1588-242X, pp. 50-75.
- A nemzeti korlátozások problematikája a NATO válságkezelő műveletek végrehajtása során – In. Hadtudományi Szemle, ZMNE Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Tudományos On-line Kiadványa, 2010., 3. évf., 2. sz., pp. 6-18. – Internet: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00009/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2010_2_006-018.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- A békeműveletek végrehajtási szabályai és a parancsnoki döntéshozatal korlátai – In. Hadtudomány, Bp., 2010/1-2. pp. 44-49. – Internet: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2010/1_2/2010_1_2_konf.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- A nemzeti korlátozások hatása a NATO műveletek végrehajtására – In. Hadtudományi Szemle, ZMNE Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Tudományos On-line Kiadványa, 2010. 3. évf. 1. sz. pp. 60-70. – Internet: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00008/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2010_1_060-070.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)
- A tengerek szabadságának és biztonságának helye az Amerikai Egyesült Államok biztonsági stratégiáiban – In. Hadtudomány, Bp., 2010., elektronikus szám – Internet: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2010/2010_elektronikus/2010_e_1.pdf (Letöltés: 2013. november 20.), 41 p.
- A jogi tanácsadó szerepe a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatban – In. Hadtudományi Szemle, ZMNE Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Tudományos On-line Kiadványa, 2009., 2. évf., 2. sz., pp. 36-41. – Internet: http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_2/2009_2_hm_varga_attila_36_41.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)

A NATO művelet-végrehajtási szabályainak esszenciája – In. Hadtudomány, Bp., 2008., XVIII. évf. 3-4. sz., ISSN 1215-4121, pp. 45-58. Internet: http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2008/3_4/045-058.pdf (Letöltés: 2013. november 20.)

A befogadó nemzeti támogatás aktuális jogi kérdései a NATO-gyakorlattervezés tükrében – In. Új Honvédségi Szemle, Bp., 2007. LXI. évf. 3. sz. – ISSN 1216-7436 – pp. 55-64.

A jogi tanácsadók feladatai a NATO-műveletekben – In. Új Honvédségi Szemle, Bp., 2006. LX. évf. 12. sz., ISSN 1216-7436, pp. 27-36.